

Пета
међународна
конференција

ЈАСЕНОВАЦ

СИСТЕМ
КОНЦЕНТРАЦИОНИХ
ЛОГОРА И СТРАТИШТА
ХРВАТСКЕ ДРЖАВЕ
ЗА ИСТРЕБЉЕЊЕ
СРБА, ЈЕВРЕЈА И РОМА
У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

ЗБОРНИК
ИЗЛАГАЊА
САОПШТЕЊА И СВЈЕДОЧЕЊА

Бања Лука - Доња Градина
24-25. мај 2011.

ПЕТА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА О ЈАСЕНОВЦУ
ЗБОРНИК ИЗЛАГАЊА, САОПШТЕЊА И СВЈЕДОЧЕЊА

ИЗДАВАЧИ

Јавна установа *Спомен подручје Доња Градина*, Козарска Дубица
Удружење *Јасеновац-Доња Градина*, Бања Лука

ЗА ИЗДАВАЧЕ

Мр Милорад БУКВА, директор
Зоран ЛЕВИ, предсједник

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др Смиља АВРАМОВ

ИЗВРШНИ УРЕДНИК

Проф. др Чедо БУРЛИЦА

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Проф. др Владимир ЛУКИЋ
Мр Жељко ВУЈАДИНОВИЋ
Јанко ВЕЛИМИРОВИЋ
Саша АЋИЋ

ЛЕКТОР

Ранко ПАВЛОВИЋ

ПРЕВОД НА СРПСКИ ЈЕЗИК

Бланка БЛАГОЈЕВИЋ (са енглеског)
Зорица ОБРАДОВИЋ (са руског)

ФОТОГРАФИЈЕ

Милан ДАШИЋ
Владимир БИБИЋ

ПРЕЛОМ И ДИЗАЈН

Тијана ТОЛОМИР-ВЕЛИМИРОВИЋ

ШТАМПАРИЈА

"ГрафоМарк" Лакташи

ЗА ШТАМПАРИЈУ

Светозар ЋЕРКЕТА

ТИРАЖ

1.500

ЈАСЕНОВАЦ

ПЕТА

МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА
О СИСТЕМУ КОНЦЕНТРАЦИОНИХ
ЛОГОРА И СТРАТИШТА
ХРВАТСКЕ ДРЖАВЕ
ЗА ИСТРЕБЉЕЊЕ
СРБА, ЈЕВРЕЈА И РОМА У
ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

Бања Лука, 24. и 25. мај 2011. године

ЗБОРНИК ИЗЛАГАЊА
САОПШТЕЊА И СВЈЕДОЧЕЊА

Бања Лука
2011.

САДРЖАЈ

Владимир Лукић ВЈЕКОВНИ ЗЛОЧИНИ НАД СРБИМА (УВОДНО ОБРАЋАЊЕ)	13
Први дан конференције (пријеподневна сесија)	19
Предсједавајући, академик Србољуб Живановић	19
Проф. др Владимир Лукић	20
Драгољуб Ацковић, предсједник Свјетског савјета Рома	21
Арие Ливне, шеф Представништва Републике Српске у Израелу	24
Милорад Додик, предсједник Републике Српске	26
Јелена Гускова, академик	31
Јован Мирковић	34
Лазар Лукајић	36
Зорка Делић-Скиба	38
Радован Ждрале	40
Славица Босанчић	41
Милош Милиновић	43
Ранко Павловић	45
Ксенија Ђукић	47
Владимир Умељић	48
Остоја Ђукић	50
Пол Мојзес	51
Павел Вјачеславович Тихомиров	53
Драго Његован	55
Јеатарина Самојлова	57
Ана Филимонова	59
Марко Атлагић	62
Данило Трбојевић	64
Џин Тоски Марацани Висконти	66
Послијеподневна сесија	68
Др Милан Басташић	69
Ванда Шиндли	71
Стево В. Родић	73

Дејан Мотл	75
Тања Тулековић	77
Урош Шуваковић	78
Драгана Мијатовић	79
Милијана Лепир	81
Лазар Милиновић	83
Џон Питер Махер	84
Милутин Вучковац	86
Драга Мастиловић	88
Боро Трамошљанин	91
Саломон Јазбец	94
Академик Србољуб Живановић	96
Јован Бабић	97
Божидар Бојанић	99
Борко Ђајић	100
Зорка Делић-Скиба	101
Други дан конференције	103
Миле Дакић	103
Бранко Вукадиновић	104
Стево Ковачевић	106
Растко Пражић	107
Лазар Лукајић	112
Лазар Лукајић	112
Лазар Лукајић	112
Смиља Тишма	113
Миле Дакић	114
Радован Пиљак	115
Марина Черносвитова	116
Анголиј Степанов	118
Добрила Кукољ	120
Душан Басташић	121
Смиља Тишма	123
Драго Његован	123
Мирослава - Мира Поповић	125
Мирко Медић	126
Јанко Велимировић	127
Проф. др Владимир Лукић	128

САОПШТЕЊА	135
Драгољуб Ацковић.....	137
КАД У УШТИЦИ НИЈЕ БИЛО МЕСТА, КЛАЊЕ ЈЕ НАСТАВЉЕНО У ГРАДИНИ	
Саламон Јазбец	157
ПОВОДОМ КЊИГЕ АНТУНА МИЛЕТИЋА „УБИЈЕНИ У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ ЛОГОРУ ЈАСЕНОВАЦ 1941-1945.“	157
Јекатерина Самојлова	163
ИСТРАЖИВАЊЕ ЈАСЕНОВАЧКИХ МАСОВНИХ ГРОБНИЦА	
Др Ванда Шиндли	173
ВЈЕРСКИ РИТУАЛ И СИМБОЛИЗАМ У ХРВАТСКОМ КЛЕРОДРЖАВНОМ ГЕНОЦИДУ	
Јован Бабић	191
НЕГИРАЊЕ ЗЛОЧИНА - НОВИ ЗЛОЧИН	
Марина Черносвитова.....	197
РЕЗУЛТАТИ РАДА У АРХИВИМА БИВШЕГ СССР-а, САД, ФРАНЦУСКЕ, ИТАЛИЈЕ, АУСТРИЈЕ, ТУРСКЕ И МАЂАРСКЕ	
Мирко Медић.....	205
УБИЈАЛИ ГДЕ СУ СТИГЛИ	
Мирослава – Мира Поповић	209
СТРАДАЊЕ СРПСКОГ НАРОДА ОЗРЕНА У ЛОГОРУ ЈАСЕНОВАЦ И ДРУГИМ УСТАШКИМ ЛОГОРИМА	
Добрица Кукољ	213
СУЂЕЊЕ ЈЕДНОМ ВРЕМЕНУ	
Анатолиј Дмитријевић Степанов	217
НАСЛЕДНИЦИ ГЕНОЦИДА О УЛОЗИ ВАТИКАНА У САВРЕМЕНОМ „ПОХОДУ НА ИСТОК“	
Миливоје Иванишевић	225
У ОДБРАНИ ИСТИНЕ О ЈАСЕНОВЦУ	
Ана Пожар	233
СТРАДАЊЕ ДЈЕЦЕ ИЗ ОПШТИНЕ ЦРКВЕНИ БОК	
Ричард Албрехт.....	241
МОДЕРНИ ГЕНОЦИД КАО "ОСТВАРЕЊЕ УТОПИЈЕ" - ЗАИСТА НЕ	
Михајло Орловић.....	257
ИЛИНДАНСКИ ПОКОЉ НА ШУШЊАРУ И ДРУГИМ СТРАТИШТИМА САНСКОГ МОСТА	
Др Ђуро Затезало	267
ОСВРТ НА НОВУ СТАЛНУ ПОСТАВКУ МЕМОРИЈАЛНОГ МУЗЕЈА СПОМЕН-ПОДРУЧЈА ЈАСЕНОВАЦ	

С Ј Е Ћ А Њ А	285
Милош Милиновић	287
ЖИВОТ НА ИВИЦИ СМРТИ	
Милош Милиновић	293
ПИСМО ИЗ ХОЛАНДИЈЕ	
Драгица Крнета Рабат	297
ЗЛО ВРИЈЕМЕ ЗАКРВИЛО КОМШИЈЕ	
Драго Милиновић	301
БИЛИ СМО МАЛА ДЈЕЦА	
Коса Делић-Вуковић	305
ЗАТОЧЕНИЦЕ ФАБРИКЕ МУНИЦИЈЕ	
ЗАКЉУЧЦИ ПЕТЕ МЕЂУНАРОДНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ	
О ЈАСЕНОВЦУ	311
П Р И Л О З И	315
Јован Мирковић	317
ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕДИ МЕСТА СМРТИ ДЕЦЕ ЖРТАВА РАТА 1941-1945 РОЂЕНЕ НА ПОДРУЧЈУ БОСАНСКЕ КРАЈИНЕ	
СПИСАК ЧЛАНОВА МЕЂУНАРОДНЕ КОМИСИЈЕ ЗА УТВРЂИВАЊЕ ИСТИНЕ О ЈАСЕНОВЦУ	329
ДЕКЛАРАЦИЈА О ГЕНОЦИДУ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ НАД СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА И РОМИМА ТОКОМ ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА (КОНАЧНА ВЕРЗИЈА)	331

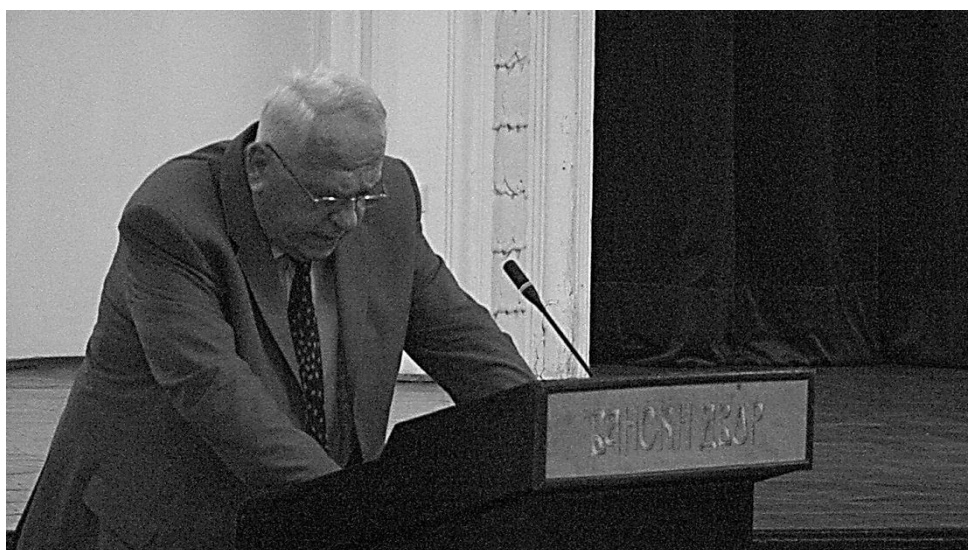
Владимир Лукић

ВЈЕКОВНИ ЗЛОЧИНИ НАД СРБИМА (УВОДНО ОБРАЋАЊЕ)

До највећег раскола у хришћанству дошло је 1054. године, односно до његове подјеле на источну – првославну и западну – католичку цркву. Од овог раскола који траје готово хиљаду година трају нетрпељивости између Срба и Хрвата, кроз тежњу Ватикана да покатоличи Србе. Патолошка мржња Хрвата (католика) према Србима, коју константно подржавају Ватикан и његов клер, основни су разлог неслагања и сукоба, а понекад и ратова између Срба и Хрвата.

Не улазећи дубље у историју, довољно је сјетити се Првог свјетског рата, голготе Срба, те злогласних логора Добоја, Арада и других стратишта у којима су бројни Срби, од најмлађег до најстаријег, оставили своје кости.

Формирањем државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца почеле су да се стварају све веће тензије и невиђена мржња Хрвата према Србима. Овој мржњи дали су печат хрватски свећеници и фратри, а бројни идеолози кроз правашку идеологију довели су до крвавих сукоба ова два народа, нарочито у Другом свјетском рату.

Злочини геноцида над Србима и Ромима и холокауста над Јеврејима у Другом свјетском рату у НДХ

Независна Држава Хрватска настала је уз свесрдну помоћ Сила осовине и оджавала се такође уз њихову помоћ, као и терором и геноцидом над мирним грађанством. Ова творевина била је изразито клерикално-нацифашистичка држава. „НДХ је била држава католичке диктатуре гдје је принцип религиозне нетолеранције стављен у све темеље хрватског друштва“ (М. Екмечић). Независна Држава Хрватска била је у цјелости заснована на постулатима усташке идеологије, која се напајала идејама римске Курије односно Католичке цркве. Остварење свог вјековног сна – стварање самосталне, аутохтоне, независне државе у којој ће хрватски народ једини суверено владати, није могло да се оствари без етничког чишћења српског народа којег је тада било у Хрватској око 1,200.000. Срби су у Хрватској сматрани највећим непријатељем хрватског народа, ова злочиначка усташка политика имала је пуну подршку и благослов, како Католичке цркве, тако и Ватикана. Заправо, стварањем НДХ дошло је до остварења вјековног сна Ватикана да се Југославија и православље једном занавијек униште. Стварање НДХ је реализација вјековне идеје Ватикана о Хрватској као снажном бедему католичког хришћанста од „заосталог“ источног византизма. „Нестанак Краљевине Југославије 15. априла 1941, означио је историјски тријумф католичког сепаратзма“ (М. Екмечић).

Ова ретроградна политика довела је до невиђеног звјерства хрватских и муслиманских злочинаца над Србима, Јеврејима и Ромима. Готово да нема бездана и бунара који нису послужили злочинцима да у њих баце невино заклане и масакриране, а веома често и живе жртве. Многи од вас добро знају, а многи и не знају за Шурманце, Бивоље брдо I, II, Пребиловце, Ржани До, Струјиће, Чаваш, Величане, Корита, Казане код Козије ћуприје у Сарајеву, јаме Хан поглед, те гробље Враца, јаму Бикуша код села Челебића, Боровача – Горњи Малован, јаме код Читлука и Сајковића, Корићка јама на путу Гламоч - Ливно, Шаранова јама на Јадовном и тако редом до броја 328 јама и бездана – ждерњача српског народа, и 80 бунара, септичких јама и сличних провалија које наводи истраживач Дане Ластавица. Зна се много тога и о другим стратиштима, као што су Шушњар, Гаравице, Паг, те логори за дјецу: Стара Градишка, Јабланиц, Јасеновац, Крапје, Сисак, Ријека, Јастребарско, Лобоград и многи други логори које једноставно није могуће данас овдје набројати.

Свакако, једно од најмонструознијих стратишта у Европи у Другом свјетском рату је систем концентрационих логора Јасеновац, који је НДХ формирала за истребљење Срба, Јевреја и Рома, што се најбоље види у

Доњој Градини гдје у још до краја неизбројаним гробницама невино лежи више од 700.000 Срба, Јевреја и Рома.

На свим наведеним стратиштима жртве су убијане најчешће тврдим предметима (сјекирама, маљевима, кољем, рогуљама, ножевима, бајонетама, кундацима, те специјалним ножевима за клање, тзв. србосјецима и многим другим тврдим предметима). Жене су готово редовно силоване, пребијане и веома често, као и мушкарци, у гробнице живе бацане. Ономе ко о томе нема сазнања врло тешко је замислити неке сцене које као да су преузете из филмова страве и ужаса: многи злочинци, међу којима су предњачили свећеници и фратри, често су облизивали ножеве којима су клали жртве, пили крв жртава, нарочито дјечију. Недовољно је само рећи да су за вријеме Другог свјетског рата једино у НДХ постојали логори за дјецу, већ се мора нагласити да никад и нигдје у свијету није познато да су тако масовно дјеца острашћено мучена, убијана и веома често у гробнице жива бацана, а скеле на ријеци Сави пуне дјеце превртане, да се она подаве у води. Најстрашније је што су из утроба мајки вадиле нерођену дјецу и лупали их о бетон и зидове као лубенице. Нерођену дјецу, као и дјецу коју су отимали из наручја мајки, бацали су злочинци у ваздух, а затим дочекивали на бајонете. Најтрагичније је у свему томе што су то чинили и многи свештеници, обучавајући друге, млађе крвнике, како ће и они то радити.

Преговори су цивилизацијска тековина и паметни људи користе их и у миру и у рату, међутим, кад је у питању приближавање односно преговори између Свете столице и Српске православне цркве, онда се једноставно мора видјети шта је са сљедећим: истребљење православног свијета и присилно превођење у католичку вјеру, и то не од јуче, невиђен геноцид на Србима, злочини не само вјерника него, свећеника и фратара НДХ, учешће Ватикана у рушењу Краљевине Југославије и СФР југославије, подршка злочинима у задњем рату, подршка бомбардовању Срба, па чак и подршка лажној конструкцији геноцида у Сребреници и много другог... Очито хипотека Свете столице је превелика за успјешне преговоре.

Недавно, у Доњој Градини у разговору о нужности одржавања Округлог стола о злочинима геноцида на Козари и Поткозарју са цијењеним стручњаком Драгом Шормазом, навео сам податак да је 1942. одведено са Козаре 23.000 дјеце, он ме исправио да су одвели 23.800 козарске нејачи. Убијећен сам да је свирепо убијено између 70.000 и 100.000 дјеце и да је то највећа катарза тадашње хрватске државе.

„...Јасеновац, није само сабирни логор, него и збирно име свих јама од Велебита до пола земунског моста... тешко оном ко лаже над јамама...

Народи се разликују по злочинима и злочинцима, сви су их имали. Али се у односу према злочинима разликују државе и њихове владе. Зато се ни један злочин не може изједначавати са оним који је учињен са дозволом и по закону. Ни један нож није тако запекао као перо које је писало закон о истребљењу Срба, Јевреја и Рома...” (М. Бећковић)

Није могуће не приметијети да готово сваки политичар, нарочито из народа који су вршили злочине, не каже: не поновило се, или да се не понови. Међутим, много тога се поновило и стално се понавља: рушење споменика жртвама геноцида, пјевање усташких пјесама на јавним мјестима и пред званичницима, прослављање дана формирања НДХ и других датума те монструм државе, непримјерена поставка у музеју Јасеновац, називање пута злочинаца до Блајбурга крижним путем, те упоређивање Јасеновца са Овчаром и Сребреницом. То је ново посртање у воде тешких злочина који су нам добро познати из Другог свјетског рата.

Управо ових дана имамо још један феномен: бројни злочинци, њихови сродници, рођаци, дјеца и унуци усташа, своју фашистичку прошлост желе да ставе под окриље антифашистичке коалиције и да сасвим морално славе Дан побједице над фашизмом. Признаћете, што је много, много је. Али, овима о којима говорим, није било тешко да рушење СФРЈ обављају методама којима су рушили и Краљевину Југославије и да у прошлом рату наставе покоље из 1941, опет преко Шаранове јаме, Пребиловаца, Казана и многих других стратишта.

Поштовани учесници,

Организовањем међународних конференција о Јасеновцу ми настојимо да дуго потискивана истина о злочинима геноцида у Независној Држави Хрватској над Србима, Јеврејима и Ромима буде што више осветљена и да сазнања о томе продру у свијет. У том смислу желим да истакнем значај објављивања зборника на српском и енглеском језику са претходних конференција: Прве, одржане 1997. у Њујорку, Друге, одржане 2000. у Бањој Луци, Треће, одржане 2002. у Јерусалиму и Четврте, одржане 2007. године у Бањој Луци, када су и објављени поменути зборници. Захваљујући томе, на стотине стручно и убједљиво писаних саопштења, поткријепљених непобитним чињеницама о почињеном злочину, и – што је посебно важно – на десетине, па и стотине потресних свједочења оних који су игром случаја избјегли злочиначку каму или маљ,

отишло је на разне стране свијета, да преноси истину о злу за које смо наивно мислили да се никада неће поновити, а чији смо свјedoци поново били у првој половини посљедње деценије двадесетог, многи тврде у историји најкрвавијег вијека.

Драги учесници Пете међународне конференције о Јасеновцу,

Драги и поштовани писци саопштења и свједочења,

Искрено ми је задовољство да вас најсрдачније поздравим и да вам се захвалим на вашој истрајној борби истином, против фашистичке идеологије чија је усташка олигархија у Другом свјетском рату била њена перјаница на тлу НДХ, а чији се задаси и данас осјећају на овим просторима. Сматрамо да је, у оквиру освјетљавања истине о невиђеним злочинима над недужнима само зато што су друге вјере, највећи допринос, иако након 70 година, усвајање на овој Конференцији Д е к л а р а ц и ј е Пете међународне конференције о Јасеновцу, посвећене геноциду почињеном над Србима, Јеврејима и Ромима током Другог свјетског рата у Независној Држави Хрватској. Текст ове Декларације јутрос сте примили.

На крају, сматрам својом обавезом да кажем да је Доња Градина до 1975. била апсолутно неуређена, без обиљежених гробних поља, стаза и другог, и када је тадашње Извршно вијеће донијело одлуку да се она уреди, ни један Хрват и ни један муслуиман нису били против; насупротив томе, били су за уређење. Међутим, појавили су се неки српски политичари из Београда са неубједљивим и за жртве увредљивим разлозима да запуштену Доњу Градину не би требало уређивати. На срећу, то није прихваћено!

На прошлој, Четвртој конференцији подржали сте Идејни пројекат за уређење Доње Градине, а јуче сте многи имали прилику да видите Идејни пројекат регулационог плана који ће даље ићи у рад.

Даме и господо,

За све ово што је урађено на откривању истине о злочинима у систему концентрационог логора Јасеновац и на другим стратиштима у НДХ заслужни су бројни стручни и научни радници, преживјели логорашаи, многи писци и свједоци тих голгота, од којих многи данас нису међу живима. Све њих једноставно није могуће набројати, али им се зато неизмјерно захваљујемо.

Убјеђен сам да дијелим ваше мишљење у вези с тим ко има велике заслуге за овако квалитетно организоване међународне конференције, посебно Четврту и Пету, и ко је и највећа гаранција да ће Доња Градина бити изграђена и уређена тако да представља истиниту слику Јасеновца и свега онога шта се у њему и око њега дешавало, те да ће гробна поља визуелно омогућити да сваки посјетилац доживи цјеловит утисак страха које су се ту догодиле. То је Република Српска на челу са предсједником Милорадом Додиком.

Хвала вам!

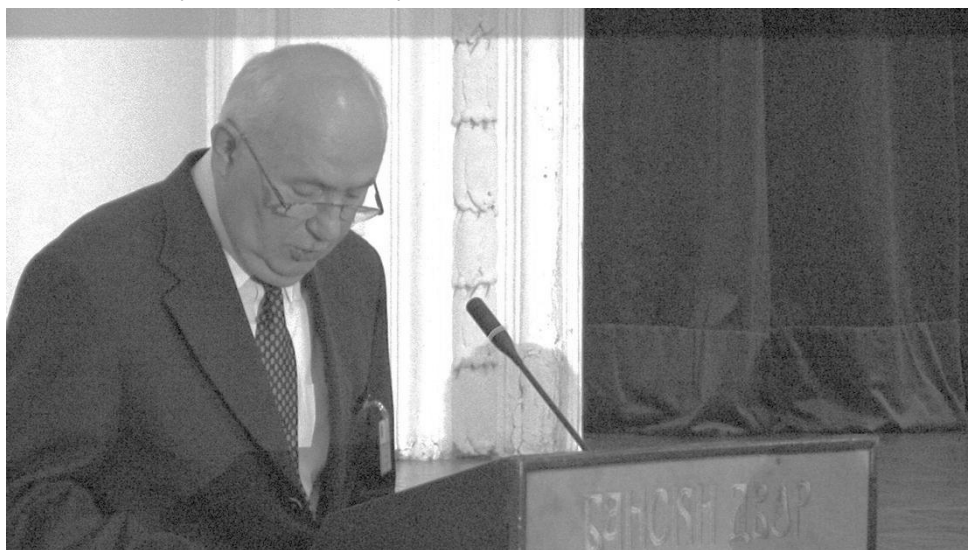
Први дан конференције (пријеподневна сесија)

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Даме и господо,

Велико ми је задовољство што могу да вам пожелим добродошлицу и да вас поздравим, пре свега његову ексцеленцију, председника Републике Српске и председавајућег Организационог одбора овог скупа госп. Милорада Додика. Такође бих желио да поздравим све оне жртве које су успеле да преживе јасеновачки концентрациони логор и да дођу, да буду данас са нама. Исто тако желим добродошлицу бившем председнику Републике Српске и председнику Академије наука и уметности Републике Српске академику Рајку Кузмановићу. Такође бих желео да поздравим председника Владе Републике Српске госп. Александра Џомбића. Такође поздрављам конзула Републике Србије у Бањој Луци госпођу. Јадранку Дерајић. Желим добродошлицу и свим министрима у Владу Републике Српске, представницима верских заједница, академицима и сенаторима Републике Српске. Поздрављам и желим добродошлицу проректорима Универзитета, деканима, универзитетским професорима и предавачима и студентима. Такође желим да поздравим градоначелника Бање Луке и овде присутне начелнике општина, те представнике

свих других заједница, организација и институција у Бањој Луци.

Велико ми је задовољство што могу да поздравим и представнике Руске Федерације, Сједињених Америчких Држава, Израела, Немачке, Италије, Велике Британије, Србије, Хрватске и других земаља. Наравно, желим добродошлицу и представницима медија, новинарима и свим оним који шире и који ће ширити истину о Јасеновцу широј заједници, не само овдје, него и у иностранству.

Даме и господо, имам једну тужну дужност, а то је да вам кажем да смо од последње конференције изгубили неколико истакнутих чланова и учесника наших радних конференција, пре свега изгубили смо првог председавајућег Међународне комисије за истину о Јасеновцу проф. Бернарда Клајна из Њујорка, и др Милана Булајића који је био први координатор Међународне комисије за истину о Јасеновцу. Изгубили смо и нашег великог пријатеља, рабина Јозефа Атијаса, затим проф. др. Здравка Антонића, великог пријатеља нашег народа проф. Марка Аурелија Риверија који је недавно преминуо у Италији, такође смо изгубили и госп. Миленка Кумовића из Новог Сада. Замолићу вас да минутом ћутања одамо пошту преминулима.

[Минут ћутње]

Нека њихове душе почивају у миру! Хвала вам!

Проф. др Владимир Лукић:

Уводна ријеч под насловом „Вјековни злочини над Србима“ објављена је на почетку овог зборника.

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Захваљујем професору Лукићу на његовом обраћању. Он је предсједник Извршног комитета и Организационог комитета ове конференције. Позвам предсједника Свјетског савјета Рома, господина Ацковића, да се обрати скупу.

Драгољуб Ацковић, *предсједник Свјетског савјета Рома:*

Хвала! Поштовани учесници овога скупа, уместо молитве коју смо уобичајавали да на Градини казујемо, овдје ћу вам се обрати само са неколико речи о томе да је геноцид над ромским народом на овим, али и на другим просторима био доскоро непозната категорија. До пре неких 20-ак година говорило се о заборављеном холокаусту, како га је крстио Кристијан Бернардак, или како наш пријатељ Радомир Умељић рече - ромоцид. Ја тврдим да се о геноциду над народом ромским, пре свега на овим просторима, знало готово све. Зашто тврдим? Зато што је већ 1943. године међу оним сведочењима која су објављена било речи и о томе да и Роми страдавају и те како, али гле чуда, у записницима комисије за истраживање ратних злочина не поменуше се Роми!? Зашто? Е, то нека је

на душу онима који нису поменули геноцид над народом ромским! Било је то веће убијање истине и веће убијање Рома но што су чинили злотвори усташе.

Убијање истине о ромском народу није новотарија усташких зликоваца или оних који су се правили луди над злочиним над Ромима; то убијање истине о Ромима траје неколико хиљада година. Наиме, од њиховог досељавања на ове просторе, па до дана данашњег. Знате, често ме, па и овде, питају: „Има ли тај твој ромски народ језик?“ Велим: „Има“, али се не зна, не пишу лингвисти, не пишу моје колеге новинари о томе, не пишу други људи, а ми осим језика имамо и 20-ак превода Библија на ромски језик. Па знате, када један народ има Библију или Куран преведен на ромски језик, а Роми имају и једно и друго, онда стварно чудно је то питање. Највеће убијање истине, даме и господо, о Ромима тиче се геноцида над њима у Другом светском рату. Хиљаде књига, на стотине хиљада текстова, милиони чланка написани су о овој посљедњој великој светској катаклизми и страдањима разних народа у њој. О страдању Срба, Хрвата, Јевреја и других на овим просторима написане су читаве библиотеке, што је заиста и добро, јер културу сећања треба гајити. Без знања о прошлости нема ни знања о будућности. Међутим, речи о томе јесу ли и Роми страдали, колико је Рома страдало, како су Роми страдали готово да и нема, а није тачно да се није знало. Др Никола Николић је то лепо написао још 1945. године у објављеној књизи, а ја мислим да је и у оној из 1943. године, која је објављена на енглеском језику, о томе било речи. И бивало је то све тако док се на овим просторима, са задовољством то могу да констатујем, пре 20-ак година није кренуло у систематску акцију истраживања геноцида над Ромима било које вере да су. Међу десетинама научних радника, посебно спомињем А. Милетића, покојног др Булајића и још неколицину, нашао се и један број млађих Рома који су могли да понешто напишу о томе. Није нам се баш много веровало, смејали су се ти наши пријатељи истраживачи, једино што нису могли да нам оспоре јесу чињенице, а ја сам се тим чињеницама бавио. Тврдња да о злочинима нема записаних података није тачна. Године 1951, на првом истраживању за суђење Артуковићу, направљено је 60 интервјуа у којима директно Роми или нероми говоре о страдању Рома. Свих тих 60 докумената сам објавио. Е, потом су се неки људи узели мало у памет и почели да размишљају и посебно ми је задовољство што то могу да кажем овде, јер ти људи потичу са ових простора и био бих врло срећан да се тако понашају према заборављеном холокаусту и у земљи у којој ја живим, у земљи Србији, у граду Београду, где баш много интересовања за то и нема.

Желим, драги пријатељи, да вам кажем да ми је посебно задовољство што сам као један од учесника на свих пет конференција о Јасеновцу имао макар малу прилику да поменем и нагласим да ето и ми Роми страдасмо на овим просторима и на многим другим, наравно, да и ми Роми имамо удео у тој борби за истину, да смо нешто учинили, а свима онима попут „чувеног“ хрватског историчара Фрање Туђмана, Бог да му душу прости, који тврде да је страдало 26.000 до 40.000, а међу Ромима 2.000, 3.000 до 5.000, па је и Нарциси Легл Кризман која тврди да је страдало око 8.000, поручујем следеће: погледајте наше документе које смо објављивали током рада ових пет конференција и видеће да је само 8.800 имена ромске деце пописано. Покојни Драгоје Лукић и моја маленкост помало смо допринели томе. Узгред буди речено, за неких 7.000, 7.500 деце ромске, дакле нешто више од 15.000 немамо податке, да немамо податке ни за оних око 80.000 страдалих Рома на овим просторима. Имамо, ја мислим, око 28.000 имена Рома, само Рома. Према томе, ако ничему другом, ови међународни скупови, попут ове конференције, допринели су томе.

Како је ова конференција, између осталог, посвећена и геноциду над децом, ја вам кажем да овде има најмање стотину исповести, у којима су имена деце старе од један дан до једне године. Злотвори који тако нешто могу да ураде, а господим Лукић је њих поменуо, по мени су несхватљиви. Завршавајући, желим да вам кажем да је наша дужност, мислим на све нас овде и многе друге, да кажемо истину, да наставимо са истраживањима и да поправимо пре свега остатке јасеновачког система хрватских логора за истребљење Срба, Рома и Јевреја, и да учимо нове генерације какво зло представља геноцид, расна и верска нетрпељивост. Ово нису моје речи, ово су речи академика који управо председава, нашег драгог пријатеља, и било ми је задовољство што сам имао прилике да вас поздравим у име народа које преживеле из Јасеновца нема.

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

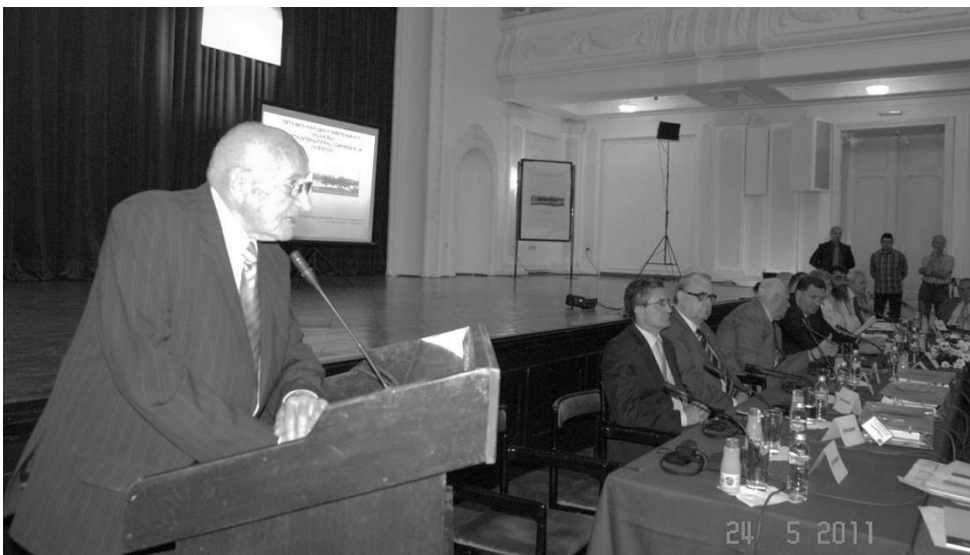
Захваљујем господину Ацковићу! Позивам Арие Ливнеа да каже неколико речи у име Јеврејске заједнице у Републици Српској и свету.

Арие Ливне, *шеф Представништва Републике Српске у Израелу:*

Поштовани господине председниче Републике Српске, драги пријатељи и гости. Ја овде заступам јеврејски народ, нисам ни од кога овлашћен, али као један од оних који су преживели холокауст и који је целу породицу изгубио у холокаусту, мислим да имам право на то. Ми живимо у периоду историје који је можда један од најинтересантнијих периода којег се ја са својих 90 година сећам. Ова конференција има огромну важност због тога што ће оставити материјал за будућа покољења овде у Републици Српској и у Србији, који ће се можда учити и у школама, али са друге стране морам да кажем, о чему сам много пута разговарао са председником Владом Лукићем о следећем: ми се овде састајемо и убеђујемо убеђене. Сви који овде седе и који ће читати о томе шта радимо убеђени су у то. Ми би требало, а немамо никакву шансу, да стигнемо до неубеђених у свету, које нажалост не интересује та ствар. Ја ћу вам рећи нешто много страшније: цели холокауст више није интересантан. Свет је данас заузет ратом између хришћанства и ислама, а не нашим жртвама. То је страшна истина, али неко мора да је каже. Ми можемо наравно говорити разне ствари које нам изгледају много симпатичније, али то је по мом дубоком уверењу једна велика истина.

Живим у Израелу, ја сам десетинама година радио са јеврејским народом у целом свету и врло добро разумем да је чак и у јеврејском свету, који је изгубио 6.000.000 жртава у рату, интересовање за то све мање и мање. Долазе нове генерације које су далеко од тог периода, и он је за

њих само још један период у историји човечанства. Ми који ту живимо и ја, рецимо, са онима који смо још живи, а који смо то преживели, за нас је то највећа трагедија у историји човечанства, злочин као овај је незапамћен. Било је врло великих злочина, било је разних великих злочина у историји, али овакав злочин који је припремљен, који је држава организовала, који су остале државе везане за Трећи Рајх прихватиле, и можда и допуниле, као рецимо усташка Хрватска, јесте један период који ми који се бавимо тиме не смемо заборавити и треба да урадимо све што можемо да остане у сећању људи, човечанства, свих оних до којих ми, нажалост, не можемо стићи. Верујте ми, драги пријатељи, ја знам тај проблем: стићи до светске штампе, до светске јавности, то је јако, јако компликована и скупа, скоро немогућа ствар. Наравно, не кажем и не тврдим да конференције немају своје важности, њих треба одржавати, ја сам и сам учествовао и организовао једну од тих конференција у Јерусалиму; материјал који ћемо оставити, који ћете оставити за собом има, као што сам рекао, врло велику важност.

Драги пријатељи, мислим да је потребно да одамо почаст оним људима који се са толиком ентузијазмом баве тиме, који не жале ни време и који се труде да дође до тих конференција и ја сам живи сведок тога шта све треба да прође док се једна таква конференција не одржи. Онима који се већ годинама баве тиме и долазе на конференције, делимично их познајем из Јерусалима и после, са Друге конференције на којој сам био, њима треба одати сваку част и захвалност. Сви ви који сте ту немојте то заборавити.

Ради се о једном злочину који се не да описати. Ја сам, драги пријатељи, жив сведок тога. Као и више пута до сада, морам и овог пута, јер осећам за то потребу, да споменем своју покојну мајку која је у Аушвицу угушена у гасној комори и запаљена, да споменем своју породицу из Копривнице која је делимично уништена у Аушвицу, да споменем своју породицу из Будимпеште коју су Мађари побили. Тако да сам ја жив сведок злочина који је учињен. Никад немојте то заборавити, никад не треба опростити, иако тврдим да данашње генерације које немају никакве везе с тим нису одговорне за то, ни за шта, и зато треба гледати да са нацијама које су биле умешане у то, али у којима су израсле нове генерације у демократским системима, да са њима одржавамо најбоље односе, најпријатељскије које је могуће, памтећи и не заборављајући шта су њихови преци урадили.

Хвала вам и желим вам успешан рад и да оставите за собом што више података! Живели!

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Ми смо заиста захвални господину Арие Ливнеу на његовим речима, а сада позовем председника Организационог одбора Пете међународне конференције о Јасеновцу и председника Републике Српске, његову ексцеленцију господина Милорада Додика.

Милорад Додик, *предсједник Републике Српске:*

Уважене даме и господо,

Дозволите ми да се, не само као председник Републике Српске, него и као председник Организационог одбора, захвалим свима вама који сте се одазвали позиву да учествујете у раду ове конференције и да дате свој допринос ономе што сви очекујемо, а то је, расвјетљавању истине и

чињеница о Јасеновцу који би могли да дају ново свјетло и нову спознају о свему томе. Објективно, овај скуп људи је веома упознат с тим и мислим да само допринос томе да дамо оно што до сада нисмо знали или чињенице које нисмо до сада били у прилици да видимо могу дати допринос даљем расвјетљавању ове истине. О Јасеновцу је много тога речено међу нама, ми изгледамо као скуп људи који је убијеђен у оно што је било и са становишта чињеница ту нема проблема. Овдје је неколико основних питања која су важна, бар по мени, данас, да се истина о Јасеновцу мора очувати код савремене генерације и оних који долазе и да би квалитет овог скупа можда требало мјерити по томе на који начин ћемо обезбиједити да се у колективну свијест нашег народа и народа који је овдје страдао, Рома и Јевреја, додатно оснажи сјећање и увјерење о чињеницама које свједоче о ономе што се тамо дешавале.

Несумњиво да без обзира на то да је систематски у социјалистичкој Југославији занемариван значај самог Јасеновца, да је у самој основи креирања нових политичких дешавања на овом простору страх од Јасеновца био је покретачка чињеница за моделирање политичких процеса у процесу распада бивше Југославије, бар код једног народа. Друга два народа, Хрвати и муслимани, у то вријеме су потпуно минимизирали догађаје у самом Јасеновцу и тиме допринијели колективном јачању страха Срба од тога да ће се он поновити. Колико је то било умјерено тада или неумјерено, о томе ће говорити нека анализа, али свакако истина која се стално покушавала скрити само може да разоткрије и разбухта још већи страх, а истина која је јасна, прихваћена је и може да буде стабилизатор и политичких процеса и прилика и на овом простору. Зато је ова данашња конференција, и све остале које ће се одржавати овдје, веома важна. Јасеновац је оставио страховите посљедице на народ, прије свега српски, јеврејски и ромски, са овог простора. Биолошке посљедице још су присутне, односно учињене су трајне посљедице за те народе на овим просторима. И данас имамо проблем са прихватањем чињеница које су се тамо дешавале и зато је и добро што је данашња конференција управо посвећена страдању жена и дјеце у Јасеновцу и она ће разоткрити још један, управо у овом смислу још један елемент, а то је тај најпродуктивнији дио становиштва, на који начин се према њему односило, што говори о томе да се радило систематски како би се биолошка маса народа, не само у том тренутку, зауставила, него се креирала и далеко у будућности.

Данас ту будућност ми осјећамо и видимо да се српски народ са овог простора још није опоравио од свега што се десило и никад се неће ни опоравити. Но, стравичнија је прича да постоји институционални приступ заборава свега овог што се ради. Можда би било данас исто тако доб-

ро закључити да од слједеће наше двије конференције, које морамо одржавати у континуитету, једна буде одржана у Загребу, а једна у Београду, јер тамо нисмо били, и да покушамо најпросто да презентујемо чињенице које су за нас овдје веома познате, а другима заиста неприхватљиве.

Јасеновац славе или обиљежавају званичне институције Хрватске само у оквиру глобалног пројекта борбе против фашизма, и видимо да се једна стравична ситуација која се десила у Јасеновцу на тај начин користи за промоцију система власти данашње државе Хрватске. Данашња конференција и све будуће морају да одговарају на питање: како овдје градити помирење? Да ли је помирење могуће на овим просторима у историјском смислу и у сваком другом, и у људскоме, а не почети од Јасеновца или не утврдити јасне позиције о томе шта се десило тамо, које важе наравно и за Хрвате, а и за њихово „цвијеће“ који су тада биле организовани у разним ханџар-дивизијама, који данас исто тако у политичким процесима на различите начине желе да реализују пројекте који су још тада живјели?! Ја нисам човјек склон да размишљамо о пројектима глобалне завјере против нас. Колико има оних који су против нас, толико смо и ми сами, говорим у име Срба, склони да многе ствари посматрамо на другачији начин, али свакако један институционалан приступ Јасеновцу мора да буде дио редовне активности Републике Српске и Србије, а тога данас немамо. Не може Јасеновац да не буде један од најважнијих датума обиљежавања у Републици Српској и Републици Србији. И у том погледу иницијатива која треба одавде отићи мора да буде декларација о геноциду у Јасеновцу која ће се усвојити мора да буде верификована и на институционалним, законодавним и парламентарним органима Републике Српске и Србије, и зато ћу вас подржати у томе да декларација буде одмјерена и примјерена, да би могла у данашње вријеме да буде подржана од стране ових парламената. Само на тај начин има смисла бавити се Јасеновцем на овим конференцијама. Морамо дати нови садржај конференцијама, морамо привући многе који данас нису овдје, а требало би да буду, мада сам заиста импресиониран скупом који видим и који је, ево, захваљујући напорима људи у Организационом одбору и остварен.

Данас све више и све чешће видимо минимизирање онога што се десило у Јасеновцу и максимизирање онога што се десило у Сребреници. Најчешће видимо и покушаје да се то изједначи или бар стави у исту раван, без анализе објективних ситуација које би дефинитивно потврдиле бар двије важне ствари, а то је да је Јасеновац планиран и да је трајао и да је системски уништио огроман број људи. Дакле, 700.000 људи је страдало на том простору. Не може се лицитирати данас бројем жртава, свака је жртва наравно важна, чињеница је да се и Сребреница десила у оквиру

војних операција, завршних војних операција рата на овим просторима, о чему је у основи самој вјероватно био и сам Јасеновац и то што није било јасне истине о самом Јасеновцу. Сребреница јесте мјесто великог злочина, али она је неупоредива са Јасеновцем и неупоредива је са начином на који је Јасеновац и снагом којом је Јасеновац трајао и уништио огроман број људи. Наравно да је болна ситуација у вези са Сребреницом, али дефинитивно и ова конференција треба да у свој фокус стави и будуће конференције и да онемогући, јер то није исправно, није чињенично могуће, да се ставља знак једнакости између Сребренице и Јасеновца.

Вратићу се сада на једну претходну тврдњу. Морамо видјети, овај скуп мора да види, како Јасеновац вратили у колективну свијест нашег народа. Није довољан само писани рад, мада је веома важан, веома је важна и публикација, али морамо наћи и неке друге савремене методе. Једна од њих је вјероватно снимање једног монументалног играног филма о Јасеновцу; он би можда више учинио на освјежавању сјећања, односно приказивању те стварности код млађих генерација које данас више привлаче информатичке технологије, него неки други олици, и кроз њих би се лакше презентовала та истина. Не смијемо одустати од реализације те идеје, јер мислимо да је филм као медиј информације веома важан у том погледу и веома је индикативно да никада у прошлости нисмо покушали ништа озбиљно у том погледу урадити, осим можда неких појединаца који су тврдили да то треба урадити. Ми смо оштећени, ми смо осиромашени за чињеницу да никада о томе није снимљен играни филм. То не смије да буде некаква карикатура, то мора да буде снажно умјетничко дјело и мора да претендује на највеће свјетске награде. Када сам прије неколико година покренуо ту иницијативу, видио сам са коликом су се страшћу друге стране, и Сарајево и Загреб, окренуле против такве иницијативе. Мислим да такво реаговање говори да не треба одустати. Прије свега морамо анимирати званични Београд за ту идеју, морамо анимирати и јеврејске центре и ромску заједницу, и на тај начин приступити послу који ће дати резултат.

Мислим такође да у напорима да се очува све оно што јесте Јасеновац свакако значајно мјесто има изградња и уређење Спомен-подручја Доња Градина. У томе недопустиво идемо споро. Када сам преузео Организациони одбор, видио сам да има људи који су из ових или оних разлога непотребно то заустављали, надгорњавали се, покушавали да буде само њихова доминантна, а ми смо губили вријеме, и не смијемо дочекати сљедеће године без уређеног Спомен-подручја Доња Градина. Влада већ двије године има одобрена средства за реализацију тог пројекта у висини од 5.000.000 КМ, а ми не успијевамо да постигнемо консензус о томе како

то треба да изгледа и увијек неко има нешто против. Могу вам обећати да ћу се потрудити да се одрекнемо услуга свих оних који стоје на путу реализације тог пројекта. Недопустиво је да Доња Градина није већ обиљежена, она јесте на неки начин освјежена, али свакако тамо требају и нови садржаји.

Нови садржаји су неопходнији када се има у виду чињеница да данас Јасеновац данас није могуће посматрати јединствено. Можда би и одавде морао да иде захтјев да се сав тај простор мора интернационализовати, у томе нам сигурно могу помоћи многи пријатељи из свијета, посебно да анимирају разне међународне организације које се баве тиме, од УНЕСКО-а, па до других, које имају одређени значај и утјецај, да утичу на то да се тај простор интегрално посматра, што опет не значи да ми не требамо Доњу Градину развијати или градити на начин како ми мислимо да то треба чинити.

Желим да и ова конференција допринесе јачању свијести о томе шта је био Јасеновац и надам се да ће неколико приједлога које сам изнио привући вашу пажњу. Желим да наставимо с овим што смо почели у годинама које долазе и да конференције окупе што више учесника. Наравно, желим такође да нађемо и адекватне методе кроз које ћемо моћи да на прави начин ширимо истину о Јасеновцу, јер није довољно отићи у Градину једном годишње и одржати конференцију да би се колективно памћење о догађајима из тог времена дефинитивно етаблирало у свијести народа који је страдао на овим просторима.

Хвала вам лијепо!

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

У јасеновачком систему хрватских логора за истребљење Срба, Јевреја и Рома, страдало је преко 700.000 Срба, 80.000 Рома и 23.000 Јевреја. Најгора ствар је та што су у тим логорима страдала и деца. Деца су трпела мучења заједно са својим мајкама, остављана су да гладују, без воде, без хране, без простора где ће да легну, остављена су гола и боса на отвореном простору, изложена хладноћи, киши и снегу. У таквим условима огроман број деце изгубио је живот, а многа су побијена од руку мучитеља на грудима својих мајки. Ја даље нећу наставити да говорим, то можете прочитати, ја бих замолио академика Јелену Гускову да изложи свој реферат.

Јелена Гускова, академик:

Хвала! Поштовани пријатељи и колеге, дозволите да вас поздравим у име руске делегације која је дошла да буде са вама на овом међународном скупу и да изразимо своју подршку истраживањима истине о Јасеновцу. У Русији не заборављамо догађаје из Другог светског рата, а за нас Отацбинског рата. Ми ћемо се увек борити против фашизма, против испољавања суровости, нечовечности, иживљавања над личношћу, што је било карактеристично за нацисте. Ми ћемо се увек сећати жртава оних година, погинулих на бојним пољима или између зидова концентрационих логора.

Априла месеца ове године обележено је 66 година од дана ослобођења заточеника концентрационог логора Јасеновац који је био највећа фабрика смрти на Балкану за време Другог светског рата, који је заузимао од преко 240 квадратних километара. У њему су хрватски фашисти-ушаше убиле око 700.000 Срба, Јевреја и Рома. По броју жртава Јасеновац заузима треће место у Европи после Освјенсцима и Требљинке, али по суровости, по ужасу звјерстава извршених у овом концентрационом логору, по начину мучења и ликвидације заточеника, овај се логор не може поредити са било којим другим концентрационим логором у време Другог светског рата. У концентрационом логору Јасеновац ушаше су мучиле и убијале затворенике логораше помоћу ножева, мечева, сабљи, секира, чекића, металних шипки, мотика, колаца, каишева, путем вешања, спаљивања мртвих у специјалним пећима, живих у гасним коморама, онесвешћене и повређене су газили ногама, гушили, давили у Уни и Сави. Заробљенике су мучили глађу и жеђу, високим и ниским температурама, тешким физичким радовима. И сада постављам питање, зашто и данас толика питања о Јасеновцу остају спорна?! Прво, политика државе и Јосипа Броза Тита после 1945. године. Ради мира у кући, Тито је био спреман да се не присећа усташких злочина за време рата. Због тога су прилично брзо биле ликвидиране све среске, општинске, републичке, као и државна комисија за истраживање злочина окупатора и њихових помагача. Јосип Броз Тито је 1962. године примио делегацију из Јасеновца, разговор се свео на Титову изјаву о томе „да се жртве Јасеновца морају посматрати само као жртве освете окупатора за устанак народа Југославије“. Друго, незаинтересованост власти нове хрватске државе послје 1991. године за истраживање овог питања, јер се геноцид над српским народом наставља и после 1991. године. Треће, једно време незаинтересованост српских власти за улазак у конфликт са суседима на питању Јасеновца, и због мноштва других проблема како у Бањој Луци, тако и у Београду.

Главно спорно питање је број жртава. За кратко време свог постојања, основана послје рата, државна комисија за истраживање злочина окупатора и њихових помагача сакупила је 900.000 изјава о ратним злочинима и ратним злочинцима. Анкетирано је 550.000 сведока. Откривено је 20.000 оригиналних немачких и хрватских докумената. Комисија је закључила да је само у логору Јасеновац убијено од 500.000 до 1.400.000. Оваква разлика је изазвана тиме што су многа тела жртава била уништена. Делатност садашње наше међународне комисије је веома важна, јер се она бори за истину. По мишљењу Срба у концентрационом логору Јасеновац ушаше су лишиле живота 700.000 невиних мушкараца, жене и деце, 500.000 Срба, 40.000 Рома, 33.000 Јевреја и 127.000 антифашиста, независно

од вере и националности. Међу овим жртвама је и 20.000 деце. А према званичним подацима хрватске историографије, у логору је убијено само 80.000 људи, али за позната имена сматрају само 73.000 убијених. Међутим, сваке године, сваке следеће године број српских жртава у устима Хрвата се смањује. Данас Хрвати већ изговарају цифру од 20.000 до 45.000 убијених људи.

У посљедњем рату у БиХ 1992-1995. убијање Срба је настављено. Облици и форме су исте, или после заробљавања, код куће или у стану, на радном месту, у борби и у другим ситуацијама. Било је и логора, а на местима масовног страдања припадника српског народа, која је истражио републички центар за истраживање ратних злочина, морам да вас подсетим да списак није коначан, избројено је 209 места. У списку појединачног страдања припадника српског народа има 115 места. По документима Савеза логораша Републике Српске, у БиХ је било 412 логора за Србе. Сарајево је посебна прича, више од 10.000 људи је прошло кроз 139 приватних логора у Сарајеву у околини.

Да се ово не би поновило Република Српска треба да ојача своју самосталност. Ми смо увек говорили да се не сме дозволити да се догађаји оних година понове, потребно је да се људи сећају зверстава фашизма, да буду опрезни и да могу да се супротставе насиљу. Русија се сећа Јасеноваца. У Санкт Петербургу је одржана изложба архивског материјала докумената и фотографија које причају причу о страшним злочинима нациста против човечанства. Изложба која се звала „У знак сећања на жртве и заточенике концентрационог логора Јасеновац“ припојена је прослави 65. годишњице победе у Другом светском рату и Међународном дану ослобођења заробљеника из фашистичких концентрационих логора који се сваке године обележава 11. априла. Иста изложба је припремана и у Москви. Чланови комисије из Москве су спремни да уложе све напоре за проналажење и ширење истине о драматичним догађајима у логору Јасеновац у време Другог светског рата, као и друге злочине на територији Хрватске и БиХ из 90.-их година. Хвала Вам!

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

Хвала академику Јелени Гусковој на значајном и за нас инспиративном излагању. Дозволите ми сада само неколико основних напомена. Молимо све излагаче да поштују предвиђено вријеме. Уколико неко буде имао потребу за дискусијом или накнадним излагањем, овдје се на столу радног предсједништва налазе формулари које би требало попунити.

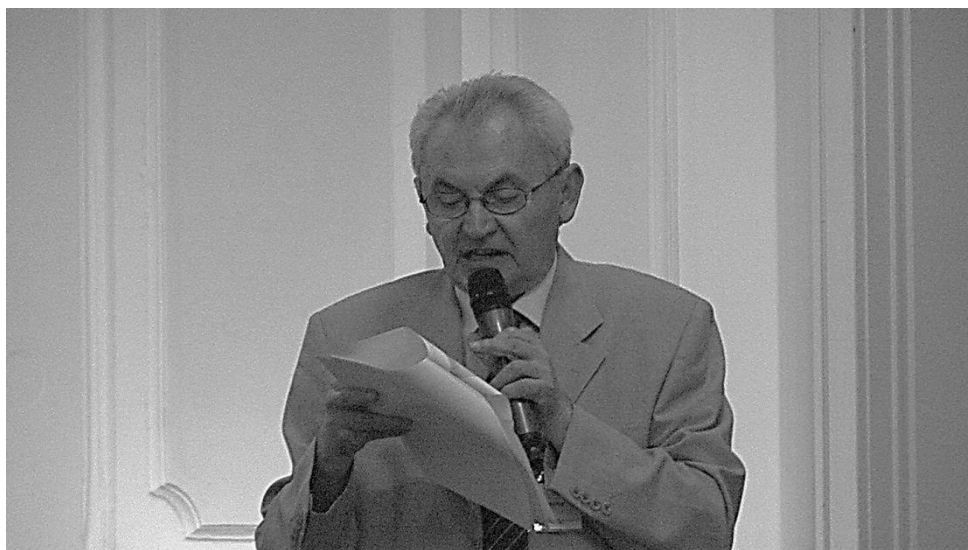
Дискусије и додатна излагања биће обављена на завршетку сесија. Значи, послије ове пријеподневне сесије имаћемо дискусију, и послије поподневне сесије, итд.

Сада бих молио господина Јована Мирковића, доброг и врсног znalца јасеновачких стратишта, да узме ријеч.

Јован Мирковић:

О Јасеновцу треба говорити као највећем логору у Европи који није био под управом Немаца. Масовне злочине у НДХ су чиниле управни, судски, војно-полицијски органи и постројбе НДХ-а, не само усташка организација и партијске постројбе. И када се говори о злочинима у НДХ, треба говорити о злочинима те државе. Ја о њој не говорим као такозваној, она је била држава са свим прерогативима државе, и као таква је и одговорна за почињени злочин.

Ово су само неки бројчани подаци о досад достигнутом нивоу појединачног, поименичног пописа, ревизије пописа жртава рата; нећу се задржавати на општим бројевима, говорићу о страдању становништва Босанске крајине са посебним освртом на страдање деце. Обраћам пажњу овде на процентуално учешће у становништву и жртвама. Срби у НДХ судјелују са 30% у становништву, а са 64% у жртвама. Код деце је то још израженије. Према попису из 1931. године (јер 1941. године није рађен попис), православно становништво на подручју 19 општина Босанске крајине учествовало је са 63,39%. Босанска крајина у простору НДХ-а

судјелује са 11,23%, у становништву са 12,70%, а у евидентираним жртвама 23,16%. Жртве Босанске крајине, поименично евидентираних износи 105.624, у до сада извршеној ревизији пописа. Наравно то није коначан и потпун број; наша је процјена да укупно ревизија пописа одговора негде нивоу од 60% процењеног броја жртава. По националном саставу видимо да Срби чине 93% на овоме простору. По годинама страдања, највише је 1942. година. Евидентирани починиоци (хрватске постројбе, што укључује усташе, домобране, оружништво, полицију, легионарске јединице, хрватске и муслиманске милиције, СС јединице састављене од држављана НДХ - муслимана и Хрвата) побили су 42.000, а непознати, неименовани починиоци (говорим о попису из 1964. године) 54.000 жртава. По категорији страдања, највише је у категорији директни терор, 42.000, а у логорима 30.000... Ако подијелимо на војне и цивилне жртве становништва Босанске крајине, онда видимо да су готово више од 81% цивилне жртве... Укупно је евидентирано жртава у Босанској крајини 105.624, цивилних жртава 85.691, деце до 14 година старости 24.537. Процент страдале деце према укупним жртвама је 23,23%, а према цивилним жртвама 28,63%...

Места смрти деце са подручја Босанске крајине са преко 200 жртава: јасеновачки логори 6.000, Грмеч планина 965, Сисак 905, Козара 746, Пишталине (општина Босанска Крупа) 627 деце, Јелашиновци (општина Сански Мост) 331 дете, Дракулић - Бања Лука 330, Мотике - Бања Лука 279, Планчиште Велико и Мало - Приједор 265, Бихаћ 236. (Оно што је евидентирано до сада; не говоримо о коначним показатељима.)

Од 150 до 200 жртава: Славонска Пожега, Земун, Приједор, Дабар у Општини Сански Мост, Кладуша, Крупа, Стабанца - Велика Кладуша, Загреб, Цазин, Дрвар, Врточе, Петровац.

Рекапитулација: непознато место смрти 539 именоване деце, са једном жртвом је 306 места и толико деце, са 2 до 4 жртве 278 места, са 5 до 9 жртава, итд. преко 100, 22 места од 100 до 200, од 200 до 500 жртава 5 места, од 500 до 1.000 4 места, и на јасеновачких 7 локалитета 6.001 дете...

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

Хвала Јовану Мирковићу и на инспиративном излагању и на методолошком поступку који је у историјској науци познат као криометрија и који је све више заступљен у новим историографским радовима.

Замолио бих сада господина Лазара Лукајића да нам се обрати и да изложи своје саопштење.

Лазар Лукајић:

Дозволите ми да пре излагања изразим велико задовољство што за председавајућег ове конференције имамо господина Србољуба Живановића, једног од најпознатијих светских антрополога, а кад је у питању Јасеновац и жртве у Југославији свакако најпознатијег и најеминентнијег антрополога. Ја сам део свог излагања објавио у зборнику који имате. Нећу понављати што пише у књизи, јер то можете прочитати, него ћу сада додати нове елементе. Говорићу о седам питања којих тамо нема, али која су у вези са страдањем деце и која проширују представу о томе. Прво, цела НДХ-а била је Јасеновац, друго, број страдале деце у НДХ, треће, највеће жртве, најгрозоморније жртве у НДХ биле се жене, четврто, ко је убијао, усташе или Хрвати, пето, Хрвати су били цивилни кољачи који су побили велики број српског народа, шесто, тврдим да нема мира на Балкану док међу Србима и Хрватима влада вечита неслога и мржња, и, седмо, потреба формирања посебног центра за изучавање геноцида над Србима.

Хрвати се нису истакли у рату и науци, али су стекли „свету славу“ покољима, нарочито покољима деце и пијењем људске крви и клањима.

Овде присутна Смиља Тишма говори не само о Јасеновцу, него о још 83 логора, као и још бунара, јама, итд, где су бацане жртве, што треба имати на уму. Када је у питању број страдале деце у НДХ-а, напосто је срамота и брука, безобразлук чак, да тврде да је у Хрватској страдало само око 75.000 деце. То су евидентирани спискови, моје процене су да је у Хрватској страдало 500.000 деце, а то заснивам на чињеницама које овде не могу изнети. Прво, ако је страдало 700.000 до 1.500.000 људи, деца су увек чинила више од половине укуног становништва, из сваке сеоске породице, а сељаштво је било основна група.... Наше мајке су рађале по петеро до дванаестеро деце, и мој отац је имао тринаестеро, итд, и није имао ко да каже име оног детета од годину дана, од два месеца, од две године, после 40 година када је вршен попис, тако да деца нису пописана, али ја сам истраживао покољ у Драковићу, Шарговцу и о томе написао књигу од 700, 800 страна „Фратри и усташе кољу“, 10 година сам радио на томе и од 2.300 покланих људи 1.020 су била деца где сам ја идентификовао име и презиме и све друге податке за свако дете. Никада у историји човечанства није у једном дану на једном месту поклано толико, 1.000 деце од јутра до два сата после подне. И други истраживачи са којима сам ја контактирао и разговарао и који су познавали сведоке, увек су налазили да је учешће деце у жртвама око 50%...

Тврдим да су најгрозоморније жртве, највећи патници у НДХ, не мушкарци, чак не ни деца, него жене. Жене су крижане, расецане, ваћена из њих деца, па то дете замотају у мокру прљаву крпу па га опет врате у мајчин стомак, и ја овде имам таквих примера, а може се наћи хиљаде примера, и онда закољу и жену и дете или изваде дете, па га баце на бајонет, или присиле мајку да једе своје дете, или присиле мајку да држи на крилу своју дванаестогодишњу кћерку док се Хрвати, цивили и војници, иживљавају над њом. Рецимо, учитељицу у Пребиловцима силовало је 20 усташа пред 120 ђака, неколико дана, и онда су заклали и учитељицу и сву ту децу. Дакле, жене су најгрозоморније жртве Другог светског рата и ја предлажем да тежиште једне од следећих конференција буде на женама, патницама Другог светског рата...

Следеће питање које обрађујем, а које је у вези с овим, „Ко је убијао, усташе или Хрвати“. Велики број жртава, можда највећи број, побили су цивили. Имам сведочења из разних књига где се каже, „нас су највише побили цивили“, нарочито цивили муслимани који су тада били „цвијеће хрватског народа“, и комшије; комшије на брдима, на планинама, у градовима су деловале усташе, а по селима и планинама сеоске породице, наоружане до зуба, по свему цивилне...

... Предлажем да се формира један истраживачки центар који би систематски изучавао геноцид и односе Срба и Хрвата (сада таквог центра нема), или да се формира једно одељење београдског центра у Републици Српској, и да ту окупља сараднике као што их је Милан Булајић окупљао.

Последње што хоћу да кажем, јесте да је покровитељ Четврте међународне конференције о Јасеновцу и председник Организационог одбора био Миорад Додик, тада председник Владе РС, а сада председник Републике. Он је омогућио и олакшао одржавање и 2. конференције 2000. године овде у Бањој Луци у време када српска политичка и државна елита у Србији и у Републици Српској. И сада је председник организационог одбора и покровитељ Пете конференције. Молим да се Милораду Додику ода признање за помоћ коју пружа у проучавању геноцида на српским, јеврејским и ромским народом.

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

Истекло је време. Хвала, господине Лукајићу! Увијек на оваквим конференцијама имамо мало мешавине публицистике и озбиљне науке, и теза које заслужују и које би у неким елементима заслуживале и дубљу расправу.

Сада молим госпођу Зорку Делић-Скиба и да узме ријеч и да нам се укратко обрати.

Зорка Делић-Скиба:

Ја сам била у Јастребарском логору, било ми је тада 5 година, и да не буде да се не сјећам ничега јер сам била дијете, замолила сам да се прикажу неке фотографије из Јастребарског, на којима сам и ја, како бих доказала да сам била у логору. Јастребарски логор је отворен у исто вријеме кад и Јасеновац, концем августа 1941. године, отворио га је лично усташки доглавник Миле Будак, и рекао је на отварању: „Ово је дјечји дом за сиромашну дјецу из Босне чије су родитеље убили четници“. И тај назив кроз све 4 године је остао. О којој се дјечи ради ништа није написано. Ако прође неко вријеме а не каже се ко су она била, ако су то дјеца из Босне, на крају ће испасти да су то бошњачка дјеца, а да су четници, односно Срби вршили геноцид над њиховом дјецом. Ову фотографију

дала ми је сестра Невенка, која је била у партизанима. Ишла је у Црвени крст после рата да пита јесам ли ја жива, ову фотографију је добила у и препознала на њој нас петеро дјеце, од два брата Делића, Душана и Драге, из Крухара код Санског моста. Сва ова скупина дјеце дотјерана је у логор након што су на Шушњару побили наши родитеље, њих 5.500, а убијали су их као да су стока, а не људи, највише маљем и ножем. Ова фотографија је обишла све западне земље са причом да су наше родитеље убили четници. На рачун тога Јастребарско је добило огромну количину хуманитарне помоћи, од чега ми дјеца нисмо имали ништа, него само самостани у НДХ-а.

То није био Дјечји дом Јастребарско, слика показује да су то дјевојчице са Козаре дотјеране у Јастребарско, након што су за вријеме офанзиве побијени њихови родитељи или мајке отјеране у Њемачку.

На другој слици прва је моја сестра стричевка Славка, 7 година, до ње је њена сестра Рада, 3 године, ја сам она трећа на слици, 5 година, и Даринка Попђурђев, она је из Срема.

У Јастребарском не само што су убијали дјецу, него су вршили и покатоличавање. Стално су нам говорили да су нам родитеље убили четници, што значи да треба да мрзимо све што је српско и православно и да будемо добри католици. Зато су часне сестре организовале вјеронауку. Главна за то била је часна сестра Грациоза, право јој је име била Марија Иваншек. У пет сати ујутро морале смо ићи у самостан католичке Цркве Светог Павла, гдје је она држала часове. Дјеца која би заспала на

часу строго су кажњавана. Ја сам једна од тих, нас четири смо заспале, и онда нам усташа Петар Ловрин, који је родом из хрватског села Мичија са Козаре, одређује казну, а казна се зове крампус (што је у Хрватској сатана, ђаво). Усташа нас је одвео на таван самостана, затворио у мрачну просторију, из неког димњака одједанпут се појавило искежено лице неког ђавла. Да бисмо се препали од њега, јер је мрак па не видимо, он је батеријом у једној руци освјетљавао своје искежено лице, а другом је ланцем тукао нас дјецу. Многа дјеца су од тих удараца по глави страдала, поготово они виши, неки остану мртви, некима искоче очи за вријеме те кажњавања. Углавном, планирано је да на тај начин будемо ликвидирани, јер је страшно било на вјеронауци заспати.

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Молим госп. Радована Ждрале да узме ријеч.

Радован Ждрале:

Госпођа Зорка отворила је простор за мене као писца, аутора књиге о геноциду, „Не убијајте гласника“, и једног од дечака који је пуком случајношћу преживео логор у Јасеновцу. Дакле, ја ћу казивати књижевни текст који може да буде евентуално и мало освежење, извесна разлика у

односу на текстове који на овом веома важном скупу имају другачији карактер.

(Радован Ждрале прочитао је одломак свог романа, објављен у првом зборнику с Пете међународне конференције о Јасеновцу.)

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Хвала, господине Ждрале! Ово је било заиста импресивно свједочење... Сада бих молио госпођу Славицу Босанчић да нам се обрати.

Славица Босанчић:

Двадесетог августа 1978. године стигао је телеграм: „Умрла је твоја бака Дијана“. Отишавши на сахрану у Салцбург, Силвија Сабо је прелиставала старе књиге по породичној библиотеци, јер је дуже вријеме боравила, прегледала је старе шкриње, и у једној од њих нашла је дебели свезак, у оригиналу написан текст, извјештај о раду акције Дијане Будисављевић. Почињало је од 23. октобра 1941, па ишло до 13. августа 1945. године. Дневник је био писан на њемачком језику, у рукопису, и Силвија Сабо је схватила да је открила непроцењив историјски извор. Одлучила је објелоданити га, али реализација је трајала 25 година. Тек 2003. године успјела је то путем Хрватског државног архива, чији је директор био госп. Јосип Коланић, историчар и теолог. Издали су књигу у 700 примјерака, од којих је само један стигао у Београд.

Дневник Дијане Будисављевић потресно је свједочење о спасавању дјеце, у 388 записа, поткријепљених документима, фотографијама, списковима малишана, фотокопијама, дијелом картотеке са именима 12.000 дјеце, те подацима о начину прикупљања и трошењу новчаних прилога, што је све било забиљежено у том дневнику. Током четири године рата прикупљено је око 5.000.000 куна. Акцију коју је организовала Дијана Будисављевић била је по свом обиму, броју учесника и броју спасене дјеце (избавила је 10.534 дјечака и дјевојчице) импресивна. Од посљедица боравка у логорима умрло је 3.200 дјеце на рукама спасиоца.

Дјелатност г-ђе Дијане Будисављевић и њеног одбора за помоћ женама у логорима на очиглед цијелог Загреба и усташких власти у току 1941. и 1942. године спада у ред оних парадокса или боље да кажем чуда због којих људско понашање, па и сам живот, остају највећа тајна. Цијели свијет је чуо са Оскара Шиндлера који је спасао 1.200 Јевреја који су радили у његовој фабрици, а г-ђа Ирена Сендлер је номинована два пута заредом за Нобелову награду зато што је из Варшавског гета спасила 2.500 Јевреја. Г-ђа Дијана Будисављевић је спасила 10 пута више од Оскара Шиндлера и остала је заборављена више од 60 година, све до дана док њена унука није одлучила да се расвијетли њено дјело. Основала је и покренула приватну агенцију. Агенција „Дијана Будисављевић“ захваљујући свом аустријском поријеклу,

Уз подршку њемачких официра, а нарочито Фон Коцијана, који се залагао за заточене православце, Д. Будисављевић је успјела спасити огроман број малишана, али због промјене идентитета била је свјесна да ће многа дјеца бити заборављена и изгубљена. Трудила се да заједно са својим сарадницима створи картотеку са подацима о 12.000 пописане дјеце и да то сачува. Она је без знања усташа начинила дуплу картотеку и дупликат је сакрила. И кад је Загреб ослобођен донијела их је Татјани Маринић, тада начелници Одјела за бригу о дјечи у Министарству социјалног старања, гдје је радио и проф. Бреслер. Татјана се побринула да се по селима на Козари разгласи гдје се налазе дјеца и почели су долазити родитељи, породице, пријатељи, тражити своју дјецу...

(Славица Босанчић је потом износила податке који се углавном налазе њеном саопштењу, објављеном у Зборнику.)

Само још да кажем да су картотека и сва документација Диане Будисављевић одузети 20. маја 1945. године од стране ОЗНЕ и велики број дјеце које је она идентификовала никада није пронађен.

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Хвала госпођи Босанчић. Молим Милоша Милиновића да нам се обрати. И његово излагање има сличну тематику.

Милош Милиновић:

О Дијани Будисављевић сам и ја нешто написао у Зборнику, па није у реду да понављам, јер је доста моја претходница о томе рекла. Ја ћу се задржати само на једном примјеру, случају Добриле, трогодишње цурице, који је у вези са Дианом, њеном активношћу, итд. Популарни недељник загребачка „Арена“ био је тих послеријатних година најчитанији због рубрике „Арена тражи ваше најмилије“. Писао је и о нама, породици Милиновић из Међувођа, кнешпољског села у босанскодубичкој општини, и београдски дневник „Политика експрес“ објавио је фељтон у више наставака да помогне мајци Боси да сазна нешто о својој трогодишњој кћеркици Добрили. Поуздали смо се у „Арену“ која је спајала изгубљену дјецу са њиховим најближим. Писац и новинар Марино Цурл, у два наврата 1961. године бавио се Добрилиним случајем. Опширна прича са описима детаља породичног дома и околине, не би ли побудила сјећање мјештана на било шта чиме би се покренуо филм успомена, остала је такође без резултата. Јављале су се добре породице из Загреба са

описима сличности дјевојчице са фотографија у „Арени“. Новинар Цурл се обраћао читаоцима у сљедећем броју, и опет ништа. Породица за коју се претпостављало да је усвојила дјевојчицу није реаговала осим извјесног Добрилиног знанца, како се потписао, који је говорио да она има сличности са Милиновићима и да је код неке породице у Подсуседу, то је неко мјесто вјероватно код Загреба.

Марино није отишао у Подсусед већ у тадашњи Републички секретаријат за социјално старање, гдје се чува картотека ратних избјеглица. Пронашао је дјечју картотеку и Добрилин картон. Податак о њој узет из картона 18. децембра 1965. године изазива сумњу да је њено поријекло прикривено, заправо прећутано. Он јавља шта је забиљежено још: Добрила је из Сиска дошла у Загреб 14. октобра 1942. године, што, може се рећи, одговара истини. Тада су с њом у Загреб стигли истим транспортом браћа Милош и Драго и рођак Илија Латиновић, који су упућени са групом одраслих дјечака у село Гола на граници са Мађарском, а Добрила задржана у прихватилишту као мала. Забиљешка у картотеци даље потврђује да је случај ријешен 27. октобра 1942. године, 14 дана након расанка са браћом. У картону није записано како је случај ријешен, да ли је упућена у Јастребарско, што је мало вјероватно с обзиром на малодобност дјетета. Шта друго може да се каже, него да је усвојитељ избјегао да каже о себи било шта и прикрије њено поријекло.

Сада се проблем унеколико дотиче посла којим се бавила српска добротворка Диана Будисављевић. Она је у свом дневнику 25. маја 1945. године забиљежила „да је у Министарству за социјалну политику Хрватске настала извјесна пометња узрокована претпоставком да појединци из усташких кругова намјеравају уништити моју картотеку“. Подсјетимо да су она и њена екипа током спасавања дјечице из усташких логора на лицу мјеста правили спискове и на основу таквих транспортних листа у Загребу израђивале дјечју картотеку. На томе су радиле Диана и њена сарадница Иванка Џакула, па се сматра да је та картотека била најпоузданија и најпотпунија. Шта се још може казати у вези са тим? Ако су појединци блиски усташтву намјеравали да униште њену картотеку 1945. године, последице пропасти НДХ, такви су постојали у још већем броју и 1942. године, када се није називао крај НДХ и били су у повољнијем положају, без бојазни да ће имати сметње ако искористе свој утицај да за себе или за своје пријатеље дођу до неког дјетета инкогнито.

Баш те 1942. године догодило се да је Добрилин случај „ријешен“ без објашњења како је ријешен. Да је то ишло непосредно преко госпође Будисављевић вјерујем да она не би дозволила да цурицу неко узме, а да не напише име и презиме такве особе. Енигма Добрилиног картона је

остала неразјашњена и сумња да је неко некоме учинио некакву услугу не може се одбацити. У околностима тадашње усташке доминације много шта се могло учинити пријетњом, застрашивањем, митом или на други начин. То је извјесно, као и вејроватноћа да прикривени Добрилин идентитет није усамљен.

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

Хвала! А сада молим Ранка Павловића да изложи свој реферат.

Ранко Павловић:

Сам наслов мога рада „Отац подземног дјечјег града“ наговјештава о чему и о коме у њему пишем. Додају ли се томе наслов и поднаслов монографије „Били су само деца“ и „Јасеновац гробница 19.432 девојчице и дечака“, говори даље да је ријеч о Драгоју Лукићу и о његовом изузетном дјелу.

Тај дјечји подземни град наравно јесте Јасеновац. Он има, како у свом раду кажем, своје градске четврти, од којих је најпознатија Доња Градина, има и своја предграђа; Млаку, Стару Градишку, Церовљане, Јастребарско, затим Гаравице, Шушњар, многа Јадовна.

Ја знам да ви овдје сви много знате о Драгоју Лукићу, знате и о монографији о којој хоћу да кажем неколико реченица и нећу вам узимати много времена да препричавам оно што сам написао и шта је објављено у зборнику, али хоћу да кажем да сам осјетио потребу да то напишем јер зборник се преводи на енглески језик, иде широм свијета и мислим да је потребно да се о Драгоју Лукићу много више зна и изван подручја бивше Југославије, односно изван подручја гдје је претежно српско становништво. О Драгоју Лукићу можда су битна два биографска податка, један, да је рођен 1928. године у селу Милошево Брдо у општини Босанска Градишка, јер сви који су те, коју годину раније и наредних година рођени на овом подручју имали су сличну судбину. Други битан биографски податак јесте да је Драгоје Лукић одмах након ослобођења као млад борац ослободилачке антифашистичке војске у картотеци Диане Будисављевић нашао податке о свом брату и сестри и пронашао их. Након 10-ак година нашао је податке и о најмлађем брату у једној усвојеничкој породици у Загребу, па је и њега пронашао, и тако окупио оно што је остало од његове породице. То га ја подстакло да трага и мислим да оно што је остало иза њега као његово дјело није могла да уради можда ни једна институција, јер он је сам био, могло би се рећи, институција. Монографија има два дјела. Први дио садржи доста свједочења оних који су преживјели пакао Јасеновца, али, шта је врло битно, и докумената и свједочења оних који су били злочинци, што овој књизи даје већи значај, а други дио књиге јесте именик за историју. Ових готово 20.000 дјеце са Козаре неће по други пут умријети, јер неће пасти у заборав; остала су забиљежена њихова имена.

Подстакло ме такође да овај рад пишем јер сам желио да иницирам да општински центри, градови, већа мјеста, насеља, првенствено у Крајини, дају имена улица Драгоју Лукићу, можда и имена неким дјечјим установама, јер он то заслужује. Предухитрили су ме у Градишци, гдје је комисија за давање имена улицама, предвођена агилним публицистом Гојком Шрбулом, већ предложила Скупштини општине да једну улицу назове по Драгоју Лукићу. Има иницијатива и у Козарској Дубици, можда у још неким мјестима, али на томе не би требало да се стане.

Посебно ми је драго што се данас овдје говори о Диани Будисављевић и што су у Козарској Дубици већ дали једној улици њено име, то су учинили и у Београду, а има иницијатива у још неким мјестима. И посебно ми је драго што се из заборава вади и очима јавности предочава велики пријатељ Козаре Марино Цурл, јер овај велики пријатељ Козаре својим породицама, својим огњиштима, вратио је око 200 козарске дјеце.

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Хвала Ранку Павловићу! На реду је коауторски рад Ксеније Ђукић и Марије Ђурић.

Ксенија Ђукић:

Поштована господо, тема нашег излагања је „очуваност скелетног материјала деце у масовним гробницама“. Пошто смо у временском, изоставићу много тога што је припремљено, али на почетку желим да нагласим да је дефиниција и дефинисање масовних гробница прилично комплексан процес и поред многих фактора и квалификација које би требало убројити у дефиницију, најмањи могући број индивидуа свакако да је један од најважнијих. Најшире речено масовне гробнице представљају скуп тела, делова тела, земље, артефаката и других ствари које се у масовним гробницама могу наћи...

Истраживање деце у масовним гробницама мање је у односу на истраживања одраслих индивидуа. Два су основна разлога за то: што се деца углавном мање налазе у масовним гробницама и што су њихови скелети много осетљивији на пропадање, па се током времена све више губе у масовним гробницама.

Након изношења низа чињеница о скелетним остација дјече у масовним гробницама, о чему са Маријом Ђурић опширније пише у саопштењу објављеном у Зборнику, Ксенија Ђукић закључује:

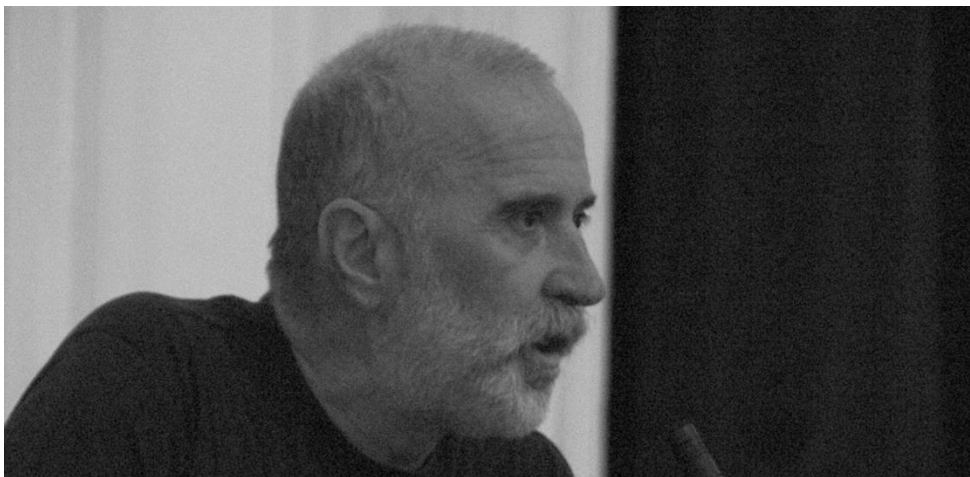
И само да закључим, да је истраживање масовних гробница веома комплексан процес који подразумева мултидисциплинарни приступ и да, имајући у виду конкретан случај Доње Градине, време протекло од депоновања тела под земљу и моменат у коме делове масовних гробница плави Сава, веома су неповољни услови за очување скелетног материјала, и што време више пролази и што ми више одлажемо истраживања ових гробница, све су непоузаније информације које ми као стручњаци можемо да вам кажемо.

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

Хвала! Сада молим госп. Владимира Умељића да изложи свој реферат.

Владимир Умељић:

Поштоване даме и господо, драга браћо и сестре. Феномен геноцида истражује се већ од краја Другог светског рата, када је постало познато да су се у његовој сенци догодила три велика геноцида, над Јеврејима, Ромима и Србима. Упркос томе, наука није успела да објасни овај феномен. Невероватно је тешко схватити колико човек може да се онечовечи и како је могуће учинити тај најстрашнији злочин који историја човечанства познаје. По теорији дефиниционизма коју развијам последњих година, рећи ћу само да је то социјална теорија која се базира на језичкој филозофији и служи њеним методама, као и методама социјалне психологије, историје и политологије. Прво сазнање нам каже да починиоци свих великих геноцида у 20. веку примарно припадају културолошкој

традицији Средње и Западне Европе, која је више од 1.500 година била битно детерминисана Ватиканом. Сви народи жртве великих европских геноцида не припадају примарно тој истој културолошкој традицији окциденталног дела Европе, и то је чињеница која се не сме занемарити. Не постоје случајности. Наравно да би Ватикан вероватно одбио и да разговара о таквој теми, али погледајмо шта су починитељи геноцида, велики злочинци у смислу те културолошке традиције и њеном слеђењу, рекли. Први цитат: „Немачки Трећи Рајх је прва држава која не само да признаје високе принципе папства, већ их и спроводи у дело.“ Ово је изговорио Франц фон Папен, витез римокатоличког Малтешког реда, и тада заменик Адолфа Хитлера. Други цитат: „Не постоји битна разлика између националсоцијализма и Католичке цркве... Ја чиним само оно исто што је црква чинила 1.500 година само сада још много темељније“. Ово је изговорио Адолф Хитлер 1936. године у немачком Оснербрику у разговору са римокатоличким бискупом Бернингом.

Никада није дошло до било каквог демантија од стране Ватикана.

Погледајмо дакле паралеле које су исто тако непревидиве. Ватикан вековима забрањује општење са Јеврејима, Немачка и Хрватска забрањују општење са Јеврејима, Хрватска и са Србима. Све ово важи и за Роме. Ватикан вековима спаљује јеврејске свете књиге. Немачка и Хрватска спаљују јеврејске, а Хрватска и српске свете и световне књиге. Ватикан вековима изолује Јевреје у гетима. Немачка и Хрватска изолују Јевреје, а Хрватска и Србе у гетима и концентрационим логорима. Ватикан вековима одређује да Јевреји у јавности морају да носе јасно видљиве ознаке. Немачка и Хрватска одређују да Јевреји морају да носе јасно видљиве ознаке жуте Давидове звезде на одећи, а у тадашњој Хрватској Срби су морали да у јавности на одећи носе траке са натписом Србин. Ватикан вековима покушава да присили Јевреје да се покрсте у римокатоличком смислу, а Хрватска покушава да присили Србе да се покрсте у римокатоличком смислу речи. И Ватикан вековима и снагом тада највишег црквеног и политичког ауторитета редефинише и дехуманизује Јевреје, све оне папинске антијеврејске буле и декрети. Немачка и Хрватска снагом тада највишег политичког, то јест државног, а Хрватска делом и црквеног ауторитета, редефинишу и масовно дехуманизују циљне групе својих геноцида, Јевреје, а Хрватска и Србе путем јавних наступа и медија...¹

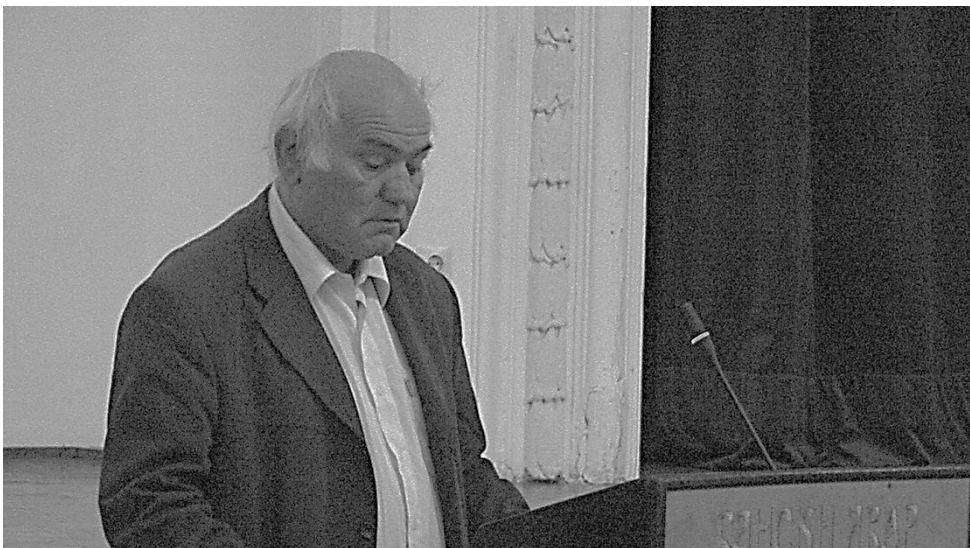
¹Опширно саопштење Владимира Умељића објављено је у зборнику Пете конференције

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Хвала госп. Умељићу! А сада молим проф. Остоју Ђукића да изнесе свој реферат.

Остоја Ђукић:

Поштовани учесници конференције, даме и господо, ја сам написао рад, само ћу неке проблеме овдје истаћи. Мој рад има мото: „Можемо да опростимо, али не можемо да заборавимо“. То је мото патријарха Германа. Срби су народ који лако заборавља и брзо прашта. Срби си народ кратког историјског памћења и лаког заборављања. Међутим, морамо знати да је српски народ, уз јерменски, јеврејски, ромски и још неке, доживио најтрагичнију судбину на планети, скоро апокалипсу и страдање. Томе су много допринијеле и некада недодирљиве личности; захваљујући Јосипу Брозу и његовим истомишљеницима, Хрватска није одговарала за своје ратне злочине геноцида, ни Католичка црква, нити се покајала и извинила, нити се суочила са том грозном стварношћу злочина геноцида у Јасеновцу и другим стратиштима и логорима смрти. Свијет нема праве истине о сатирању српства у 19. и 20 вијеку, па би било потребно много тога рећи, много тога истражити, а то што зборнике преводимо на енглески језик велика је ствар. Морамо знати и нешто што је врло индикативно, да народ какав је хрватски одбија да се суочи са геноцидом у Јасеновцу, са прошлосћу, можемо рећи злочинима које су починиле усташке јединице и припадници Католичке цркве, а злочини

који се не расвијетле и не осуде тендирају да се понове, па ти злочини се понављају, видимо да је и етноцид једна врста геноцида.

Нужно је да се и даље трага у њемачким, британским, италијанским, америчким и другим архивима, за оним што су писале обавјештајне службе, појединци, итд. Дао бих приједлог да се покрене иницијатива да се установи јасенологија као један посебан правац, а родоначелници су већ јасни, то је Србољуб Живановић, Милан Булајић, Умељић, ево видимо и многи други који су оставили велика дјела човјечанству о свему оном што се чинило у Јасеновцу.

Говори се о неком дијалогу са Ватиканом, не може се вршити дијалог док се блаженим проглашавају злочинци и идеолози најмрачнијих идеологија у историји човјечанства, какви су Доминик Мандић, Алојзије Степинац, Иван Мерц, затим њихови истомишљеници и сљедбеници...

Срби морају имати увијек на уму да гдје јединство влада, ту станује Бог.

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Хвала проф. Ђукићу! Сада молим госп. Пола Мојзеса да нам се обрати.

Пол Мојзес:

Па узору на колегу Србољуба Живановића нећу ни ја читати свој рад, него ћу да га сажмем у неколико речи. У последњих 4-5 година радио сам на пројекту који треба да се штампа у септембру, назван је „Балкански геноцид у 20. веку“, а укључују се у то и холокауст и етничка чишћења.

Пронашао сам својим радом да су уствари на Балкану у 20. веку била 4 велика таласа геноцида. За први ћете се можда зачудити, јер није никада до сада писано о томе. Наиме, први геноцид је извршен за време Првог и Другог балканског рата 1912. и 1913. године, кад су балкански народи истерали Отоманску империју са Балканског полуострва. Гледало се углавном на то какве су се борбе водиле, није се гледало да је цивилно становништво било не само колатерално, него и намерно убијано, да би се извршило етничко чишћење, тако да би се балканске државе могле разграничити. Као што вам је познато, четири државе су биле православне, а једна муслиманска, Турска, и крваве борбе, силовања,

мучења и страшни геноциди су се дешавали у то време. Најгоре је што нико није био окривљен за то, и моја је теза да је почетак 20. века на неки начин детерминисао геноцид који ће се дешавати све до краја века, без тражења и кажњавања криваца.

Други велики талас геноцида био је за време Другог светског рата. О овоме ви расправљате већ много година и нећу о томе говорити.

Трећи талас геноцида - у Југославији се врло мало о томе говорило - био је геноцид над немачким народом. Послије Другог светског рата много људи је мислило: они си криви, па треба и да пате. Међутим, у Конвенцији УН о геноциду не пише да ли је неки народ крив или није крив... У бившој Југославији било је 600.000 Немаца који су живели углавном на северним деловима, највише у Војводини и Славонији и нешто у Словенији, не много у овим крајевима, и од тих 600.000 послије извршеног геноцида остало је можда 600 или 700 Немаца који су углавном живели у мешовитим браковима. Сличан случај се десио и са Италијанима у Далмацији, мада не толико убијањем Италијана колико прогањањем.

Последњи талас геноцида био је 90-их година, о томе ви боље знате него ја, јер нисам живео на овим теренима, и о томе ћете можда једног дана такође имати овакве разговоре.

Предсједавајући, Јанко Велимировић:

Настављамо с радом. Молим господина Павела Вјачеславовича Тихомирова да нам се обрати.

Павел Вјачеславович Тихомиров:

Хтео бих да проговорим о манипулацијама, анализујући биоскопске филмове и читаве циклусе телевизијских емисија посвећене фантому српске жестокости, користим прилику да на ту тему додам неколико речи на оно што сам написао у саопштењу. Упоредо са отвореним србофобским филмовима крајње примитивног нивоа, које су већ почеле да фабрикује и српске кино-компаније, постоје и филмови који су снимљени на веома високом естетском нивоу, и те филмове по правилу заобилази критика културолога.

На пример, тек неколико дана после почетка НАТО бомбардовања 1999. године, украјинска телевизија је емитовала македонски филм режисера Милче Манчевског „Пред дождот“. Тај филм је био високо оцењен у кијевским бoемским круговима, тим пре што су тада били у моди Кустурица, Бреговић, Павић и, уопште, све балканско. Дакле, у овом филму испало је да су Шиптари потпуно благородни, а Словени, Македонци, изгледали су као прљави дивљаци. Не могу да се не сетим анегдоте из времена перестројке: војне фабрике су преоријентисане на производњу грађевинских машина, али какве год промене увођене, увек су производиле муницију. Тако и овде, како год се приказује пацифизам, увек у резултату добијемо слику србофобије.

Интересантно је да су чак и страдање српског народа у време НДХ сробофоби покушали да прикажу као реакцију на политику асимилације и србизације коју је тобоже спроводила великосрпска власт под плаштем југословенства. Карактеристична је у том смислу књига у Русији доста познатог публициста Александра Бошкова, „Распућин - пуцњи из прошлости“. Тако под симптоматичним насловом „Кратак курс из популарне историје Србије“, Бошков пише дословно сљедеће. „Наравно, у многим аспектима усташе су прелазиле дозвољену границу, понекад правећи покоље, и то се не сме правдати, али сви ми морамо знати да се мржња према Србима није јавила без икаквог разлога.“ И тако наведени аутор баца у сазнање следећу чињеницу: „мржња према Србима није се без разлога појавила“.

Међутим, овај трик су, нажалост, први покренули чланови Југославенске владе у избеглиштву још за време рата, о чему сам имао јака сведочења у књизи др Веселина Ђуретића „Распад Југославије“. Између осталог он говори о томе да су Британце пренерозили размјери хрватских злочина, али их нису изненадиле саме чињенице тих злочина. Хрватски министри су провукли потпуно обрнуту узрочно-последичну везу и они су успели да убеди Британце да је чињеница о невиђеним злочинима Хрвата према Србима посљедица тзв. великосрпског угњетавања, и да је тежина последица једнака тежини узрока покоља“.

Већ у време кад су се у италијанској штампи у јесан 1941. године појавили први чланци о хрватским злочинима. Черчил је, у интересу „нове југославенске будућности“, почео да диктира политику заборавља старих увреда. Не ради се о томе да је британски премијер само желио да штити усташе, него је сама Југословенска влада у избеглиштву представљала врло патетичан скуп интиграната који су се непрекидно спорили једни са другима. Због тога је било и нужно тражити друге варијанте „нове југославенске будућности“. Из тога произлази да у име те будућности под наводницима, одговорне за злочине над Србима треба од самог почетка пребацивати или на окупаторе или на шачицу декласираних елемената који немају подршку у широким слојевима хрватског народа... Један од оних који је обзнанио ту идеју о „шачици злочинаца“ био је нико други него Дража Михајловић. Већ 16. септембра он је издао саопштење, проглас, Србима, Хрватима и Словенцима, у коме се каже: „Павелићеви издајници већ дрхте од страха пред онима који узимају оружје у руке да би опрали срамоту са хрватског имена.“ Михајловића су не једном оптужили за великосрпство и он је покушавао да се представи као Југославен, и свој покрет као југославенски покрет. То је изазвало неколико озбиљних последица за Србе...

Отпор Срба усташком геноциду трансформисао се у борбу народа Југославије против окупатора и његових помагача. Ја ово кажем због медијског осликавања оног што се дешавало код вас. Генерала Милана Недића, који се на све начине трудио да се олакша положај српског народа у условима окупације, представљало се као квислинга у стављало и исти контекст са Павелићем. Одговорност за злочине хрватских клеро-нациста пренила се на окупаторе и тобоже на малобројне Павелићеве сараднике. У име „нове југославенске будућности“ размери трагедије су били умањени до 10 пута, трагови злочина су дуго времена били прикривени. Када је 1944. године Црвена армија ослободила Београд следећи удар није био усмерен на запад него на север, и уместо муњевитог чишћења Паноније од нациста наша војска је ударила на жестоки отпор Мађара. Једна од последица тога што Црвена армија није ступила на тло НДХ јесте и то што концентрациони логор Јасеновац, за разлику од Аушвица, Бухенвалда, Мајданека и других, није постао познат широј јавности... Сваког октобра југославенски ђаци су се сећали жртава казних експедиција када је по наређењу Немаца „100 за једнога“ било стрељано око 10.000 талаца, а милион звјерски уморених у НДХ донедавно се практично није ни спомињао да се не би подривали темељи идеологије „братства и јединства“. Зашто нас онда данас чуди што западни Европљани нису доживели Хрвате као нацисте...

... Ако погледате чак и оне романе који су превођени на руски језик, ако погледате партизанске филмове, на примјер „Ужичку републику“ Жељка Митровића, видећете један те исти сценарио, где је улога антихероја намењена Немцима и „издајницима четницима“, а хрватске усташе су све време негде изван кадра, чак и када се радња филма одвија са друге стране Дрине...

Председавајући, Јанко Велимировић:

Сљедећи говорник је госп. Драго Његован. Изволите.

Драго Његован:

Моја тема гласи: „Страдање становника Срема, који је био у саставу НДХ-а, у хрватском усташком логору Јасеновац од 1941. до 1945. године“. Ово је резултат истраживања које је Анкетни одбор Скупштине Војводи-

не вршио од 2001. до 2004. године и није до краја завршено, али као велики узорак може да послужи за извлачење одређених закључака...

Општи налаз је да је у Војводини жртава било око 100.000. Ми смо пописали поименично негде 84.000 жртава, од тога преко 50% су Срби. Друге националности учествују одређеним процентом. Пописивали смо и Немце и Мађаре, и све остале... Већина Срба страдалих у Војводини је у репродуктивној доби мушког пола, а већина немачких жртава су старије жене. То су они које су Немци оставили, нису их извукли, јер је из Војводине 20% била мобилизација, што значи да је била већа него у Трећем рајху, него у било ком другом делу где су Немци живели. Затим сам обрадио каква је била ситуација у Срему.

Срем је имао преко 32.000 жртава, што с обзиром на број становника представља највећи број жртава у Војводини. Међу страдалима у Срему преко 80% су Срби. Када је реч о Јеврејима, 90% Јевреја из Војводине је страдало, а преживело је само 10%... Сремаца је убијено у Јасеновцу, укључујући и Стару Градишку, близу 10.500. Ту су највише страдали Срби, Јевреји и Роми. Када се пореди структура страдалих, тада се види да је полно гледано код Јевреја страдало мушкарац и жена подједнако, а код Срба $\frac{2}{3}$ су мушкарци, а $\frac{1}{3}$ жене. Оно што је карактеристично, а што је и тема ове конференције, јесте страдање деце. Ми смо нашли у овом истраживању да је $\frac{1}{3}$ страдалих из Срема у хрватском усташком логору Јасеновац у узрасту од 0 до 19 година, а баш мале деце је било 25%.

Предсједавајући, Јанко Велимировић:

Хвала госп. Његовану! Сад слиједи блок на руском језику. Колико у Русији везано знају о Јасеновцу и колико докумената имају у својим архивима и публикацијама, рећи ће нам Јеатарина Самојлова.

Јеатарина Самојлова:

Даме и господо, дозволите ми да не понављам оно што је објављено у зборнику, већ да изложим суштину питања. Хоћу да подвучем да мој реферат, заједно са Јевгенијем Васиљевичем, проф. и доктором филозофије и медицине, логички се ослања на књигу академика Србољуба Живановића „Јасеновац“ коју сам ја превела на руски језик, веома добру, уствари изузетну књигу. Дакле, кратак увод у нову теорију и методу коју смо ми, надам се, примијенили у научним истраживањима масовних гробница убијених у Јасеновцу.

Почећу од једног закључка до којег је дошла наша група младих научника у коју је ушао и поштовани проф. Србољуб Живановић 1964. године: 20% жртава Јасеновца сахрањени су живи. И тако, примјеном методе функционалне асиметрије према материјалу који је представљен у књизи, живо сахрањених је далеко више. Методе функционалне асиметрије укључују сљедећа аспекте: антрополошки, психосоматски, судско-медицински, анатомски, криминалистички, палеопсихолошки и други.

Ову теорију и на њој утемељену методу разрадио је проф. Черносвитов 1974/1975. године, на Физичко-математичком факултету Московског

господарственог, односно државног универзитета „Михаило Васиљевич Ломоносов“, уз помоћ ректора универзитета академика Хохлова.

Ова методика се уклопила у основу репродукције антрополошких и психолошких портрета, а дјеломично је и рјешење питања узрока, карактера и момента смрти, Витуса Беринга, Шандора Петефија и Сергија Јасењина и Импертрице Елизабет Сиси.

Ми предлажемо психосоматску репродукцију портрета жртава Јасеновца, узгред рјешавајући и питања судско-медицинска, криминалистичка, антрополошка и палеопсихолошка. Ова репродукција, са примјеном методе функционалне асиметрије, дозвољава анимирати човјека према остацима костију какав је он био у моменту смрти и даље видјети га у пројекцијама 3 Д.

Ми смо спремни да почнемо посао са материјалом који је добијен 1964. године, прије свега са остацима костију, а такође и са потомцима жртава логора смрти Јасеновац, почињући од анализе њихових фотографија за утврђивање психосоматског архетипа... Узгред, Србољуб Живановић у својој књизи указује на неопходност изучавања социјалне патологије и психопатологије, и жали што се слична истраживања проводе у Израелу, али не и у Србији. Аспекти социјалне патологије, социопатологије и психопатологије укључени су у нашу методу...

Одређивање архетипова жртава и крвника у Јасеновцу могуће је почети већ сутра. Потомци жртава Јасеновца су живи и адресе њихове су познате, сигурно су се сачували и породични албуми...

Ово истраживање неопходно је још и зато да би се утврдила социјална патологија усташа Јасеновца, који су се показали веома звјерски и сурово у мучењу жртава, а такође и психопатологију која се појавила код затвореника концентрационих логора...

Предсједавајући, Јанко Велимировић:

Хвала! Сљедећа је госпођа Ана Филимонова, члан Међународне комисије за истину о Јасеновцу.

Ана Филимонова:

Говорићу о организационим припремама за геноцид. Почетком 20. века у оквиру опште стратегије Свете столице усмерене на борбу против европских либералних токова, југославенски римокатолички „играчи“ активирали су своје учешће у друштвеним, политичким и културним процесима на југу Балканског полуострва. За једну од главних испостава за ширење католицизма изабрана је хрватска територија. Хрватски народ је именован као бедем хришћанства и идеолози Римске цркве су његову судбину тесно везали са испуњењем посебне мисије - чувара граница латинске цивилизације и златног моста који повезује Свету столицу са некатоличким народима на Балкану. У разним европским земљама почели су да ничу различити покрети и организације Римокатоличке цркве са јасно израженим друштвеним и политичким циљевима. Постепено је вршена диференцијација у два основна правца хришћанске демократије, друштвени покрети и политичке партије, и католичка акција, која је утврђена као основна духовна и пастирска служба цркве. Термин католичка акција значи да је Римокатоличка црква поставила задатак ширења сфере свог утицаја на све слојеве друштва, интелигенцију, сељаке, раднике и омладину. Циљ католичке акције била је консолидација католичког друштва и оживљавање католичког погледа на свет. Католичка акција је била подељена на неколико праваца који су укључивали учвршћење католичке вере и положаја Цркве у развоју католичких организација различитог типа, јачање контроле над образовањем, остваривање духовне цензуре и развој католичке штампе. На тај начин католичка акција је представљала активно укључивање католика у социјалне, културне, политичке, економске и информационе процесе у друштву.

У првој години свог понтификата Пио XI је 1922. године издао познату енциклику у којој је као главни циљ нагласио повратак Христу краљевског скиптера у породици и друштву и поставио задатак да се нађу и друге организационе форме које могу обухватити све вјерујуће католике и све сфере друштвеног живота и утврдио основне правце католичке акције у европским земљама. У тој својој енциклици ујединио је претходне друштвене пројекте Пија X и Бенедикта XV. То је постао јединствен програм делатности Римокатоличке цркве. Посебна пажња додељена је разноврсним и корисним организацијама на „просвећењу ума здравом религиозном културом“, уједињењу клера и ширењу католичких мисија са циљем ширења царства Христовог и рад на вјечном спасењу варварских народа, такође предузећима и конгрегацијама, младим религиозним мушким и женским друштвима.

Од политичке сфере била је одвојена друштвена сфера, у којој је Света столица недвосмислено препоручила васпитивање социјалних вођа, али се нису стварале чисто социјалне организације, већ се Црква ограничавала на посредну подршку њиховим вођама. Различитим католичким народима папа Пио XI није предлагао јединствени систем католичких акција, он је дозвољавао епископатима слободу маневрисања. Основни принципи католичке акције на територији Краљевине СХС преузети су од италијанске католичке акције. Католичка акција у Италији била је строго раздељена по дијецезама и била је директно потчињена епископима који су постављани из редова или свештенства или мирјана.

Период од 1922. до 1927. године карактерише се као прелазни, током кога се црквена хијерархија опрезно спремала за нови вид делатности. Стварање апостолата мирјана постао је прворазредни задатак. Послије одржавања Бискупске конференције 1927. године, правила свих католичких организација била су ревидирана у смјеру реорганизације и сагласности са структурама у складу са католичком акцијом. Резултат развоја католичке акције није био једнозначан. Уместо придобијања присталица католичке акције за обнову друштва и увођења јеванђељских закона у свакодневицу и друштвено-политички живот, учесници католичких организација утонули су у стране, туђе и супротне истинском хришћанству теолошке и идеолошке дискусије.

Безусловно прихватање директиве те папске енциклике која је донијела немачке и италијанске доктринарне основе довело је до губитка сопственог смисла делатности хрватског апостолата мирјана. Први су на страну нове католичке акције у Краљевини СХС-а прешли језуити, надбискуп Иван Шарић и свештенство Сарајевске надбискупије. Католичку акцију у Краљевини СХС спроводила су омладинска спортска друштва

под називом „Соколи“ на челу са Иваном Мерзом који је прогласио трансформацију католичке акције у суштину националног живота хрватског народа. „Соколи“ су у својим редовима бројили око 40.000 људи. То је била организација општенационалног католичког покрета међу широким слојевима хрватске омладине, што пре тога никоме није пошло за руком, ни духовним ни световним лидерима. После забране краља Александра од 6. јануара 1929. године, организацију национално-религиозног карактера успјели су сачувати само под другим називом, „Крижари“. У 1938. години је било 30.000 мушких чланова, а у женском друштву 19.000 чланова. Католичка црква у Југославији је прешла у активан наступ по свим правцима. Хрватско национално питање уз помоћ римске курије трансформисало се у конфесионално питање са перспективом стварања јединственог религиозног националног фронта и ширење културног наступа Римокатоличке цркве. Никада пре у прошлости хрватско национално питање као конфесионално нису постављали ни радикално настројени Хрвати, попут Анте Старчевића и најпопуларнијег хрватског вође Стјепана Радића.

На прелазу из 20-их у 30-те године 20. века хрватски национални покрет је стао под инострано водство које се налазило ван Хрватске. За Римокатоличку цркву Краљевина СХС је постала полигон за спровођење мисије презелитизма. О успјешности презелитизма католичких Хрвата свједочи податак из усташких новина, у којима се, на примјер, пише, цитат из говора бискупа Гарића, „ја сам дошао из оне крваве Крајине која је некада била срце Хрватске гдје сваки камен говори о томе колико је био славан хрватски народ, али нажалост дошла су тешка времена и све то је пропало. Но, код нас је остала вера да ће се на тим развалинама појавити слава хрватског народа. Раније је у овој епископији било 36.000 католика, а сада их је 136.000“.

Тако је средином 30-их година Римокатоличка црква преузела на себе улогу уједињена Хрвата у једну целину, и постепено почео је ступати на сцену најрадикалнији хрватски лидер Анте Павелић. Тако је дубровачки бискуп Царевић приметио да су се почеле развијати акције у армији које се спроводе са одређеном опрезношћу и са максималном прецизношћу. Сви потпадају под обраду, независно од тога да ли су активни или не. Комплетирају се солидни редови официра и млађег командног састава за онај дан који хрватски народ очекује годинама. По Царевићевој дефиницији, нико више не обраћа пажњу на то шта хоће или неће др Мачек, јер сада се појавио нови лидер имиграције Анте Павелић.

Као резултат развоја католичке акције на хрватској територији, идеологија усташтва и клерикализма су нераскидиво повезане. Од првих

дана свог постојања хрватско усташтво у своје циљеве је декларисало као борбу за победу хришћанских заповести. НДХ још од 10. априла 1941. године успоставила је блиске контакте између римокатоличке хијерархије и усташког руководства. У свеченом говору на скупу у Иванцу 3. августа 1941. године Миле Будак је истакао континуитет војних циљева НДХ и крсташких похода Римокатоличке цркве. Између осталог је рекао: „Треба рећи да је Католичка црква провела 6 крсташких похода за ослобођење гроба Господњег. Ствар је отишла тако далеко да су чак и дјеца пошла у крсташке походе. Ако је било тако у 11. и 12. вијеку, ми смо увјерени да ће Католичка црква схватити и усташку борбу.“ Представници вишег католичког клера и парохијски свештеници Католичке цркве, религиозне организације и клерикална штампа на овај или онај начин су сарађивали са усташама. У католичким редовима посебан допринос у заједничкој борби са усташама дали су представници фрањевачког реда, а пре свега у Широком Бријегу, у Херцеговини.

Из свега се могу извући следећи закључци. Римокатоличка црква се вешто прилагођавала промењеним геополитичким и друштвенополитичким околностима, користећи чак супротне јој форме и методе борбе. И католичка акција је била уствари позвана да ради са католичким становништвом на тај начин како би ујединила све слојеве и припремила терен за глобалне стратешке планове Свете столице на Балкану.

Предсједавајући, Жељко Вујадиновић:

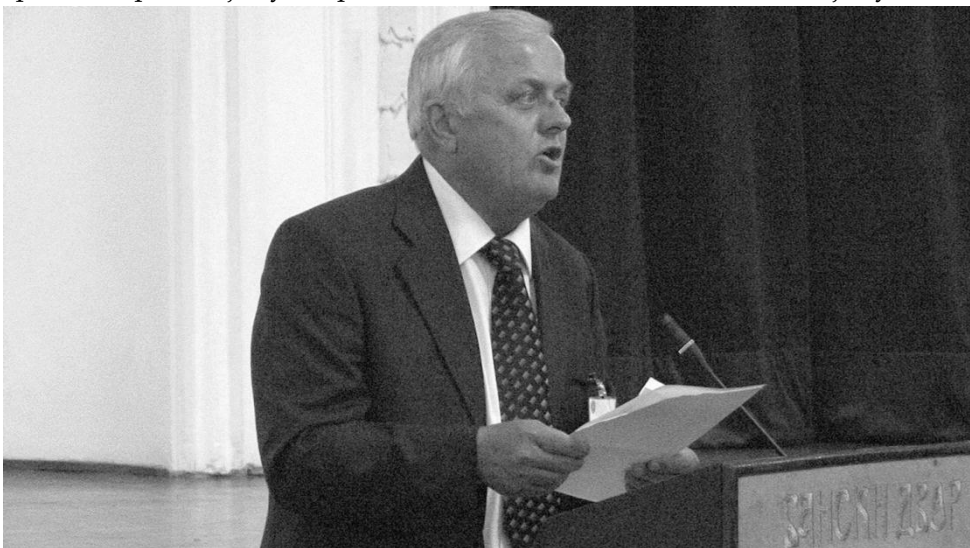
Хвала! Сљедећи говорник је госп. Марко Атлагић.

Марко Атлагић:

Наслов моје теме је „Католицизам и геноцид Хрвата над Србима у концентрационом логору Јасеновац 1941-1945. као идеолошка основа геноцида над Србима 1991-1995.“ Обратите пажњу, не говорим о усташама него о Хрватима. У првом дијелу реферата дефинишем геноцид, три саставна елемента геноцида, и то, прво, постојање специјалне намјере да се злочин изврши, друго, потреба доказивања припремних мјера за извршење геноцида и, треће, доказивање плана злочина и извршење тог плана. Ја сам примијенио ова три саставна елемента на анализу геноцида који су Хрвати чинили над Србима (у првом реду говорим о Србима, а онда над Јеврејима, Ромима и другима) у току 1941-1945. године. Надаље,

изнио сам у реферату 14 цитата у којима се говори о броју жртава у логору Јасеновац, углавном зато што хрватски „повјесничари“ негирају и своде број жртава на 39.000, а мој је закључак да их је било више 700.000. Говорим даље о католицизму као идеолошкој основи усташког геноцида, и то од 8. вијека, од формирања Ватикана, па до данашњих дана. Дакле, у том смислу говорим и о католичењу, односно унијашењу Срба на подручју Хрватске, БиХ, чак и Србије, и набрајам породице које се углавном некад биле српске, а закључак је да је већина Хрвата данас, нарочито у Далмацији и Славонији, српског поријекла.

Упоредио сам геноцид 194.-1945. са оним што се догађало 1991-1945. године, у првом периоду сам споменуо Павелића и Степинца, у другом, умјесто Павелића, Фрању Туђмана и, умјесто Степинца, Фрању Кухарића, 1991.-1995. година замијенио улогу Степинца из Другог свјетског рата. Кухарић ће заједно са папом Павлом Другим, САД-ом и Њемачком припремити разбијање Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и стварање Хрватске као независне државе, а улогу Павелића из НДХ-а 1990. године преузео је генерал Фрањо Туђман. Доласком на власт у Хрватској 1990. године ХДЗ на челу са Туђманом почиње рехабилитацију усташтва, а српски народ у Хрватској као конститутивни избачен је из Устава Хрватске... Туђманова нова хрватска држава имала је ако не сличне оно чак и горе карактеристике него Павелићева. Дозволите само да неке сличности набројим. Обје су из Устава избациле српски народ, обје су забраниле употребу српског ћириличног писма и српски језик, обје су имале исте или сличне симболе државе... Обје су отпуштале Србе са посла, обје су прогониле српске интелектуалце, обје су масовно прогониле српски народ, обје су извршиле масовне злочине геноцида, обје су осни-

вале концентрационе логоре за Србе, обје су спаљивале и уништавале српске куће и вјерске објекте, обје су увеле исту монету, куну, обе су преводиле Србе у католичанство, обје су вршиле државни терор над Србима, обје су отуђивале српску имовину. Оно у чему је Туђманова држава надмашила НДХ јесте што је масовно протјерала српску народ са његових вјековних огњишта, а посебно акцијама „Бљесак“ и „Олуја“.²

Председавајући, Жељко Вујадиновић:

Сљедећи је Данило Трбојевић.

Данило Трбојевић:

Ја сам социо-културни антрополог из Београда. Указаћу само на неке основне закључке свога рада. Као антрополог примећујем да се у Хрватској данас догађа неколико главних процеса који за функцију имају редефинисање идентитета Хрватске и Хрвата, њихове државе и НДХ некад. Могу да приметим да је у питању култура сећања и култура заборава. У Хрватској се данас поставља једна опозиција у сећању, а то је опозиција сећања на Јасеновац и сећања на Блеибург. Оно што је свима нама познато јесте да су главне жртве у Јасеновцу били Срби, Јевреји и Роми, а главни починиоци како сам читао у небројеном броју књига и текстова углавном су биле усташе, односно Хрвати. Данас у музеју у асеновцу на хрватској страни, путем музејских поставки и литературе из Хрватске, те границе жртва-починилац нису више тако јасне као што историја може

да покаже и показује, ако ништа друго бар са ове стране, јер су целом свету познате чињенице, које у Хрватској изгледа нису познате или их занемарују, а занемарују их зато што њима одговара да свој идентитет граде на некој другој причи, а заборављају нешто што је везано на наш идентитет и за наше жртве...

Имате у музеју Јасеновац плочу са нацијама које су убијане, али нису поредане по броју жртава (Срби, Јевреји, Роми итд), него по абecedном реду наведено чак 14 нација, што у принципу нема везе са мозгом, значи организовано је тако да укаже да организује сећање и поруку на начин на који одговара том музеју.

Комеморација у Блајбургу је дошла од тачке када је била забрањивана, до тога да данас Хрватска даје пет пута виша новца за комеморацију и сећање у Блајбургу него за сећање и комеморацију у Јасеновцу. То је разумљиво само ако знамо да они желе себе да прикажу жртвама кроз тај ритуал и обред сећања у Блејбургу. На тај начин они праве опозицију са Јасеновцем и то ће наставити да раде тако што ће сваке године све више и више потенцирати страдање усташа и домобрана од партизана и комуниста, односно Срба, а све више умањивати жртве у Јасеновцу, односно изједначавати их. Ако се то изједначи, онда се губи смисао једног и другог, што они и желе да добију, јер онда добијају државу која није настала на геноциду...

Само на овим просторима се неке очигледне историјске чињенице на промену тога, кроз институционализованост простора, односно организацију меморијалних центара и музеја и поставки по узору на највеће музеје и поставке, на пример као што је амерички музеј холокауста у Вашингтону, Јад Вашем, меморијални центар посвећен Аушвицу...

Друга ствар коју би требало Србија и Република Српска заједно да ураде јесте да уложе средства да се сниме филм о Јасеновцу...

Трећи начин на који се може променити сећање и идентитет, не само у Србији и Републици Српској већ и у Хрватској, јесте да се комеморације, односно ритуалне и обредне праксе организују на свим познатим масовним гробницама, стратиштима, меморијалним центрима, музејима, итд., што ће имати вероватно веома велики одјек и у медијима. Ако ми нешто не урадимо, и то у наредних 10-20 година, нико нам други неће бити крив него ми сами.

Предсједавајући, Жељко Вујадиновић:

Најављујем Џин Тоски Марацани Висконти, која ће говорити о нашем пријатељу госп. Ривелију који је, нажалост, недавно умро.

Џин Тоски Марацани Висконти:

Заиста ми је задовољство што сам овдје и заиста сам захвална организаторима што су ми дали прилику пре свега да пренесем поздраве и честитке организатору и овој конференцији, која је изузетно битна. Друго, заиста ми је драго што сам овде зато што имам могућност да одам почаст некоме ко је овде некад долазио и који би сигурно учествовао на вашој конференцији. Он је био учесник свих конференција док није умро октобра прошле године.

Изузетно је битно приметити да је постојање јасеновачког логора потпуно непознато, замагљено, то је био велики логор, велик бар колико и Аушвиц, и знате природно је да се запитате зашто, зашто нико не зна за Јасеновац!? Ја Марко Аурелије Ривели, историчар и писац, у својеј књизи „Надбискуп героицида“, написао је: „Поглавник је издао нови декрет, сва лица јеврејског и српског порекла, без обзира на то дали су прешла на католицизам или неку дугу вјеру, дакле за све послове које обављају, итд., морају да се региструју код власти и уколико то не ураде бити ће аутоматски послани у концентрациони логор.“ Дипломатски представник Ватикана у Загребу, монсињор Ђузепе Марконе шаље поруку Светој столици јула 1942, у истом периоду када се загребачки

рабин обраћа папи Пиу XII и обавештава о томе да је та вест већ послана, уствари он говори о томе шта се дешава са остацима остатака његове заједнице. Дакле, две интервенције су послане Светој столици, али папа не одговара до 6. октобра и то тек монс. Марконеу у Загребу, позива га да нађе погодну прилику и тада од њега тражи да се поступа тактично са овим несрећним хрватским Жидовима. Ту је заборављао Србе.

Анте Павелић након рата одлази из Загреба и под заштитом нациста налази уточиште у Аустрији у пратњи диктатора са неколико хиљада најлојалних усташа, али и са неких 500 припадника католичког свештенства и часних сестара, са бискупом загребачким и бискупом бањалучким, а највјернији Павелићеви следбеници у почетку налазе уточиште око Клагенфурта, у тамошњим самостанима. У фебруару 1946. године бивши усташки диктатор је ухапшен у Аустрији од британских трупа у послан у Клагенфурт. Југославија хитно тражи да се поглавник изручи, али се захтев одбија. Разлог због ког Британци одбијају изручење бившег поглавника југославенском правосуђу заувек ће остати мистерија, вероватно зато што су добили доста злата за то. И управо у подручју Клагенфурта монс. Крунослав Драгановић, бивши усташки функционер из хрватског министарства које је било задужено за конфискацију имовине Срба у БиХ, именован је директором за балканско одељење Свете столице. Уз то монс. Драгановић има пропусницу коју су издале војне власти на основу које се може слободно кретати по затвору, а који су успоставиле англоамеричке трупе. Новембра 1945. године, неколико месеци након завршетка рата, англоамерички савезници покрећу судске поступке, односно суде за ратне злочине, међутим Католичка црква се тада активира и скрива злочинце, а Ватикан постаје највећа организација коју је укључена у нелегално склањање злочинаца, и организују се руте бијега које почињу у Аустрији, а завршавају у Ватикану. Ова рута паралелно је повезана са структуром коју је организовала америчка војнообавештајна служба, позната као „Црвени пут“. Захваљујући овим путевима неколико хиљада ратних злочинаца је стигло у Рим на различите начине, налазили смештај у зградама које уживају екстериторијалност, даје им се пасош са лажним идентитетом, обично су то документи Међународног комитета Црвеног крста, и налазе уточиште у Јужној Америци, а нарочито у Аргентини, Чилеу, Уругвају, дакле у земљама у којима владају ауторитарни режими, где је Католичка црква изузетно утицајна и моћна. Католичке организације које се користиле ове канале су биле под контролом Крунослава Драгановића, високог католичког дужносника, и велик број прелата и католичких дужносника учествује у овом пројекту...

Почетком јануара 1946. године југославенске власти подносе званичном представнику Свете столице монс. Патрицију Хурлију, документацију која доказује сарадничке активности између монс. Степинца и великог дијела хрватског свештенства са диктатурум Анте Павелића. Дипломатска иницијатива има за циљ да Света столица повуче надбискупа из Загреба и да Степинца премјести на неку другу високу функцију у некој другој земљи, потез који би му дозволио могућност да избегне суђење и спаси дипломатске односе између Београда и Ватикана. Међутим, Света столица треба да има једног комунистичког мученика за своју кампању, некога ко ће бити жртва „политичко-судског намјештања“, а који може поново да зачне хрватско-католички фанатизам и да искомпликује ствари новом комунистичком режиму који води Тито...

Почетком 90-их година прошлог века долази до новог хрватског национализма који је довео до стварања нове хрватске државе и ту тек на светло дана излази геноцидни дух. Хрватска Католичка црква шаље свим католичким бискупима писмо у коме се говори о ризику враћања на комунистичку диктатуру, ту се поново помиње историја хрватске Католичке цркве од 1100. године па надаље. Усташка диктатура и етнички геноцид се помињу у параграфу чији је наслов „Мучеништво Хрвата и Цркве током и након Другог светског рата 1941-1948. године“. Године 1998. у Марији Бистрици, светишту Мајке Божје Бистричке, папа благосљива и беатификује Алојзија Степинца, и свугде се биле пурпурне и беле врпце, што је симбол мучеништва.

Ја бих скренула пажњу на нешто што се дешава последњих 15, 20 година, на злоупотребу термина геноцид. Они су сада преобратили историју, жртве постају злочинци. Кад говоримо о геноциду, у мају 1996. године путовала сам од Дрине ка Палама, и возач је био изузетно нервозан и рекао је што се десило тог јутра: пет Србима убијено у Милићима. На Палама смо добили информацију да је УНПРОФОР, односно да су Американци ухапсили 10 муслимана зато што су били наоружани тешким наоружањем, дакле ухапшени су и предати српској полицији на Палама. Тада је откривено да је 8 од тих 10 муслимана било на листи убијених у Сребреници.

Послијеподневна сесија

Предсједавајући, проф. др Чедо Бурлица:

Молим др Милана Басташића да нам се обрати.

Др Милан Басташић:

Билогора и Грубишно Поље у Другом свјетском рату дали су такође свој данак систему логора Јасеновац са 1.115 жртава, од којих 318 дјеце до 14 година, а међу њима 60,3% предшколске доби.

Ево како смо стигли у Јасеновац. Првих дана октобра 1942. године једног уторка после подне 76 српских дечака рођених између 1926. и 1933. године усменом наредбом усташе Риција са балкона соколане у парку логора Грубишно поље одвојено је од мајки и стављено у строј са мушкарцима. Тим поступком сви су осуђени на смрт, стравичну смрт дјеце у Јасеновцу. Ово је страشان доказ геноцида, страшнији од познатог витлејемског покоља дјечака. Као један од њих игром случаја и судбине остао сам жив. Послије два мјесеца свакодневних тортура пуштен сам из Јасеновца и два након тога оболио од тифуса. Међу корицама књиге „Јасеновац 1941-1945. године - логор смрти и радни логор“ наведено је неколико управо стравичних истина које дају праву слику живота и умирања

у логору и недвосмислено дефинишу какав је био и шта је био логор Јасеновац...

Таквих познатих примера је безброј. Таржити постфестум некакве друге, ваљда увјерљивије доказе да би се доказало право стање и на основу њих дао одговарајући назив јасеновачком систему логора, ма како се до њих долазило и ма какви они били, неморално је и чиста подвала.

Зашто се јавности безобзирно, тенденциозно и без имало обзира, а камоли пијетета према жртвама, у разним едицијама у Хрватској континуирано, систематски и без мало критичности намећу произвољности!? Благо речено, лаже се без срама. Све списатељство хрватске историографије овога подручја и данас индоктринирано, оркестрирано изврће истине о извршеном хрватском геноциду над Србима, Ромима и Јеврејима у Јасеновцу, и не само у Јасеновцу, на мети су истине о големом броју страстишта невиних, мирних грађана тадашње НДХ. Овакве недоличне интерпретације јасеновачке трагедије нећете наћи нигдје у издањима аутора ван Хрватске, мислим иностраних, чак ни у дјелима њемачких и италијанских аутора, тадашњих наших окупатора.

На највећем броју споменика невиним српским жртвама крвавог усташког геноцида диљем некадашње НДХ писало је „жртвама фашистичког окупатора“ или „фашистичког терора“. На ту историјску интелектуалну срамоту хрватске историографије и списатељства за инострану и туземну упорабу има дакако и реакција у иностранству. Издвајам једну од њих која приличи оној „И ми коња за трку имадемо“. Италијански новинар и писац Круцио Малапарте, уважавајући ставове неких историчара да усташки покрет не треба квалификовати као фашистички, каже да би то за Павелића и његове сљедбенике био комплимент, па додаје, „они су били и остали политички и интелектуални пигмеји, били су исувише примитивни за праве фашисте“.

Несхватљиво је, након макар и само летимичног прегледа на наведене истине о животу и страдањима заточеника у Јасеновцу да аутор инкриминиране књиге, „Јасеновац 1941-1945. године - логор смрти и радни логор“, не види и не уважава чињеницу да је рад у логору био у истој равни као кама, маљ, чекић, гвоздена шипка, глад, жеђ, студен, болест и низ других евидентираних поступака мучења прије усмрћења...

Како видимо у свему томе нема срама ни етике, а камоли покајања. У континуираном процесу свих атака на истину о хрватском геноциду у систему логора Јасеновац још је остао неокрњен само „магнисимум кримен“, мој термин, наћи ће се још неки списатељ па ће написати, „заточеници у јасеновачком логору били су не само стимулирани, него и моти-

вирани за рад који су обављали“?! Згражавам се над том могућношћу, али сам је морао споменути. Нема сумње да су и на то спремни индоктринирани и добро плаћени, без срама и интелектуалног поштења, већ етаблирани хрватски списатељи и назовимо историчари.

Кад су у питању основне карактеристике система логора Јасеновац, по наводима разних, како их назива онај Иалијан, „интелектуалних пигмеја“, са дистанце, то је било некакво ограђено мјесто гдје се могло, није важно како, смјестити око 3.000 људи. Кад би се појавио вишак људи, а дешавало се и по неколико хиљада дневно, дакле читави транспорти марвених вагона, онда се тај вишак ликвидирао ефектним краткотрајним поступцима, ваљда није умјесно рећи клањем, да се читаоци не би згражали, као у музејској постави у Јасеновцу. Није важно са дистанце да ли су одмах ликвидирани сви придошли или је дио њих замијенио неке од оне 3.000 који су до тад радили, па су они морали бити ликвидирани. Важно је за њих да је углавном 3.000 радило, па је по томе Јасеновац био радни логор, а онај свакодневни вишак није имао мјеста и зато се морало ефектно рјешавати то питање, онда тако успут испада да је то био и логор смрти?!

Председавајући, проф. др Чедо Бурлица:

Сеедећа је госпођа Ванда Шиндли.

Ванда Шиндли:

Говорићу о религиозним ритуалима везаним за геноцид почињен у Хрватској, и невјероватно ми је оно што сам пронашла да се у хришћанској Библији понавља термин, симбол проливане крви. Видимо да су Хрвати, посебно свећеници играли на ту карту, набијање дјеце на ножеве, на примјер, дакле ти хорорични, застрашујући злочини који су почињени, уклањање и исијецање фетуса из материце мајке, итд. Они су тренирани да то раде. Анту Павелића су често цитирали, да је добар усташа онај који може свој нож искористити да исјече дијете из мајчине утробе. То су ужасне ствари и човјек их тешко схвата, људски ум то не може да појми. То су докази да су свештеници користили свете списе, дакле текст из Библије, како би индоктринирали и охрабрили усташе да чине ужасне злочине у свом „светом рату“. За фратра Филиповића кажу да он није био више свећеник након маскара у Дракулићу, уствари да чак није био

ни фратар, био је привремено суспендован од папског нунција Марконеа само зит. То је признао и сам Филиповић.

Један човјек који се звао Бешлагих, на чијем имању су радили Срби, отишао је њемачком команданту и италијанском конзулу и Немци и Италијани су у два сата по подне зауставили масакр, они су сакупили неку преживјелу дјецу и одвели их у болницу у Бању Луку. Слободан Берковић је био један од њих који још и сад има ожиљке од ране задобијене бајонетом, а Нијемац га је уствари спасио.

Филиповић је дакле био свећеник у Јасеновцу, он је 105 дана провео у затвору како би био заштићен од Нијемаца зато што су неки желели његову главу. Макс Лубурић му је рекао да уколико Немци буду захтијевали да им се он преда, онда ће послати неког другог да глуми њега. Тако док је био у затвору био је уствари заштићен од стране хрватске владе. Моје питање двојици свједока из Јасеновца било је да ли је он тамо радио као свештеник. Кад сам споменула презиме Филиповић, није му било познато, али је стално помињао свештеника, онда се сјетио презимена Мајсторовић, а ја нисам спомњнула презиме Масјторовић ниједном прије тога, тако да се он сам сјетио, два пута је то поновио. Он помиње ритуал испијања крви, видио је то својим очима.

(Ванда Шиндли пустила је снимак разговора са свједоцима о томе шта су преживјели и доживјели у Јасеновцу.)

Немам времена да вам покажем остале снимке, али ево имам нешто о Нијемцима. У једном тренутку госп. Тихомировић је поменуо Нијемце и помиње да се од новембра 1945. године за све се криве они, дакле од тре-

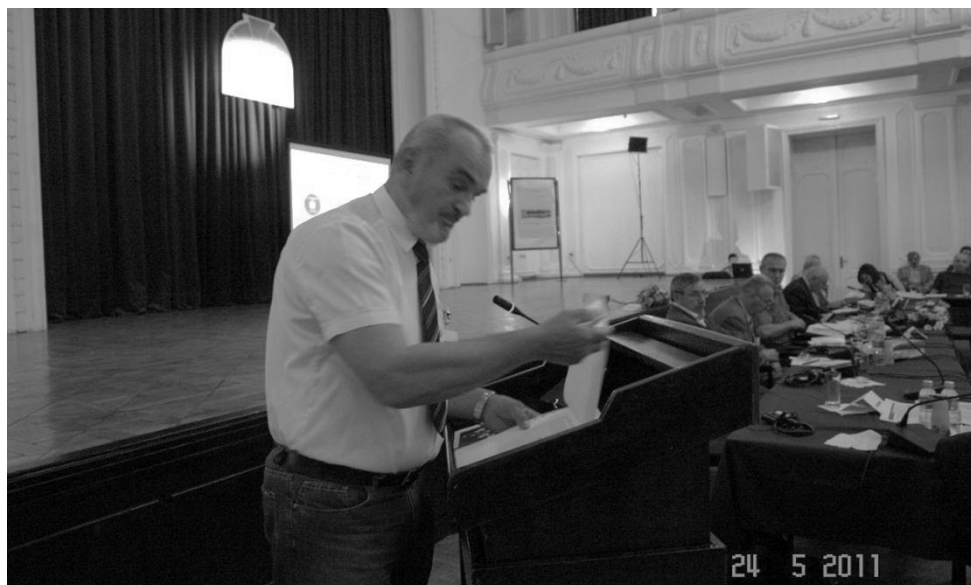
нутка израде извјештаја о ратним злочинима у Хрватској. Филипковић каже да је њему било рече да држи Нијемце подаље од Јасеновца, чак ако је било потребно и оружјем. Е сад, Нијемци се жале команданту и они покушавају да апелују на Хитлера да зауставе ове, они их зову психопатама, од етничког чишћења и убијања цивила. Међутим, ти протести су прекинути у Загребу, не зато што би се Хитлер бунио што се убијају цивили, него због практичне ствари, а то је да су Нијемци морали на Источни фронт. Хрвати нису помогли Нијемцима у војничком смислу, јер их је више занимало убијање цивила. Немци си, како да кажем, били цивилизованији од Хрвата и били су згрожени тим маскарима. Од стотину преживјелих барем трећину су спасили Немци тако да су их одвели у Њемачку на рад.³

Предсједавајући, проф. др Чедо Бурлица:

Молим господина Родића да узме ријеч.

Стево В. Родић:

Покушаћу додатно да образложим ставове из свог текста објављеног у Зборнику. Жртве из наше прошлости не требају никакво увеличавање и опјевавање њиховог херојства, витештва, јунаштва, укључујући и број страдалих, то је само нека духовна потреба и утјеха нама живима, како то

рече наш драги покојни рабин Јозеф Атијас на Четвртој конференцији, „дали пет особа, 50 или 500, можда 50.000 или 500.000 убијених у Јасеновцу, истина је да су тамо сурово убијана људска бића, догодио се највећи могућ злочин“. Ове жртве требају истину о њиховој и нашој трагедији како би млади нараштаји учили на грешкама својих предака и спријечили понављање прошлости...

Сматрам да своју будућност можемо изграђивати само на потпуној истини о нашој прошлости испреплетеној са истином о прошлости народа са којима смо живјели помијешани или у сусједству. Предлажем да ова Конференција у своју декларацију и закључке укључи и сљедеће акције. Прво, коначно штампати зборник свједочанстава о злочинима у НДХ. Имамо довољно материјала за једну добру књигу коју ћемо ми и наши пријатељи по свијету моћи користити, и за разне судске процесе. У њој треба да буде укључена географска карта са показаним мјестима, табеле, бројеви, вјера и нација жртава, начини ликвидације, имена најокрутнијих злочинаца и друго.

Друго, припремити адекватну преносно-покретну музејску поставку мјеста масовних злочина и поставити их у домаће и свјетске музеје геноцида, те на одговарајући начин учинити приступачну младим нараштајима.

Треће, инсистирати да владе Републике Српске, Босне и Херцеговине, Србије и друге секуларне државе у свијету, ту мислим прво на Велику Британију, УСА, Канаду, Аустралију, захтијевају од УН и ЕУ да осуде и зауставе насилно превођење становништва на друге вјере. Видио сам у нацрту декларацији да је то предложено и на томе треба енергично инсистирати.

Четврто, исто тако захтијевати од УН и ЕУ да избјегавају именовање представника у своје органе у државе бивше Југославије који су држављани или симпатизери бивших држава окупатора наших простора. Имали смо Кристијана Шварцшилинга, имамо још увијек Дорис Пак, а имам, нажалост, још и Валентина Инцка.

Пето, омогућити домаћим и страним медијима да објективно пишу и приказују нашу прошлост и садашњост, те да подржавају изграђивање мира и толеранције на нашим просторима. Дати свима до знања да Срби никада кроз вијекове ни једну вјеру или нацију нису уништавали.

Шесто, активирати све људске потенцијале, појединце, породице, грађанска удружења, наше грађене из исељеништва, државне и вјерске институције на подручју духовне, образовне, социјалне и материјалне

консолидације нашег друштва, стручне, квалификоване и компетентне особе на свим мјестима у државној и локалној управи, независно од националне, вјерске, партијске и идеолошке оријентације, на проучавању и упознавању вјера других нација, као и њихову историју, те пратити њихове односе, стремљења и намјере. Учествовати у свим мирољубивим и добронамјерним међувјерским и међунационалним контактима, размјени знања и искустава, као и природној и економској сарадњи.

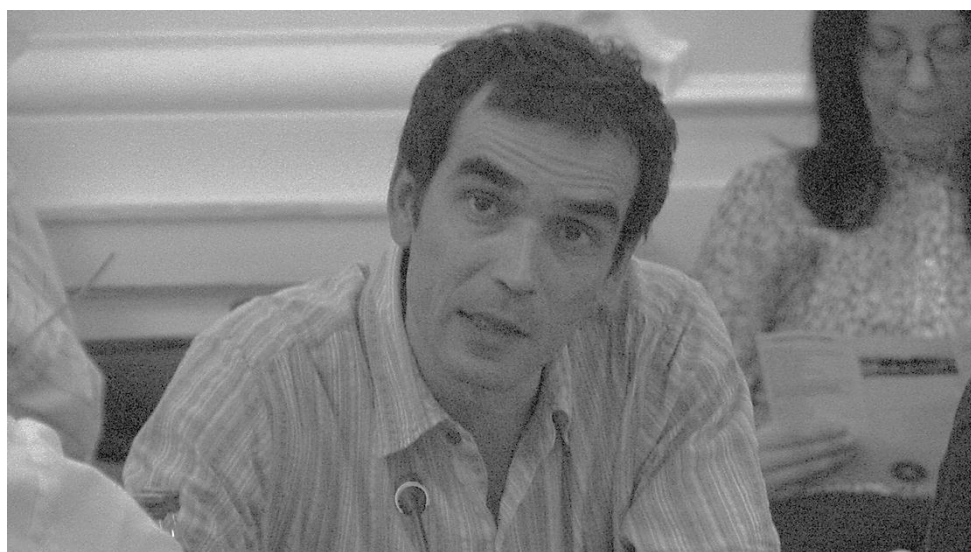
Седмо, све расположиве људске и природне ресурсе смишљено, одлучно и енергично ставити у функцију производње добара за достојанствен живот народа и осигурање запослења свима, јер човјек без посла не осјећа се човјеком.

Председавајући, проф. др Чедо Бурлица:

Захваљујем госп. Родићу на приједлозима. Сљедећи је Дејан Мотл.

Дејан Мотл:

Даме и господо, 22. априла ове године обиљежили смо 66 година од херојског подвига што га је начинила посљедња група јасеновачких логораша. Тог 22. априла 1945. посљедња група јасеновачких логораша је смогла снаге и под геслом „макар да један остане у животу да би могао да исприча шта се то у Јасеновцу догодило“ они су кренули у пробој. Иначе, у Јасеновцу су се десила два пробоја која су организационо била неза-

висна један од другог. Први пробој се десио у јасеновачком логору број 3 „Циглана“, у јутарњим часовима, док је други био у јасеновачком логору број 4 „Кожара“ у вечерњим сатима. Мој реферат се бави пробојом из логора број 4 „Кожара“, и задатак који сам себи поставио јесте да именујем оне који су преживели овај херојски чин. До сада у разној литератури сусрећемо се са различитим подацима о броју преживелих учесника пробоја. Тај број је ишао од неколико, затим се говорило о седам, да би се на крају усталио број од 11 преживелих учесника пробоја из логора број 4 „Кожара“. За реферат сам, осим мемоарске и друге литературе, користио и неколико пописа, то су углавном попис концентрационог логора Јасеновац, то јест логораша који су били у логору 1944. године, познат као „индекс Пакетарнице“, затим попис од 125 логораша из логора број 4 „Кожара“ који су се налазили у логору на дан пробоја, објављен у књизи докумената „Концентрациони логор Јасеновац“ Антона Милетића, затим попис логораша из логора број 4 „Кожара“ који су заједно по сјећању саставила двојица преживјелих учесника пробоја, као и попис свједока бивших логораша које је након завршетка Другог свјетског рата испитала Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача...⁴

И само да резимирам, ко је то преживео пробој из логора број 4 „Кожара“: Ауфербер Александра Миро из Осијека, Бергер Леополда Егон из Загреба, Букуревић Емина Захид из Високог, Гросепајс Изака Јаков Јозеф из Осијека, Кабиљо Аврама Јаков из Загреба, Лапчевић Петра Стојан из Загреба, Маестро Морица Леон из Сарајева, Милер Игнаца Ервин из Винковаца, Ручнунв Петра Ђуро из Козарске Дубице, Шлајфер Давида Филип из Загреба, Васић Радована Славко из Адашеваца и Зец Илије Душан из Винковца. То је 12 њих.

Председавајући, проф. др Чедо Бурлица:

Захваљујем! Молим Тању Тулековић да изложи свој реферат.

---

⁴ Дејан Мотл је затим изложио оно што се налази у његовом раду објављеном у Зборнику

Тања Тулековић:

Ја сам кустос археолог у Спомен-подручју Доња Градина, а наслов мога реферата гласи „Истраживање у селу Међећа 2008. године“. Приликом истраживања усташког злочина геноцида у селу Међећа 1941-1945. године дошла сам до нових података о броју жртава овог села. Наиме, село Међећа је најстрадалније село босанскодубичког подручја. Према подацима из 1964. године, ово село имало је 1.075 жртава, од тога 956 жртава усташког злочина геноцида и 119 погинулих бораца. Потпуно је угашено 45 огњишта. На основу личног истраживања у матичном уреду Демировац, који ми је омогућио увид у књиге умрлих, те у разговору са мјештанима села Међећа, дошла сам до 80 нових имена жртава усташких злочина геноцида која до сада нису евидентована. Списку од 45 потпуно угашених домаћинстава додала сам још једно, до тада неевидентовано домаћинство. Списак се налази у прилогу овог реферата.⁵

Дакле, у селу Међећа усташе, хрватски нацисти, спроводили су геноцид над српским становништвом у најбуквалнијем смислу те ријечи. Народ Међеће проживо је страшне муке, многи су изгубили живот, мучењем на најстрашније начине, клањем, мрцварењем, одсјецањем појединих дијелова тијела, паљењем. Многи су одведени у концентрациони логор Јасеновац и никада се нису вратили. Многи су изгубили своје најмилије. Многе породице су затрпе. Много кућа је спаљено. Много је дјеце страдало. Много је сломљених срца и душа остало.

И за крај овог излагања прочитаћу један оглас, објављен у „Борби“ 19. септембра 1960. године: „Милутина Лончара рођеног 1939. године у селу

Међећа одвели су 1942. године са групом дјеце из логора Сисак у Загреб. Милутин је имао плаву косу, очи плаве, лице дугуљасто и зубе ријетке. Он се можда сјећа наше куће, млина, ријеке и моста на коме се играо. Молим све који ма шта знају о њему да јаве на адресу: Љубомир Лончар, Међећа код Босанске Дубице.“.

Предсједавајући, проф. др Чедо Бурлица:

Захваљујем. На реду је реферат Александра Растовића и Уроша Шуваковића.

Урош Шуваковић:

Ово је наш заједнички реферат на тему идеологије усташтва и геноцида над Србима. Оно што треба констатовати на почетку јесте заправо то да се радило о једној псеудодржави, квислиншкој творевини, која је резултат политике сила Осовине, и да је НДХ била држава католичке диктатуре, где је принцип религиозне нетолеранције стављен у саме темеље хрватског друштва. Стварање НДХ је заправо почивало на идеји стварања бедема хришћанства против византизма, бедема Запада против Истока. Тај бедем је требало да одигра, према замисли Ватикана, НДХ и отуда и велика улога Ватикана у њеном стварању, јер као што је усташама главни противник у идолошком смислу била идеја југословенства,

тако је Ватикану главни циљ био разбијање Југославије, и то у периоду и 1918. до 1941. и у периоду 1945-1991. година. Ми смо овде утврдили неких шест основних принципа на којима је почивала усташка идеологија, имајући наравно у виду доступну литературу и одговарајуће изворе.

Први и најважнији принцип био је принцип хрватског национализма и непрекидне тежње ка државотворности хрватског народа. Њихова идеја је заправо била та да је државотворност само за тренутак прекинута стварањем Краљевине СХС-а, односно Југославије...

Други важан постулат усташке идеологије је клеронацизам, односно клерофашизам, који је повезан са овим првим.

Трећи елемент јесте националистичка искључивост и шовинизам, а поента је у томе да су на територији Хрватске једини политички народ заправо Хрвати.

Четврто начело јесте расизам, и ту имамо читав низ расистичких закона који су донети у периоду НДХ.

Пето начело је везано за тоталитаризам и ауторитарност ове државе, што наравно није била никаква оригиналност већ копија Мусолинијеве и Хитлерове доктрине у склопу спровођења новог „еуропског поретка“.

На крају, да закључим, из овакве идеолошке поставке није могло ништа друго да произиђе него геноцид над свима онима који су неподобни, а то значи пре свега над Србима, Јеврејима, Ромима и хрватским комунистима.

Председавајући, проф др Чедо Бурлица:

Молим Драгану Мијатовић да нам се обрати.

Драгана Мијатовић:

Почећу тако што бих вам рекла шта је уствари навело проф. Србољуба Живановића да напише своју књигу. Године 2005, кад се вратио из Београда у Лондон, он је са собом донео доста књига. Док је преслитавала те књиге, Драгана Мијатовић, тадашњи студент, наишла је на књигу под насловом „Усташе кољу“, која је садржавала свједочанства жртава усташких покоља у периоду 1945-1945. године у Мотикама, Дракулићу и Шарговцу. На случајно отвореној страници, како пише проф. Драгана Мија-

товић, потпуно шокирана видјела је фотографију свог дједа којег је заиста вољела, и управо ту са мном она је први пут сазнала нешто о чему јој нико није никада говорио, ни родитељи, ни деда, ни школа, а то је покољ њене породице у Мотикама 7. фебруара 1942. године. Драгана је дакле морала да дође у Лондон да први пут чује за трагедију њене многобројне породице и да схвати какви су све злочинци били фратри, часне сестре и хрватски крижари.

Данас могу да кажем пред вама да сам ја та Драгана која се помиње у књизи проф. Живановића. Ја сам опет производ, дакле, та колатерална штета двију генерација и ни секунде се не срамим што нисам знала, јер у то време једноставно истина ми није била доступна.

Након првобитног шока ја сам почела да истражујем шта се уствари тамо десило и стално се понављало једно те исто име, а то је Иван Ханс Мерц. Како се чини, ми смо похађали исту школу, Гимназију у Бањој Луци, само са неких 100-њак година разлике, али до тих несрећних догађаја 2005. године ја никада раније нисам била чула за њега. Данас ћу вам објаснити шта сам све открила о њему и на који начин је та особа била директно укључена у покољ моје породице 1942. године.

Нажалост, у последње време политика модерног света усмерена је углавном на присиљавање православних хришћана и протестаната на екуменизам. Доминик Мандић, Алојзије Степинац и Иван Мерц сада се виде као свеци. А Срби, нарочито они који живе у Републици Српској, како сматрају католици, треба да забораве мученике као што су нпр.

Петар Зимоњић из Сарајева или Вукашин из Клепаца којему су последње незаборавне речи биле: „Ти, дете, само ради свој посао.“ Постоји још најмање 700.000 хиљада примера Срба, углавном из Босне, који су на најстрашније начине скончали у Јасеновцу и у Градини. Проглашење Мерца свецем уствари је афирмација усташа, а усташе су значиле уништавање, етничко чишћење и поткатоличавање Срба, чиме се проширивала католичка Хрватска. Папа Јован Павле Други је посетио Хрватску три пута и БиХ два пута, али никада, никада није био у Јасеновцу да се помоли за невине жртве. Оснивач усташког покрета идеолог Мерц је тај нож који је заклао све и пререзао сваки врат. Током своје последње посете БиХ папа Јован Павле Други је одржао мису на месту самостануа Петрићевц, одакле су следбеници Ивана Мерца и његове идеологије кренули у покољ Срба.

Председавајући, проф др Чедо Бурлица:

На реду је Милијана Лепир.

Милијана Лепир:

Ја сам написала рад на тему - Правна природа геноцида. Мене је као правника интересовало како суд у својој одлуци, односно судије да докажу и аргуменују постојање суштинског и најбитнијег елемента код геноцида као најтежег злочина, то је геноцид из намјере, односно у стру-

чној литератури назван „*dolus specialis*“. Теоретичари из области међународног кривичног права кажу да је ријеч о посебној врсти намјере која мора бити неспорно доказана. Професор Ленким ми је помогао да дођем до закључака како утврдити геноцидну намјеру, он говори о две фазе, о чему сам ја данас увјерила из казивања живих свједока јасеновачког времена, да је постојала геноцидна намјера, а неки у својим рефератима су се позивали на одређену документацију која из тог времена неспорно свједочи да је учињен геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима.

Да се вратим на професора Ленкима и на судску одлуку која би требало аргументовано да неспорно докаже постојање геноцидне намјере. Према њему, треба да се утврде две фазе, односно два момента злочина, међународног злочина, а то је да је од стране једне доминантне групе, у овом случају НДХ, почињено, односно извршено уништавање идентификационих националних обиљежја једне групе, односно потлачене групе, и друга фаза, наметање одређених властитих образаца идентификационих, религијских или других другој групи, што је у овом случају данас из многих реферата и произашло.

С друге стране, правнике увијек интересује, кад се докаже геноцидна намјера која произилази из мотова идеологије, из предузетих радњи и које су посљедица произашле из предузетих радњи, а према документацији која свједочи видимо да је био велики број жртава, стога можемо рећи да је геноцидна намјера, односно „*dolus specialis*“ у случају Јасеноваца постојала.

Правнике увијек интересује како утврдити одговорност. Према Конвенцији о спечавању злочина геноцида произилази да је прихваћен концепт индивидуалне одговорности. Стога данас не можемо прихватити оно што нам се путем средстава јавног информисања намеће о постојању геноцидне државе, геноцидне нације и повезујући то са догађајима из скорије прошлости, а при том највише мислим на Сребреницу гдје један народ покушавају означити као геноцидан народ. Да ли је логично да дијете које има двије, три године, седам година буде геноцидно?! Стога сматрам да са међународног кривичног правног аспекта можемо говорити само о индивидуалној кривичној одговорности, одговорности појединача.

Председавајући, проф др Чедо Бурлица:

На реду је Лазар Милиновић. Изволите!

Лазар Милиновић:

Ја сам ратно сироче постао са 11 година, 28. августа 1942. године у Приједору остао сам на улици. Деца моји сународници, деца мога узрас-та Јевреји, прва кућа до мене, нису се вратила те ноћи.

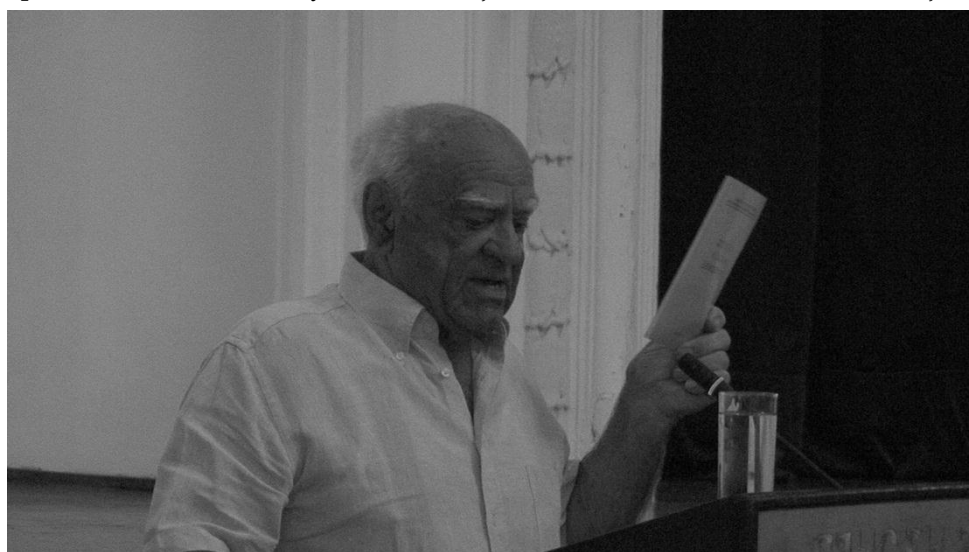
(Лазар Милиновић је потом говорио о називу логора – концентраци-они или радни – и о поигравању броје жртава.)

У последње време пишу Хрвати о Блајбургу и упоређују га са Јасено-вцем. Па ко је терао те усташке јединице, те белогардејске, четничке, ко их је терао да напуштају Југосавију?! Имали су времена да се предају, па би им било суђено, а ми знамо какво је било после судство ради „братс-тва и јединства“, гледало се кроз прсте.

У поседње време у Немачкој појавиле су се чланци у којима се каже: „Хитлер је извршио самоубиство концем априла, капитулација 9. маја“, али највећи пријатељ и следбеник Хитлера и његов савезник је био Анте Павелић који се и даље борио, до 15. маја. Треба прочитати књиге Мила-на Басте и Браце Данона и на њих се осврнути.

О Јасеновцу пишу доста Јевреји, свака им част! Понешто пишу и Срби. Ми Срби смо лењи да пишемо и то нам се свети. Нама увек неко други пише историју...

Жао ми је што је старосна структура учесника ове Конференци тако критична, саопштењем нам се обратио само онај младић из Београда. Треба нашем младом нараштају да кажемо шта је било, шта се десило, треба да кажемо истину, да се не бојимо истине, а наши млади да својим

младима, идућим нараштајима то пренесу, да нам се не понови оно што нам се десило, јер ћемо морати да понављамо разред, разумете.

(Милиновићево свједочење објављено је у Зборнику.)

Председавајући, проф др Чедо Бурлица:

На реду је госп. Џон Питер Махер са својим излагањем.

Џон Питер Махер:

Мој рад је преведен интервју Милана Булајића са госпођом Зорком Делић-Скиба. Булајић је објавио овај интервју 1986. године, то је још било вријеме „братства и јединства“. Милошевић у Косову Пољу ништа тада није говорио о Великој Србији, рекао је: „Живјело братство и јединство народа Југославије!“ Размишљање које је Булајић изнио у овом интервјуу јесте да им није било дозвољено да се убице називају Хрватима, већ се говорило да су убице били фашисти, а не Хрвати. Дакле, нису их називали правим именом. Ја сам један од двоје људи у овој конференцијској сали који је рођен у католичкој породици и васпитан на тај начин, али ево у потпуности сам на српској страни.

Ограничићу се у својим опаскама на дијелове које као католик желим да изнесем и спреман сам да их искажем. Госпођа Скиба је рекла госпо-

дину Булајићу да су у октобру 1941. године Хрвати тјерали дјецу попут паса луталица, а њихов циљу је био преобратити Србе на католичанство. Када су окупили довољно дјеце, свештеник је дошао и научио их је католичку молитву. Госпођа Скиба је требало да изговори молитву, а била је тада веома млада. Свештеник је ишао од дјетета до дјетета и попрскао би свако, тобоже преобраћено, светом водом и увео у прву причест. Затим је дошла друга света причест, у логору Јастребарско. Г-ђа Скиба каже: „Други пут су му покрстили, овај пут је то било много пристојније, часне сестре су се уредиле за овај свечани догађај, мало су нас удебљале за 'шоу', обукле су нас, очистиле, онда је дошао свештеник да нас покрсти, и када је стигао часне сестре су биле веома узбуђене и говориле: То је он, то је надбискуп Степинац! Онда је дошла трећа причест, то је била 'предивна прослава', Мицика-Мици је припремила свечану вечеру, стигли су пријатељи, сви су се врло лијепо провели, а ноћ прије мог првог покрштавања сањала сам како ми усташе режу грло.“ Ви знате да Римокатоличка црква признаје хришћански обред и Степинац је дакле прекршио и закон Католичке цркве. „И дошао је 26. март 1945. године, свештеник нам је дао свето причешће. Он ми је изгледао некако познат, ја сам рекла свом тати да сам видјела тог хрватског свештеника негдје. Питао је гдје, одговорила сам у концентрационом логору Јастребарско. Ставио ми је хостију на језик, то је био Степинац“, причала је госпођа Слиба.

[Краћа пауза]

Предсједавајући, Ранко Павловић:

Желим да дам једно мало објашњење. У зборнику који сте данас добили, па и у овим излагањима на Конференцији, ви сте запазили отприлике да су саопштења подијељена у четири групе. У првој групи су саопштења у којима се говори највише о страдању дјеце у јасеновачким логорима, о страдању нејачи. У другој групи су саопштења у којима се говори уопште о страдању у систему јасеновачких логора. Трећа група су свједочења оних који су успјели да избјегну каму, србосјек, маљ. А четврту групу саопштења чине они радови који говоре о страдањима на другим стратиштима. Свако саопштење је на свој начин значајно, свако има своју вриједност, али су организатори сматрали да је потребно на неки начин то груписати и отуда овакав редослијед излагања који смо до сада имали.

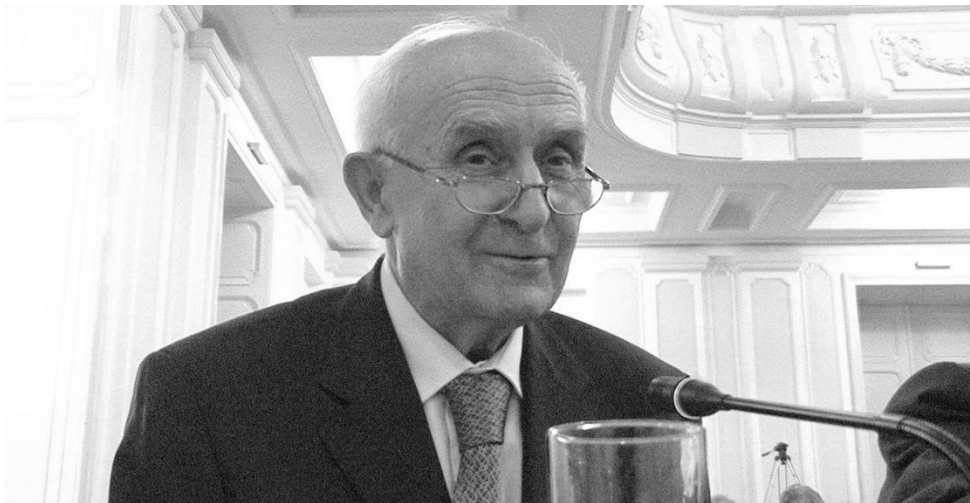
Сада би требало да нам се обрати Милош Милиновић. Он је писао своје сјећање на логор, затим забиљежио је сјећања неколико дјеце логораша, користећи углавном радио и новинске записе, то су драгоцјена свједочења. Послије њега требало би да се обрати Милутин Вујић, али они нису присутни.

Овдје је Милутин Вучковац, па да чујемо његово свједочење.

Милутин Вучковац:

Спадам у праву дјецу логораше, јер сам 1942. имамо седам година. Да не говорим о свему, јер што су и моји други сународници и дјеца доживљавали, то сам и ја готово све доживио у логорима Градишка, Јабланац, Јасеновац, па онда у логору Јастребарско.

Оно што се дешавало са дјецом, то је било веома тешко преживјети, и ја сматрам да смо преживјели ми који смо били природно отпорни на многе болести којих је у то вријеме било, као што су проливи, а послије и тифус, итд. Оно што је најтеже било, јесте да смо имали и веома лошу и слабу исхрану, а затим и мјесто гдје смо боравили. Један дио логора био је смјештен у Јастребарској Ријеци, у неке бараке које су имале пијесак и на њега је стављана слама, али је уз то била и Циглана са оним својим катакомбама у које смо се и ми смјештали. Оно што нас је много теже погађало био је страх, страх на сваком мјесту гдје смо се појављивали, јер и кад смо ишли да добијемо ону вечеру и тад смо морали строго да пазимо како ћемо се понашати у реду, и ако се било шта деси, били бисмо кажњавани.

Затим одлазак у тоалет, то су били велики клозети у које нисмо смјели да одемо, јер су нам тамо говорили да има вјештица које ће нам кроз нос провући жицу. Изјутра смо виђали један камион који је одвозио мртву дјецу. Жећ нас је пратила од Старе Градишке, све до Јастребарског, јер једна шољица воде дијељена је на неколико нас, тако да су они старији и јачи попили више, а ми мањи добили смо врло мало.

То је оно што су готово сва дјеца у овим логорима доживљавала, али мене је послије нарочито интересовало како се то све одразило на нашу душу, на наше психичко стање и како смо ми то преживљавали. Имао сам срећу да ме моја стрина избави из логора и послије сам бјежао, нисам се више дао ухватити, али остала су врло неугодна сјећања. Увијек страх, увијек обзир, увијек мораш да ћутиш, мораш да пазиш да ли ћеш нешто да згријешиш, да ли ће те неко погледати попријеко. То се продужило и у даљем моме животу, а и животу оних који су то исто преживјели, јер увијек сам гледао да сједнем негдје у близини врата, да не би никоме сметао, да бих могао лакше побјећи или склонити се и то се наставило готово кроз читав живот.

Надао сам се да ћу на крају рата можда доживјети да се моја мајка врати и да се мој дјед врати, као и моји други рођаци. Нисам имао никакву мајчину фотографију, нисам могао да створим представу како је изгледала. Видио сам како су дједа убили у Старој Градишци, а од мајке кад су ме пред Јасеновцем раставили, плакао сам, али сам мислио да ћемо се можда поново видјети, и стварао сам себи ту идеју и ту слику, међутим све је тако прошло. Ја сам послије замјерао и партизанима што нису напали Јасеновац да нас ослободе, можда би моја мајка и други неки остали живи. Кад се мој тата вратио из Њемачке, гдје је био у заробљеништву, оженио се, ја са маћехом и са оцем нисам живио, већ сам био толико одрастао, па сам био сам, а касније имао своју породицу, али сам и даље стално сањао мајку и у сну је видио како иде преко дворишта, нисам никако могао да створим слику и да видим како она изгледа. Тако сам остао увијек ускраћен и осиромашен, осиромашило је мој дух, осиромашиле су моје жеље, а остала је борба за опстанак, за постојање. Кад је тата умро подигао сам му споменик, послије и маћехи; њима подижем споменик, и размишљам: Боже, како ћу ту да споменем своју мајку Драгињу? Одлучио сам да ставим њено име и презиме и написао сам да је страдала, тражио сам блажи израз, у Јасеновцу, написао сам 1943. године да је страдала, и тако сам успио да доживим бар дјеломично душевно задовољство, да ту поменем и мајку јер за њен гроб, као и за дједов, није се уопште знало.

Предсједавајући, Ранко Павловић:

На Четвртој конференцији о Јасеновцу имали смо доста свједочења оних који су преживјели пакао логора, данас их је мање јер и они који би још могли да свједоче не могу у себи да нађу толико снаге да још једном, а нарочито на једном скуп, прођу кроз све оно што им се догађало.

Слиједи четврта група саопштења, која се баве злочинима на осталим стратиштима на подручју НДХ.

Први ће своје саопштење образложити Драга Мاستиловић. О страдању дјецe у Херцеговини написао је врло аргументован текст, поткријепљен мноштвом чињеница.

Драга Мاستиловић:

У масовом и систематском уништавању српског народа у Херцеговини од стране хрватских и муслиманских усташа 1941. године злочини над дјецом представљају посебну страницу, не само по бројности невиних жртава већ посебно по садистичкој мржњи уз коју су убијана невини дјеца, од новорођенчета па надаље. У два масовна таласа покоља херцеговачких Срба 1941. године, у тзв. јунском и августовском, страдао је велики број дјецe која су убијана на најмонструознији начин или жива бацана по херцеговачким јамама, или пак транспортована у злогласне усташке логоре смрти, одакле се ни једно никада није вратило. Осим тог физичког геноцида усташе су над дјецом у Херцеговини проводиле и духовни геноцид, масовно и насилно их преведећи у католичку вјеру,

али ни то није био сигуран гарант да ће она бити поштеђена.

Нећу понављати неке главне тезе из свог рада, оне су уосталом објављене и у Зборнику. Нека ми буде дозвољено да кажем неколико ријечи више о село Пребиловци на основу материјала Земаљског комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, јер је то село у чапљинском срезу, на неки начин симбол страдања српске дјеце и српске нејачи у Херцеговини. Срби из Пребиловаца избјегли су ипред усташа у јунском покољу, тако да је том приликом страдало само неколико одраслих мушкараца док жене и дјецу усташе том приликом нису дирали. Међутим, рано ујутро 4. августа 1941. године усташе су нападе село Пребиловце из три правца, али су у селу затекли углавном жене, дјецу и старце, јер одрасли мушкарци у страху од усташа нису ноћивали код својих кућа. Чим су ушле у село, усташе су започеле своје кржаве оргије над немоћним становништвом. О томе се у материјалима Земаљске комисије за утврђивање злочина дословно каже: „Одмах по уласку у село усташе су отпочеле са претресањем кућа, споредних зграда, прикупљањем становништва, силовањем жена и дјевојака и пљачком ствари. Становнике центра села прикупили су и дотјерали код зграде основне школе, тамо почињу садистичке оргије и бестијалности над незаштићеним женама и дјевојкама, а нарочито над дјевојчицама од 12-15 година. Учитељицу Стану Арнаут многе су усташе редом силовале, а затим је заклали и негде око школе закопали. Жену Богдана Медана усташе су затекле управо при порођају и баојетом јој распориле трбух, извукле дијете, замотали га у крпу и вратиле у распорену жену. Усташе су из кућа износиле постеле ствари, простирале их испред кућа и тамо на њима јавно вршили силовање. Најгоре сцене одиграле су се у самој основној школи, све су млађе жене, дјевојке и дјевојчице биле силоване и то пред њиховом дјецом и мајкама, које су морале при томе држати своје кћери које су браниле од усташа. Свједокиња Мара Булут једина је жена која се спасила и жива изашла из школе у Пребиловцима. Она је свједок ужасних сцена, видјела је како су усташе вадиле ситну дјцу из колијевки за ноге и ударали њиховим главама од зид. На тај начин убијена су сва ситна дјеца, а било је око 50 колијевки у школи.

Прикупљену пребиловачку нејач која није била побијена одмах у селу, око 500 до 600 страца, жена и дјеце, усташе су одвеле на жељезничку станицу у Чапљини, потрпали их у неколико теретних вагона без хране и воде, а врисак преплашене, изгладњеле, жедне и измучене дјеце загушивао је читав дан становништво вароши Чапљине. Исте ноћи превезли су их до жељезничке станице Шурманци, ујутро 6. августа, и почели су да их одводе до оближње јаме Шурманци гдје су их на најсвирепији начин побили или живе побацали у јаму. Невине пребиловачке жртве бачене у амбис шурманачке јаме падале су уз један вертикални и уз један

коси зид, укупно око 130 метара у дубину до прве подземне просторије. Овим злочиним руководили су Андрија Буљан, усташки таборник из Чапљине и по злу познати усташки злочинац Иван Јовановић Црни. Очевици овог страшног злочина Мехмед и Ибро Тиквеша и Данило Зубац, сви из села Шурманаца, оставили су 9. јула 1946. године на заједничком саслушању пред органима Земаљске комисије за утврђивање злочина потресна свједочанства о сценама ужаса које су се одиграле над јамом... Према званичним подацима у јаму Шурманци бачемо је 237 дјеце, али је екипа спеолога која је 1991. године вадила из јаме посмртне остатке пребиловачке нејачи пронашла у њој преко 300 дјечјих лобања. Овдје треба на крају рећи, да су посмртни остаци пребиловачких жена и дјеце били извађени из јаме и сахрањени у спомен костурницу у селу Пребиловцима, али да су ту костурницу 9. јуна, заједно са костима, Туђманови бојовници дигли у ваздух, развијали њихове кости и на срамоту цивилизације још једном их убили.

На крају да дам једну напомену о нечему чега нема у мом реферату. Ради се о дубинским коријенима злочина у Херцеговини, значи то је само једна вертикала коју овдје желим да напоменем. Наиме, од како је 1844. године католички идеолог Тезаре Балбо разрадио доктрину по којој је Русији и православљу требало по сваку цијену спријечити продор на топла мора, и то јачањем Пруске у Пољској, Аустрији и на Балкану, од тада је за Ватикан Дрина постала граница два свијета, источног православног и западног римокатоличког. У циљу реализације ове доктрине Аустроугарска је после окупације БиХ 1878. године уселила у ове области велики број католичких сељака колониста, већином из Баварске, а било је планирано да се дуж Дрине населе ти католички колонисти са својим колонијама, да би се тако разбио српски етнички простор. Ви се вјероватно питате какве везе имају ти њемачки колонисти са усташким злочинима геноцида у Херцеговини Имају утолико што су главни организатори покоља у Херцеговини 1941. године били Херман Крешо Тогонал, усташки повјереник за срез Гацко, и његов брат Лео, усташки повјереник за срез Љубиње, који су били директни потомци тих католичких колониста из 19. вијека.

Предсједавајући, Ранко Павловић:

„Историјски континуитет усташких злочина над Србима“ наслов је саопштења које је написао др Боро Трамошљанин.

Боро Трамошљанин:

Када је ријеч о националним сукобима у другој Југославији треба напоменути да они имају континуитет са оним националним сукобима који су се одиграли приликом окупације прве Југославије и њене подјеле међу савезничким фашистичким силама. У том контексту посебно издвајамо конституисање НДХ под патронатом Трећег Рајха 10. априла 1941. године. У њој се одиграо национални сукоб у најекстремнијој форми, гдје је извршен стравичан геноцид над Србима. О томе сам у раду изнио и конкретне...

Поразом НДХ није престао да постоји усташки покрет и његова идеологија. Главни родначелник тог покрета и идеологије Анте Павелић још у Аргентини 1949. г. приступио је формирању нове политичке организације под називом „Хрватска државотворна странка“. У њеном штампаном програму апострофира се 10 начела, а сва могу да се редукују на треће, које гласи: „Хрватска држава треба имати републикански облик владавине и она ће се звати Република Хрватска“. Дакле, још 1949.г. пројектована је стратегија сецесионизма која ће имати за посљедицу дисоцијацију друге Југославије. (Њој ће се касније наравно придружити Словенија, БиХ и Македонија.) Да би се она рационализовала, измишљена је флоскула о великосрпском хегемонизму као главном чиниоцу деструкције друге Југославије. И Хашки трибунал у оптужницама против Срба злоупотребљава идеју о великосрпском хегемонизму. Дакле, ради се о једном фалсификату на који се позива Хашки трибунал. У пресудама Србима у Хагу истиче се да је идеја Велике Србије веома стара, да је

испливала на површину политичке свијести још прије 150 година, да је добила замах између два свјетска рата, а да је у доба Титове владавине била спутавана. Појам велике Србије, сматра трибунал у Хагу, обухвата два различита аспекта, прво, укључивање Косова и Војводине у састав Србије и, друго, проширивање тако увећане Србије заједно са Црном Гором на простор Хрватске и БиХ гдје живи већинско српско становништво. Дакако да се у вези с великосрпским хегемонизмом морају поставити и одређена питања на која фалсификанти из Љубљане, Загреба и Сарајева, заједно са Хашким трибуналом, немају одговора. Ја сам овдје формулисао 10 питања па ћу их у најкраћој форми да саопштим, управо због тога да се на неки начин критикује та идеја о великосрпском хегемонизму, која је чиста лаж.

Прво, како је могуће да су Срби хегемонисти, ако током историје нису никад тлачили друге народе, а нису то Енглези, Французи, Шпанци, Португалци који су стољећима држали туђе колоније и вршили бездушну експлоатацију њихових природних богатава!?

Друго, како је могуће да су Срби хегемонисти, а нису Американци, промотори демократије и шампиони у остваривању људских права, када су оружаном силом након II свјетског рата па до данас интервенисали у бројним државама гдје се год појави „вирус демократије“ који није по њиховој вољи!?

Треће, како је могуће да су Срби хегемонисти, а не Нијемци који се стољећима руководе пангерманском идеологијом у циљу да поробе Балкан, Европу, па и цијели свијет!?

Четврто, како је могуће да су Срби хегемонисти, а не Хрвати који су у протеклом грађанском рату у Хрватској миговима и тенковима на бруталан начин најурили Србе из Хрватске, а Хрвати су се у Србији „балканског касапина“ Слободана Милошевића, како су га назвали Американци, осјећали сигурним и заштићеним?!

Пето, како је могуће да су Срби хегемонисти ако знамо да су у протеклом грађанском рату у БиХ на Влашићу топлим напицима и лијековима дочекали Хрвате које су прогнали Бошњаци из Средње Босне, а ти исти Хрвати су у Медачком цепу, Пакрачкој пољани и Мркоњић Граду побилли Србе и побацали их у јаме исто онако како су то прије њих радили њихови сународници усташе у току Другог свјетског рата, мислимо прије свега на Западну Херцеговину?

Шесто, како је могуће да су Срби хегемонисти ако је њихова православна религија беневољентна, мирољублива, а Бошњаци миротворци

иако знамо да њихова исламска религија са идејом цихада њих учи да буду хегемонисти!?

Седмо, како је могуће да се државно и политичко руководство Републике Српске и Србије прогласи хегемонистичним када су та руководства предлагала Бошњацима историјски договор да не дође до рата. Но, такав договор је априори одбио острашћени исламски фундаменталиста Алија Изетбеговић?

Осмо, како је могуће да Срби буду хегемонисти кад уочи распада бивше Југославије и непосредно пред рат нико од Срба није био у врху југословенске државе?

Девето, како је могуће да су Срби хегемонисти кад код повратка избјеглица поштују принцип реципроцитета, а с друге стране га априори одбијају!? За поређење можемо да узмемо примјер Приједора и Санског Моста. У Приједор се вратило више од 20.000 Бошњака, а у Сански Мост тек око три до пет хиљада Срба којима личну имовину нико не гарантује?

Десето, како је могуће да Срби буду хегемонисти кад су у процесу инаугурације вишестраначког политичког система посљедњи приступили формирању националне странке СДС?

Предсједавајући, Ранко Павловић:

Овим је списак аутора саопштења предвиђених да се обрате у послеподневној сесији закључен. Са презентовањем саопштења настављано сутра, а за вечерас је још предвиђена дискусија.

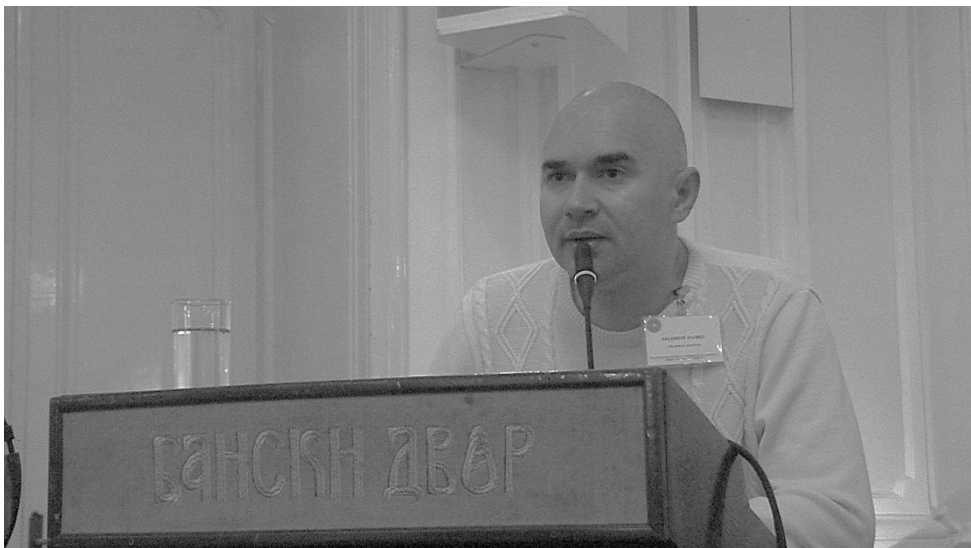
Предсједавајући, Бранислав Божић:

Успјећемо у намјери да сви који су се пријавили за дискусију говоре ако сви заједно будемо контролисали вријеме. Позивам нашег драгог госта Саломона Јазбеца да се први укључи у дискусију.

Саломон Јазбец:

Поздрављам вас у име жидовске организације из Загреба Маргелов институт. Ми смо основани у вељачи 2007. године као нека врста хрватског центра Симона Визентала за мониторинг антисемитизма, проучавање холокауста и борбу против повијесног ревизионизма. Хтио сам вам само скренути позорност да је прије тједан дана на овом истом мјесту промовирана књига Антуна Милетића, његова пета по реду о Јасеновцу, с пописом жртава. То је књига од 900 страница гдје је пописано 146.000 јасеновачких жртава, и ја сам био један од промотора те књиге и хтио бих неколико размишљања на ту тему понудити, чисто да видите што се с тиме може даље учинити.

Надовезао бих се на неки начин на госп. Арие Ливнеа који је говорио на отварању ове конференције, па ћу у том духу и ја некако наставити. Што рећи више о Јасеновцу да није досад речено на неки начин, да није криво речено, што исправити од тога свега, што рећи на оно што су хрватски политичари од 1990. до данас говорили? Требало би нам још једно четири такве конференције да то све скупа апсолвирамо, демантирамо. Џозеф Конрад, писац, рекао је прије 111 година у свом роману „Лорд Џим“ најбољу дефиницију злочина у повијести - да је злочин чин вјероломства између човјека појединца и људске заједнице. Ако је то тако за једног човјека, за једног злочинца, што рећи за злочин који је почињен у име народа, у име државе, против цијелог народа, злочин против људи који су друге вјере, друге националности, друге боје коже?! Какав је тек то злочин над којим се ми морамо замислити!

А сада о ономе о чему сам говорио на поменутој промоцији. Што се догађа с тим друштвима која одбијају признати своју повијесну одговорност за такве страшне злочине? Не кривљу, јер практички нико данас није крив за то, али повијесну одговорност да, уз дужно кајање. Хрватско друштво из којег ја долазим није у том смислу доживјело катарзу попут њемачког друштва, на примјер, никада није на прави начин освијестило трагедију геноцида над српским и ромским народом у квинсишкој НДХ, над холокаустом који је у квинсишкој НДХ проведен, за фашистички прогон слободољубивих Хрвата такођер. И зато је, ако се случајно питате због чега је Томпсон могућ, због тога је Марко Перковић Томпсон, који је пјевао усташку кољачку будницу „Јасеновац и Градишка Стара, то јер кућа Максових месара“, најпопуларнији пјевач у Хрватској, кога млади обожавају и који има на главном градском тргу у Загребу своје концерте.

Оно што је Арие Ливне рекао да је свијету данас помало свеједно, да је равнодушан наспрам таквих трагедија, јер је већ доста генерација прошло између тога, то је тачно. Нашим људима данас је важан реалити шоу, потрошачко чистилиште у којему се они испуцају, важна им је забава, необуздани хедонизам, а за жртве које су пале за бољи свијет, за мученике од прије седам десетљећа данас више готово нико не мари, осим нас. И зато је на нама велика одговорност и дужност да ту успомену долично чувамо, истражујемо и предочавамо свијету. За те људе који су се борили за бољи свијет такође, зовимо их партизанима, како год, то су били борци за слободу и њима треба одати дужну пошту и за њих се треба бринути. И за оне истраживаче, за све вас ту који сте свој плодни животни, активни вијек потрошили на изучавање тих трагедија и покушај отварања очију свијету кад већ мртви нису то успјели учинити, како пише на Јасеновачком споменику, лежи посебно велика одговорност, али зато вама треба одати и посебну велику част и захвалност за то што сте досад учинили, што ћете чинити и даље.

Да илустрирам колико је отишло то бешчашће далеко, могу показати да чак више ни сама жидовска заједница из чијих редова ја долазим не одаје дужно поштовање према томе свему, не изучава то како треба, већ се изгубила и она у свим политичким превирањима кроз ових 20 година и на неки начин изгубила је свој ауторитет. Управо је изашао водич тзв. „Жидовски Загреб“ у Загребу који је издан у издавачкој кући АГМ, издавачко подузеће у кооперацији са Жидовском опћином Загреб и са жидовским представником за националне мањине за град Загреб. Има 200 страница, а само двије су посвећене холокаусту?! Мислим да је то поразна чињеница која говори све. Ако сами Жидови више нису у стању на аутентичан начин предочити трагедију холокауста у књизи која се зове

„Жидовски Загреб“, што би требали очекивати од осталог дијела друштва, од саме хрватске заједнице којој то очито није интерес!?

Сад још нешто о жртвама, и зашто су Милетићева и све друге књиге са пописима жртава веома значајне? Још у својој првој књизи о Јасеновцу из 2008. године, н је очито врло незгодан момент. Постоје оне Кочевећеве и Жерјавићеве процјене о броју јасеновачких жртава које се понављају као нека мантра већ 20-так година и које су заправо биле популаризиране и кроз Туђманове радове, а прихватила их је Хрватска академија знаности и умјетности, Бискупска конференција, врло угледни појединци и академици, од Славка Голдштајна који је сад потпредседник Жидовске заједнице Бет Израел, повјесничара др Иве Голдштајна. Међутим, кад гледате попис жртава, ево, овај сад, најновији, Милетићев, има 146.000 имена, али ако само погледамо досадашње пописе жртава Јасеновачког спомен-подручја од 83.000 жртава, што је било у травњу ове године, и Музеја жртава геноцида у Београду, може рећи др Мирковић боље колико њихов попис износи, видимо да ти поименични пописи јасеновачких жртава сада прелазе процјене Кочевећа и Жерјавића, свеукупног броја јасеновачких жртава, што је рекао Кочевећ 70.000, а Жерјевић 83.000. Према томе, оне су адактиране и бесмислене, апсурдне и ништа више не значе ако су икада ишта уопће и значиле и они који су се за њих толико приљежно и борбено залагали кроз све ово раздобље тиме су компромитирани, јер ако поименични попис жртава сада има 83.000 имена, а још ће се наћи нове жртве, наравно, онда су те процене апсолутно небулозне.

Још нешто за сам крај. Шекспир је рекао у „Краљу Лиру“, у првом чину, четвртој слици, кроз уста Луде: „Истина је пас што мора у штенару, бичем га се из дворишта тјера, док лаж, кучка улизица, довијека смије крај огњишта тихо смрдјети.“

Од вас очекујем да се залажете за повијесну истину, јер једино сте ви компетентни за то, једино се од вас то и може очекивати.

Академик Србољуб Живановић:

Ја бих желео само да ставим једну примедбу пошто се поново поставља питање броја жртава. Број жртава је утврдила комисија антрополога чији сам ја био члан још 1964. године, а што се за то сазнало тек 1992. године кривица је тадашњих власти. Још пре распада Југославије у емисији „Порота“ РТВ Београд, у којој су учествовали и госп. Жерјавић и сви по реду, укључујући и Туђмана, ја сам говорио из моје куће у Лондону,

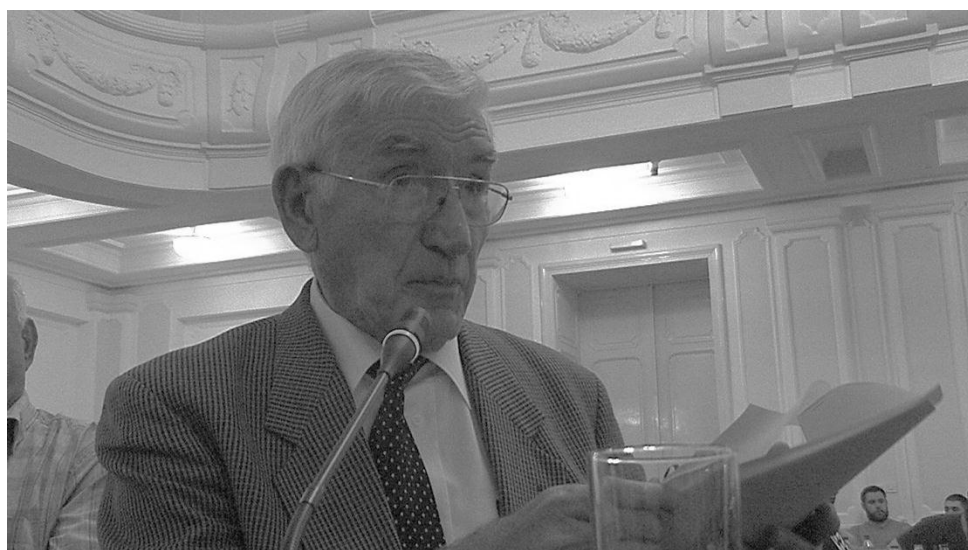
били су сви јако љути кад су сазнали да је РТВ пронашла некога ко је лично ископавао те масовне гробнице. Могу рећи да ко год жели да промени број жртава или било шта, нека изволи, нека оде у Јасеновац, нека оде у Градину, нека отвори било коју масовну гробницу, па нека пребројава шта се тамо налази и ако утврди да сам ја погрешно бројао у оно време, нека броје испочетка, јер лако је причати приче кад се седи у удобној фотељи, мало је другачије када се погледају чињенице онакве какве јесу тамо где се злочин догодио. Према томе, ја као председник Међународне комисије за истину о Јасеновцу кажем да је та комисија утврдила број, 2008. године је издала званично саопштење да је у Јасеновцу страдало нешто више од 700.000 Срба, 23.000 Јевреја и 80.000 Рома. Све остале приче људи с једне или друге стране Саве нису више битне ни актуелне.

Председавајући, Бранислав Божић:

Професоре, хвала на интервенцији! Сад бих замолио Јована Бабића да нам се обрати.

Јован Бабић:

Ја сам за тему одабрао „Порицање злочина као нови злочин“, не случајно, јер у посљедње вријеме, ма колико да нисам у прилици да систематски пратим шта о злочинима пишу са оне стране са које су ти злочи-

ни и почињени, не бих рекао да су данас моји претходници случајно говорили управо у том смислу. Са жаљењем напомињем да порицања злочина, бар ови примјери о којима ја желим да говорим, потичу од свећеника и фратара, дакле од Католичке цркве. Ја сам узео три примјера зато што су ми до руке дошла три извора.

У једном случају се директно негира злочин, као да се није ни догодио. У друга два случаја оперише се једном доста познатом техником, једноставно замјењују се тезе, замагљује се догађај, мијењају се одређени елементи, па тако и сам злочин буде релативизован. Немам толико времена да бих могао шире експлицирати ове примјере, али ћу се задржати на случају негирања једне тужне и познате српске теме која се зове Дракулић, Шарговац, Мотике и рудник Раковац 7. фебруара 1942. године, гдје се помјерају двије чињенице, датум злочина и извршење злочина на друге извршиоце. Комплетна прича о Дракулићу већ је толико позната и практично је не би требало ни објашњавати, можда само толико да кажем за оне који нису домицилни, да је ријеч о усташком злочину у три села и руднику код Бање Луке када је од 4 сата по поноћи до 3 сата по подне истога дана, без иједног испалееног метка усмрћено најмање 2.300 људи. Подаци су заиста шаролики, али један фратар са Петрићевца дотле то релативизује, па би се ту, пише он, могло радити о неколико стотина људи. Као да неколико стотина Срба није никакав злочин, али ево као није више 2.300 него је то неколико стотина!

Други фратар, из Томиславграда, добро познати покољ Срба у Глинској цркви, на Банији, помјера тако као да га нису извршиле усташе него Срби, српски партизани?! Дакле, фра Мартин Планинић у књизи индикативног наслова „Фра Томислав Филиповић, жртва клевете“, тврди да су у Глини Срби поклали сами себе. Наши извори, свједоци, документи НДХ и њемачки извори свугдје спомињу фра Томислава као особу која је водила кољаче, а ја сам у документима са суђења 1946. године у овдашњем Окружном суду Виктору Гутићу, стожернику за Хрватску Крајину (јер Босанска Крајина је преименована у Хрватску Крајину), доктору Феликсу Недјељском (мислим да је он био неки челник Крижарског братства) и фра Николи Билогривићу, нашао гдје лијепо пише да је главни кољач у Дракулићу био фратар Филиповић.

Трећи фратар је писац књиге чији је наслов „Књига бола“. То је фра Маријан Караула из Ливна, а то је мој крај. Имам толико година да памтим шта се збивало 1941. године, гдје се опет злочин помјера од извршилаца на жртве, па пошто је то кратак цитат онда допустите да га прочитам. На страници 25 „Књиге бола“ фра Маријан пише: „Чим су се створиле четничке хорде (Какве четничке хорде у априлу 1941. године, нико

није имао ни кремењачу, а камоли да је имао пушку и да буде хорда и нека војна формација! – прим. Ј. Б.), и Срби су се одметнули те почели клати, палити и рушити (Пазите ов, молим вас, Срби су почели, значи усташе нису ништа, услиједила је реакција, као ево сад Срби су починили то зло, па сад реакција хрватске стране! – прим. Ј. Б.), власт је из Загреб-а послала војску, муницију, топове, дошле су и усташе, страшна међусобна убијања, прво четничко убијање католика и муслимана (Ппазите ово, молим вас!), а онда хрватска реакција, масовна убијања српског народа, трајала су све до 20. коловоза 1941. године када су у Ливно поново дошли Талијани.“

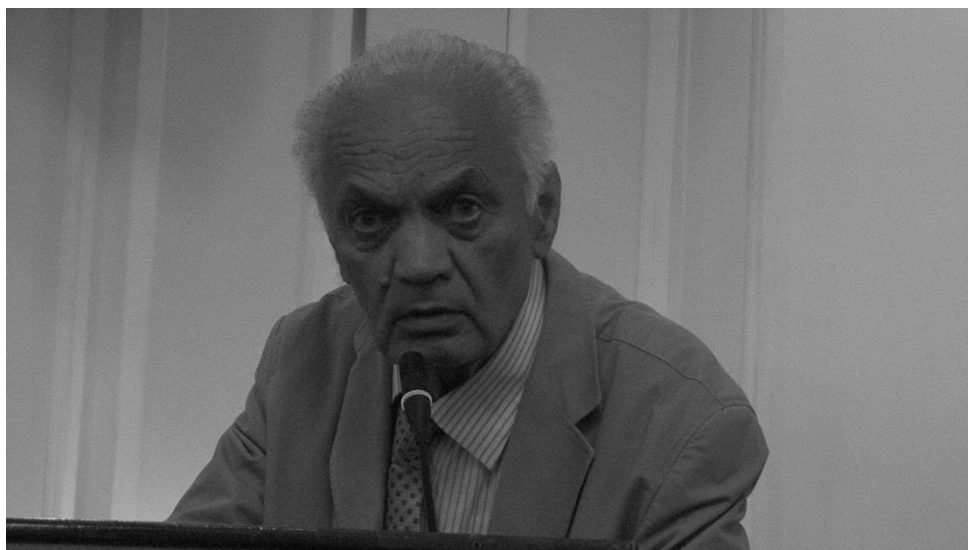
Овим сам углавном завршио, само сам хтио да кажем да би било веома значајно и да би било и сада могуће још пописати неке жртве, јер то је најјачи аргумент који имамо, име, презиме, очево име, година рођења, мјесто рођења, то је већ факат.

Предсједавајући, Бранислав Божић:

На реду је адвокат Божидар Бојанић.

Божидар Бојанић:

Нисам имао намјеру да дискутујем, али слушајући сва излагања мислим да на неке тезе треба дати одговор. Прича да је геноцид почињен у балканским ратовима и да је учињен према Нијемцима у Војводини који

су исељени, ван је чињеничне подлоге и ван научне истине. Године 1946. нашло се у Западној Њемачкој 12.000.000 Нијемаца који су избјегли из земаља које је освојила Црвена армија. Нијемци из Војводине кренули су прије него што су дошли Црвеноармејци, јер је Војводином ишла Црвена армија, а не српски партизани.

Друго, теза да је у балканским ратовима вршен геноцид појавила се прије два или три мјесеца на „Кругу 99“ у Сарајеву, међу бошњачким интелектуалцима и ту је преко института који је формиран да примјењује међународно хуманитарно право изложена теза да су Срби током балканских ратова вршили геноцид над муслиманима и да су касније у Првом, па и у Другом свјетском рату вршили геноцид Срби над муслиманима. На овој конференцији излагати нешто што поткрепљује ту тезу „Круга 99“ не само да је депласирано, него је добрим дијелом увредљиво за српски народ.

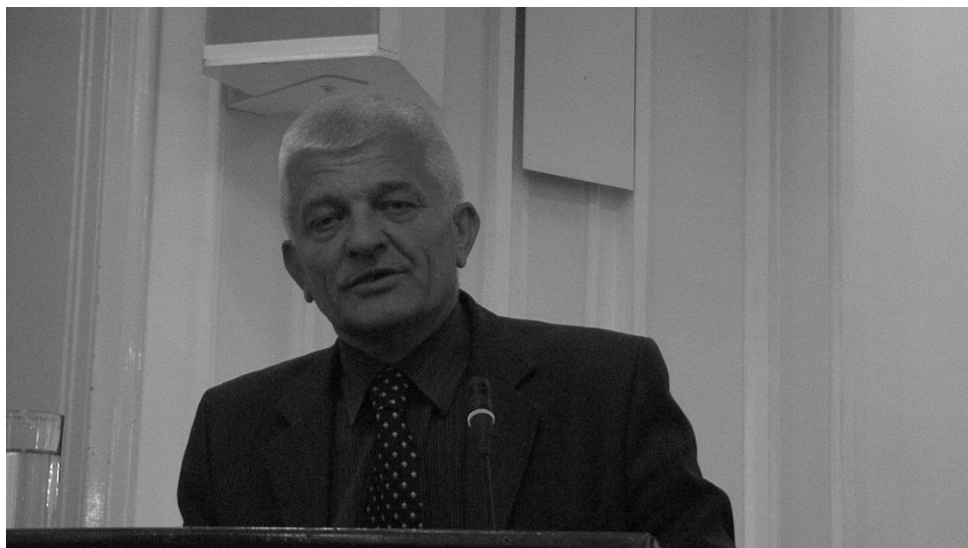
Појам геноцида примјењује се у међународном хуманитарном праву почев од пресуде Нирнбершког суда. Нирнбершки суд за квалификацију кривичног дјела против човјечности прво је утврдио да је организација Хитлерове странке злочиначка организација, па је утврдио да су државни органи Њемачке имали план да униште Јевреје и онда на бази тих чињеница прогласио кривим руководство њемачке државе. Тај појам геноцида данас је добрим дјелом разводњен. Разводњен је у првом реду на Хашком трибуналу који има пресуде такве као да појединац може да учини геноцид, што је противно природном праву. Не може један човјек уништавати групу, народ, а геноцид је по конвенцији која је послје Нирнбершке пресуде донесена, планско уништавање групе, односно народа и етничке цјелине.

Предсједавајући, Бранислав Божић:

На реду је госп. Борко Ђајић.

Борко Ђајић:

Желим да вас поздравим у име невладине организације Форума родитеља основних и средњих школа и предшколских установа БиХ и Републике Српске. Убијећен са да ће овај скуп о систему концентрационих логора и стратишта хрватске државе за истребљење Срба, Јевреја и Рома у Другом свјетском рату да расвијетли и освијетли ту тамну страну наше прошлости.

Предлажем да се закључи да једна школа у највећем граду Републике Српске, у Бањој Луци, носи име Диане Будисављевић. То је порука и Управног одбора Форума родитеља.

Председавајући, Бранислав Божић:

Краћу дискусију имаће и госпођа Зора Делић-Скиба.

Зорка Делић-Скиба:

Желим да нешто врло важно кажем што сам хтјела рећи у образлагању свог свједочења, али била сам прекинута. Предлажем да осудимо злочиначку организацију Конгрегације Свети Винко Паулски из чијег су реда часне сестре милосрднице које су мучиле, тукле, убијале и покрштавале дјецу. То је једна организација чији се један огранак, да тако кажем, зове Словеначка организација Усмиљенки светог Винћенција Паулскога. Управница логора је била из из тог реда, из словеначке организације. Исто тако и часна сестра Гаудијенција, економ логора, која није давала дјечи хране па су умирала од глади. Пулхерија као управница логора страшно нас је мрзила, увијек је говорила да смо бандитска дјеца, да нас све треба побити и закопати негдје далеко у шуму да нам се не зна за траг. Још је била једна, нека Флавија, такође словеначка Усмиљенка, она би нас тукла шакама кад јој дође „оно њено“ и послије би кукала

„Јадне моје шаке што ме боле“. Сестра Грациоза била је задужена за физичко кажњавање дјеце, готово свакодневно смо добијали батине гловом шибом натопљеном у сланој води, те би се отварале и ране, појавила би инфекција, колико је само дјеце умирало од тих рана. Знам примјер четворогодишње Јервејке Ерне. Била је јако болесна и Грациоза није могла дочекати да умре, узела ју је за ноге и вукла са првог спрата по каменим степеницама старог дворца грофа Ердедија, тако да је њена главица ударала о руб оних камених степеница. Док је дошла с њом до излаза, главица јој је пукла. Послије је рекла гробару нека је стрпа у запрежна кола и баци негде ван града. Моја стричевка Славка морала је да обрише степенице од сукрвице, да се то не види.

Сестра Пулхерија је оптужена као ратни злочинац одмах после рата да је крива за смрт 3.200 дјеце у Јастребарском зато што није давала храну ни лијекове и што су батинана. Међутим, та оптужница је нестала, зна се и под којим бројем се води, али је она нестала и због тога она није кажњена. У дубокој старости у Аустрији је умрла у неком самостану.

Молим вас да ми помогнете да осудимо ту злочиначку католичку организацију Конгрегације свети Винко Паулски. Словеначке су биле горе него хрватске часне сестре, било их је 20 тамо, 10 словеначких, 10 хрватских, и оне су све те методе мучења на нама испробавале.

Други дан конференције

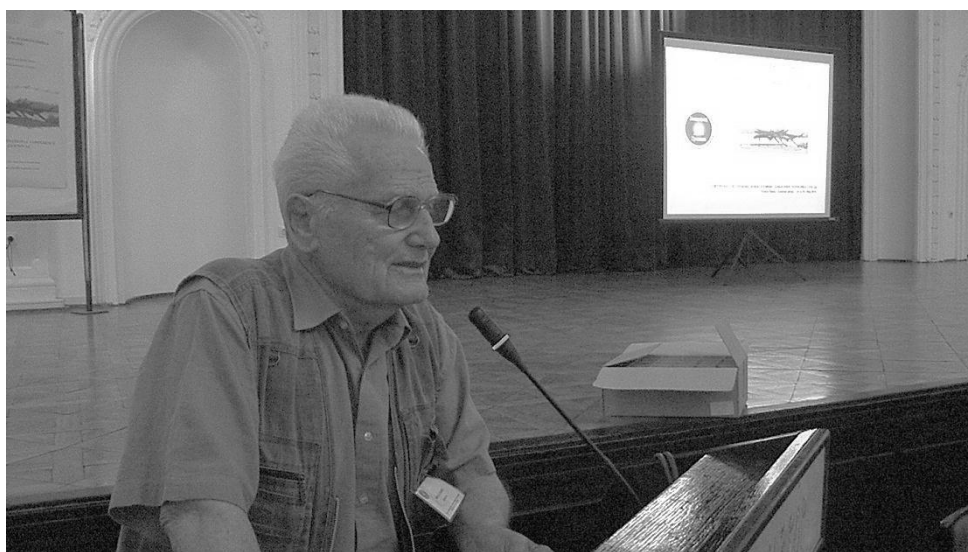
Председавајући, проф. др Владимир Лукић:

Позивам госп. Милу Дакића да образложи своје саопштење.

Миле Дакић:

Тема коју сам одабрао за овај скуп је „Злочини у српским православним црквама на Банији и Кордуну“, што не значи да и на другим подручјима НДХ нису организовани исто тако злочини у српским православним црквама. То је специфичан облик злочинства, непознат у свјетској историји, нарочито овакви масовни, систематски злочини, и зато они заслужују посебну пажњу и о њима је требало много више говорити. Мислим да би требало издвојити злочине у српским православним црквама као посебну тематску област за изучавање и презентовање, да се пред свијетом, да се каже шта је, како и на који начин су Срби масовно убијани у својим богомољама.

Предмет мога рада су три масовна злочина у православним црквама, у Глини, Војнићу и у Садиловцу. На та три мјеста у једној години, дакле у току 1941/1942, у току 12 мјесеци усмрћена су 1.982 српска невина лица.

У Глини је усмрћено 1.563, у Садиловцу 312 Срба у цркви, а у Војнићу 106 Срба усмрћено, поливено бензином и спаљено у цркви. Као историчар трагао сам за сличним злочинима у свијету, било је епизодних злочина у Аја Софији, на примјер, кад су Турци освојили Цариград, затим је било нешто злочина у 30-годишњем рату, те у крсташким походима, али овакав вид злочинства непознат је у свјетским анализима.

(Миле Дакић је даље износио чињенице из свог рада објављеног у Зборнику, а затим је навео примјере убијања срба у српским православним црквама у Драксенићу, Великој Кладуши и у више мјеста у Славонији и Далмацији.)

Председавајући, проф. др Владимир Лукић:

Молим господина Бранка Вукадиновића да изнесе основне тезе из свог реферата.

Бранко Вукадиновић:

Данас смо овдје да говоримо о Јасеновцу, о мјесту страве, бола и ужаса, о мјесту истребљења који је почињен над српским, јеврејским и ромским народом. Моја тема није Јасеновац, али када говоримо о Јасеновцу не смијемо заборавити да континуитет страдања током Другог свјетског

рата има огроман број истих мјеста страдања, „Јасеноваца у малом“.

Говорићу о другом стратишту у БиХ из Другог свјетског рада, о бихаћким Гаравицама гдје од јуна до октобра 1941. године на најзвјерскији начин убијено више од 12.000 невиних цивила само зато што су били Срби, Јевреји или Роми.

Дозволите ми прво неколико ријечи везаних за циљ који нас тјера да се бавимо овом темом. Уз хришћанску и сваку другу обавезу нас потомака према мртвима, свирепо убијеним очевима, дједовима, бабама, теткама, стричевима, итд., данас се и обичном човјеком намеће закључак да је овај простор и историјски верификовано попрिште. Народ са ових простора не спада у онај свети народ којег заобиђе рат, нема генерације да живе у очевој и дједовој кући, нема простора гдје једно крвопролиће не сустиже друго. Чим се деси било какав потрес, хватамо се оружја, па и онда кад медвјед тресе крушку, како у свом реферату рече један од свједока Гаравица. Овако вријеме захтијева тражење траса за путеве разума, поштовања и љубави за све, а тај пут до љубави једино може да трасира истина, а ми смо је прећуткивали, доказе брисали, мислећи да ће вријеме сакрити боли и да ће ране зарастати. Вријеме јесте пролазило, али ране нису зарастале, а истина се није могла сакрити. Све то није било довољно да се уклони кривица крвника која дубоко остаје урезана у свијести и у колективном памћењу народа жртве. У том контексту вратитћу се Гаравицама...

На Гаравицама је 27. јула 1949. године постављен споменик на којем је био текст: „Народ среза и града Бихаћа подиже овај споменик као трајну успомену на 12.000 невино и звјерски убијених Срба од стране усташких зликоваца у времену од...“. Комунистичка власт 1986. године подиже нови споменик, али на којем више не пише Срба већ жртава.

(Б. Вукадиновић је потом износио детаље из свог саопштења, објављеног у зборнику.)

Послије 69 година, 5. маја 2010, одржан је први округли сто на којем су говорили познати историчари, књижевници и публицисти. Након тога припремљен је рукопис зборника који је у припреми за штампање.

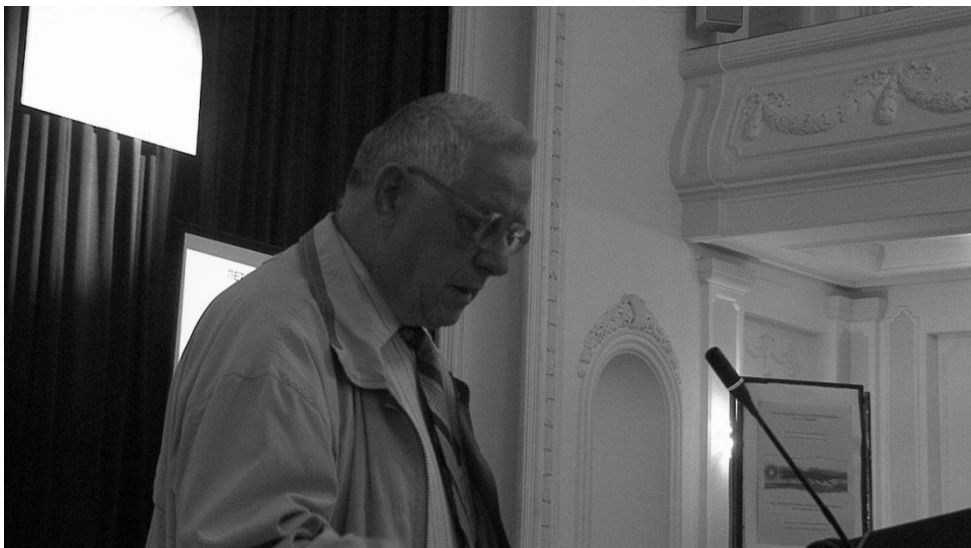
Предсједавајући, проф. др Владимир Лукић:

Позивам Стеву Ковачевића да узме ријеч.

Стево Ковачевић:

Ја ћу говорити о злочинима у селу Горјевац, општина Бихаћ, јер ту сам рођен, ту сам растао до 15-те године и био присутан до одласка у Народноослободилачку војску. Село је удаљено од Бихаћа 12 км, од Рипча 5 км, и налази се на Рипачком кланцу. Прве жртве Горјевчана пале су 6. априла 1941.г. под њемачким бомбама у Београду. Погинула су двојица Горјевчана. А онда су наставили да се редају злочини. Хватају Милана Бојића у Бихаћу, одводе га у Жегар на стрељање и иживљавање. Иза тога долази позната акција усташа у српским селима око Бихаћа 23. јуна. Из Горјевца је отјерано 9 људи. Послије тога чујемо о страшном страдању дванаесточлане породице Милана Чанка у селу Заложје, где је преселио прије пола године... Слиједи миран пролаз једне хрватске регементе, а неколика дана иза тога три дјевојке и један дечко од 11 година из мог суседства иду у Рипач да самељу жито. Кад су наишли поред копача, они су изашли пред њих, мотикама су их сасјекли у комаде. Редали су се злочини даље и злочинима и није им било краја.

Након 15 дана сједећа регемента пролази мирно кроз један дио села, домобранска је, хрватска, представљају се као благотворни и безазлени, али уврх села узимају једну жену и једног деветогодишњег дечка од 9 година; жену су убили, а дечко је рањен и онако искрвављен послвије 2 сата хода дошао у село. Долази 2. август 1941. године кад су моји Горјевчани иницирани од Липњана, то је сусједно село, да изађу на Рипачки кланац и да се огласе, да кажу усташама да неће више моћи долазити у село, дакле да ће наићи на отпоре... Али, док су Горјевчани изашли на

Рипачки кланац и испуцали неколико метака, усташе су зашле мртвим углом иза леђа, а онда је настало повлачење, усташе су прошле у село Жежнице, ту гдје је мој заселак и убиле 13 људи на очиглед њихових породица...

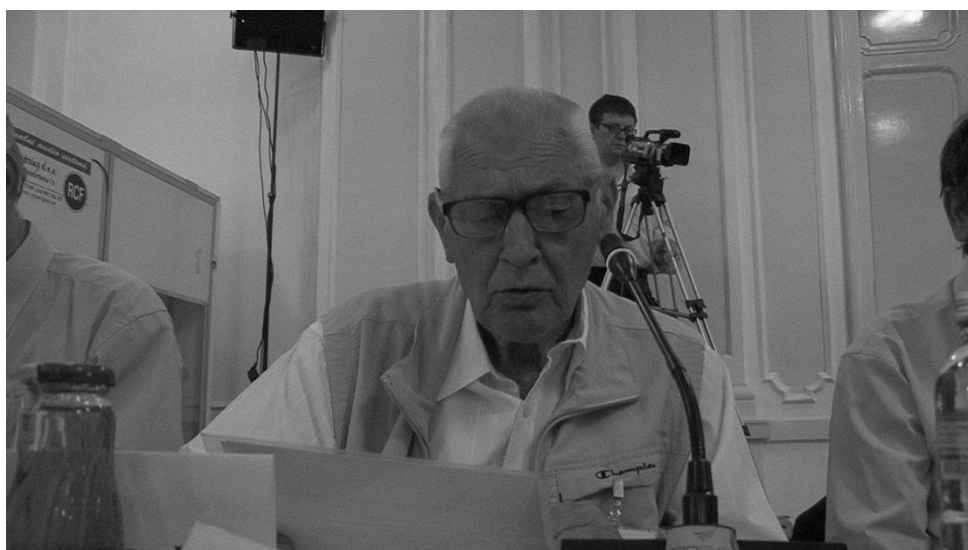
(Опширно саопштење С. Ковачевића налази се у Зборнику.)

Председавајући, проф. др Владимир Лукић:

Молим госп. Растко Пражића да изложи своје саопштење.

Растко Пражић:

Тема коју обрађујем јесте „Мехино стање, масовна гробница и страстиште српскога народа“. За увод да кажем да ово није резултат посебних истраживања, него је прије свега рад на основу литературе које о овоме релативно доста има. Наиме, веома често нам се догађа да о стварима о којима се мало зна уствари има доста написаних текстова, само су они на различитим мјестима. Овдје бих истакао као највреднију ствар коју сам користио Зборник 19 „Историјскога архива“ у Карловцу и рад Душана Вергаша, учитеља из Маљевца који је објављен у споменици „Просвете“ 1971. године. Интересантно је напоменути да кад сам у своје време у Институту за историју радничког покрета, док му је био директор будући председник Хрватске Туђман, дошао до знања да тамо постоји вео-

ма значајан фондус докумената, и то усташких, из времена када су се они припремали за акције које ће слиједити, послије нисам сазнао да су ти документи објављени и да су у некоме раду кориштени.

(Р. Пражић је детаљно изложио садржај свог саопштења објављеног у Зборнику, наводећи колико страдалника је убијено или доведено мртвих па закопано на том локалитету.)

Мехино стање је једно од највећих губилишта, поред великих губилишта као што је Јасеновац, Јадовно, итд. На Мехином стању је убијено око 7.000 људи, жена и дјеце. Према процјенама, најмање их је било 4.500, међутим кад се њима додају и они који су убијени по селима, па онда доведени и сахрањени на Мехином стању, то је једно од највећих мјеста злочина не само у Хрватској него и у БиХ.

Председавајући, проф. др Владимир Лукић:

Прелазимо на сљедећу тачку дневног реда, а то је:

-Усвајање Декларације о геноциду над Србима, Јеврејима и Ромима у Другом свјетском рату.

О овој Декларацији је вођено доста расправе, боље речено, идеја је стара неколике године, а осим тога дуго смо се размишљали како доћи до њеног концепта. На крају смо се одлучили за тројицу академика, универзитетских професора из Београда, од којих су два професора Правног факултета и један професор историје. Кад смо добили тај концепт, овдје га је прочитало више чланова Извршног одбора Удружења „Јасеновац – Доња Градина“, председник Међународне комисије, двојица књижевника, итд. Дошли смо до закључка кружећи са тим дописом од Београда до Бање Луке, да смо добили веома квалитетан текст и тај текст су усвојили Извршни одбор Удружења Јасеновац - Доња Градина и Међународна комисија за утврђивање истине о Јасеновцу.

Оно што је врло важно, ми предлажемо да се нацрт Декларације усвоји, а да се вама свима остави рок до 10. јуна ко год има неку примједбу да је тачно дефинише и пошаље организатору који ће опет наћи начина да се све те примједбе ускладе и да их прихвати тим о којем сам говорио. Такође предлажем да не водимо расправу овдје, јер би дуго трајала, а не би дала ништа што би се сада могло усвојити. Зато молим да се прочита оригиналан текст нацрта Декларације на српском, енглеском и руском језику.

Пета међународна конференција о Јасеновцу
24-25. мај 2011.
Б а њ а Л у к а

Д Е К Л А Р А Ц И Ј А

О ГЕНОЦИДУ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ НАД СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА И РОМИМА ТОКОМ ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА

1. Пета међународна конференција о Јасеновцу, полазећи од чињеница да се у данашњој Републици Хрватској намјерно и систематски затире сјећање на геноцид који су власти Независне Државе Хрватске, која је укључивала и подручје данашње Босне и Херцеговине, посебно муслимане прозване „цвијећем хрватског народа“, те дио Срема који је данс у саставу Републике Србије, током Другог свјетског рата починиле над Србима, Јеврејима и Ромима;

- имајући у виду да се у хрватским јавним гласилима и квази историографским радовима не само прећуткују него и радикално умањују жртве овог геноцида, нарочито у Јасеновцу, и њихов број своди на само 40.000 убијених Срба, Јевреја и Рома, као што је то, у својству историчара, чинио и први предсједник Републике Хрватске Фрањо Туђман;
- имајући на уму да се усташе као починиоци геноцида у Независној Држави Хрватској, укључујући и Анту Павелића, данас у Хрватској од стране веома утицајних и веома пристрасних фактора, представљају као борци за национално ослобођење и независну Хрватску на темељу тзв историјског и државног права хрватског народа;
- будући да историјски доказан геноцид над српским, јеврејским и ромским народом никада није био предмет примјерене политичке осуде ни у Титовој комунистичкој Југославији ни у данашњој Републици Хрватској и да хрватски народ никада није прихватио одговорност за геноцид који је у његово име почињен, како је то иначе учинио њемачки народ за холокауст који су у његово име извршили нацисти, а да ни Римокатоличка црква није осудила злочине геноцида у НДХ као што је осудила зло-

чине на другим европским стратиштима у Другом свјетском рату и извинила се због учешћа неких њених представника у њима;

- будући да власти Народне односно Социјалистичке Републике Хрватске, као федералне јединице у оквиру ФНРЈ односно СФРЈ, и данашње Републике Хрватске, као независне државе, никада нису понудиле обештећење жртвама геноцида и њиховим потомцима;
- будући да стратишта на којима су жртве овог геноцида биле мучене, масакриране и убијане и масовне гробнице у које су бацане и без дужног поштовања и примјереног обреда покопане, до данас нису на ваљан начин обиљежени и заштићени;
- будући да су Анте Павелић и многи његови доглавници по окончању рата побјегли из Независне Државе Хрватске, користећи тзв. пацовске канале, укључујући и помоћ појединих ватиканских клирика и прелата, те да многи од њих није суђено у земљи, што би хрватски народ довело до признања непојмљивих злочина почињених у његово име и моралног просвјетљења и прочишћења;

2. имајући све то на уму, Пета међународна конференција о Јасеновцу закључује:

- да су злочини усташа над Србима, Јеврејима и Ромима током Другог свјетског рата у Независној Држави Хрватској смишљен и планиран геноцид, онакав какав је дефинисан Конвенцијом о спречавању и кажњавању геноцида, усвојеном од стране Генералне скупштине Уједињених нација 9. децембра 1948. године;
- да је приликом провођења овог геноцида само у јасеновачком систему хрватских концентрационих логора за истребљење Срба, Јевреја и Рома и неистомишљеника мучено, пљачкано, силовано и потом убијано од стране Независне Државе Хрватске: 700.000 Срба, 23.000 Јевреја и 80.000 Рома, једино због тога што су припадали другом народу, вјери или раси;
- да је Независна Држава Хрватска била једина земља током Другог свјетског рата у којој су постојали концен-

традициони логори за истребљење дјеце у Старој Градишци, Јасеновцу, Уштици, Јабланцу, Јастребарском, Ријечи код Јастребарског, Горњој Ријечи код Крижеваца и Лобограду и да је у њима према непотпуним истраживањима страдало 42.791 српско дијете, 5.737 ромске дјеце и 3.710 јеврејске дјеце,

- да је злочин геноцида у Независној Држави Хрватској по својим размјерама раван холокаусту који је нацистичка Њемачка извршила над Јеврејима;
- да је током провођења овог геноцида велики број Срба био принуђен да, зарад спаса голог живота, промјени свој национални и духовно-историјски идентитет и да се одрекне своје православне вјере и под присилом и смртном пријетњом прихвати католицизам;

3. полазећи од ових закључака, Конференција захтијева:

- да Република Хрватска, као држава хрватског народа, одлуком својих највиших органа, прихвати историјску и сваку другу одговорност за геноцид Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима током Другог свјетског рата;
- да се на достојан начин обиљеже и обезбиједи сва мјеста злочина и чува успомена на његове многобројне жртве;
- да се у цјелини сачува и одржава, као споменик жртвама, јасеновачки комплекс концентрационих логора за истребљење Срба, Јевреја и Рома;
- да се утврди и спроведе програм заштите и уређења Спомен-подручја Доња Градина;
- да се у Републици Хрватској, Босни и Херцеговини и Републици Србији одреди исти дан у знак сјећања на жртве геноцида у Независној Држави Хрватској - Србе, Јевреје и Роме;
- да се утврди и у разумном року исплати правична одштета жртвама овог геноцида и њиховим потомцима од стране Републике Хрватске.

Конференција очекује да међународна јавност, посебно државе антифашистичке коалиције Другог свјетског рата, подрже ову Декларацију.

цију о геноциду Независне Државе Хрватске, како би она, након седамдесет година чекања, угледала свјетлост дана.

Предсједавајући, проф. др Владимир Лукић:

Послије вашег аплауза мислим да нам је свима јасно шта мислите о Декларацији. Има ли неко нешто да каже?

Лазар Лукајић:

Декларација има језичких недостатака, ако хоћете одмах да их кажем.

Предсједавајући, проф. др Владимир Лукић:

Казали смо да молимо све оне који имају било какву примједбу да је напишу до 10. јуна и пошаљу организатору.

Лазар Лукајић:

Предлажем да се у једној тачки Декларације каже да ће једна од следећих конференција бити посвећена страдању жена.

Предсједавајући, проф. др Владимир Лукић:

То је за закључке, то не може ићи у Декларацију.

Лазар Лукајић:

Добро. Следеће је да се оснује један центар за истраживање геноцида Хрвата над Србима. То сам образложио у свом раду који ћу вам доставити. Умро је Милан Булајић, умро је тај Центар за истраживање геноцида у Београду.

Смиља Тишма:

Уважавам, госп. Лукићу, ваше образложење и поштована имена која су по вашем објашњењу радила на овој Декларацији. Морам да кажем да на Декларацију има и суштинских примедби о којима не бих говорила. Желим само да кажем две које морају да уђу у текст. Прво, овде су набројани логори који апсолутно не стоје по редоследу ни по значају. Дечји логори најзначајнији су Стара Градишка, Сисак, Јастребарско, и крај. Ови други логори који се помињу то су били помоћни сабирни логори. Они могу да се помену, али нису значајни. Даље, систематика документа није добра, мислим да је требало по редоследу, по значају питања која третира Декларација, да се одреди њихово место. На пример, обештећење, ја морам да осврнем се на то. Једино преживјели заточеници логора Срби који живе на територији Републике Србије, никакво обештећење нису остварили, осим Рома и Јевреја. Срби су једино изостављени јер се то догађало 90-тих година кад је буктао рат на територији Југославије. Србија се тада борила са питањима, избеглицама, смештајем, прехраном и осталим питањима. Зато мислим - само примера ради наводим ово - да треба одредити редослед по значају питања у Декларацији.

Предсједавајући, проф. др Владимир Лукић:

Ми ћемо забиљежити да ви имате примједбе, а ви ћете то доставити у писаној форми и нема разлога да се не прихвати. Молим вас, ко је за Декларацију да дигне руку? Хвала лијеп! Има ли неко против? Нема. Има ли неко уздржан? Много вам хвала! Декларација је једногласно усвојена.

Предлажем да још једном узме ријеч госп. Миле Дакић.

Миле Дакић:

Дозволите да говорим о још једној теми, о ликвидацији Срба у бунарима. Опет један специјалан и у свијету невиђен начин систематског ликвидирања српског народа. Овај начин злочина највише се приближава ономе у Јадовну, дакле, бацање у безданке, па би некако требало повезати та два начина масовне ликвидације Срба. Припремио сам се да нешто кажем о Дерези, славонском селу гдје су 4. августа 1942. године хрватски војници бацили у два бунара дубока по 32 метра 233 Србина, међу којима је било заиста много дјеце. Бунари су грађени између два свјетска рата да би село имало воду, а постали су и стјециште дјеце, мјесто игре, било је опште весеље. Нису ни слутили да ће их неко искористити да баца сељане у њих...

У Славонији су и у другим мјестима бацани људи у бунаре, на примјер у Слобоштини у пет бунара је бачено 1.375 жена, дјеце и стараца, међу којима је било много оних који су избјегли са Козаре. Дакле, специјални један вид злочина.

Док су у Дерези усташе бацале народ у бунаре, партизанска чета под командом Фрање Немета била је у непосредној близини, али нико се није сјетио да би требало запуцати и прекинути овај злочин. Рекао сам да су у Дерези у бунар бачена 232 цивила, док је у логоре у Стару Градишту и Јасеновац из истог села истог дана пребачено 297 цивила из Мале и Велике Дерезе.

Крајем 1991. године злочин је поновљен. За три дана погинуло је 185 Срба, од којих 141 цивил. Опљачкано је, минирано и спаљено 4.118 српских кућа у Западној Славонији, преостали су очишћени гвозденом метлом хрватског злочиначког подухвата „Бљесак“ почетком маја 1995.

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Молим госп. Пиљка да узме ријеч.

Радован Пиљак:

Поштоване даме и господо, онедавно Република Српска је богатија за један нови град, град опомене и незаборава, град бијелих анђела. Смјештен је уз саму ријеку Саву, уз Јасеновац, у Доњу Градину. Тај сакривени највећи српски град под земљом настао је као производ јасеновачких казамата смрти и нагона поремећеног ума. Ту је постојао и дјечји логор, једини у Европи, у којем је напречац угашено више од 20.000 дјечјих живота, 20.000 неодањаних дјечјих снова и напречац угаслих звијезда, и неко хоће да их заборави. Гура их у други план, у заборав без права на истину. Године 2007. изашла је на свјетлост дана моја књига, поема, „Град бијелих анђела“ као мој лични допринос у освјетљавају истине о страдању о Јасеновцу и Доњој Градини. Она је настала као исповијест преживјелих логораша и по мотивима романа „Јасеновац“ који је написао некадашњи логораш и књижевник, преминули Љубо Јандрић...

Од данас у свим школама, на свим картама историјских попришта, требало би да буде уписано име новог града, града бијелих анђела и да га с поносом и пијететом показујемо покољењима и светској јавности, да не буде извор мржње и освете већ град опомене и незаборава. Да млада

поколења уче у школи шта све помахнитала свијест може да направи, да се никад и ником више ни у једном дијелу свијета овакав злочин не догоди.

(Р. Пиљак је потом изложио шта се налази у његовом раду „Двоструки аршини за стратишта у БиХ“, објављеном у Зборнику.)

[Краћа пауза]

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

Молим вас да почнемо.

Преводилац:

Прије реферата госпођа Марина Черносвитова жели да проф. Србољубу Живановићу поклони слику коју је насликала њена сестра Оксана Јаблокова, а та слика се налази на корицама књиге проф. Србољуба Живановића „Јасеновац“.

(Уручивање поклона.)

Марина Черносвитова:

Не желим да понављам оно што је већ речено у књизи уваженог проф. Србољуба Живановића, али ћу нагласити да је за Србе то што је наше Куљиково поље. Од 2009. до 2010. године ми смо провели рад на истраживању архивских материјала о логорима смрти Јасеновац у Москви, Санкт Петербургу, Риги, Тарту, Кијеву, Харкову, Дњепропетровску, Одеси, Трансбајкалији и даљем Истоку, такође и у архиви библиотеке Конгреса САД, у архиву Института „Гагарин“ у Паризу и у архиву Заљбурског универзитета. Ја ћу почети са по мени врло интересантном информацијом која је узета из посљедњег једнотомног издања Совјетске енциклопедије, издање „Совјетска енциклопедија“, Москва, 1980. Јасеноваца у тој енциклопедији нема. Али зато о ријечи „усташа“ читам шта пише: „Од 1929. године до 1945. године фашистичка организација хрват-

ских националиста основана је у иностранству, центри су Италија, Аустрија, Мађарска, Белгија и други. Основао их је Анте Павелић. 1934. године убијен је југословенски краљ Александар I Карађорђевић у Марсеју.

Године 1941. године створена је фашистичка НДХ. Од 1941. године до 1945. године усташе су убиле на територији Југославије стотине хиљада становника и активни су и сада у низ држава.“

Хоћу да скренем пажњу то су још за вријеме Совјетског Савеза овако штампали, као и код вас о Јасеновцу је све било скривено.

То је све што сам нашла у енциклопедији. Од свих ратних архива бившег Совјетског Савеза које сам побројала, само у архиву Риге поред ријечи „усташи“, умјесто фашисти, стоји устаници против српске диктатуре у Југославији.„Видите како се у данашњој Латвији сасвим другачије тумачи ова ријеч...

(Излагање Марине Черносвитове објављујемо у цјелини у овом тому Зборника.)

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Најлепше захваљујем на овом веома корисном и интересантном реферату, јер смо најзад сазнали шта се зна, односно колико се не зна у Русији о страдању у Јасеновцу. Сада имам част да позовем госп. Анатолија Степанова из руске „Народне линије“ да нам изнесе свој реферат.

Антолиј Степанов:

Тема мога реферата је „Наследници геноцида, или о улози Ватикана о савременом походу на Исток“. На иницијативу научне и православне јавности Санкт Петербурга и уз информативну подршку руске „Народне линије“, чији сам главни уредник, 28. октобра 2010. године на историјском факултету Санктпетербуршког државног универзитета одржана је конференција „Православнио-католички дијалог послје Јасеновца“, на којој су узели учешће научници и публицисти из Русије, Србије, Велике Британије, Украјине и БиХ. На конференцији је било јасно и недвосмислено постављено питање о одговорности Ватикана за геноцид над Србима. Учесници конференције су изјавили да савремени православно-католички дијалог о коме је сада постало модерно говорити на свакојаким сусретима и форумима има право на постојање тек послје признања од стране Ватикана злочина католика-усташа против православних Срба, и да се извину потомцима и насљедницима жртава и цијелом српском народу. Водити дијалог као да уопште није било геноцида над Србима у систему концентрационих логора Јасеновац или као да су злочине извршили неки маргиналци без знања црквеног врха НДХ је недо-

пустиво. То не само да протуречи истини него и значи издају на сећање на ове српске новомученике и све невине жртве терора. Ватикан је дужан да као минимум осуди злочине својих епископа и прелата који су организовали геноцид против Срба, а такође и друге злочине који су извршени по благослову римског понтифика против православних. Међутим, то се, као што видимо, не дешава. Ватикан се понаша као да то њега уопште не дотиче, а код православних учесника дијалога са католицима уочљиво је као да немају храбрости и духа да на прави начин поставе то питање. Још горе, надбискуп геноцида Алоџије Степинац је канонизиран од стране Римокатоличке цркве, што је био директан и отворен изазов не само Српској православној цркви него и читавом свјетском православљу.

По завршетка конференције „Православно-католички дијалог последице Јасеноваца“ донесена је резолуција под насловом „Дијалог је могућ тек последице дебеатификације надбискупа геноцида Алоџија Степинца“. Учесници конференције су напоменули да су у свим злочинима узимали активно учешће представници римокатоличког клера. Међународна комисија је установила чињеницу о учешћу 1.500 хрватских свештенослужитеља, монаха и монахиња у геноциду који је производила НДХ, а Алоџије Степинац практично ништа није урадио да би зауставио злочине повјереног му клера и пастве, и горе од тога и папа Пио XII уопште није реаговао на терор у Хрватској, иако је знао о њему све, није одлучио крвнике од цркве, али је 1949. године одлучио све комунисте.

Сада се шире гласови да данас Ватикан није што је био прије и да је пређашња политизација прошлост, али се римски понтифик уопште није покајао за грешке својих претходника. Пољак Јован Павле Други, који је због својих многобројних путовања добио назив „Папа путник“, није нашао времена да посјети Јасеновац, да се помоли на гробовима стотина хиљада жртава геноцида и да се покаје пред православним српским народом. Немац Бенедикт XVI намерава да ове године посјети Хрватску да би узео учешће у свечаности беатификације Алоџија Степинца. Непотребно је рећи да у програм његове посјете није планирана посета Јасеновцу, тако да покајање римског понтифика има очевидно пробирљив карактер.

Што се тиче питања о деполитизацији Ватикана који је као бајаги извукао неопходне поуке из тесне сарадње са фашистичким режимима рано је и о томе говорити. Довољно је споменути активно учешће Свете столице у рушењу Совјетског Савеза и Југославије...

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Сада ћемо прећи на дискусију. Прва је Добрила Кукољ.

Добрила Кукољ:

Нећу ни себе ни вас подсјећати како ми је, јер сам преживјели логораш Јасеновца, шта ми се све као дјетету догађало у логору Јасеновац, али не може се избрисати из сјећања одвођење у сабирни логор Црвељани, одвожење преко Уне и Саве за Јасеновац, плач и јаук мајке и дјеце, задњи погледи и растанци од оца, браће, стрица и најрођенијих. Из моје породице их је 20 нестало. Пролажење кроз шпалир душмана, гледање набијања дјетета на сабљу па бацање псима, плач и јаук његове мајке која је све то морала гледати и на крају је и она убијена. Бјежање по логору када сам, ни сад не знам како, у чудном страху нагазила тек рођено дијете на земљи и чула плач и јаук до неба његове мајке.

Почитаћу једно кратко писмо логораша које је желио послати својој родбини: „Рођени моји, не знам шта прије да кажем, бојим се да оно друго нећу стићи. Овамо су све јауци, свуда смрт, а нигдје суза за ранама, за мртвима, нико не зна за ким плаче, гину, одједном умиру заједно. Овамо је све тешко, све чудно и невиђено, ни небо није плаво, ни земља није зелена, ни дан није дан, ни ноћ није ноћ, а ни живот није живљење, смрт није умирање, гине се, овамо је оно најгоре, све ужасно, сва жалост, слоњене су кости, проливане крви, изрована земља, срушено дрвеће, прес-

трашене су птице, згажене биљке, а и замућене воде...”

Хтјела сам рећи још нешто о логору Сајмиште. Могу захвалити госп. Лазару Лукајићу који ме је упутио на професора Кољанића који је једини до сада написао књигу „Сајмиште – Земун, логор у Београду“, а по мом мишљењу до сада се врло, врло мало о том разговарало. Ја сам жељела овдје да изнесем да би требало посветити мало више пажње, можда чак и једну конференцију о логору Сајмиште. Тамо су људи умирали, тровани, дерана им је кожа. Мој рођени брат, који је тада имао 14 и по година, то је доживио.

Ми не судимо данас само прошлости, тешком и грешном времену, судимо и данашњем времену, много чему и многим у овом времену, па вама, велики часни суде, предлажем да ова конференција упути званичан апел владама, вођама и народу Балкана да се данашња тешка међународна питања и проблеми не би, на штету и жалост свих, претворила у нове ратне сукобе, у нове мржње и неслоге, у нове балканске невоље, опет можда највише српске.

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Позивам др Басташића да изнесе своје запажање.

Душан Басташић:

Ја сам унук и нећак побиијених јадовинских жртава и син преживјелог јасеновачког дјечака, логораша Милана. Поздрављам вас у име Удружења „Јадовно 1941.“, удружења потомака и поштовалаца жртава комплекса усташких логора Госпић из 1941. године.

Дозволите ми да вам само у неколико реченица укажем зашто када говоримо о српским, али и јеврејским стратиштима у НДХ, када говоримо о Јасеновцу, о мучењу и убијању дјеце у НДХ, не смијемо заборавити Јадовно и госпићку групу логора. Комплекс усташких логора Госпић први је ликвидациони, помно планирани центар у НДХ који је почео радити већ после подне 10. априла 1941. године на појединим својим стратиштима, који је трајао само 132 дана, а састојао се од казнионице у Госпићу, логора Јадовно на Велебиту, логора Ступачинево код Оштарија, логора Слана, српског логора на острву Пагу, јеврејског логора Слана на острву Пагу и логора за жене и дјецу, првог таквог логора у НДХ, у мјесту

Метајна на острву Пагу. У само 132 дана његовог трајања у Јадовну су побијене, према дугогодишњим истраживањима др Ђуре Затезала, 40.123 жртве, 38.010 Срба, 1.999 Јевреја. Логор је затворен због реокупације италијанске зоне, када су италијанске снаге преузеле подручје логора, посебно онај дио на острву Пагу, тада због несносног смрада који се ширио од распаднутих лешина на пашком камењару и због опасности од тровања водом, послали су своју екипу да изврше асанацију терена. Том приликом талијански љекари су пажљиво записали да су ексхумирали 791 тијело тек недавно побијених логораша. Од тога 407 мушкараца, 293 жене, 91 дијете од 5 до 14 година и међу њима једно дијете, како кажу, приближне старости од 5 мјесеци.

Због овога не смијемо заборавити Јадовно и логор на Пагу када говоримо о страдањима дјецe. До 2007. године о Јадовну се мало знало, 2007. године кад је изашло из штампе двотомно дјело „Јадовно - комплекс усташких логора, зборник докумената“ у издању Музеја жртава геноцида аутора др Ђуре Затезала згрозио сам се оним што сам прочитао. Посрамио сам се да о мјесту страдања својих дједова, оба дједа, стрица и још 484 мојих земљака Грубишнопољчана не знам готово ништа и посрамио се како нисам урадио ништа на меморијализацији, обиљежавању, отимању од заборава мјеста гдје су на мучки начин изгубили живот.

Најзаслужнији за то да је истина о Јадовну објелодањена 2007. године и да је отета од заборава је др Ђуро Затезало, тај вриједни, истрајни човјек је овдје са нама. Не знам да је то неко данас и јуче поменуо, он је овдје, ја вас молим да га поздравите аплаузом. Прије годину и по формирали смо Удружење грађана Јадовно 1941. године, до тада Јадовно није имало свој

дан, одредили смо 24. јуни као дан сјећања на страдање. За мјесец дана ће бити тачно 70 година кад је логор на Пагу примио своје прве заточенике, младе Јевреје интелектуалце, углавном са подручја града Загреба, гдје их је побијено 165. Прошле године смо одржали прво обиљежавање дана сјећања на Јадовно на Велебиту и на острву Пагу. Том приликом обновили смо и двије спомен-плоче, од којих је она на острву Пагу након само два дана, нажалост, разбијена.

У Бањој Луци ће се 24. и 25. јуна одржати, након 70 година, први научни скуп, прва Међународна конференција о Јадовну 1941. године. Два дана након тога одржаћемо и комеморацију поводом 70-годишњице овог страстишта.

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

Велико хвала! Замолио госпођу Смиљу Тишму да нам се обрати.

Смиља Тишма:

Ја се захваљујем, али због недостатка времена, написаћу то што сам мислила рећи и приложити.

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

Добро, слједећи говорник је Драго Његован.

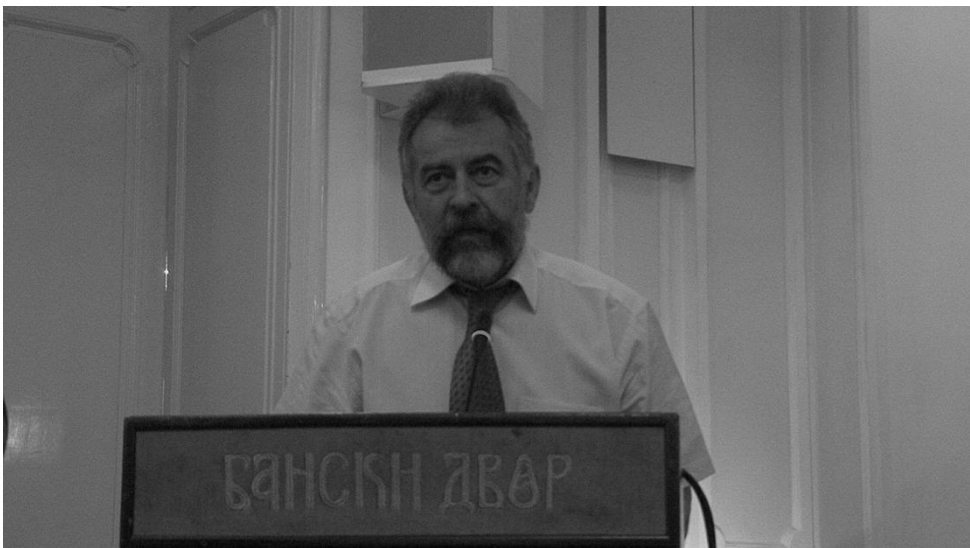
Драго Његован:

Хтео бих да скренем пажњу на две тезе које су овдје изнете, једна је проф. Мојзеса о геноциду над Немцима из Југославије, а највише из Војводине. Та теза је присутна нарочито у немачкој литератури, има о томе и у књизи под насловом „Геноцид над Немцима у комунистичкој Југославији“. Међутим, питање је да ли се то може означити као геноцид због тога што је највећи процент Немаца из Војводине био у Вермахту, тиме је примио немачко држављанство и изгубио југословенско држављанство. Од 100.000 Немаца који су били у униформама Вермахта, СС-а, итд,

10.000 је погинуло. Пре ослобођења Бачке, Баната, Барање и Срема 250.000 Немаца је у организацији Вермахта напустило територију и отишло за Немачку и Аустрију. Остало је 170.000 углавном жена и деце, од тих 170.000 будући да је донета одлука да ће им се одузети имовина због нацификације због учешћа на страни окупатора, они су били логорисани и ту је умрло 15.000. Значи имамо поименично колико је умрло, углавном старијих жена. Треба рећи да је спасено 7.000 немачке деце које су родитељи оставили и касније су репатрирани. Дакле, то је нешто о чему би могло да се дискутује.

Друга теза је о „тзв. НДХ“, то се чуло у реферату госп. Шуваковића. Ја то доводим у питање због тога што је то последица једног послератног, да тако кажем, амнестирања Хрвата, хрватства и Хрватске од онога што је учињено за време НДХ. Не може се говорити о „такозавној“, па и квискиншкој држави, због тога што та држава има све основне атрибуте државе: територију, власт, становништво, суди, располаже животом људи. Друго, има дипломатске односе, призната је од једног дела међународне заједнице. Нема никакве разлике, рецимо, између те државе и Бугарске, па и Мађарске, Мађарска је чак била окупирана од Немаца 1944. године, то у НДХ није било потребе да Немци ураде. Дакле, ја то доводим у питање.

Још овде, када се говори о НДХ, немојмо заборавити Срем који је био у саставу те државе, наравно није у оквиру БиХ-а, али то је нека категорија која није апсолутно изворно ни Хрватска ни НДХ-овска и због тога, а ја сам показао да је 32.000 жртава из Срема, да је само у Јасеновцу 11.000 жртава из Срема и Срем треба ставити у резолуцију.

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Велико хвала на изнетим примедбама! Ја бих предложио сада да једна делегација Конференције положи венац на споменик жртвама Јасеновца. Предлажем да на споменик пред Народном скупштинам положи венац Чедо Бурлица, Ана Филимонова и Добрила Кукољ.

Настављамо са радом. Следећи говорник је Растко Вуковић. Уколико није ту, онда идемо на следећег, а то је Мирослава - Мира Поповић.

Мирослава - Мира Поповић:

Долазим из Добоја, са Озрена, и хтјела бих да кажем неколико ријечи о неким збивањима на Озрену, након успостављања НДХ, када је почео лов на Србе, Јевреје и Роме.

(Како није било времена за ширу експозицију оног што је намјеравала да каже, предсједавајући је Мирослави Поповић предложио да то напише и биће публиковано.)

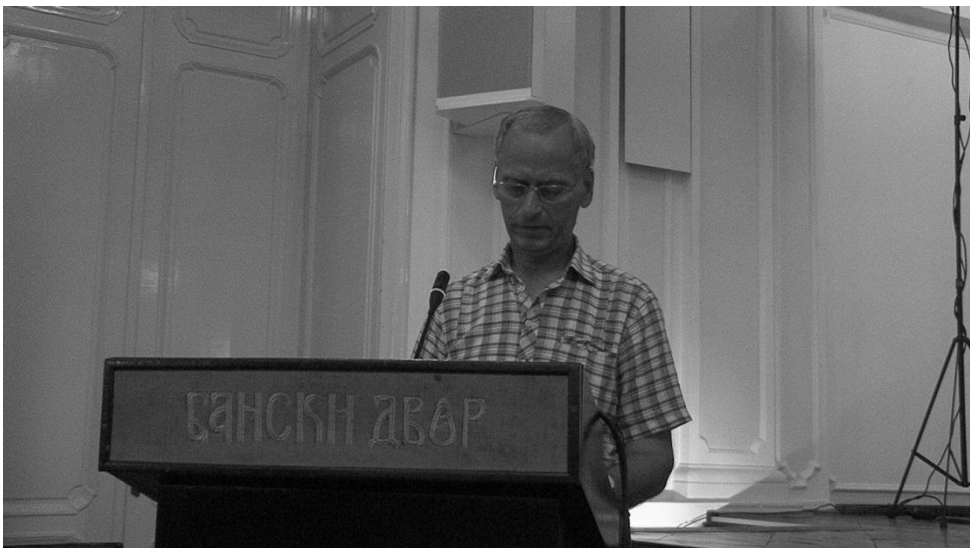
Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Следећи говорник је Мирко Медић.

Мирко Медих:

Желео бих да кажем нешто о књизи о геноциду над српским народом Бранка Врањешевића, пошто аутор није могао присуствовати, ја као његов сарадник у другој књизи издвајам неке делове. Реч је о српским цивилним жртвама у Другом светском рату о којима Бранко В. Врањешевић пише у књизи „Српска села на Сувој међи“, објављеној 2004. године, са подацима за 9 села из општине Велика Кладуша и једно село из општине Босанска Крупа. То су:

- 1) масован покољ народа у Стапанчи на 10 стратишта и списак од 518 особа, жртава са свим подацима,
- 2) масован покољ народа у Зборишту на 7 стратишта и списак од 450 особа, такођер све са именима и презимена,
- 3) покољ народа у Градини, списак од 170 убијених особа,
- 4) покољ народа у Босанској Бојни, списак од 267 особа са свим подацима,
- 5) покољ народа у Глиници, списак 341 убијене особе,
- 6) покољ народа у Пољани на 5 стратишта и списак од 230 жртава,
- 7) покољ народа у Дреновцу, списак је од 224 особе,
- 8) помор народа у Цеваревцу, на 3 стратишта, списак 193 убијене особе,
- 9) покољ народа у Мразовцу и списак од 135 убијених особа.

У 9 српских села на списку је 2.937 цивилних жртава, од тога 846 деце. На овим местима је убијено 33% становништва, а у Цеваревцу је страдао 99% становника.

Председавајући, академик Србољуб Живановић:

Најлепше вам захваљујем на овим подацима! Добро би било да их публикујемо у нашој следећој књизи. Сада има реч госп. Јанко Велимировић.

Јанко Велимировић:

Рећи ћу Вам неколико ријечи везано за госп. Ђуру Затезала, пошто он не може да нам се обрати, јер га боли грло. Госп. Ђуро Затезало је био рецензент поставке у Спомен-подручју Јасеновац, који ћете ви који данас идете преко у Јасеновац и видјети. Он је нама дао те рецензије и ми ћемо их објавити у нашој публикацији. Само укратко, он је у вријеме рецензовања ове поставке, односно припреме за поставку, дао доста примједби на начин како је поставка прављена, односно како је на крају и завршила, али највећи дио тих примједби није уважен. Госп. Ђуро Затезало даје те рецензије да се јавно објаве како би се могле уочити разлике између онога што је он примијетио и тражио да се постави и како је она данас постављена, дакле имаћете прилике по подне да то и видите.

Предсједавајући, академик Србољуб Живановић:

Најлепше захваљујем и молим госп. проф. Владимира Лукића да се обрати Конференцији.

Проф. др Владимир Лукић

Даме и господо, драги пријатељи. Заиста имамо право задовољство што сте били на овом скупу, што сте били наши гости и што се можемо похвалити оним шта смо урадили за ова два дана.

Дозволите да кажем неколико напомена. Цијели ток Конференције електронски је сниман, имамо комплетан материјал и сигурно ћемо га користити у оној мјери у којој то буде потребно. Молим све дискусанте и писце реферата који свој реферат још нису предали, а мисле да на њему још треба нешто урадити, имају времена до 10. јуна да то ураде и приложе га. И ви који сте дискутовали, а у недостатку времена нисте могли да кажете све што сте жељели, напишите дискусију, доставите је до 10. јуна и она ће бити објављена. Наравно, и за оне који су започели реферате и нешто о њима говорили, то исто важи. Многи од вас су приложили своје радове и сви који нису објављени у првом Зборнику, а стигну до 10. јуна, биће преведени и објављени у другом зборнику, на српском и енглеском језику.

С обзиром на то да нисмо усвојили закључке, иако смо ваше приједлоге педантно биљежили, ко год сматра и жели да неки његов приједлог уђе у закључке, нека нам то пошаље у истом року, на чему ћемо бити захвални. То исто, као што смо рекли, важи и за Декларацију.

Према томе, дубоко убијеђени да смо ова два дана радили интензивно, увјерили смо се да је и Пета конференција о Јасеновцу била веома плодна. Податак да је у образлагању саопштења и дискусији било 70 учесника говори да је уложен заиста велики труд, да сте сви дали од себе оно што треба и за то вам се најлепше захваљујем.

Све вас позивам да присуствујемо полагању вијенаца испред зграде Народне скупштине. Такођер позивам све који желе отићи у Доњу Градину и Јасеновац да то учине и сигуран сам да ће вам бити занимљиво и лијепо. Хвала вам лијепо на свему!

***

У оквиру Пете међунаордне конференције о Јасеновцу 25. маја организована је посјета учесника Спомен-подручју Доња Градина и Спомен-подручју Јасеновцу. Организатор је за ову прилику организовао аутобуски превоз до Доње Градине са пратњом возила Министарства унутрашњих послова Републике Српске.

За посјету Спомен-подручју Доња Градина пријавило се 60 учесника Конференције. У пратњи и уз коментаре кустоса, они су обишли спомен-подручја, након чега им је приказан ауторски документарни филм вишег кустоса ЈУСП Доња Градина Симе Брдара „Крв и вода“.

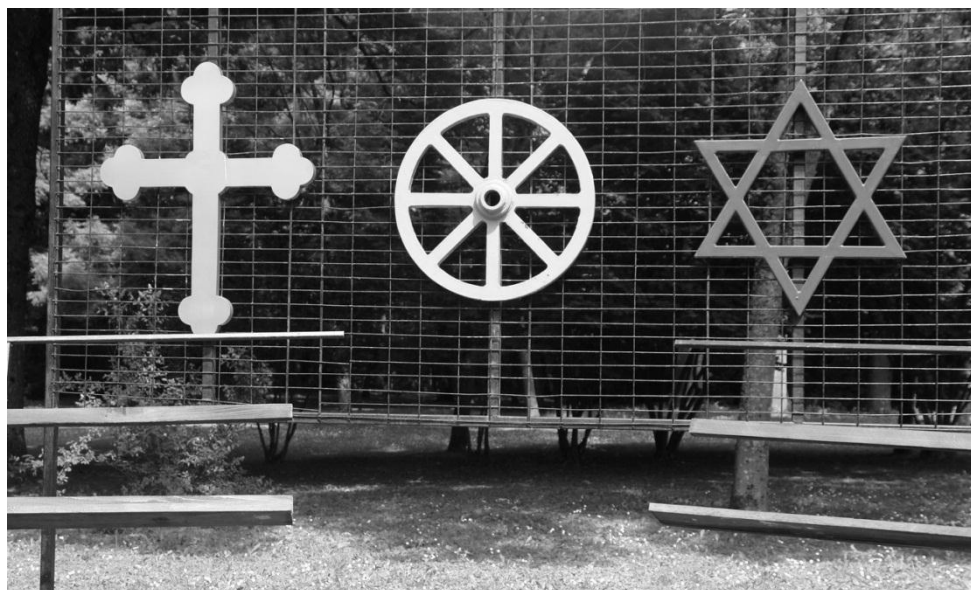
Послије пројекције филма организована је посјета спомен-комплексу Јасеновац, за што је интересовање исказало 40 учесника Конференције. Они су се једним аутобусом упутили ка граничном прелазу. Због недостатка потребних путних исправа, два учесника су враћена.

Аутобус са учесницима Конференције стигао је у „Едукативни центар Јасеновац“ у 17 часова. У спомен-комплексу није било никог од запослених, иако је била најављена посјета учесника Конференције.

На молбу организатора, учесницима су се у својству кустоса обратили господин Соломон Јазбец и господин Ђуро Затезало.

Учесници Конференције су посјетили, споменик након чега су кренули према аутобусу. Током боравка учесника у близини „Цвијета“ примјетна је била патрола граничне полиције Републике Хрватске која је пратила учеснике све до изласка из Републике Хрватске.

Учесници Конференције су кренули из Јасеновца пут манастира Моштаница, гдје је организатор предвидио и вечеру за учеснике Конференције. Одатле су се вратили у Бању Луку, чиме је успјешно завршена Пета међународна конференција о Јасеновцу, која је, по неподјјељеном општем мишљењу, била веома успјешна и која је усвојила изузетно значајну Декларацију о геноциду над српским, јеврејским и ромским народом у Независној Држави Хрватској и врло конкретне закључке, на чијој реализацији ће се радити не само до наредне, Шесте конференције, него и касније, јер многи од њих имају трајан карактер.

САОПШТЕЊА

Драгољуб Ацковић

КАД У УШТИЦИ НИЈЕ БИЛО МЕСТА, КЛАЊЕ ЈЕ НАСТАВЉЕНО У ГРАДИНИ

Уместо увода

“Свакога дана”, каже Душан Ђулум, „растао је број дотјераних Цигана, тако да у Уштици више није било мјеста. Масовно клање прешло је у село Градину⁶, мало босанско село уздуж Саве, раштркано, увијек поплављено, пуно каљужа, комараца.

У Градини Усташе су срушили православну цркву, одвозили сијено, сламу и кукурузовину, сјекли врбе испред села, уз Саву, по ливадама, нарочито до Босне. Посјечено је 2-3 хиљаде врба. Све то због заштите од партизана. Послије тога инг. Пичили почео је да ради на зидању аутомата за убијање и спаљивање људи у самој Градини.

Логор и Градину веже дереглија на жици којом је управљала група Циганина Мите, скитнице и криминалца. Та дереглија може да превози по 6 кола или по 70-80 људи. Жтрве су превозили у Градину и шлепом.

Циганке, двије по двије, укрцавају се у шлеп. Вуку дјецу и ситније ствари (крупније су им одмах одузели). У шлеп их стане по 100-150. Пјевају севдалинке и усташке пјесме. Тјерају их низ Саву, у Кошутарички бок или у Градину. 'Д' група ископала је већ јаме разних димензија. Највеће су дугачке по 70 метара, широке 4-6 метара, дубоке 2-3 метра.

'Д' група која је бројала и до 40 људи, сада, са навалом Цигана, повећала се за 100 Цигана, који су осталим Циганима копали јаме да и сами у њих легну. Дешавало се у почетку да таква партија од 100 Цигана ископа

---

⁶Стратишта Рома у селима Градина и Уштица су, сигурни смо у то, највећа ромска гробља у њиховим вишевековним страдањима од изласка из Индије до данашњих дана. Познато нам је и то да се о овим њиховим гробљима најмање зна. Овај рад је мали допринос упознавању обима геноцида извршеног на овом микро простору.

Нека настављачи овог истраживања учине напор да се, кад тад, потпуна истина о геноциду у Градини и Уштицама утврди. То је наш, али и дуг оних који то у будућности буду радили.

Прилика која ми се пружила да на овој Конференцији саопштим овај текст је хвале вредна, па сам због тога организаторима веома захвалан.

јаме за двије партије убијених, а онда нова партија Цигана копа и за ове Цигане- гробаре.

'Д' група иде и враћа се са пјесмом. Доводе Цигане одређене за убијање на 20 метара близу јаме, онда их по десетинама изводе, туку маљеви-ма и кољу. Жртве јуре и туку до јама гдје добију коначни ударац. Неке падају у несвијест, прије тога. Неке Циганке уједају целате. Усташама је стало до тога да жртве муњевито ликвидирају, прије него дођу себи од препасти. Усташе се враћају са тих клања крвавих руку и одјеће. Кад напуне рупе, онда их загрђу. Тако ноћ и дан. Шлеп је стално довозио жртве. Рачуна се да је побијено 80-100.000 Цигана. Гомиле Цигана пред Јасеновачким логором нестајале су замијењене увијек новим транспор-тима. Било је то масовно, незапамћено истребљење циганског народа. Нестајали су чергари, власуљари, свирачи, боље стојећи сремски Цигани. На пољани на брзину ограђен је за њих жичани тор.

Одвајали су Цигане од Циганки с дјецом. Изнемогле и старце прво су убијали. Остале су остављали на киши, на ледини, без хране, да смалак-сају и лакше иду под маљеве и ножеве. Касније је логор за Цигане прем-јештен у Градину. Испред тога логора (ограђеног жицом), био је ров дугачак у који су сваљивали изнемогле и сакате и затрпавали само испу-њени дио откривеног рова. Кад читав ров заспу, ископају нови."

Логор 3 ц - цигански логор

У том циганском логору људи су изгладњивани и премлаћивани и тако онеспособљавани за масовно бежање.

Могло би се рећи да су Цигани убијани и због својих крпа, а можда и због златних новчића које су у те крпе ушивали и са којима су заједно одлазили у смрт.

"Д" група марљиво је сакупљала све те женске кошуље и дјечје и оди-јела и ципеле, све. Жене су потпуно голе убијали.

Некако у половини ере ликвидације Цигана отпочело је упошљавање Цигана у циглани, пилани, економији, нарочито на насипу. Ти су били смјештани у жици у самом Јасеновачком логору. Био је то логор III Ц, назван тако по Циганима, у том логору умирало се масовно, од глади, туче, преморености.

Јасеновац је уистину остао гробницом циганског народа у НДХ.

Данас у њему готово уопше нема Цигана. У Градини има још неких петанестак личких Цигана, католика, који врше заједно са усташама убијања и који су, уствари, замијенили групу "Д".

Циганске паре и пљачка Цигана повукла је с Циганима у гроб и усташе Матковића млађег и Бадела који нису схватили да крвници ортаци треба да дијеле крварину, а с њима и читаву групу "Д" која је учествовала у том ортаклуку и која је превише знала.

У исто вријеме кад су навелико убијани Цигани и Циганке ликвидирани је и Ђаковачки логор - 3-4.000 Жидовки побијено је, а у усташким списама стајало је да се у логору појавила епидемија тифуса.

Њихове ствари такође су сложене у бале и са осталим крпама отишле у Прпићеву творницу.

У усташкој штампи писало је како је „Поглавник успијешно ријешио циганско питање, питање њиховог запослења на корист друштва и заједнице”.

Бивши логораш Мирко Першен сретао се са Ромима у Јасеновцу.

У књизи "Усташки логори", између осталог, записао је и ово: "У сјевероисточном куту логора била је велика ледина на којој су усташе у прољеће 1942. године организирали логор под ведрим небом. Назван је 3 Ц. То је било вријеме кад су усташе по читавој Хрватској скупљали Цигане и одводили их у Јасеновац. Они су на голој земљи разапели своје шаторе или су лежали под ведрим небом, голи, гладни и боси, по сунцу и киши. Храна им је била још гора од хране осталих заточеника а усташе су их с нарочитим ужитком тукле и бичевале те силиле да се међусобно млате и убијају. Ноћу су их по партијама водили у Градину, приморавали их да сами себи копају гробове, тек их затим маљем или чекићем дотукли и бацали у раке.

Тако су усташе кроз неколико мјесеци ликвидирале све Цигане и Циганке, младо и старо. Једном незнатном броју поштедјели су животе те их превезали у Градину и Уштице где су им додијелили задаћу да буду гробари и крвници. Ова се група одржала дуго на том мјесту.

Становала је у сеоским кућама, имала добру храну и опијала се до бесвијести. Њихова је дужност била да у Градини копају гробове за жртве које су стизале на ликвидацију и да их убијају ударцима по глави маљем или чекићем и да их онда покапају. Премда су они ту своју дужност ропски испуњавали, ипак су на концу морали и сами да искусе колико вриједи усташка ријеч. Наиме, усташе су их почетком 1945. све побиле да не

би остало живих свједока злочина. Кад су поблиле Цигане усташе у 3 Ц доводе друге заточенике. Он је неко вријеме био сабиралиште безбројних мушкараца, жена и дјеца. У њему су они чекали кад ће доћи на ред да буду убијени. Таква је ситуација потрајала све до краја новембра 1942. године, кад су чистили ту чекаоницу смрти. У њој је остало свега око 160 заточеника које су пустили да умру од глади и жеђи. Забрањени су с њима сваки додир.

Појачали страже и чекали да ће умријети. Слика је била управо страшнична. Живе сабласти су се вукле логором, копале коријење и јеле више земље него што су могле наћи комадића било каквих отпадака. Умирала су један за другим, али су се неки одржали доста дуго. Избезумљени од глади почели су да једу и људско месо. Језива представа је трајала двадесетак дана, а онда су усташе 35 преживјелих људских костура утоварили једне ноћи на кола и превезли преко Саве у Градину. Затворили су их у једну кућу, свукли их до гола и забаракадирали све прозоре и врата, те их тако живе сахранили. Послије неколико дана сви су били мртви од глади и зиме, завршивши своје животе у страшној агонији мука и избезумљености.“

Жандарми помагали Усташама у хватању Рома

Усташе су, пред крај постојања Јасеновачког логора, наредиле да се преоре место где је био логор 3 Ц и тако су покушале да избришу траг својих злочина.

Драгутин Старе, бивши управитељ Котарске области у Писаровини, јуна 1952. године, на саслушању пред Котарским судом у Јастребарском, о хапшењу тамошњих Рома у време постојања НДХ изјавио је следеће: "Тако је концем марта или почетком априла 1942. године извршено хапшење свих циганских породица у циганским насељима крај села Јамница у циганском насељу крај села Томића. Приликом тог хапшења ухапшено је око 80 Цигана, а у тај број улазе мушкарци, њихове жене и дјеца. Хапшења су извршили жандари жандармеријске станице у Писаровини и неки усташе, који су се налазили као посада у Писаровини. Приликом те акције похапшени су сви до једнога у тим насељима, јер је хапшење извршено рано ујутру. Након хапшења Цигани су транспортовани у Загреб, а из Загреба у логор Јасеновац. Сви ти Цигани поубијани су у логору Јасеновац.“

Јесу ли ти Роми убијени у Уштици или у Градинини није утврђено.

Градина и Уштице - највеће ромске масовне гробнице на свету

Усташе су читаве групе заточеника или осуђеника, који су послани у Јасеновац ради ликвидације, усмрћивали на "Гранику" или у околици села Градина и Уштица⁷, која леже на босанској страни Саве, насупрот

⁷ У послератном периоду, иако су бивши јасеновачки логораши често одлазили у посету јасеновачком страстишту, како би одали пошту својим убијеним или преминулим друговима, пријатељима и фамилији, готово нико од њих није одлазио у село Уштица.

Тек пре петанаестак година, аутор ових редова је први пут отишао на то, највеће ромско гробље које је икад постојало или ће постојати. За његово постојање аутор овог текста је раније сазнао из књига које се баве страдањима Рома у Јасеновцу, али га до тада никад није посетио, нити пак нешто више о њему сазнао. Приликом прве посете Уштицама, некадашњи Кустос музеја у Јасеновцу, Јелка Смрека, испричала је аутору овог текста и његовим сарадницима тужну истину о овом готово непознатом ромском гробљу. Том приликом нам је речено да на овој парцели лежи најмање 12.000 Рома, који су ту сахрањени у периоду 1941/45. Аутор ових редова лично је видео и снимео плочу на којој је осим података о величини парцела и броју гробних поља стајао и један стих, а која је била у прилично лошем стању.

Неколико година касније ова плоча је замењена другом, сада већ мермерном а не бетонском плочом, и све је на њој било исто, али број жртава није помињан; одговорни, које је аутор ових редова питао, зашто је то учињено, нису знали одговор на ово питање, и на сваки начин су избегавали да о томе говоре.

Године 2005, после посете Уштицама, аутор ових редова је реаговао на писмом: „ГДЕ ЋЕ ВАМ ДУША“, који је објављен у листу „Вечерње Новости“ 28.4.2005, а у којем се каже:

“За разлику од усташких власти које су извршиле класични геноцид над ромским и другим народима, садашње хрватске власти, и после 60 година прикривају или уклањају сведочанства о ономе што су усташе чиниле ромском народу. Обраћање Славка Голдштајна, испред Каменог цвета у Јасеновцу, иначе председника Спомен-подручја Јасеновац, окупљенима, а пре свега председнику владе Иви Санадеру, и Санадеровом ковању у звезде истраживања о страдањима Рома и других која је исказивао Голдштајн, изазвале су буру беса у срцима и погледима оних који су то морали да слушају. Господа Голдштајн и Санадер су са горчином у гласу констатовали како су само пре неколико дана, ту са друге стране Уне, неки истраживачи одбацили бројку од укупно 80.000 страдалих у јасеновачким логорима, од чега 10 одсто, односно нешто преко 8.000 чине Роми. Питали смо се, последњих неколико месеци, откуд толике сигурности у изјавама Оца и Сина

Голдштајна, нарочито што се Рома тиче, кад смо добро знали, а наравно и они, још како, да је само у селу Уштице на једном месту убијено и сахрањено 12.000 Рома. Наравно, све то је било написано на малој бетонској плочи која лежи

"Гранику". Свједок Јован Живковић описује овако масовне ликвидације на "Гранику":

"То је трајало каткада по читаву ноћ. Жртве су чекале у 'Главном складишту', или у некој другој згради или под ведрим небом. Прије поласка усташе су их скинули до гола. Затим су им руке свезали на леђима жицом, а онда их привезане жицом једнога за другог дотјерали на 'Граник'. Овдје је жртва морала да клекне, а усташе су јој на руке привезали тежак жељезни терет у облику колута. Иза тога су ударили жртву маљем, чекићем или тупом страном сјекире по глави, трбух често распорили месарским ножем те бацили затим у Саву.

Ликвидације у Градинама и Уштицама обављали су испочетка саме усташе, а од 1942. помагали су им и Цигани. Осуђеници су морали сами да ископају дугачке и дубоке јаме, усташе су их скинули до гола, избили им златне зубе или зубала, па је затим жртва морала да скочи у раку, гдје ју је дочекао усташа или Циганин, те ју ударио маљем по глави или јој пререзао гркљан ножем.

Међутим су током цијеле године 1942. долазили жељезницом. камионима или пјешке велики транспорти људи, жена и дјеце, које усташе нису уопће увели у јасеновачки логор, већ су их одмах пребацили преко Саве у близини Јасеновца те их ликвидирали у Градини и Уштицама или негдје другдје. Свједоци Хершак Јосип, Словенец Рудолф, Бедњанец Славко, Данон Јаков - сви из Загреба, Матас Павао из Трстеника, Брејер Ото из Бјеловара и Тот Људевит из Гарешнице свједоче о слиједећим масовним злочинима у току 1942. године:

Свједоци исказују, да је Циганима на Градини досадило што морају дан и ноћ да копају гробове, па су се машили тољага и тјерали жртве, да саме себи копају дуге и дубоке гробове. Цигани су се натјецали с уста-

---

поред пута у непосредној близини православног гробља и коју је свако могао видети и то прочитати. Приликом полагања венаца на ову спомен-плочу, делегација Рома и других преживелих логораша, брзо је схватила откуд толико сигурности у бројкама Оца и Сина Голдштајна и њихових налогодаваца. Констатоваше преживели логораша и њихови потомци да је плоча замењена новом, другом, на којој све исто пише као и на ранијој, осим бројке колико је ту заиста Рома страдало. Свака част садашњим хрватским властима што се труде да заташкају усташка злодела, можда зато имају разлога. Оно што ми Роми имамо да питамо председника Савета Спомен-подручја Јасеновац, господина Славка Голдташјна, господина Иву Санадера и господина Стипу Месића је: 'Господо откуд вам толико дрскости да уклоните једини доказ усташких злодела на вашој територији?'"

шама, тко ће брже и боље резати жртвама гркљане, или их млатити маљем и чекићем по глави.

Кад су јаме биле затрпане, опијали су се усташе и Цигани до бесвијести.

Пред сам крај рата су формирали екипе заточеника-гробара, којима су наложили, да ископају сва гробља у логору и изван логора, у Градини и Уштицама, и ексхумирају љешеве поубијаних жртава. Други су заточеници морали да подижу огромне ломаче. На дно ломача стављали су кокс, набацали на њ љешине и костуре, полили све то нафтом и запалили. Тако су кроз три тједна буктиле ломаче, а заточеници су проматрали те пожаре. Свједок Дуземлић Милан исказује, да му је сељакиња Маринић Марија казивала, да је проматрала те пожаре са крова своје куће у Кошутарици. Она тврди да је видјела, како су усташе побили заточенике. Када су спалили и посљедњи костур односно љешину, почели су да пију и међусобно грле и љубе, кликчући од весеља.

Земаљска комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача утврдила је сва ова злочинства усташа преслушањем свједока Соленички Стјепана, Лапчевић Стојана, Шкргатић Драгутина, Филипчић Ивана, Камхи Шабетаја, Абинум Јешуе, Илић Бранка, Данон Јакоба, Живковић Јована, Алексић Арсе и Марић Михајла, који су сугласно приказали, које и какове су злочине починили усташе прије свога бијег из логора бр. III.

Иста је та Комисија запутила у Градину и Уштице, који се налазе на босанској страни Саве. Ту је установљено слиједеће:

У средини шљивика Миле Божичића налази се један простор дуг 6, а широк 13 корака, који је сав присут пепелом и остацима костију, које нису сасвим изгорјеле. Крај тога гаришта налазе се лопата и тачке. Лишће је од готово читавог шљивика изгорјело, само ту и тамо на по којој шљиви на крају шљивика има на гранама зеленог лишћа.

С једне и друге стране гаришта тло је шљивика изорано. У једном углу налази се 9 бачава од нафте, на више мјеста у шљивику виде се трагови од пролирене нафте. И на оним дијеловима шљивика, који су преорани, виде се мјестимично трагови нафте, пепела и остаци људских костију, које нису изгорјеле. Види се ту и тамо која кошчица, нађена је и која лопатица, а из једне дубоке јаме је извађена доња људска вилица. Нађено је на гаришту и људске косе.

На оном дијелу шљивика који је изоран виде се нарочито на земљи између шљивика, која земља није могла бити изорана, трагови пепела и

остаји људских костију. Уз овај шљивик налази се ораница Лазе Јандрића, која је свјеже преорана. По свему изгледа, да су се и из те оранице ископале љешине и палиле у воћњаку. На то упућује налаз кости, на којој се држала земља, а која је кост нађена у тачкама. Ту је нађен комад људског зубала и три зуба, а осим тога се налази ту и тамо која кошчица. Мјестимично су нађени и комади кокса.

Иза воћњака се налази друга ораница, од прилике исте величине као и воћњак. Преко ње иду 4 метра широки трагови од пепела и костију. По траговима се закључује, да се је тим траговима у тачкама возио и расипавао пепео. На ту је ораницу бачено пар великих грана, које су отсјечене од шљива у шљивику. Гране су изгорјеле.

Друг Шпановић, који је на том месту био 6. маја 1945. наводи, да је у шљивику на више мјеста видио и трагове крви. То су видели и Мато Југовић, Стипе Југовић и Фрањо Шлафер, сви из Уштица'.

Баште и вртови у Уштици су незнане ромске гробнице

У прво вријеме, тј. рачунајући од 20. свибња, Роми су на неких десет до петнаест дана смештани у село Уштице (које је потом и добило назив 'цигански логор'), и то у напуштене куће исељених српских породица.⁸

У мјесту Јасеновац у оближњим селима с обје стране Саве, тј. у Уштици, Крапју, Градини, Млаки и Јабланцу обитовало је претежно становништво српске националности. У ноћи 6/7. свибња 1942. након једног оружаног инцидента, усташе су блокирале мјесто Јасеновац и Уштице и ухапсили сво српско становништво и спровели у логор у Јасеновац где су мушкарци остали до 17. свибња када су сви млађи одведени на рад у Њемачку, неке мање групе у логоре у Норвешку а остали задржани у Јасеновцу. Жене с дјецом одведене су у логор у Стару Градишку. Исти је поступак примијењен и у осталим споменутиим селима, а тек се мањи број становника села Јабланац успио спасити бијегом. У тим су се испражњеним и реквирираним селима основале логорске економије.

Роми су у селима Нова и Стара Градина убијени прије Срба о чему свједоче подаци из пописа јасеновачких жртава:

Нова Градина

Стефановић, Ђуро, Мара, рођена 1937, Ромкиња, убијена од усташа 1941. године, у логору - Јасеновац, (2177103013)

Стара Градина

Стефановић, Томо, Бранко, рођен 1931, Ром, убијен од усташа 1941. године, у логору - Јасеновац, (2177103017)

Стефановић, Томо, Мара, рођена 1934, Ромкиња, убијена од усташа 1941. године, у логору - Јасеновац, (2177103018)

Служећи се познатим варкама, усташе су Роме увјеравали да ће их населити по напуштеним сеоским имањима. Обећања су, наравно, била лажна. Понајприје су почела појединачна убојства, а затим је улиједило убијање у мањим групама. Жртве су углавном убијане хладним оружјем и потом закопаване по вртовима и окућницама, да би на крају на мјесном гробљу биле бачене у скупне раке. Прве групе Рома одводљене су до Уштице уз релативно малу оружану пратњу. Па и број мјесне усташке посаде у то вријеме није био велик. Али како су се Роми врло брзо увјерили да су у смртној опасности, почеше бјежати, безуспјешно додуше, а усташка је посада бројчано знатно повећана. Доласком нових транспорта понестало је у селу мјеста за Роме, па су их усташе почели пребацивати скелом преко Саве у село Градину, које је до тада било мало босанско село дуж десне обале Саве, утонуло у каљуже од честих поплава. То је село постало највеће јасновачко стратиште у којему су извршаване масовне ликвидације не само логораша, него и великих група које би стизале из разних мјеста и крајева, а које нису ни доспјеле закорачити у сам логор.⁹ У Градину се на самој обали налазило нешто слично природно подигнутом подножју – тераси, на коју су искрцавани заточеници. Жртве би потом биле одведене до већ ископаних јама и ту убијане. Око таквих масовних гробница касније би се проналазиле гомиле одјеће, а нешто рјеђе и обуће. Било је љето, па би логорашаи-кочијаши све ствари покупили и превезли у тзв. Логорско складиште. Ту би крпе била разврстане и опране, па утоваране у вагоне који ће их отпремити на обраду у текстилну творницу у Орославју недалеко Загреба.”

Закопавање живе ромске деце

Уштице и Градина, по мишљењу многих преживјелих, мјеста су страве и ужаса. Ту су усташе немилице ножевима клали, а лопатама, сјекирама и маљевима убијали недужне Роме, ту су на звјерски начин мучили ромске жене, ту су живу покапали ромску дјецу.

Стефановић, Томо, Ева, рођена 1936, Ромкиња, убијена од усташа 1941. године, у логору - Јасеновац, (2177103019)

⁹ Нпр., више од 2.500 жидовских жена с дјецом из логора у Ђакову у времену од 15. липња до 5. коловоза 1942. (Опш.: н. Ленгел-Кризман, "Женски сабирни логори», нав.рад, стр. 23-31).

Према сјећањима др Николе Николића, ту су, на примјер, у једном дану, 18. јуна 1942. само из једнога села, из Отока, побијена 173 Рома, и то од једногодишњих Павла и Ратка Николића, до 83-годишње старице Соломије Адамовић Николић. У смрт је, заједно са својим сусељанима, отишла и лијепа Личанка Луција, звана Милица, заједно са четворо своје дјеце – два сина и двије кћери, сви у доби од пет до петнаест година. Будући да сама није била ромског поријекла, него се удала за Рома Тому Николића, њој и дјецу су понудили живот, али она је одабрала заједничку смрт. Случај је хтио да је из села Оток остала жива само једна Ромкиња – Милка, удата за Игњаца Станетића, а осам је чланова њене уже породице ликвидирано.

Чак и у злогласном логору Јасеновац већина Рома који су се тамо налазили, тврде неки преживјели логораши, показала је задивљујуће достојанство и храброст. О томе се, не знамо из којих разлога, веома мало зна.

Постоје свједочанства (записи дра Младена Ивековића, дра Николе Николића и других) о држању и отпору Рома, о покушајима бијегова, који су најчешће завршавали смрћу. Има текстова у којима се говори о Ромкињама, које су свим снагама и средствима покушавале да спасу своју дјecu. Постији запис о непознатом ромском јунаку, који се бацио у Саву и на сав глас псовао Павелића – на кога су из пушака и митраљеза пуцале усташке страже, а за њим су бацали и бомбе. Он је урањао у воду и излазио на површину и опет опсовао зликовца Павелића и тако све до тренутка док га рафал из усташког митраљеза није пресекао.

Рачуна се, каже он, да је у Јасеновцу побијено 80-100.000 Цигана, са чиме се ми у потпуности слажемо, јер подаци којима располажемо, управо указују да тај број није нимало претјеран, како би то окарактерисали бројни хрватски хисторичари.

Мала табла на гробљу у Уштицама, која је до пре неколико година, осим једнога стиха, обима гробних поља, садржавала и бројку ту сахрањених, сада је нестала без трага. Намештена је, на том истом месту, мермерна табла на којој све стоји, осим броја оних који су ту сахрањени. То је још већи злочин. Чињеница да неки, који су то до пре неколико година говорили, сада о томе ћуте, такође је велики и највећи злочин. Али, није на нама да судимо, нека суди онај ко на то има право, а они који су склањали таблу из Уштица и који о трагедији у Уштицама ћуте, нека размисле колико је то коректно.

Ови редови могли би да послуже као жеља и молба појединца да се трагедија у Уштицама никад не заборави и да се на том месту, јер мртви

то заслужују, подигне достојно спомен-обележје попут многих других који у свету постоје.

На том месту би требало да се учи историја геноцида над ромским народом, јер оно то заслужује. Заслужују то и сви они знани и незнани, који су ту живи или мртви покопани. Заслужују то и они који су покопани у недавно откривеним гробним пољима која се налазе у близини главног гробног поља, али и они који су широм целог овог сеоцета сахрањени, а да им се никад није ни име сазнало.

Ми Роми из читавог света, а нарочито са ових простора, морамо имати посебан однос према том месту, јер оно то заслужује.

Истраживања које у Уштици треба обавити су компликована и скупа. Хрватска држава ће такође тешко дати сагласност да се она обаве. Али, вреди покушати, вреди уложити што више снаге и напора да истина о страдању Рома у Уштици једном изађе на светлост дана. Нека овај рад буде скромни допринос откривању истине о страдању око 16.000 Рома у Уштици.

Имао сам своју земљу, а правио сам и ћумур.¹⁰

"Ја сам поријеклом Циганин¹¹. Од свог рођења до мјесеца маја 1942. г. ја сам стално живио у селу Нови Јанковци, котар Винковачки, гдје сам се бавио надничарењем, јер своју земљу нисам имао, а поред тога бавио сам се и паљењем угљена. Имао сам своју породицу која се састојала од жене Каје, старе 30 година и троје дјеце од којих је Живко имао 12 г, Марко 7 и Катица 4 године.

У Новим Јанковцима у то вријеме живјело је око 830 Цигана. У мјесецу мају 1942. г., а то је било дан уочи Духова, ови кућегосподари били су по органима тзв. Независне Државе Хрватске привођени у опћинско поглаварство у Јанковцу и ту су морали дати податке о свим члановима своје породице. Том приликом било нам је саопћено да ћемо са својим породицама бити пресељени некуд у Румунску или Банат, те да ћемо тамо

---

¹⁰ Записник, посл. бр. К-91/84. састављен дана 10. марта 1952. год. код Котарског суда у Винковцима поводом преслушања свједока РАДОСАВЉЕВИЋ МИЛАНА старијег, сина Танасија, из Нових Јанковаца, рођеног у Новом Јанковцу, старог 43 године, неписменог, у кривичном предмету против Артуковића др. Андрије због кривичних дијела из чл. 124, 125. и 128. КЗ.

Присутни: Беламарић Фране, судица Котарског суда у Винковцима; Кавшак Јованка, записничар.

¹¹ Ацковић Д. "Убили су истину о нама", Београд 2002.г.

добити куће и довољно земље за обрађивање. Међутим, исте вечери наше је циганско насеље у самим Јанковцима било опкољено од разних наоружаних и униформисаних лица, те је било забрањено да напуштамо своје насеље.

Друго јутро су нас истјерали из наших домова и препратили у Винковце. Том приликом имали смо са собом најнужније предмете из свог кућанства и нешто хране. Неки Цигани који су имали властите коње и кола стрпали су своју имовину у кола. Кад смо дошли у Винковце ту су нас усташе почели тући батинама и отјерали нас у један бодљикавом жицом ограђени простор који се налазио одмах иза моста покрај ријеке. Ту смо преноћили, а примијетио сам да су се у том простору поред нас налазили још Цигани из сусједних села Микановци и Привлака. Друго јутро препратили су нас на жељезничку станицу и ту нас стрпали у марвинске вагоне, које су затим затворили. Том приликом смјели смо собом понијети само најнужније предмете, а коњи и кола су остали на оном мјесту гдје смо преноћили. У тим вагонима били смо затворени све до послје подне када је влак кренуо. Вагони су били јако натрпани и нису нам давали ни храну, ни пиће. Видјели смо да смо преварени и да ћемо настрадавати, па су улијед тога многи Цигани стално плакали.

Драгоцености смо морали предати

Идућег јутра рано, одмах након свитања, стигли смо у Јасеновац. Влак је стао изван логора и нас су одмах по изласку из вагона усташе отјерали у простор ограђен бодљикавом жицом. Ту су нас одмах одвојили од наших жена и дјеце, па су нама мушкарцима наредили да предамо сав новац, предмете од вриједности и након чега смо отјерани у један бодљикавом жицом ограђени простор, на којем није било никаквих зграда или настамба. На том простору налазило нас се, претпостављам, око 1000 мушкараца. Испред нас, на удаљености од својих 20 метара, налазио се сличан бодљикавом жицом ограђен празни простор у којем су били смјештени наше жене и дјеца. Наш логор налазио се одмах крај насипа поред обале Саве. Тога дана, нас мушкарце нису дирали, нити су нам давали храну, а у ноћи смо из женског логора повремено чули вику и врискање па смо закључили да су тамо усташе силовали наше жене и кћери.

Одвели су и моју жену

Идућег јутра, из женског логора, изведена је и некуда одведена једна група жена и дјеце. Будући да се тај логор налазио у близини, ја сам видио да је била одведена и моја жена Каја са дјецом. Отприлике један сат касније дошли су у наш мушки логор усташе и питали тко од нас жели ићи на рад. Ја сам се јавио због тога да бих лакше сазнао куда ће ми бити отпраћена жена и дјеца, а јавила се још једна група Цигана. Усташе су нас 12 одвојили и под оружаном пратњом били смо пребачени скелом на јужну обалу Саве у тзв. Градину. Том приликом нисам видио ону групу жена и дјеце, која је била изјутра изведена из логора. У Градини се налазило, одмах крај обале, неколико стамбених зграда које су очито биле напуштене, јер се нитко није у њиховој близини кретао. Ту смо добили лопате и након што смо били одведени низводно уз ријеку Саву, било нам је наређено да на једном мјесту, које је било отприлике 20 до 30 метара удаљено од обале, а преко пута логора, копамо јаме. Тога дана ископали смо 2 јаме величине 8x5 метара, а дубоке око 3 метра. Јаме су биле једна поред друге, а између њих је остављен празан простор широк отприлике 3 метра. Кад смо се, у сумрак тога дана враћали и пролазили поред споменутих напуштених кућа, примјетили смо да је око тих кућа била постављена усташка стража, која је очито чувала неке људе који су се налазили у тим кућама. Исте вечери, негдје око 10 или 11 сати, чули смо из нашег логора у правцу Градине повремено врискање и јаукање.

Видео сам хрпу женског рубља

Друго јутро, поново смо кренули на посао и том приликом пролазили смо под пратњом усташа поред јама које смо дан раније копали. Када смо се приближили тим јамама, ја сам примјетио испод јама према обали Саве, хрпу циганског женског рубља. Дошавши сасвим близу јама примјетио сам, на своје запрепашћење, да је простор између ових јама био потпуно натопљен крвљу. Јаме су биле на пола висине затрпане. Међутим, земља је била површно набацана, тако да није могла у цјелости прекрити људска тијела која су се у тој јами налазила, па су неки дијелови тијела остали непокривени. Ми смо се запрепастили над тим приказом и један из наше групе, неки Узо Митровић, Циганин из Нових Јанковаца, стар око 40 година, чија је жена такођер била дан раније одведена са споменутом групом жена и дјеце, почео је викати и скочио у ријеку. Усташе су одмах на њега отвориле ватру и он се уопће није више појавио на површини воде. Тога дана, копали смо јаме нешто даље од мјеста гдје смо

дан раније копали јаме. Кад смо се у сумрак истог дана враћали кући, на другој страни Саве чекала је на обали, крај скеле, једна група жена у којој је могло бити, отприлике, 50 до 60 душа. Дјеце нисам примијетио. Собом нису ништа носиле. Одмах по нашем одласку на сјеверну обалу Саве, ова група укрцана је у скелу и пребачена у Градину. Те ноћи поново сам чуо врискања и вику из Градине.

Жена и деце више није било

Трећег дана, копали смо поновно рупе у Градини, међутим, отприлике 200 метара у дубину од јама које смо дан раније ископали. Будући да нисмо тај пут пролазили крај раније ископаних јама, нисам могао видјети да ли се у тим јамама што налази. Кад смо се увечер вратили кући, у женском логору није било више циганских жена и дјеце, и Цигани мушкарци су нас питали да ли смо их негдје видјели. Не сјећам се да ли сам те ноћи чуо какovu вику и вриску као ранијих ноћи.

Четвртог дана, копали смо јаме, готово један километар далеко од обале. Тога дана била је доведена још једна група Цигана ради копања јама, а сјећам се да су међу њима били и Митровић Тошо и Митровић Милан, Цигани из Нових Јанковаца, који данас тамо и живе. За вријеме рада примијетио сам да су усташе дотјерали једну групу од можда 50 мушкараца обучених само у доње рубље у правцу јама које смо копали ранијих дана. Један човјек из те групе искочио је и почео трчати у нашем правцу. Трчао је неко вријеме и када је пао погођен мецима усташа, срушио се у неку бару преко које је управо трчао.

Наредили су да не гледамо

Усташе који су нас чували наредили су нам да легнемо потрбушке на земљу и да не гледамо у правцу споменуте групе, како не би видјели што се тамо догађа. Ја сам ставио за вријеме лежања на земљи руке пред очи, међутим гледао сам кроз прсте, па како је тај терен био потпуно раван видио сам да су усташе почели неким предметима ударити по споменутој групи мушкараца. Претпостављам да су то биле сјекире или неке батине, јер су се људи почели рушити и то читави редови одједаред. Вје-ројанто су били међусобно повезани жицом, па кад је у јаму пао један, онда је за собом повукао и остале. Чуло се и пуцање из пушака као и вика људи. Све то трајало је кратко вријеме, а могло је бити од нас удаљено 200 до 300 метара. Након тога, усташе су нам наредили да прекинемо рад и

били смо пребачени на сјеверну обалу Саве, гдје смо носили неку циглу. Идућих дана копали смо јаме поред неког гробља у чијој близини су биле неке напуштене куће. Једног дана ту нас је скоро побила једна група усташа, који су сматрали да нас воде на ликвидацију и већ су нам наредили да морамо лећи на земљу, међутим, на то су интервенисали наши чувари и објаснили овим усташама да ми нисмо послани на убијање, него да копамо раке. Сјећам се, да сам баш тога пута увечер, кад смо се враћали са посла на обали Саве код скеле срео групу од 100 до 120 Цигана мушкараца, који су имали руке везане жицом. То су били Цигани из нашег логора, а међу њима сам ја видио и свог оца, па сам га запитао куда иде, на што ми је отац одговорио да иду на вечеру. Будући да је било забрањено водити било какав разговор, то ме је одмах један од усташа који су нас пратили ударио по глави. Кад смо се те вечери вратили у логор затекли смо сасвим мали број Цигана и то углавном оних који су вршили физичке радове, док су остали Цигани у међувремену били некуда одведени.

Побјегли смо испод жица

Кад смо другог дана поново пролазили поред гробља, гдје смо раније копали јаме, примјетили смо да су те јаме биле готово затрпане, а у њиховој близини налазили су се разбацани поједини одјевни предмети, док се у једној кући видјела читава гомила таквих одијела, кроз разбијена врата.

Ја сам копао на Градини раке укупно 12 дана. Кроз то вријеме посљедњих дана видио сам да су на Градину пребациване групе Цигана и то помијешане, мушкарци, жене и дјеца, који су из влака изравно упућивани у Градину, а да уопће нису пролазили кроз логор. Сјећам се да је једна од таквих група по налогу усташа пјевала неке сватовске пјесме. Претпостављам да су сви они побијени и стрпани у јаме које смо ми у ту сврху били копали у Градини¹².

Будући да смо се бојали да ћемо и ми бити побијени као и остали мушкарци из нашег логора, те смо једне ноћи кад је падала киша и била

---

¹² Оне заточенике, које су усташе довели у Јасеновац само ради ликвидације, држали су сате и сате, а каткада и по неколико дана, голе и босе или у згради "Главног складишта" или "Тунела" или на отвореном простору под ведрим небом, да их коначно поведу на Граник или у Градину, село с друге стране Саве, и тамо побију.

густа помрчина испод жица прокопали земљу и почели бјежати. Том приликом била је на нашу групу, која је бјежала, отворена ватра, па су неки и погинули, само ја не знам који су то били, судећи да сам ја изашао изван жице међу првима. Касније сам се нашао са Циганима Тошом и Миланом Митровићем, који су те вечери заједно са мном побјегли из логора и успјели се спасити. Након нашег бијега из логора ја сам се убрзо пребацио у партизане гдје сам остао све до конца рата.

Од моје обитељи која која је била одведена у логор није се никада нитко вратио, него су они очито побијени у Градини и побацани у јаме, које сам ја тамо копао. Од Цигана из Нових Јанковаца успјело се спасити свега 5 или 6 лица, док су сви остали изгинули у Јасеновцу. Међу њима погинули су и мој отац Танасије, стар 60 година, мајка Милева стара 60 година, мој брат Марко стар 32 године, његова жена Јулка стара 30 година и њихово двоје дјеце, Лука стар 6 година и Катица стара 4 године, као и моја браћа Стево стар 15 година и Славко стар 8 година.

Крематоријум радио и у Градини

Сведок Јован Живковић описује овако масовне ликвидације на "Гранику":

„Ликвидације у Градини и Уштицама обављали су испочетка сами усташе, а од 1942. помагали су им и Цигани. Осуђеници су морали сами да ископају дугачке и дубоке јаме, усташе су их скинули до гола, избили им златне зубе или зубала, па је затим жртва морала да скочи у раку, гдје ју је дочекао усташа или Циганин, те ју ударио маљем по глави или јој пререзао гркљан ножем. По узору на своје нацистичке господаре одлучили су и усташе да у јасеновачком логору оснују и саграде крематорије, у којима ће спаљивати жртве. У тим пећима страдао је и велики број Рома.

Посао око изградње крематорија био је повјерен инжењеру Пицилију, надзорнику радне службе у логору. Одлучено је да се изграде два крематорија, двије пећи, једна код "Циглане" а друга у "Градини".

Пицили је прикупио материјал и зидаре те је у кратко вријеме била готова пећ у близини "Циглане", коју су заточеници прозвали "Пицилијева пећ".

Свјedoци Дуземлић Милан, Брејер Ото и Бергер Егон приказују овако спаљивање у тој пећи:

„Та је пећ гутала своје жртве од конца мјесеца вељаче 1942. па до свибња исте године, дакле скоро три мјесеца, кад су је усташе дали срушити из непознатих разлога, тако да од ње није остало ни трага. Усташе су у тој пећи најприје спаљивали жене и дјецу, коју су доводили из логора у Старој Градишки и других логора. Тако су кроз три мјесеца стизали у Јасеновац камиони крцати жртава, те се заустављали у близини "Спремишта за цигле". Ту су усташе искрцавали жртве, а онда од времена до времена одвели по једну до неке просторије у близини крематорија, гдје су је свукли до гола, ударцем по глави омамили и бацили у пећ. Одијело, обућу и остале ствари су на концу слагали, сортирали и отпремили у складиште.“

Масовне ликвидације Рома током 1942. године

Од марта 1942. па до конца исте године био је логор III стално препун мушкараца, жена и дјеце, које су усташе доводили онамо у великим групама ради ликвидације. Неки преживели оставили су овакве записе:

Усташе су у првом реду покупили по цијелој тзв. НДХ све Цигане и Циганке, на броју око 40.000 те их допремили у Јасеновац. Све су те Цигане смјестили на лединама, које се налазе између "старе жице" и великог зида у сјевероисточном подручју логора. Простор су оградиле посебном жицом, и поставили јаке страже, те га прозвали "логором III-Ц", јер су ту у прво вријеме боравили само Цигани, који су овдје разапели своје шаторе, или су лежали под ведрим небом, голи, гладни и боси, по сунцу и киши. Храна им је била још гора од хране осталих заточеника, а усташе су их с нарочитим ужитком тукли и бичевали те силили да се међусобно млате и убијају.

Ноћу су их водили по партијама у "Градину", приморавали их да сами себи копају гробове, те их затим маљем или чекићем дотукли и бацали у раке. Тако су усташе ликвидирали кроз неколико мјесеци све Цигане и Циганке, младо и старо. Спасило се врло мало Цигана, који су се одликовали марљивошћу градећи насип и зид око логора. Усташе су их поштедили, те их превезли у села Градину и Уштице, гдје су им додјелили задаћу да буду гробари и крвници. Ова се група Цигана одржала дуго на том мјесту. Становала је у сеоским кућама, имала добру храну, опијала се до бесвијести, и значајно је, да ниједан од њих није покушао да побјегне. Њихова је дужност била да копају гробове у Градини за оне жртве које ће од сада стизати у Јасеновац ради ликвидације, да жртве убијају ударцима маљем, или чекићем по глави и да их покапају. Премда

су они ту своју дужност ропски испуњавали, ипак су морали на концу и они да искусе колико вриједи усташка ријеч: усташе су их почетком 1945. све побили, да не би остало живих свједока њихових злочина. Кад су нестали Цигани из логора III-Ц, допремали су усташе онамо велике транспорте Срба, Жидова и Хрвата ради ликвидације. Заточеници су често видјели како се према Сави крећу из логора III-Ц велике групе људи и жена, у којима је могло бити 500-800 особа, па спомињу нарочито оне групе, које су пошле у смрт на Градину 17. VIII 1942., 29. VIII 1942. и 18. X. 1942. Земаљска комисија утврдила је ова усташка злочинства на темељу исказа које су дали свједоци заточеници Пешка Дуро, Хершак Јосип, Словенец Рудолф, Фабијанец Јосип, Пејновић Ђуро, Тот Људевит, сви из Загреба, Илић Бранко из Живиница, Шетинц Маријан из Долењске Јасенице и Брејер Ото из Бјеловара.

Неки сведоци казују да је Циганима на Градини досадило што морају дан и ноћ да копају гробове, па су се машили тољага и терали жртве да саме себи копају дуге и дубоке гробнице. Цигани су се такмичили с усташама, ко ће брже и боље резати жртвама гркљане, или их млатити маљем и чекићем по глави. Кад су јаме биле затрпане, опијали су се усташе и Цигани до бесвести.

Почетком зиме 1942. г. усташки надзорници купили су ноћу по баракама старе, болесне и немоћне Жидове, те тако 17, 18. и 19. новембра 1942. покупили око 800 Жидова, који су били на раду у Јасеновцу. Најпре су их затворили у посебну сабирну просторију, а онда их једне ноћи превезли чамцима преко Саве у Градину, где су морали сами да копају своје гробове, а затим су их Цигани поклали и закопали. Земаљска комисија утврдила је ово злочинство усташа на основу исказа сведока Брејер Ота из Бјеловара.

Тако је у мјесецу јуну 1942. стигао у Јасеновац велики транспорт, у којем су се налазили сами "трогодишњаки", њих 300 на броју. Сведоци Хабијанец Јосип и Данон Јакоб изјавили су да су видели како је ове заточенике преузео заповедник Маричић Јерко те их дао одмах одвести на Градину, где су их Цигани побили. Концем лета 1942. опазио је Лубурић да се много деце налази на таванима радионица и по заточеничким баракама, те је наложио усташама да прегледају цели логор и покупе ову децу. Тако се открило да се у логору налази преко 400 дјеце мушке и женске у доби од 4-14 година. Лубурић се посаветовао са својим "официрима" те је - на велико чуђење свих заточеника - дао сву ту децу регистровати и сместити у посебне просторије. Нашао је међу заточеницима неколико учитеља и учитељица, па их је задужио да уче децу читању, писању и певању. Кад је Лубурић стигао у Јасеновац, пријавили су му

ствар, па је одредио да се сва та деца, која су ионако била на терет опскрбног буџета, побију. Усташе су ту децу одвели у групама од 60-80 у Градину, где су их Цигани заклали и закопали.

У Градини се најчешће убијало маљем

"У Јасеновцу сам био као усташки частник и управитељ логора од конца липња 1942. до краја листопада 1942.¹³ Признајем да сам лично код јавних стријељања убио око стотину заточеника логора Јасеновац и Стара Градишка. Исто тако признајем да су се за вријеме мога управитељства у логору Јасеновац вршила масовна убијања у Градини, али ја у томе нисам судјеловао и ако сам за та масовна убијања знао. Исправљам се, да сам код тих масовних убијстава присуствовао али их нијесам извршавао. Та масовна убијања допуштао сам као управитељ, јер сам имао усмене налоге од Љубе Милоша, а још више од Матковић Ивице, а каткада и од Макса Лубурића. У Градини убијало се маљем, и то тако да би жртва морала сићи у ископану јаму, на што је слиједио ударац маљем по глави одострага. Осим тога се убијало и стријељањем и клањем. Кад су се вршиле ликвидације жена и дјевојака у Градини знам да су се над млађима извршила и силовања. О томе је одређивао Матковић Ивица, а силовања су, колико ја знам, вршили Цигани, и то Цигани гробари. Ја нисам вршио силовања."

---

¹³ Земаљска је комисија у записнику од 29. VI. 1945. бр. 2006 преслушала као сведока и злочинца Филиповића Мајсторовића Мирослава, који је након ослобођења наше земље ухваћен и стављен пред суд.

Саламон Јазбец

ПОВОДОМ КЊИГЕ АНТУНА МИЛЕТИЋА
„УБИЈЕНИ У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ
ЛОГОРУ ЈАСЕНОВАЦ 1941-1945.“¹⁴

Драги пријатељи, претпостављао сам да ће нетко од колега данас говорити о самој књизи, нетко други о самом аутору, нетко трећи о самом Јасеновцу, нетко четврти о самом истраживању, нетко пети о самим жртвама, стога сам одлучио да ја укратко овом пригодом проговорим о повијесном ревизионизму, чиме се – између осталог – интензивно бавим, као и моја организација од својег оснутка почетком 2007.

Почињем нечим врло особним. Кад сам у ово доба прије три године, 3. липња 2008. на овом истом мјесту присуствовао промоцији четвртог дијела књиге о Јасеновцу овог истог аутора, био сам смућен темом и тежином мучних ствари у зраку, о којима морамо расправљати, а које ме опомињу на страдање моје обитељи у логору. Нешто од велике Фуге смрти Паула Целана било је у зраку, поеме која се увијек у мом уму заврти кад се говори о тој и таквој смрти: о геноцидима, о Холокаусту, о масовном страдању невиних, о жртвама, узетима од свијета кроза сва доба, зарад остварења каквог планираног монструозног злочина.

Црно млијеко поновно је потекло коритима сјећања.

Тог 3. липња 2008. био је уторак... чекај, како ја знам да је баш био уторак... па тако што су тога дана у Лакташима изашли први примјерци моје прве књиге, ове овдје, и ја сам једну имао са собом на промоцији и стискао сам је уза своје груди, као што мајка стишће своје чедо, препун очекивања и надања, усхићен, као и сваки аутор који у рукама држи први примјерак свог првог дјела. Сви објављени аутори у овој сали знају за тај осјећај. Имао сам огромна очекивања од те књиге, која је – баш као и она аутора Милетића – говорила о Јасеновцу. Ради се о студији новог сталног постава Меморијалног музеја Јавне установе Спомен-подручје Јасеновац у Јасеновцу, који сам ја оцијенио ревизионистичким и потак-

---

¹⁴ Обраћање Salamona Jazbeca, književnog publicista iz Zagreba, glavnog tajnika Margelovog instituta (židovske organizacije iz Zagreba za proučavanje Holokausta, monitoring antisemitizma i borbu protiv historijskog revizionizma), na promociji knjige Antuna Miletića „UBIЈENI U KONCENTRACIONOM LOGORU JASENOVAC 1941-1945.“ (Banja Luka, Banski dvor; 16. svibnja 2011. godine). Ostali predstavljачи: Janko Velimirović, Željko Vujadinović, Zoran Pejašino-
vić, Borislav Radosavljević i autor.

нут тиме написао елаборат на осамсто страница о тој великој хрватској срамоти. Након тога изашла је моја друга књига, крајем прошле године (Социологија хрватског ревизионизма), припремам и трећу за тисак, пишем четврту – али... онај први дојам узимања у руке својег првог примјерка прве књиге у животу јест непоновљив. *The thrill has gone...*

Држао сам тог уторка *Magnissimum Crimen* на прсима и мислио занесено: након ове књиге више ништа неће бити исто, то је дјело које ће ukazати на све погрешке, на грозне заблуде, које ће нагнати одговорне да мијењају ствари, да наново учине поштен и честит посао, у складу с императивом знанствености, моралом и правилима струке, размјерно значају тог повијесног мјеста и свих трагичних збивања која су с њиме повезана. Био сам у криву, о како сам био у криву! Какав сам само идеалист био: нескромни занесењак, који опијен романтизмом раног XXI. стољећа очекује пуно и превише од хрватског друштва и хрватске државе! Очекивао сам доиста нешто немогуће. Не само да се ништа није промијенило, већ је равнатељица ЈУСП-а Јасеновац у међувремену изјавила да се ништа више битно неће ни мијењати.

Осјећао сам се – страшно. Сав труд ми се учинио бесмисленим и узалудним. У једном часу пао сам у депресију. Дуги сати очаја ме обузеше. Тај антиклимакс био је страشان ударац. Нисам могао схватити да баш ништа нисам успио учинити. Али... Био сам наиван. Гдје да баш ја отворим очи Хрватима, кад већ мртви то нису успјели, како стоји на споменицима у Јасеновцу. Стотине тисућа невиних и уморених нису то успјели – а гдје да баш ја то направим. Био сам душевно потиштен, улијед тежине бешчашћа које је цијело једно друштво навалило на моја плећа. Нисам хтио вјеровати да живим у свијету без јавног морала и суђути за жртву.

Знате, мој сусјед је највећи колекционар тврдох плоча у Еуроци, и једном га неки други колекционар замоли да му негдје набави Црвену сукњицу *Václava Bláhe* на ријеткој тврдој плочи. И набави он покојном Јакушу из Илице Црвену сукњицу, па му је донесе, а Јакуш је радосно подигне изнад главе и повиче: „Имам је!!! Имам Црвену сукњицу!“ Али, авај!: у тај час плоча од шелака пукне и њему остане у руци мањи дио. Све усхићење на његовом лицу намах се претвори у тугу и жалост, а осјећај успјеха смијени осјећај ненадокнадивог губитка. То сам доживио и ја.

Од оптимистичног усхићења, што сам донио на свијет дјело које ће упутити друштво у једну трагичну погрешку и нагнати га да затражи измјену лоших ствари, да одлучно затражи комплетну измјену неадекватног приказа страдања на мјесту логора смрти Јасеновац, дошао сам до

очаја над увиђањем да друштво то једноставно одбија учинити, иако му је све речено – и тако се све зна. Хрватско друштво је одговорно, а хрватска држава је крива што то није учињено. Сви остали одговорни су утолико, што се нису (више) заузели за рјешавање тога осјетљивог случаја, од 27. студеног 2006. године, кад је нови стални постав јасеновачког музеја свечано промовиран, до дана данашњег.

Не бих желио да књига Антуна Милетића доживи сличну судбину. Четрдесет и четири године рада уложено је у Милетићево Петокњижје о Јасеновцу. То напросто мора дати неку позитивну промјену. Желим је видјети! Но поучен властитим искуством, не желим нити аутору давати лажне наде. Довољно је рећи само једну ствар: јасеновачки уџбеници Антуна Милетића у Хрватској се не могу наћи у књижарама. Нема их. Али то није све. Задња књига аутора Антуна Милетића која се може наћи у Националној и свеучилишној књижници у Загребу је монографија о народном хероју Ивану Сењуку из 1988. Треба ли томе што више додати?

Ах, да... Можда о томе, како би му књиге прошле да их и има у хрватским књижарама. Вјеројатно као и моја о Јасеновцу, чији су примјерци масовно и комплетно враћани из књижара већ неколико мјесеци након што су наручене и допремљене у њих: из Сиска, из Пожеге, из Вараждина, из Бјеловара, из Осиека, а оне из Славонског Брода су, примјерице, враћене оштећене, намочене, изгажене, на једној је чак и отисак ћона – као неки дијаболични Вероникин рубац – док су на једној корице пропаљене цигаретом. За моју се књигу зна у Oxfordu, у Helsinkiju, Berlinu, Pragu, Zürichu, Ljubljani, Jeruzalemu, Chicagu, али се за њу не зна у Дубровнику, Вуковару, Пули, Крапини, Пакрацу, Госпићу, Сарајеву, Новом Саду. Моје књиге Министарство културе РХ није хтјело откупити. Не би нити ваше.

Тако у Хрватској пролазе књиге које се усуђују писати о Јасеновцу на начин који се коси с оним што је патријарх хрватског повијесног ревизионизма академик др Фрањо Туђман, врховник и државни поглавар, као Elena Seauşescu хрватске хисториографије зацртао још почетком деведесетих година прошлог стољећа. Туђман је мртав од краја 1999. године, али његов је дух итекако жив, па уз јавне иступе утјецаних црквених апологета усташтва још и сада пресудно одређује тон друштва. Нисам писао књиге о усташама пострадалима на Блајбургу или о Степинцу као свецу. Нисте нити ви. Да јесмо, наше књиге би биле промовиране у златној Препородној дворани Академије на Горњем граду у Загребу.

Немамо среће ни с нашим народним управитељима. Предсједница Владе Републике Хрватске након Блајбурга иде у Јасеновац и обрнуто.

Ево, прије мјесец дана, у недјељу 17. травња, одржала је говор на комеморацији испод Богдановићевога тридесетметарског Камена цвијета, у којем је успоредила Јасеновац с Овчаром и Сребреницом.

Али што рећи о Јасеновцу, а што већ није речено, кад већ не можемо поправљати оно што је криво речено, у првом реду од стране хрватских политичара, од 1990. напрво. Енглески писац Joseph Conrad написао је прије 111 година сјајан роман *Lord Jim* и у XIV је поглављу дао – по мом мишљењу – најбољу реченицу која је у цијелој повијести написана о злочину: „Злочин је чин вјероломства између човјека-појединца и људске заједнице.“

Ако је тому тако за једног злочинца, што рећи за масовни злочин, за геноцид, за Холокауст, који је почињен у име народа, у име државе, уз сазнање читавог друштва у којем је почињен? Што се догађа с тим друштвима која одбијају признати своју повијесну одговорност за такве страшне злочине? Не кривљу, јер практички нитко данас за то није крив, али повијесну одговорност – да, уз исприку и кајање. Хрватско друштво није у том смислу доживјело катарзу, попут њемачког друштва на примјер. Никада није на прави начин освијестило мегатрагедију геноцида над српским и ромским народом у усташкој НДХ, за злочин Холокауста који је проведен у квислиншкој Хрватској, за фашистички прогон слободољубивих Хрвата. Зато је Томпсон могућ. И зато је Марко Перковић Томпсон – који је пјевао „Јасеновац и Градишка Стара, то је кућа Максових месара“ – најпопуларнији пјевач у Хрвата.

Знате, Антуне, Jonathan Swift, аутор Гулливерових путовања рече у својем сатиричном дјелу *A Tale of a Tub*, да књига, као и човјек који је написа, само на један начин може доћи на свијет, али зато постоји десет тисућа начина на које из свијета може ишчезнути. Моја књига прошла је свих девет кругова ишчезнућа у хрватском друштву, док српско за њу нити не зна, или такођер не жели знати. Никад је није било ни у продаји, ни у посудби, нити у Београду, нити у Бањој Луци. Како ваше нема у загребачким књижарама и књижницама, тако ни моје нема у бањолучким или београдским књижарама и књижницама.

Нашим је људима данас важан *reality show*, хиперпотрошачко чисти-лиште, необуздан хедонизам, а за жртве отприје седам деценија мало тко више и мари; за те мученике који су пали и умрли да бисмо ми данас живјели, за све борце који су се часно борили за бољи свијет, за људе који су – попут Вас – већину својег плодног животног вијека утрошили на активно настојање за незаборав свега тога, на проучавање, на исписивање сазнања и отварање очију живима, кад мртви то већ нису успјели.

Ако нитко други, ја Вас разумијем и ја Вам се у име свих захвалних и незахвалних захваљујем за све што сте учинили да свијет дозна за ових 146.000 жртава и све оне који још нису пописани, да овај немарни свијет дозна праву и цјеловиту и исцрпну истину о усташком логору смрти Јасеновац. Посебна одговорност за ту мисију просвјештавања о Јасеновцу и доличном очувању успомене на јасеновачке мученике лежи на српском народу и његовим институцијама.

Осим Српске православне цркве, чини ми се да нитко није на адекватан начин одговорио том повијесном изазову. Што се то догађа са српском заједницом? Судаћи по односу према Јасеновцу, чини се да сви Срби данас живе у Републици Српској. Што је са Србима у Србији? Србима у Хрватској? Са Србима у свијету? Што је са жидовском заједницом? Зар су сви Жидови на Балкану данас у Јеврејској општини Добој и Јеврејској општини Бања Лука? Због чега се хрватски Жидови толико мало баве Јасеновцем, иако би највише требали? Зашто су у новоизданој књизи Жидовски Загреб у суиздању АГМ-а, представника жидовске националне мањине Загреба и Жидовске општине Загреб, од двјесто страница – Холокаусту посвећене двије? Што је с антифашистима? Зар су сви антифашисти данас чланови мјесног СУБНОР-а у Козарској Дубици? Што је с потомцима жртава? Зар сви потомци јасеновачких жртава живе с ове стране Саве? Што је напокон са српским медијима? Зар само медији из Републике Српске имају редовите емисије посвећене балканском Auschwitzu.

О жртвама. Још у својој првој књизи, промовираној у загребачком Европском дому крајем липња 2008. године, по први пут устврђујем нешто што се у хрватској јавности отад прешућује и заташкава већ пуне три године. Независни поименични пописи жртава усташког логора смрти Јасеновац, сачињени од стране Музеја жртава геноцида из Београда и ЈУСПЈ из Јасеновца, данас премашују „зацементиране процјене“ др Богољуба Кочовића и инг. Владимира Жерјавића о укупном броју јасеновачких жртава. Тако су саме те процјене (које дуги низ година служе као мантра многима у Хрватској, од хрватских академикâ и самог Спомен-подручја Јасеновац, до тједног гласила Надбискупског духовног стола у Загребу Глас Концила, али и бројних угледних јавних особа, попут потпредсједника Жидовске заједнице „Bet Israel“ у Загребу Slavka Goldsteina и повјесничара проф. др Ive Goldsteina) – адактиране. Те процјене постадоше апсурд без преседана.

Ова пета Милетићева књига о Јасеновцу то само још снажније потврђује и зато је треба промовирати, дистрибуирати, наручивати и натуравати свијету, који – чини се – још и сада више вјерује хрватској пропаган-

ди, него српској знаности. Већ поименични попис жртава ЈУСПЈ (82.000 у травњу 2011) учинио је Кочовићеве и Жерјавићеве процјене укупних јасеновачких жртава бесмисленима, јер: уколико поименични попис досиже и престиже процјене – какве су то процјене?! Те су процјене адактиране и показују се у коначници само тенденциозним дилетантским радовима, а не озбиљним знанственим чињеницама. Сви они који су се борбено залагали за њих кроз све ово вријеме, већ самим су тим чином компромитирани. Жерјавићеве и Кочовићеве процјене више ништа не значе, ако су икада уопће нешто и значиле. Оне су тек још један куриозум из каталога повијесног ревизионизма на Балкану. Питајте у *Yad Vashem* што мисле о Жерјавићевим процјенама од 83.000 јасеновачких жртава и Кочовићевим од 70.000.

А сад моје посебно обраћање вама, драги људи. Вјерујем да кршћани међу вама шгују Исуса из Назарета. Тај повијесни човјек је проповиједао ИСТИНА ЋЕ ВАС ОСЛОБОДИТИ. Нема напретка без признања истине. Неистина нам не треба! Лаж није средство еволуције друштва. Но слатка је обмана ипак прилежно подржавана од знатног дијела хрватског друштва. Оно жуди за њом, јер га обмана о великој повијесној улози уљуљује у колијевци грандоманије и јадног самозаборава. Док се хрватски народ у исто вријеме представља највећом жртвом на овим просторима, друге се жртве бестидно слабо признаје, при чему је свака жртва из усташког мултигеноцида поновно жртвована. И зато је истина презрена, али тим више потребује нашу бригу и заштиту.

Shakespeare рече кроз уста Луде у IV слици I чина Краља Лира: „Истина је пас што мора у штенару, бичем га се из дворишта тјера, док лаж, кучка улизица, довијека смије крај огњишта тихо смрдјети.“ Од Вас, добри људи, очекујем да се увијек и стално и трајно пожртвовно залажете за истину. А најважније је притом да се напоскон заложите за повијесну истину, јер нитко други то не може и неће. Сама повијест није ствар прошлости, већ много више и снажније – ствар наше заједничке будућности. У том духу, остављам Вас идућим говорницима. Хвала!

Јекатерина Самојлова

ИСТРАЖИВАЊЕ ЈАСЕНОВАЧКИХ МАСОВНИХ ГРОБНИЦА

Дозволићете ми да не понављам оно што је објављено у зборнику радова наше комисије, већ да изложим суштину извјештаја. Наглашавам да мој извјештај (који сам урадила заједно са професором Јевгенијем Васиљевичем Черносивитовим, доктором филозофије и медицине) логички проистиче, а самим тим се и ослања на материјал из потресне књиге академика Србољуба Живановића "Јасеновац"! Вама је већ познато да сам ја превела ту изванредну књигу на руски језик. Надам се да ће сви овдје присутни исправно схватити емоционално тешке ствари о којима будем говорила.

1. Кратак увод у нову теорију и методологију, које ћемо, надам се, примијенити приликом научних истраживања масовних гробница Јасеновца. Почнимо од закључка до којег је 1964. г. дошла група младих научника, а у којој се налазио и поштовани професор Србољуб Живановић: 20% жртава Јасеновца било је живо сахрањено! Дакле, примјењујући најновију методологију функционалне асиметрије, а у складу са материјалом изложеним у књизи, живо-сахрањених је било много више! Нећу да вас шокирам њиховим бројем!

Наша методологија функционалне асиметрије укључује следеће аспекте:

- 1) антрополошки,
- 2) психосоматски (сома - тијело)
- 3) форензички,
- 4) анатомско-патолошки,
- 5) криминолошки,
- 6) палеопсихолошки, и друге.

Наведену теорију, као и методологију која се на њој заснива, развио је 1974-1975. г. професор Е. Черносвитов на Физичко-математичком факултету Московског државног универзитета „Михаил Василевич Ломоносов“ уз помоћ ректора универзитета, академика Рема Викторовича Хохлова. Од 1975. до 1985. г. методологија је била стално тестирана у психопатолошкој лабораторији Института за неурохирургију „Николај Нилович Бурденко“, уз помоћ начелнице лабораторије, професора Тамаре Амплијевне Доброхотове. Године 1980. у СССР-у наведена методологија се нашла у основи највећег социјално-психолошког истраживања у двадесетом вијеку, које је спроводио Институт за социолошка истраживања Академије наука СССР-а, као и неколико других научних институција и института МУП-а СССР. Истраживањем су руководили професори Анатолиј Алексејевич Зворикин и Е. В. Черносвитов, а затим су добијене материјале изложили на Међународном конгресу социолога. Извјештај проф. Е. В. Черносвитова је био један од главних на Међународном конгресу социолога у Мексико Ситију. Ова методологија нашла се у основи репродукције антрополошких и психолошких портрета, а посебно у одређивању узрока, начина и момента смрти: Витуса Беринга, Шандора Петефија, Сергеја Јесењина, посљедње аустроугарске царице Елизабете (Сиси), њеног сина, престолонаследника Рудолфа, руског цара Александра I, принцезе Анастасије Романове, итд¹⁵.

2. Ми нудимо психосоматску репродукцију портрета жртава Јасеновца (гдје се уједно могу рјешавати и форензичка, криминалистичка, антрополошка и палео-психолошка питања). Оваква репродукција, уз примјену методологије функционалне асиметрије, дозвољава да се човјек „анимира“ према остацима скелета, онако како је изгледао у вријеме смрти, а затим да се види у 3-Д пројекцији. Надам се да није нужно да објашњавам због чега је све ово потребно на путу до истине о Јасеновцу?

3. Узгред, научни свијет у цјелини веома тешко овладава могућностима методологије функционалне асиметрије. За то постоје не само субјективни, него и објективни разлози. Ова теорија (методологија), наравно, није настала ни из чега. У њој су научно прилагођене идеје руског научника, рођеног ујака професора Е. В. Черносвитова, академика Алексеја Александровича Ухтомског, тј. теорија бидоминанте. Затим, великог српског научника Николе Тесле - теорија индукције (закони обртног магнетног поља, асинхрона осцилација). И - Кабале (Зохара или Књиге свјет-

---

¹⁵ Детаљније можете погледати на нашем веб-сајту (<http://chernosvitov.narod.ru>) и у књигама професора Е. В. Черносвитова, А. А. Зворикина, Т. А. Доброхотова и мојој - "Пенлошка психологија."

ла). Међутим, овај посљедњи "извор" наводи на лакомислени закључак о мистичности (езотеричности) теорије функционалне асиметрије – па прочитајте књигу проф. Е. В. Черносвитова "Формула смрти" и о њој!

4. Понављам, ми смо спремни да почнемо и веома продуктивно радимо на "материјалу" који је добијен 1964. Прије свега - са скелетним остацима. Као и са потомцима жртава логора смрти Јасеновац - почевши од анализе њихових фотографија у циљу утврђивања психосоматског архетипа жртава (сматрам да су таква истраживања неопходна и за утврђивање архетипа (из генерације у генерацију наслеђиваних психосоматских особина) целата концентрационог логора Јасеновац). Ни овдје нисмо пионири! Сличне студије су спроводили - у Енглеској - Артур Конан Дојл, на клиници гдје је радио професор Србољуб Живановић („Свети Бартоломеј“), Френсис Галтон, док је проучавао родослов енглеских и шкотских аристократа, у Француској, Оноре де Балзак, док је проучавао клан целата Самсон, Емил Зола (прочитајте о његовом раду на сликама клана Роугон-Мекарти), у Аустрији и Њемачкој - Рихард вон Крафт-Ебинг, класик психијатрије и дворски лекар посљедњих Хабзбурга, који је за потомке посљедњег цара Аустрије извршио невјероватна предвиђања (самоубиство престолонаследника, кћерка Франца Јозефа као фашиста), проучивши родослов њемачке и аустријске аристократије и Хабзбурга. Занимљива је чињеница да он своја истраживања о родословљу никада није објавио. Али, ускоро се појавило ремек-дјело - "Сексуална психопатија", која је доживјела више од 50 издања (36 - за живота аутора). У Русији - кнез Петар Владимирович Долгоруков - који је проучио презимена руске аристократије, и написао "Родословец" - Руска родословна књига, том 1-4. Узгред, професор Србољуб Живановић у својој књизи указује на потребу проучавања социјалне патологије и психопатологије И изражава жаљење што се слична истраживања спровode у Израелу, али не и у Србији. Аспекти социјалне патологије (социопатије) и психопатологије укључени су у нашу методологију (прочитајте чланке проф. Е. В. Черносвитова "Савремено право" и "Социопата" у „Руском журналу“, лако их је наћи на интернету).

Такође смо спремни да почнемо рад са документима форензичке експертизе лешева избачених на обале ријеке Саве од 1941. до 1945. О потреби за таквим радом такође у својој књизи говори Србољуб Живановић.

5. Већ смо дали приједлог за организовање психолошко-криминалистичке лабораторије у којој бисмо на савременом нивоу могли да рјешавамо све проблеме које сам претходно навела! Ми смо се са овим приједлогом обраћали директно г. Аћићу, али од њега нисмо

добили одговор. И још, добила смо подршку од члана Савјета Федерације Русије, који располаже средствима Фонда за научна истраживања... Ако би нас координатор наше комисије разумио, а не игнорисао, онда бисмо већ сада могли да доставимо прве резултате конкретних научних истраживања. Наша молба је била чисто формалног карактера. Да бисмо успоставили контакт, било нам је потребно само да господин Аћић истакне нашу лабораторију на сајту о Јасеновцу...

Дакле, дозволите ми да укратко резимирам горе наведено:

Шта може и треба да се уради прије наставка ископавања:

1. Форензичко испитивање докумената о форензичким експертизама са института за судску медицину у Београду и Загребу:

А) докумената о извршеној аутопсији лешева пронађених на обалама Дунава и Саве од 1941-1945. (имамо искуство у таквом испитивању докумената о форензичким експертизама извршеним 1925-1926. г. у Лењинграду);

Б) докумената о испитивањима мозга из лобања јасеновачких жртава, а, уколико су сачувана "стакалца" са узорцима, онда и хистолошко испитивање "одрезака" савременим методама (а не под микроскопом, као што се то онда радило);

В) докумената о форензичким експертизама механичких повреда лобања, као и поновљено форензичко испитивање лобања са механичким повредама;

Д) ако је сачуван pepeo жртава Јасеновца, испитивање савременим методама - да ли је човек био спаљен жив или мртав? (Овај процес изискује специјалне лабораторије и специјалне инструменте, што је сасвим изводљиво, а што ми можемо, и компетентни смо да урадимо). Чак је и по pepелу Помпеје могуће утврдити да ли се у њему налази људски pepeo, или не. Да се сачувао pepeo инквизицијских ломача, било би могуће установити да ли су људи спаљивани живи или мртви;

2) Савремено психолошко-криминалистичко испитивање артефаката пронађених заједно са скелетним остацима жртава Јасеновца (у циљу добијања информација социо-психолошког и криминолошког карактера);

3). Психолошко-графолошко испитивање "Свједочења Комесаријату за избјеглице у Београду", које је 15. априла 1942. дало 12 пуштених Срба, и свједочења Прњатовића; објаснићу зашто је то неопходно након обраћања Патријарха Српске православне цркве и једногласне одлуке чланова комисије. Ради се о томе да ми православни не вјерујемо у непогрешивост папе; за католике ништа не значи изјава православног Патријарха, а са научне тачке гледишта – гласањем се не може достићи истина! Дозволићу себи да парафразирам великог Николу Теслу: "Морамо тако да урадимо, да би сваки напад на нас био раван самоубиству!" Посједујемо и жалосно искуство психолошко-графолошких испитивања 50 самооптужби и оптужби брата против брата из година стаљинистичке репресије - Черноsvитових, крвних сродника Јевгенија Васиљевича! Као и психолошко-графолошко испитивање "последње пјесме" великог руског пјесника Сергеја Александровича Јесењина, наводно написане крвљу и посвећене пријатељу! "Збогом, пријатељу мој, збогом", прије него што се пјесник "објесио" у соби "Англетере"! Колико је великих пјевача пјевало ову пјесму, не сумњајући да је она - фалсификат!

4) Дефинисање архетипова јасеновачких жртава и целата; овај посао можемо почети колико сутра, јер, колико ја знам, многи потомци жртава Јасеновца су живи и њихове адресе су познате; вјероватно су сачувани и породични албуми. Ми смо такође успјешно спроводили и детаљне студије, као, на примјер, приликом реконструкције правог портрета Витуса Беринга и Шандора Петефија. Тренутно радимо на породичном стаблу 120 царава Јапана и јапанског шогуна - Хонга Минамота. Овакво истраживање је неопходно још и због тога да би се утврдила социјална патологија усташтва, те психопатологија усташа у Јасеновцу, која се јасно манифестовала у монструозној тортури жртава; а такође и психопатологија која настаје код затвореника у концентрационим логорима (слична истраживања спровођена су под надзором проф. Е. В. Черноsvитова у Шумским казнено-поправним институцијама СССР-а, укључујући и осуђенике на смрт, а резултати су у "редигованом облику" били презентовани на Међународном конгресу социолога у СССР-у и Мексику (као што сам претходно поменула), као и у зборницима и књигама Е. В. Черноsvитова и А. А. Зворикина "Типологија личности и особености људског карактера: конкретно-социолошка истраживања", М. наука 1982; Е. В. Черноsvитов. Ј. А. Алферов, "Психопатологија и патокарактерологија у ШКПЗ", 1984 (ДСП).

Социјална патологија и психопатологија жртава јеврејског холокауста проучава се на многим институтима у Израелу и САД.

5) Хитно сачинити архив наше комисије и преузети: 1) Сву документацију форензичких експертиза, гдје год да се она налази, уколико се односи на Јасеновац; а можда постоји и документација криминалистичких експертиза. Ако то не урадимо ми - урадиће други. Изузетака од правила да архиве дају документа на кориштење само по одобрењу има у изобиљу, чак и када је ријеч о специјалним архивама: 1) КГБ и архиви Комунистичке партије СССР-а предали су, на примјер, документацију Институту за свјетску књижевност, специјални архив Библиотеке Лењина предао је архив Шнејерсона, баш као и архива Конгресне библиотеке САД. Марина Алфредовна има велико искуство у раду у специјалним архивима, и она може преузети тај дио посла. 2) Преузети све документе који се односе на Јасеновац (или њихове електронске копије) из архиве Вермахта, војних архива, итд, као што су то урадили Институту за проучавање холокауста.

6) Покренути периодична издања Међународне комисије за утврђивање истине о Јасеновцу, на примјер мјесечни часопис за информисање о активностима комисије и лабораторије, итд.

Шта, по нашем мишљењу, треба да се уради прије ископавања масовних гробница: да се начине модерне фотографије из ваздуха, уз аеросондирање "заједничких масовних гробница". Нећу открити тајну ако кажем да су хасиди још крајем 80-тих година прошлог вијека то учинили у потрази за својим гробницама у Совјетском Савезу - о чеми су детаљно извјештавала два канала Лењинградске телевизије - "Канал 5" и "600 секунди", као и познати совјетски научник, професор Виктор Дерјагин, у листу "Вријеме". У САД је 1991. г. о томе такође извјештавао начелник архива Конгресне библиотеке САД, кнез Алесеј Павлович Шчербатов.

Такође сматрамо да је неопходно извршити ексхумацију посмртних остатака људи сахрањених дуж обала Саве и Дунава.

Надам се да сте из мог извјештаја схватили да вам нудимо ПРОГРАМ научних истраживања на путу до истине о Јасеновцу. Поред тога, желим да вас обавијестим да смо спремни да у веома кратком року окупимо извршиоце овог програма - професионалце и наше истомишљенике (прелиминарни преговори са њима су већ обављени).

Још само неколико ријечи о стварима које ми не дају мира:

1. Питање за нашег предсједника: "Уважени професоре Живановићу! У вашој књизи неколико пута се говори о томе да сте Ви у "масовним гробницама", где је било на хиљаде тијела, на само некима од њих пронашли прострелне ране. Нигдје нисте објаснили зашто су целати ипак још и пуцали, а не само ударали маљем у спљесочницу или пререзивали грло својим жртвама? Ви знате зашто су целати помало, али ипак - пуцали? У једном тренутку Ви то објашњавате овако: "целатима је било жао да троше муницију на своје жртве!"

Ако Ви немате одговор на ово питање, ја имам: усташе су пуцале у раднике који су копали јама и закопавали лешеве, јер су ти радници имали лопате, и једноставно је било опасно прилазити им само са маљем или ножем у рукама! Из истог разлога су неки скелети лежали окренути лицем на горе, или на боку! То су били радници, али не из логора!

Сјећате ли се да сте учили дијелове радничких чизама, који су лежали заједно са костима?

2. Драги професоре Живановићу, у Вашој књизи нисам пронашла објашњење због чега хиљаде људи, које су стајале на ивици јама и већ добро знале шта их чека, никада нису целатима пружиле отпор! Па усташа је било стотинама пута мање!

Дозволите ми да кажем како ја, као психолог и криминолог, то објашњавам. Дозволите ми да повучем неке паралеле између целата-усташа, и целата из "тројки" совјетског НКВД-а - паралеле су, наглашавам, само психолошке, и ништа више!

Већ сам поменула да је 50 људи из фамилије професора Јевгенија Черносвитова било стријељано током Стаљинове репресије. Он је рехабилитовао готово све Черносвитове (путем Генералног тужилаштва Русије, наравно!) - јер је аристократама, еминентним јавним личностима и политичарима углавном судила "тројка". Суђење је бивало кратко, а онда би један из "тројке" редом пуцао у потиљак осуђенима, које су претходно свлачили до голе коже, и мушкарце и жене, и доводили их једног по једног до зида, у ставу лицем према зиду. И тако је у једном граду, где је НКВД стријељао много Черносвитових, Јевгениј Васиљевич радио на "кривичним предметима" убијених рођака. Помагао му је носилац почасне пензије МУП-а СССР, пуковник ... који је Ј. В. испричао да је он лично стријељао 10-так Черносвитових - 9 мушкараца и једну жену. Био је то говорљив, веома очуван и доброћудан старац!

Шта је мени, као психологу, било посебно интересантно из приче Е. В.:

а) осуђени су се према зиду кретали у реду, и често се свађали ако би неко покушао да прође мимо реда! Они су такође изражавали другима своје незадовољство ако би неко заузео "њихово" мјесто пред зидом! И то - секунд прије смрти! Никада се није десило да неко изрази неслагање са пресудом "тројке"!

б) Е. В. је признао да према "старчићу-касапину" његових ближњих није осјећао било какве негативне емоције! И да му је чак био захвалан за помоћ у потрази за документима, и за приче о томе како су његови ближњи умирали! Ето таква је... људска психологија! Жртве, које су остављене на ивици јаме, "мирно" су очекивале ударац маљем у спљоочници, или нож под грло ... Мама су настављале да доје бебе, или да их хране на цуцлу из бочице са млијеком!

3) Неколико ријечи о социјално-криминалној психологији усташа. Усташе су убијале ударцем маља по спљоочници или резањем гркљана ножем, не зато што им је било жао да троше муницију. Убиство из пушке или аутомата је превише "уопштено"- соттопрласе (*енгл: опште мјесто, прим. прев.)! Крајњи степен попустљивости целата према жртви захтијева, извините, интиму, како приликом убиства, тако и приликом мучења! Мирни и директан контакт целата и жртве и јесу обезбјеђивали маљ и нож! Социо-криминална патологија је још у повоју. Књига професора Србољуба Живановића је неисцрпан рудник информација за ту нову науку!

4) Уважени професоре Живановићу, пишете да су усташе, осјетивши да се приближава крај рата, почеле да ископавају и спаљују лешеве, како би умањиле своје злочине... Можда и јесте тако! Али мене је више импресионирао други мотив, који сте Ви у вези са активностима модерних "усташа" назвали: МРТВЕ ПОНОВО УБИЈАЈУ!

Човјек модерног доба и здравог расуђивања не може разумјети мучења и погубљења лешева ископаних из гробова! А ријетко да који римски цар то није чинио са лешом свог претходника! Дакле, прва акција цара Тиберија, пасторка цара Августа, била је да ископа Августов леш, веже га за своју кочију, неколико сати се њоме вози по Риму, а затим остатке баца псима. Савремени историчар из САД, професор Принстон универзитета Роберт Дарнтон, у својој књизи "Дневник становника Единбурга," описује мучења, различита погубљења и езекуције лешева ископаних из гробова. Све се то у XVI-XVII вијеку практиковало у земљи у којој Ви сада

живите. Усташе су вјероватно наслиједиле архетип лешоманије... *delusion of corpse...* (*енгл: лешоманија, прим. прев.)

5) Постоји веома озбиљна примједба у вези са симболом Јасеновца, односно положаја крста, Давидове звијезде и точка.

1. Према размјери броја погинулих у концентрационом логору Јасеновац у односу на живе, на прво мјесто треба ставити точак, не у доњи, него у горњи дио. На друго мјесто треба ставити Давидову звијезду, а на треће православни крст поред Давидове звијезде.

2. Према космогонији: од памтивијека, када би цигански табор бивао потпуно уништен, Цигани би говорили да табор одлази на небо. Велики совјетско-руски редитељ Емил Латигану тако је и назвао свој филм "Табор одлази на небо" (*код нас преведено као „Цигани лете у небо“, прим. прев.). Још један совјетски филм, који је збиља задобио опште признање Рома, документарно приказује како њемачки тенкови из забаве гусјеницама газе ромске караване са старцима, женама и дјецом; они који су преживјели ову трагедију говорили су да табори одлазе на небо. Велики руски писац Максим Горки, који је сматрао да су га Роми одгајили и обликовали његов поглед на свијет, у многим својим делима такође је користио овај израз - табор одлази на небо.

3. Православни крст мора бити на десној страни, у простору права, истине, истока. Ми носимо вјенчано прстење на десној руци, крстимо се здесна налијево, итд. Лијеву страну - запад - заузима католички крст: прстење им је на лијевој руци, крсте се слијева надесно, итд.

4. Давидова звијезда је симетрична, тако да она не зависи од страна у простору.

Мислим да симбол треба обавезно промијенити. Сачувала сам на омоту стари симбол, пошто одлуку по том питању мора донијети Комисија. Али имам модел новог симбола на компакт-диску.

Извјештај Марине Алфредовне Черносивитове сачињен је тако да у потпуности схватите шта је то "Јасеновац" у наше вријеме! То је, по нашем мишљењу, доста озбиљније од онога што се сада дешава у Сјеверној Африци.

Хвала на пажњи!

Др Ванда Шиндли

ВЈЕРСКИ РИТУАЛ И СИМБОЛИЗАМ У ХРВАТСКОМ КЛЕРОДРЖАВНОМ ГЕНОЦИДУ

Добро документовани случајеви везани за озакоњени и са виших инстанци наређени геноцид са предумишљајем, почињен у Другом свјетском рату од стране хрватске клеродржаве¹⁶, сугеришу буквално тумачење одређених дијелова Библије, стављене ван контекста и без поштовања хришћанске доктрине, а у циљу оправдавања геноцида у име Католичке цркве. Хрватски свештеници су узимали дијелове Светог писма ван контекста и извртали њихово значење, како би оправдали геноцид, терор и мржњу према онима који се нису приклонили римокатоличком папи. Наш циљ је да покажемо јерес и хулу таквих ријечи и дјела у односу на библијске дефиниције и хришћанску доктрину¹⁷, користећи Свето писмо и ријечи и дјела усташа, а заједно са њима и више од 1000 усташких свештеника¹⁸. Први пут у модерно доба, један такав процес стављања дијелова Светог писма ван контекста, и њиховог потпуног искретања, нашао се у ријечима првог предсједника нове Хрватске, Фрање Туђмана.

---

¹⁶ Види: John Cornwell: *Hitler's Pope*. New York, Penguin, 1999; Edmund Paris: *Genocide in Satellite Croatia 1941-1945*, Chicago, American Institute of Balkan Affairs, 1961; Vladimir Dedijer: *Yugoslav Auschwitz and the Vatican*, New York, Prometheus, 1992; Mark Aarons and John Loftus *Unholy Trinity*, New York, St. Martins, 1991; Srdja Trifkovic: *Ustasha: Croatian Separatism and European Politics, 1929-1945*, London, Lord Byron Foundation for Balkan Studies, 1998; Milan Bulajic Jasenovac: *Jewish Serbian Holocaust (the Role of the Vatican) in Nazi-Ustasha Croatia (1941-1945)*, Belgrade: Fund for Genocide Research, 2002.

¹⁷ Јерес: (из грчког): "одступање од прихваћеног учења или праксе".

¹⁸ Када су проучавали религију, социолози нису изучавали да ли Бог постоји, нити су доносили судове о вриједности неке религије, већ су умјесто тога проучавали религију као друштвени феномен, истражујући, на примјер, карактеристике одређене религије и уочено понашање њених присталица, њену функционалност и дисфункционалност, сукобе између религијских група, и тако даље, кроз чињенице и појаве које се могу провјерити.

"Теологија" Фрање Туђмана

Баш као што су свештеници прије, и за вријеме Другог свјетског рата изопачивали Свето писмо како би оправдали римокатолички рат против православних хришћана и Јевреја, покушај Фрање Туђмана да оправда геноцид, антисемитизам и мржњу - врсту мржње која је резултирала терором у Независној Држави Хрватској (у даљем тексту, НДХ) - ставља ријечи из Библије ван контекста, и доводи до запрепашћујућих "закључака". На примјер, Туђман цитира Јеванђеље по Матеју, 5:43, говорећи: "Заповијест: 'Љуби ближњег свог, и мрзи непријатеље своје', потврђена поуком да се у сваком националном непријатељу (Израела) такође види и Божији непријатељ, нужно је доводила до оправдавања чак и незапамћених облика насиља"¹⁹. У ствари, библијски одломак гласи" [43] Чули сте да је речено, љуби ближњег свог, и мрзи непријатеље своје. [44] Али ја вам кажем, љубите непријатеље своје: чините добро онима који вас мрзе:..."²⁰. Туђман је изопачио саму суштину хришћанске доктрине - љубав према ближњем. Туђманово светогрђе је од исте врсте као и оно које су користили католички свештеници да за вријеме Другог светског рата уче Хрвате да убијају и пљачкају своје сусједи у име католичког хришћанства. Пошто је католичка вјеронаука ствари поставила на такав начин, онда католици "нису у обавези да читају Библију" а "исправно тумачење Ријечи Божије припада Цркви коју је Он основао, то јест, Католичкој цркви"²¹, па ће за доброг католика тумачење Библије нужно долазити од католичких свештеника или католичких апологета.

Туђман, који је учио под скутима хрватских католичких свештеника, вјероватно није у потпуности прочитао чак ни стих који је навео, нити разумио хришћанство и Нови завјет, да би покушао такво једно извртање хришћанске доктрине. Туђман је докторирао политичке науке, и вјероватно је учио и о истраживачким вјештинама, тако да је тешко замислити да би ризиковао да се осрамоти намјерно погрешно цитирајући Библију. Логичније објашњење би било је да је цитат извукао из биљешки из вје-

---

¹⁹ Из издања од 1989. Обављеног у Загребу, Беспућа – повијесне збиљности, *Horrors of War: An essay on the History and Philosophy of Violence*, стр. 170-171, превод Вида Јанковић и Светлана Раивчевић. www.srpska-mreza.com/library/facts/Tudjman.html

²⁰ Овај пасус је једино мјесто у цијелој Библији на којем се ријечи "мржња" и "непријатељ" појављују у истом пасусу. Уколико другачије није назначено, сви библијски списи су из Доуеј-Рајмсовог превода латинске Вулгате.

²¹ Библијски катехизис. (О'Брајен, 1924; отац Хаиме Пазат Де Лис, 1997). Поука 15:1; Поука 14:9.

ронауке, можда и оних које је направио у младости, када су, прије и током Другог свјетског рата, католички свештеници у Хрватској и Босни (као и они који су служили Анти Павелићу, хрватском вођи од 1941-1945, и његовим терористима у егзилу) поучавали Храте управо таквом изопаченом и јеретичком "хришћанству", припремајући их за геноцид. Они су их учили да мрзе. Они су их учили насилничком расизму Анте Старчевића.

Они су их учили да се наоружају, и уписали их у усташе, "крсташку" војску, али не војску библијског Бога или Христа, него папину.²² Главна особина усташког терора и геноцида је била расистичка мржња према Србима и Јеврејима: "Србин је нељудска звијер (Старчевић), расно другачији од Хрвата и генетски удаљен од њега (Суфлеј), византијско-оријентални интригант, 'страни трн у самом хрватском тијелу' (Павелић)".²³ Павелић користи библијску симболику, метафорички приказујући Србе као "трн". У Новом завјету, најпознатија употреба ријечи "трн" је за трње које је боло Христа, што сугерише божанску природу Хрватске. Али највјероватније је да се алузија односи на Књигу пророка Језекиља, 28:24, "А у дому Израиљевом неће више бити горког камена спотицања, нити трња што изазива бол свуд око себе, од оних који су против Израиља; и они ће познати да сам ја Господ Бог". Овдје су Хрвати, као и у другим пренесеним наводима, нови "изабрани народ"; Срби су "трње што изазива бол".

Имајући у виду да је тумачење Библије домен католичке цркве и свештеника, ријеч "страни" говори још више. Та ријеч се користи само два пута у енглеском преводу католичке Библије; међутим, на српско-хрватском, именица "странац" значи и "неко/нешто стран/о" и „странац“ или „из стране земље“; посљедња ријеч се користи у другим библијским стиховима, Библији краља Џејмса, и новим интернационалним преводима. Павелићева употреба ријечи "неко/нешто стран/о" у његовој карактеризацији Срба у Босни и Хрватској директно указује на црквено тумачење: Павелићев "духовни вођа" у Загребу био је надбискуп Степинац. Степинчева ријеч за Србе преведена је и као "неко/нешто стран/о" и као „странац“.

²² Paris, Edmund. *Genocide in Satellite Croatia 1941-45*. Chicago: American Institute for Balkan Affairs, 1961. Такође видјети свједочење Хрватице Маре Рупчић о Мати Могушу, свештенику из Удбина, који је наређивао тамошњим усташама, у Дедијеровој *Yugoslav Auschwitz and the Vatican*, New York, Prometheus, стр. 360-62.

²³ Trifkovic, Srdja. *Ustaša: Croatian Separatism and European Politics 1929-1945*. London: Lord Byron, 1998, стр. 44. Друго издање ове књиге излази у априлу 2011.

Јерес НДХ-зијског хришћанства

Антихришћанска природа усташке клеродржаве и католичких присталица и активиста, од лаика до свештенства, па све до католичких вођа, може се пратити до темеља јудео-хришћанских начела - Десет заповијести.²⁴ Прва и Друга заповијест поставиле су оквире за оне који су побожни, и оне који то нису: (1). "Немој имати других богова осим мене." (2) "Не прави себи идола нити каква лика... Немој им се клањати, нити им служити". Бог обећава казну "до трећег и до четвртог кољена за оне који ме мрзе."

Прво, Павелић и католичке вође замијенили су Бога, а усташтво је замијенило Христово учење на исти начин као што су то учинили Хитлер и нацизам.²⁵

Библија каже да, као прво, само библијски Бог може да суди ко је онај ко се покорава Његовој Ријечи, или заслужује казну, и друго, само Он може да изврши казну. У супротном, они који суде и кажњавају као Бог, као што то чине Поглавник (Павелић) или Папа (Пије XII), крше Прву и Другу заповијест. Стављање поглавника или папе на мјесто Бога је, према хришћанској доктрини описаној у Библији, јерес и хула.²⁶

Усташе, укључујући и усташко свештенство, заклеле су се на оданост Павелићу, а не Богу. Свештеник Звонко Брекало носио је крст са натписом "Све за поглавника".²⁷ У другим случајевима, то је било "све за отаџбину"; и то, да иронија буде већа, у областима које никада никаквим историјским случајем нису биле дио хрватске "отаџбине". Изјава коју овдје наводимо, иако се позива на славу "Господу нашему", јасно ставља Павелића на прво мјесто:

---

²⁴ Излазак 20:3-17; Књига поновљених закона 5:7-21; Јеванђеље по Матеју 19: 16-19, 20:36-40 Доуеј-Рејмсовог превода (латинска Вулгата), Излазак 20:3-20 и Књига поновљених закона и Јеванђеље по Матеју као што је горе наведено; Нови интернационални преводи.

²⁵ Види Richard J. Evans' *The Third Reich in Power* (посебно Поглавље 3). New York: Penguin, 2005.

²⁶ Види напомену 2.

²⁷ Из свједочења усташе Јосипа Матијевића, наведене у Дедијеровој *Yugoslav Auschwitz*, стр. 272.

"Слава Господу нашему! Свака хвала Хитлеру, и бескрајна част и слава нашем вођи Анти Павелићу".²⁸ Усташе су своје заклетве на вјерност Павелићу и усташком покрету давале пред распећем, ножем, пиштољем и гранатом, скоро дословно стављајући Павелића за "бога" и Христа (Крста), као једнаког осталим трима симболима – инструментима убиства.

Као што модеран форензички психолог може да примијети, за интимизирани облици кривичних дјела перверзних серијских убица (почињених из непосредне близине, без употребе пиштоља, итд.), најважнија је симболика, уз, за неке од њих, и сувенире који ће их подсећати на њихове злочине. Такав је био случај са усташама, које су правиле огрлице од српских језика, или скупљале српске очне јабучице, као што је један италијански новинар извјештавао да чини Анте Павелић.²⁹

Истицање Друге заповијести има додатно значење: љубав према Богу изједначена је са држањем Његових заповијести, не само оних из Старог завјета, него и из Јеванђеља по Матеју Новог завјета, поглавља 19 и 20. Као што је већ горе и доље наведено, усташе, укључујући и католичко свештенство и црквене вође, систематски су кршиле све Божје заповијести, осим, можда, у дословном смислу, Пете заповијести: "Поштуј оца својега и матер..." Ипак, варварски злочини усташа треба да су, по ријечима др Првослава Гризогона, хрватског интелектуалца, срамота свих Хрвата, укључујући, наравно, и очеве и матере. У свом писму Степинцу, за које је од католичког надбискупа у Београду тражио да буде прослијеђено папи,³⁰ рекао је: "Ови догађаји унизили су име Хрватске за све будуће године. Ништа нас не може сасвим оправдати" и "Сво ово насиље над савјешћу и душом проузрочило је само још већу срамоту хрватском имену".³¹

Сви покушаји да се Хрвати убиједу како су злочини против њихових сусједа "божанска" дјела, плитки су, и представљају кршење треће заповијести, "Не узимај узалуд имена Господа Бога својега." Иако је и у Доуеј-

---

²⁸ Nedalja (Zabreg), april 27, 1941, наведено у Paris, Edmund. Genocide in Satellite Croatia 1941-1945.

²⁹ Malaparte, Curzio. Kaputt. Превод. Cesare Foligno. New York: E. P. Dutton, 1946. стр. 266.

³⁰ Види Paris (напомена 9), стр. 162 и 220.

³¹ Цитат из Трифковића: Ривели, Марко Аурелио. Надбискуп геноцида, Никшић, Јасен, 1999. стр. 124. (превод са италијанског). Оригинално писмо у Форинџ офису, R.5182/246/92, сер Роналд Кемпбел, Канцеларија Јавног биљежника, FO 371/37630, 163060.

Рајимсовом преводу, као и у Библији краља Џејмса кориштена ријеч "узалуд" умјесто "злоупотреба", што даје конотацију псовања, нова интернационална верзија посегла је за оригиналним текстом, како би начинила тачан превод, па је користила ријеч "злоупотреба", проширујући значење Заповијести. Када се усташка клеродржавна пропаганда позива на име Божије док крши Његове заповијести, онда она јеретички "злоупотребљава" име Божје, и користи Његово име "узалуд".

Четврту заповијест, "Сјећај се дана одмора да га светкујеш", усташе су скрнавиле тако што се нису либиле да спроводе свој терор на симболичне дане и празнике, укључујући и оне православних жртава.

Свједочанства говоре да је отац Филиповић урадио свој "посао" послите неђељне мисе, заједно са Матковићем, тако што је пробо бебу бајонетом³², а такође је, као командант логора, руководио масовним покољем у Јасеновцу у неђељу, 18. октобра 1942.³³ Тродневни масовни покољ у Шамцу почео је на дан Светог Илије, у суботу, 2. августа 1942, и настављен је до понедељка.³⁴ То су три од многих примјера усташког "рада" неђељом, уз кршење Четврте заповијести, и показивање одлучности и ревности да се убије што је могуће више Срба, Јевреја и Рома.

Шеста заповијест је "Не убиј." Иако Доуеј-Рајмсова и верзија краља Џејмса користе ријеч "убити", тумачење стварног значења ове ријечи је "убити невинне." Христове ријечи су у понављању заповијести у Јеванђељу по Матеју у свим верзијама преведене као "убиство." У Књизи изласка и Књизи поновљених закона, нови интернационални превод користи "убиство", прецизнију ријеч и у историјском и у савременом контексту, пошто се убиство у самоодбрани разликује од убиства невиних, као што је систематско масовно убијање мале дјеце, описано од стране свједока Седека Данона³⁵, или набијање мале дјеце на бајонет, као што су описали очевици (види доље). Даље, Данон описује још један инцидент, током којег је мајка, у покушају да спријечи да јој бебу одведу усташе, зграбила једног усташу за грло. Након тога, усташе су ухватиле бебу за ноге, замahnуле њоме, и разбиле јој главу о земљу.

³² Види доље свједочење Илије Петровића.

³³ Извјештај Хрватске државне комисије.

³⁴ Види свједочење Зорке Делић-Скиба како га у овој публикацији писмено преноси Џон Петер Махер.

³⁵ Алмули, Јаша. Јевреји и Срби у Јасеновцу, Службени гласник, 2009. Свједочење Седека Данона, *The Smell of Human Flesh*, 2000.

Седма Заповијест, забрана "прељубе" (или, на другим местима у Библији, "блуда") је такође исмијана чињеницом да су усташе силовале и, према признању оца Филиповића, наређивале да млађе жене и дјевојке буду силоване прије него што буду убијене на Градини. Иако Филиповић за овакве наредбе окривљује Ивицу Матковића, Филиповић је у то вријеме лично био командант логора. Даље, у свједочењу усташе Јосипа Матијевића наводи се да су свештеници Звонко Брекало, Липовац и Чулина правили забаве, "уживајући" са женама "често и до зоре." Када су три свештеника завршила своју забаву, Матијевић наводи да је један од њих рекао: "То је збиља било кршћански," исмијевајући хришћанство којем је требало да служи. Он даље цитира још једног усташу, који је за свештеника Чулину рекао: "[Он] говори о Богу, а сам се около сасвим лијепо курва."³⁶

Осма заповијест: "Не укради", била је кршена на свим нивоима усташке клеродржаве, као и од стране многих цивила. Надбискуп Степинац је често хваљен за чување неких загребачких Јевреја, тако што их је пустио да живе у његовим конацима; међутим, докази указују на то да је Степинац само упражњавао усташку праксу према осталима у јеврејској заједници, а то је да пусти неке од њих да живе онолико дуго колико су могли да траже средства из иностранства, пошто је њихова имовина у земљи већ била одузета. Даље, Степинац је имао корисну улогу у скривању у загребачкој катедрали злата и новца украденог од Срба, Јевреја и Рома, а Ватикан је имао улогу у обезбјеђивању да се украдена имовина искористи за бјекство усташа након рата, и њихово богаћење.³⁷

Девета заповијест забрањује давање "лажног свједочење против свог ближњег", али се у обичном говору тумачи као забрана лагања.³⁸ Али, била она узета буквално, или са ширим тумачењем, усташка клеродржавна пропаганда била је пуна лажи против својих ближњих. Примјер се може видјети на фотографији коју је католичка штампа била послала широм свијета да тражи средства за хрватску сирочад чије су родитеље убили Срби. У ствари, на слици је била Зорка Делић-Скиба заједно са

³⁶ Наведено код Dedijer, Vladimir. *The Yugoslav Auschwitz and the Vatican*, Prometheus, 1999, стр. 272.

³⁷ Види Aarons, Mark и John Loftus. *Unholy Trinity: The Vatican, the Nazis, and the Swiss Banks*. New York: St. Martin's, 1991, поглавље 5 и 6; Bulajic, Dr. Milan. *Jasenovac: Jewish Serbian Holocaust (the Role of the Vatican) in Nazi-Ustasha Croatia (1941-45)*, passim; Cornwell, John. *Hitler's Pope*. погл. 14, esp. стр. 266-7.

³⁸ *The Living Bible*, превод на савремени енглески, наводи ову Заповијест као "Не смијеш лагати".

својим братом. Дјеца на слици су српска дјеца чије су родитеље убили Хрвати. Да је ова чињеница била позната, види се из поступка жене у Јас-требарском, која је убиједила Скибиног посвојоца да су дјететови роди-тељи мртви.³⁹

Надбискуп Степинац је прекршио девету Заповијест када је за Вати-кан сачинио извјештај од девет страна, користећи "материјал" који је окривљавао "четнике и комунисте као зачетнике свег зла које се дешава у Хрватској."⁴⁰

Десета заповијест (издвојена у католичкој Библији) упозорава да се не "жуди" за женом, кућом, стоком или било чим другим што припада ближњем. Значајно је да је хебрејску ријеч "chamad" неки преводе у зна-чењу "узети" умјесто "жудјети"; други користе "жељети". У сваком случа-ју, хрватски свештеници који су обећали Хрватима дио опљачканих ства-ри њихових српских сусједа, као и они који су узели њихову земљу, стоку или другу имовине, прекршили су ову Заповијест, исто као и Седму.

Убиј трећину; преобрати трећину; депортуј трећину

Као и код планирања и обуке, извршење усташког геноцида одвијало се у сарадњи са католичким свештенством.⁴¹ Као што је приказано у доњем тексту, католичко свештенство и посвећени католик Анте Павелић користили су библијске ријечи и обреде да завију геноцид и тероризам у НДХ у плашт хришћанства.

Миле Будак, који је био са Павелићем у Италији, именован је 16. априла 1941. за министра за наставу и богоштовље, шест дана након што је основана НДХ и почело убијање и затварање Јевреја и Срба. До јула, Будак је установио сљедеће: "Усташки покрет је заснован на религији. Због тога, наша дјела проистичу из наше посвећености религији и Католичкој цркви." НДХ-зијска католичка клеродржавна команда за геноцид

---

³⁹ Фотографија се појављује код Драгоја Лукића у Били су само деца (They were Only Children): Grafomark, 2000, стр. 139.

⁴⁰ Извјештај Хрватске државне комисије, наведено код Vladimir Dedijer's. Yugoslav Auschwitz and the Vatican. Prometheus, 1999, стр. 274-283.

⁴¹ Види напомену 1.

над Србима била је јавно објављена у мају⁴², а Миле Будак 22. јула 1941. у Госпићу каже: „Један дио Срба ћемо побити, други раселити, а остале превести на католичку вјеру, и тако претопити у Хрвате.“⁴³ Миљеници хрватске клеродржаве огрезли су у религију. Црква је због католичке доктрине била надлежна за тумачење ријечи Божје; па је било забрањено самостално тумачити Библију.⁴⁴ У Књизи пророка Језекиља, Језекиљева улога је била да изрекне упозорење "бунтовним" Израелићанима који "нису ходили у [Његовим] заповијестима", односно нису поштовали Његов суд. У 5. поглављу, суд је предсказан кориштењем Језекиљеве косе и давањем посебних упутстава да обрије своју косу, а у стиху 2. шта да уради са њом: "Једну трећину ћеш спалити усред града, . . . узми другу трећину, и исијечи је на комаде ножем свуд око себе: а задњу трећину распи у вјетар, и ја ћу извући мач за њом". У стиховима 11-12, због бунтовних који не буду послушали упозорење, Бог ће учинити са људима онако као што је Језекиљ учинио са својом косом. Он ће растурити људе у три "дијела" и "неће имати милости" у свом суду. "Једна трећина Израиља биће уморена кугом, и скапаће од глади усред њега: друга трећина ће пасти од мача свуд по њему, а задњу трећину ћу расути у све вјетрове, и за њима ћу извући мач."⁴⁵

У Књизи пророка Захарија, Бог Старог зајета чини сличан суд над свим оним народима који нападају Израил: "И биће по свој земљи, рече Господ, двије трећине по њој ће се расути, и пропаће: али ће трећи дио

⁴² Према Дедијеру, министри Будак, Жанић и Пук су у мају сви јавно објавили да ће "једну трећину Срба убити, једну трећину протјерати, а једну трећину преобратити", док је Виктор Гутић рекао: "Сво то српско смеће преко 15 година ћемо побити; ставићемо њихову дјецу у самостане и направити од њих добре католике." *Yugoslav Auschwitz and the Vatican*. Prometheus, 1999, стр. 289. Није наведен извор; ипак, Дедијер је имао приступ документима и евиденцијама.

⁴³ Paris, Edmund. *Genocide in Satellite Croatia 1941-1945*. Chicago: American Institute for Balkan Affairs, 1961, стр. 100. Парис цитира Ејвро Менхетна и Виктора Новака. Ова формула за геноцид се такође налази у изјави њемачког посматрача Хермана Нојбахера "Рецепт за рјешавање православног питања. . . : 'Једна трећина мора бити преобраћена у католичанство, једна трећина мора напустити земљу, а једна трећина мора умријети!'" Задња тачка овог програма била је остварена. Наведено код Париса, стр. 15.

⁴⁴ Види напомену 6.

⁴⁵ Књига пророка Језекиља, 1-5. Латинска Вулгата, Доуеј-Рајмсов превод; Нови интернационални превод са кориштењем хебрејских и грчких текстова каже да ће прва трећина умријети од „куге или пропасти од глади," стих 5:12.

бити остављен".⁴⁶ Треће помињање убиства једне трећине налази се у Апокалипси (Откровење у другим Библијама), када библијски Бог кажњава оне који се нису покајали за "своја убиства, нити за своја чарања, нити за свој блуд, нити за своје крађе"(9:21) ослобађајући демоне који су били задржани, "припремљени за час, и дан и мјесец, и годину: када ће побити трећи дио [човјечанства] (9:15).

У хрватској клеродржави, методе убијања укључивале су ватру, спаљивање и затварање људи у домовима и селима прије него што су бивала срањена са земљом; сјечење "на комаде ножем"; депортовање или "расипање у вјетар", а затим сјуривање мачем, или бајонетом; и, као код Захарија, остављање трећег дијела, који је преобраћен и утопљен у католичку клеродржаву, потпуно уништење православних хришћана, Јевреја и Рома, "прочишћење" католичке клеродржаве.

Постоји обиље примјера који су документовани, али овдје ћемо навести свједочење.

Борислава Шеве, Србина који је, као професионални бербер, имао у Јасеновцу више приступа од других, и који је видио како су живе жртве хватане за руке и ноге и бацане у зидану пећ прије изградње Пицилијевог крематоријума.⁴⁷ Парис наводи да су јеврејска дјеца жива спаљивана у Пицилијевом крематоријуму.⁴⁸ Документовани су и бројни примјери спаљивања живих православних хришћана у црквама и у домовима.⁴⁹

Према свједочењу усташе Марка Плетикосе истражитељима ратних злочина, клање ножем било је светиња за усташе, укључујући и свештеника Филиповића: "Фратар је био веома вјешт и знао је како се коље. Он није желио да користи сјекиру или маљ, као што су то чиниле друге усташе. Сјекира и маљ нису били поред Распећа [као усташки симболи]

---

⁴⁶ Књига пророка Захарија, 13:8. Доуеј-Рајмсов превод латинске Вулгате.

⁴⁷ Лукајић, Лазар. Фратри и усташе кољу. Фонд за истраживање геноцида, Београд, 2005, стр. 635-639. превод на енглески: Петар Макара на www.srpska-mreza.com. Такође види Николић, Никола. Јасеновац: логор смрти. Загреб, 1976; Данон, Седек. Мирис људског меса. Београд: Фонда за отворено друштво, 2002, превод на енглески: Надежда Обрадовић.

⁴⁸ Paris, Edmund. Genocide in Satellite Croatia. Chicago: American Inst. for Balkan Studies, 1961, стр. -.

⁴⁹ исто. Такође види; Dedijer, Vladimir. Yugoslav Auschwitz and the Vatican. New York: Prometheus, 1999. Извјештај Хрватске државне комисије, 1945. Репринт Бања Лука, 2000, превод на енглески Драгица Бањац.

када су усташе давале заклетве.⁵⁰ Плетикоса је такође рекао: "[свештеник Филиповић] је највише волио да коље дјецу. . . . Док би један усташа држао дијете да се не може мрдати (што би сметало [Филиповићу]), он би зграбио главу дјетета једном руком, док је у другој држао нож". Плетикоса описује да је свештеник Брекало пресијецао грло дјетета полако, да би се могле направити фотографије за упућивање других усташа у технике исправног клања.⁵¹ Убијање намјерним изгладњивањем (глађу), "пошастити" и отровом такође је добро документовано: на примјер, усташе су намјерно загађивале воду за пиће да би била "горка", или отровна, тј. да не би била питка, као што је приказано у Библији у Откровењу 8:11: "и многи људи помријеше од вода, јер бијаху начињене горким."⁵² Други примјер може да се односи на резање гркљана, и монахиње које су тровале дјецу у Старој Градишци, утрљавајући им четком отров у усне⁵³: "Они су сви застранили ... Никог нема да чини добро, ни једног јединог. Њихова грло је отворен гроб: својим језиком чине превару; отров аспиде је на њиховим уснама" (Псалми 13:3). Чак су можда и неки радови у Јасеновцу, као што су копање глине и прављење цигала, били инспирисани ријечима извученим из библијског контекста, и коришћени од стране свештеника као инспирација за лоцирање логора у циглану: Излазак 1:14 каже: "И они свој живот начинише горким и тешким радећи са глином и опеком, и служењем сваке врсте, чиме су себе преоптеретили дјелима земаљским."

Усташе у хрватској клеродржави највише су користиле варварска оруђа која су се користила и у Библији: ножеве, мачеве (бајонете), и друга оруђа од гвожђа (сјекире и шипке) и дрвета (маљеви), поред намјерног изгладњивања, стварања погодних услова за пандемије, и тровања воде и хране.⁵⁴ Упркос чувеној чињеници да је Миле Будак рекао да је три

⁵⁰ Усташки симболи пред којима су давало заклетву на оданост Павлићу и усташком покрету били су распеће, нож, пиштољ и бомба.

⁵¹ Брекало није (у фебруару 1942) покренуо нову методологију убијања, него ју је само дорадио.

⁵² Види Николић, Никола. Јасеновац: Логор смрти. Загреб: 1976. Превод на енглески у Дедијеровој *Yugoslav Auschwitz and the Vatican*. New York: Prometheus, 1999, стр. 231-267.

⁵³ Алмули, Јаша. Јевреји и Срби у Јасеновцу [*Jews and Serbs in Jasenovac*]. Службени гласник, 2009. Свједочење Маре Вејновић.

⁵⁴ Види код Николић, Никола. Јасеновац: Логор смрти. Загреб: 1976. Превод на енглески у Дедијеровом *Yugoslav Auschwitz and the Vatican*. New York: Prometheus, 1999, стр. 231-267.

милиона метака на располагању за употребу за три милиона не-католика на новостеченим територијама, пиштољи су били ријетко кориштени, можда онда када би неки кукавички усташа био на неки начин угрожен, па је било потребно да се огради од своје мете. Али, у групама и са беспомоћним жртвама, убијање је било лично, интимно, уз симболику и оруђа Библије и Анте Старчевића ("сјекира" за вратове Срба, и маљ, који је жртвама доносио "врбе").

ИСПИЈАЊЕ КРВИ КАО БИБЛИЈСКИ РИТУАЛ

Усташе, укључујући и многе усташке свештенике, вјерно су слиједиле библијске случајеве испијања крви жртава, иако неки од сљедећих примјера служе као метафоре, а неки су дијелови Евхаристије: "[При]ђите заједно са свију страна моје жртве, коју сам убио за вас, велику жртву на горама Израилевим: да једете месо, и да пијете крв" (Језекиљ 39:17); "А ви ћете јести масти док се не наситите, и пићете крви док се не будете напили од жртве коју ћу убити за вас (Језекиљ 39:19) и "Јер пролише крв светих и пророка, и ти им даде крви да пију, јер су достојни" (Откровење 16:6).

Усташки свештеници највише су познати по пијењу или лизању крви жртава, и то можда, о ироније, због симболичких наредби у Новом завјету: "Ако не једете од тијела Сина човјечијег, и не пијете крви његове, у вама неће бити живота" (Јован 6:54) и "Јер моје је тијело истинска храна: и крв моја је истинско пиће" (Јован 6:56) и "Овај је путир Нови завјет у мојој крви: ово чините, кад год будете пили, мени у спомен". (1. Посланица Коринћанима 11:25). Чини се да су усташе буквално узимале и Књигу поновљених закона 32:14 ("пијте најчистију крв грозња") док су пјевале да не пију вина, него крв Срба из Книна (правећи риму због употребе ријечи „вино“). Варварска усташка навика, а посебно навика свештеника да лижу крв са њихових ножева за клање, или да пију крв жртава, шокирала је свједоке: свједок Томо Кркач свједочио је пред Хрватском државном комисијом да је "Мајсторовић [Филиповић] имао кратку гумену цијев коју би стављао на рану која је крварила, а затим би сисао крв, говорећи: "Ја желим да пијем комунистичке (или јеврејске) крви".⁵⁵ На питање о „Оцу Сатани“, јасеновачки логораш Јован Степановић сјетио се након

---

⁵⁵ Хрватска државна комисија. Злочини у логору Јасеновац. Бања Лука: 2000. Превод Драгица Бањац, стр. 65.

више од 60 година начина на који је Филиповић-Мајсторовић лизао крв: "Да, њихов свештеник, онај што је убијао људе, долазио је [у Јасеновац].

(Степановић устаје из фотеље да покаже) "Он би направио ред од око 60 Срба. Онда би рекао--'Ти--изаћи [из реда]'. Био је један веома висок момак, најмање 2 метра висок--. Био је много виши од свештеника. Свештеник му је наредио--'Сагни се!' [Високи момак] није хтио да послуша, и један усташа га је ударио у потиљак, па се сагнуо. Свештеник је узео нож (показује извлачење ножа из чизме) и заклао га [високог момка]. (Показује двапут како нож прелази преко грла) "Мајсторовић је његово име. Свештеник Мајсторовић. Онда је узео нож (показује како је свештеник лизао нож) [и рекао]: 'О, како је слатка српска крв.'

Кад су усташе постале популарне због свог варваризма, често су фотографисале своја звјерства. Најмучнија фотографија је једна на којој су усташе опколиле жртву. Једанусташа држи лонац да ухвати крв жртве којој само што није било пререзано грло.⁵⁶

Љубица Вучић је видјела са прозора комшијске куће у селу Мотике када је један усташа, након што је убио 60-годишњег Михајла Васића, употријебио свој прст да покупи жртвину крв са ножа, након чега је полизао крв са свог прста.⁵⁷

Ритуално сјечење беба из утроба мајки

Усташе су чиниле и најизопаченија дјела која се могу замислити, скрнавевћи светост жена и материнства исијецањем беба из утробе трудница. Ово није био само произвољан чин неког лудака. Чилеански министар је 1952. године у Београду навео ријечи очевица оваквог чина, када је мачка била стављена у испражњену материцу трудне жене.⁵⁸ Поред случајева које су испричали преживјели, од хрватског др Првослава Гризогона долази прича не само о таквом догађају, него и име жене и мјесто на којем се догодило да је беба трудне жене била извађена из њене утробе:

⁵⁶ Репродукције фотографија у књизи Николић, Никола. Јасеновац: Логор смрти. Шеста страна прије краја фото прилога.

⁵⁷ Књига Лазара Лукајића Фратри и усташе кољу. Београд: Фонд за истраживање геноцида, 2005, стр. 238-248.

⁵⁸ Наводи се код Paris, Edmund (види напомену 9). стр. 135.

Гризогона пише у свом писму Степинцу: "Ужасан је случај Милеве Божињић из Станбанце, чије је дијете уклоњено из њене материце".⁵⁹

Позивање на утробе мајки је углавном бенигно, и односи се на зачеће или на процес рођења, или, метафорички, на дјецу као "плод утробе". Фразе као што су "отворена [отварање] утроба/е" може дословно узети онај који тражи изговор за неко покварено дјело. Библијски наводи могу се изопачити, како би инспирисали незналице на чињење зла против не-католичких трудница.

Макс Лубурић је вјежбао "клање" у Италији, а Павелић је био толико импресиониран, да га је касније произвео у чин генерала.⁶⁰ Усташе су, у ствари, биле обучаване и „образоване" од стране Анте Павелића и других, а докази показују да су то углавном били свештеници, да чине неизрецива дјела над женама и дјецом. Према књизи Роналда Бејлија Партизани и илегал, Павелић је рекао својим усташким регрутима: "Добар усташа је онај ко може да употреби свој нож за сјечење дјетета из утробе његове мајке " (Time-Life, 1978, стр 112). За једно дјело, толико покварено да пркоси уобразиљи нормалне особе, инспирација за систематско спровођење овог ужаса над трудницама налази се у изопачењу 4. Књиге краљева 8:12 [2. Књига краљева 8:12]: "И Азијел му рече: Зашто мој господар плаче? И [пророк Јелисеј] рече: Зато што знам за зло које ћеш учинити синовима Израилевим. Њихове утврђене градове ћеш спалити огњем, и њихове младиће ћеш побити мачем, и разбацаћеш њихову дјецу, и распараћеш њихове трудне жене."

Ритуално убијање дјече и беба

Само је обучавање хрватских усташа у Италији терористичким тактикама употребе библијске симболике стављене ван контекста, уз подршку и одобравање католичких свештеника, који су погрешно тумачили Библију и Христово учење, одговорно за незамисливо мучење беба, као што је то описало неколико свједока: Танесја Тане Савановић је у селу Млака видио како се Макс Лубурић лично упустио у извођење "трика" бацања бебе у ваздух, да би је други дочекали на бајонет.

⁵⁹ Писмо је наведено код Ривелија (види напомену 23). Edmund Paris (напомена 9) даје више информација, цитирајући др Ујчића, надбискупа београдског, који је изјавио да су информације садржане у Гризоновљевом писму биле прослијешене Ватикану. Paris. стр. 220.

⁶⁰ Извјештај Хрватске државне комисије, стр. 59.

А када је он (Лубурић) видио неку жену, младу жену која љуља дијете у наручју, пришао је тој жени, говорећи: "О, госпо моја, имате дивно дијете!", и штипнуо је дијете за образ (гестовима показује). "Дозволите ми да узмем ваше дијете да се играм са њим". Наравно, жена је морала да му да дијете. А он је узео дијете, мало га бацио у ваздух, и потом ухватио. Играо се са дјететом. Он је исто радио и у другим логорима. Иза његових леђа, усташе су биле спремне. Након што је трећи или четврти пут бацио дијете у ваздух, није га ухватио својом руком, него је дао знак усташама, говорећи: "Сада", и један је усташа дотрчао под дијете, хватајући га бајонетом. Дијете је, наравно, одмах било мртво, а они су се смијали. То је било мучење логораша⁶¹.

У својој изјави под заклетвом, Савановић наводи додатни детаљ да је ова беба била стара између једне и по и двије године, да је Лубурић говорио: "Опа, опа", кад би бацао бебу у ваздух, и да је мајка вриштала и из свег гласа плакала кад је беба била убијена.

Божо Шварц је преживио ликвидацију логора Јасеновац 1 у Крапју, и био је послан на рад у Стару Градишку, гдје је присуствовао пробадању беба бајонетом.

Илија Петровић је радио у радњи за прављење столова који су коришћени за вјерске обреде Хрвата и муслимана. За вријеме обреда, он је са осталима морао да напусти радњу док се обред не би завршио.

Видио сам Мајсторовића (Филиповића) и Матковића, двојицу официра. Добили су велику награду. Након што се све завршило, поред је пролазила нека жена, и ми смо видјели да је жена била са дјететом. Држала је дијете на рукама. А двојица официра су рекли: "Хоћемо ли га узети?" И један од усташа је узео дијете за ногу и бацио га у ваздух. Други усташа је дочекао дијете на нож. То је био њихов трик. Али дијете није пало на нож. Пало је на земљу. Није га добро ухватио. И они су почели да се смију, смију. Овај је рекао: "Један - нула. Нисам га ухватио." А други усташа је поново хитнуо дијете горе, и овог пута га је дочекао, и дијете је било убијено.

Петра Јокић је имала четрнаест година када је одведена из свог дома са својом породицом, када је на путу за Јасеновац видјела како пробадају бебу бајонетом:

---

⁶¹ Свједочење је снимиио Шиндли (2003) са преводиоцем Александром Лазић. Превод Милка Бралић.

Нека жена се порађала. Један усташа је узео дијете, а имао је дуги пиштољ са ножем на крају. Ставио је бебу на нож и рекао: "Гледајте вашег малог партизана" [мајци].⁶²

Илија Ивановић је био у Јасеновцу, када је био свједок пробијања бебе бајонетом:

Било је много жена и дјецe. Они им нису отварали капију. Били су одмах поред ограде. Ми смо били тамо већ дуго времена, тако да смо одмах знали да их воде на Градину да их побију. Гледао сам са стране, уз ограду. Једна жена је држала дијете на рукама. Тражила је од усташе да јој дозволи да сједне доље, да подоји бебу. Он ју је гурао напријед. Онда ју је гурнуо, па почео да је заобилази. А она је сјела у јарак поред пута. Почела је да храни бебу. Онај усташа се вратио и ударио је по глави палицом. Она се онесвијестила. Он је узео дијете и бацио га у ваздух, па га дочекао на бајонет. То је била ужасна ствар. Ја сам само отрчао назад у логор. Нисам желио више да гледам.⁶³

Боро Пропош је био на путу за Јасеновац, када је видио пробијање бебе бајонетом:

Кад смо прешли Савски мост, легли смо на спавање негдје близу Градишке, у шуми. Ујутро, наставили смо да идемо за Јабланац. (То је на путу за Јасеновац). Тамо је била жена са малим дјететом. Нешто јој је требало. Тражила је нешто, а онда питала једног усташу да јој помогне. Он је рекао: "Не, српска свињо. Не, нећеш то добити. Ми не помажемо у таквим случајевима."

А други усташа је узео дијете и бацио га прилично високо. И тај [усташа] га је чекао доље са бајонетом, са великим ножем. И онда је дијете било убијено--у ваздуху. То је била посебна занимација, посебна ствар, дивна ствар за [оне] двије гадне душе. Ко их је тако учио, како су дошли до таквог начина размишљања, таквих осјећања, никад нећу разумјети. Кад бих живио и хиљаду година, никада то не бих могао да разумијем.⁶⁴

Љубица Вучић, која је у то вријеме имала тринаест година, и обилазила комшију у селу Мотике, видјела је како нека мајка покушава да трчи са својом бебом. Када је један усташа убо ножем мајку у леђа, она је хит-

---

⁶² Свједочење је снимиио Шиндли (2003) са преводиоцем Александром Лазић. Превод Милка Бралић.

⁶³ Свједочење је снимиио Шиндли (2003) са преводиоцем Александром Лазић. Превод Милка Бралић.

⁶⁴ Свједочење је снимиио Шиндли 2001.

нула бебу у снијег далеко од себе. Љубица је рекла: "Усташа је пришао беби и исто је избо бајонетом. Онда ју је носио на бајонету, а затим је бацио на пут. Дијете је одмах престало да плаче".⁶⁵

Заиста, немогуће је да нормална особа замисли, а камоли да разумије, садистичко уживање које су усташе налазиле у мучењу и убијању, посебно беба. Свјedoци описују да су се усташе смијале након појединачних убистава, а пјевале након масовних убистава.

Глагољица: заборављене жртве вјерског геноцида

Издање католичког часописа Недјеља од 17. априла 1941. садржи дијелове интервјуа са хрватским надбискупом Степинцем. Едмунд Парис сумира један дио тог садржаја: "Његово Преосвештенство Степинац, напомињући свој први интервју са поглавником [Павелићем], наводи како му је касније повјерио своју намјеру да уништи старокатоличке секте, а такође и Српску Православну Цркву".⁶⁶ Средином двадесетог вијека, Католичка црква, а не хрватски народ, имала је историјску жељу да уништи старокатолике и глагољицу.⁶⁷ Чланови старокатоличке секте, који су користили древно словенско ћирилично писмо, наводно створено у деветом вијеку уз помоћ два Грка, Ћирила и Методија, починили су два злочина, не против Бога, већ против Католичке цркве: били су непослушни, али не Богу, већ папи. Одбили су да прихвате доктрину папине "непогрешивости", и користили су ћирилично писмо православних хришћана, доказ грчког поријекла својих обреда у деветом вијеку. Глагољица је одбила да се покори, исто као и православни живаљ (Грци, Срби, Руси, итд.) и протестанти. (Степинац је написао у свом дневнику: "Раскол је највеће зло у Европи, скоро веће од протестантизма").⁶⁸

Доказ да је клеродржавна влада планирала да, поред православних Срба, изврши "истребљење" и старокатолика, налази се у ријечима Мир-

---

⁶⁵ Из свједочења Љубице Вучић у књизи Лазара Лукајића Фратри и усташе кољу. Београд: Фонд за истраживање геноцида, 2005, стр. 238-248. Превод Петар Макара.

⁶⁶ Paris, Edmund. *Genocide in Satellite Croatia*. стр. 67.

⁶⁷ Потребно је много више истраживања о овој секти, како би се установило гдје и када су били на мети у НДХ.

⁶⁸ Наведено код Paris, стр. 67. *Stepinac's Diary*, стр. 176, књига IV.

ка Пука, министра правде, изреченим 25. фебруара 1942: Старокатоличка секта, заједно са српском православном, неће бити "призната" као религија у Хрватској, што практично подразумева истребљење присталица. Насупрот томе, Римокатоличка, "муслиманска црква" и "Швајцарска евангелистичка црква" [протестантска] биће признате.⁶⁹

Неопходност и потреба за њемачком подршком диктирала је то да је Црква, преко Хрвата, једноставно морала да причека да се позабави проблемом њемачких протестаната у Хрватској и, по аналогiji, у Европи и другдје. НДХ је прецизирала да онима од "грчко-источног" обреда (православни) који су се преобратили у протестантизам, то није било од користи, осим уколико је њихово поријекло било "изворно њемачко".

Још један доказ о одбијању да се приклони папи, што је за хрватски католицизам био смртни злочин, и то не само православља или јудаизма, илуструје случај унијата у Хрватској. Мара Вејновић, Српкиња чија је православна епархија прије једног вијека попустила притиску Ватикана да се приклони папи, али која је сачувала православне обреде, сматрана је "Хрватицом".⁷⁰ Смртна казна је била само за оне који су починили јерес, и то не против Бога, него против папе.

Усташе, укључујући и свештенике, служили су, али не библијском Богу, него папи као лажном богу. Један њемачки лист из 1944, уз напомену да се вјерске слободе не примјењују на православни живаљ у Хрватској, наводи: "Осим националистичких разлога, Павелић је настојао да представи себе као мисионара по основу свог рада у име цркве, истовремено желећи да стекне већи престиж. Ми се још сјећамо његове посјете папи у вријеме када је тек устројавао своју "државу".⁷¹

Није случајно да су усташе, под "духовним" вођством папе, надбискупа Степинца и усташких свештеника, постале "крсташи", као војска вође Католичке цркве, а не библијског Бога или Христа. Поред кршења Десет заповијести и чињења јереси против оних које је папа, а не библијски Бог, доживљавао као јеретике, усташе "крсташи" нарушили су суштину хришћанства да се "љуби ближњег свог као самога себе."

---

⁶⁹ Исто. стр. 170.

⁷⁰ Види Вејновићево свједочје у Jasenovac: Proceedings of the First International Conference and Exhibit on the Jasenovac Concentration Camps, Dallas Publ., 2005, стр. 17-32.

⁷¹ Наведено код Paris, стр. 69. Die Zeitung (Berlin), April 2, 1944.

Јован Бабић

НЕГИРАЊЕ ЗЛОЧИНА - НОВИ ЗЛОЧИН

Покушаћу, када је ријеч о злочинима над Србима, Јеврејима и Роми-ма у НДХ, да се осврнем на једну перманентну и ретроградну праксу негирања тих усташких злочина 1941-45. године, од стране одређених кругова Католичке цркве. Међутим, мој осврт се, сасвим свјесно, не односи на јасеновачке логоре смрти, којим се ова уважена конференција углавном бави. Дозволите ми да објасним због чега.

Када сам прије четири године од стране Музеја холокауста из Вашингтона понуђен да им будем сарадник-консултант за видео-аудио интервјуисање жртава, или директних свједока злочина у Јасеновцу, на понуди сам се захвалио из два једнако важна разлога. Први се разлог састојао у чињеници да су се Јасеновцем многи други истраживачи бавили много прије и исцрпније од мене. Други разлог је био у мом увјерењу да је искључиво бављење само жртвама Јасеновца, у самој својој основи инва-лидно, тиме и погрешно! Али, да скратим причу: био сам врло упоран, и успио сам, да их увјерим: да у НДХ за "иновјерце" - Србе, Јевреје, Роме и друге "непоћудне" - није постојао само један, него хиљаде Јасеноваца! Јер, за њих је Јасеновац, пошто су могли да буду убијени, а да за убиство нико не одговара, био, рецимо, њихов кревет! Или, стан, било која просторија у кући! Или, кућно двориште, башта, њива, ливада, цеста, улица, сеоски пут, пропланак, шумарак...

Захваљујући оваквом приступу проблему, да успут напоменем, Музеј холокауста је начинио непоновљиво вриједне документе о жртвама усташких злочина над "иновјерцима" овог региона, који су те злочине неким бољим чудом преживјели, и које више нико не може да негира. (Шта су, у том погледу, урадиле толике домаће телевизије, радији, новине?! Усуђујем се казати: ништа, или скоро ништа! Није ли и то било у националном интересу, ако ми уопште знамо шта нам је национални интерес: да се та до бола аутентична свједочења жртава не само сниме, задокументују, већ и да се, разумно и смислено, презентују јавности, да и то буде брана од безочног и безобзирног негирања злочина, које не представља само гријех пред Божјим, него и непорецив нови злочин пред људским законима.

А сада, будући да нисам у прилици да иоле систематски пратим негирање споменутих злочина, морам да се ограничим на само три таква објављена примјера. Као први, и најеклетантији, наводим примјер негирање усташког покоља Срба у глинској православној цркви. Тај злочин је у књизи фра Мартина Планинића из Томиславграда, под насловом "Фра Томислав Филиповић жртва клевете", страна 142, приказан овако: "Партизани, много пута у филмовима приказани у туђој униформи, знали су се преобући не само да на бојишту преваре противника, него више зато да свој властити злочин на другог пребаце. Партизанима је ишло у прилог да усташе у Глини учине зло Србима, а јер усташе то нису хтјели, учинили су то партизани у њиховој униформи, те на усташе бацили клевету, да би добили од Срба нове борце у своје редове..." Затим додаје "... да су партизани побили Србе у глинској цркви не само да оклевећу усташе, него и да понизе Хрвате чији државни представници и храбри бранитељи бијаху усташе. Било им је, дакле, јасно да клевета на војску пада и на народ, којег та војска брани..."

Да би ту "истину" учинио још убојитијом, он је поткрепљује чак и стихом:

То је нама наша борба дала,
Наша злоћа на усташе пала.

Иде и корак даље, па на истој страници биљежи: "Зато се с пуним правом згражамо над злочинима које је србо-четничко-комунистичка војска учинила и на хрватску војску свалила. Не замјерамо ни хрватским партизанима што са свима нама дијеле своје згражање, него им замјерамо што се не стиде своје злочиначке прошлости..." Коментар?! Зар је и овој "повијесној истини" потребан коментар?! Можда је упутно да се цитира још и поука фра Планинића, са 141. странице исте књиге, везана за нашу тему - злочин и порицање злочина.

Јер, том поуком он, мада ненамјерно, открива праву сврху негирања. "Нијекање властитога злочина пред људима и људским судом - сматра фра Планинић - допуштено је с гледишта права. Сваки човјек ради свога добра гласа има право нијекати своју кривњу. То што вриједи за појединца, вриједи и за заједницу, па чак и за народ као такав. Нијечи све док ти се не докаже, па и онда кад ти се докаже..."

Злочин се у разматраним примјерима не "нијече" само директним негирањем и оспоравањем, већ и замјенама теза, искривљивањем, замагљивањем и релативизовањем кључних чињеница везаних за одређени злочин. И за то имамо веома увјерљив примјер у цитираној књизи "Фра

Томислав Филиповић жртва клевете" фра Мартина Планинића. Тај дио текста сада, у "расвјетљавању" усташког покоља више од 2300 Срба у Дракулићу, Шарговцу, Мотикама и Раковцу код Бањалуке, 7. фебруара 1942, који је извршила Друга Поглавникова тјелесна бојна, под командом надпоручника Јосипа Мишлова и предвођена фра Томиславом Филиповићем са Петрићевца, на свом интернет блогу користи и фра Велимир Блажевић, (претпостављам!) са Петрићевца. Зато цитирам према том фра Блажевићевом блогу: "Фра Иво Жилић, који је боравио у самостану Петрићевац од рујна 1941. до студенога 1950., у писму упућеном 5. српња 1978. фра Мартину Планинићу, који се бавио истраживањем злочина о којем овдје говоримо, одговарајући на питање: Што зна о покољу у Дракулићу, пише: 'У ноћи између 6. и 7. вељаче 1942. (од петка на суботу) дошли су усташе-муслимани с Дрине да се освете бањалучким православцима за четнички покољ извршен над муслиманима у близини Дрине. Та врста усташа називали су црне усташе'..."

Није тешко закључити како, увођењем у "игру" само двије нове тврдње, о датуму и извршиоцима злочина - "између 6. и 7. вељаче", умјесто давно утврђеног 7. фебруара, и "усташа муслимана с Дрине", умјесто Друге поглавникове тјелесне бојне и др. - већина чињеница везаних за тај монструзни масакр потпуно невиног српског живља, почиње да виси у ваздуху. Јер...

- ако је масакр извршен "6. на 7. вељаче", дакле: ноћу, онда аутоматски отпада тврдња да је фра Томислав Филиповић учествовао у покољу православне дјеце у шарговачкој основној школи, јер нема мјеста ни самој помисли да би дјеца у школи могла да буду ноћу, па још по најжешћој зими, - фра Томислав бива још безгрешнији ако су покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу, Мотикама и руднику Раковац извршили "муслимани с Дрине", "црне усташе", јер он није хоца па да "у акцији" прати "муслимане с Дрине", него католички фратар,

- невином постаје и главни планер злочина, стожерник за Хрватску крајину др Виктор Гутић, јер он никако није могао да за масакр ангажује "муслимане с Дрине", без обзира на то што су они дошли "да се освете бањалучким православцима за четнички злочин над муслиманима у близини Дрине",

- у фра Блажевићевом тексту спомиње се, додуше, да су "црне усташе" у Бањалуци "са собом узели Другу сатнију Поглавникове тјелесне бојне, у којој је духовник био фра Томислав Филиповић... " Таман посла: наићу неки "муслимани с Дрине", па са собом, како им је воља, узимају "сатније" Павелићеве личне гарде!

И када су већ у питању покушаји релативизовања дракулићке трагедије, или стављање под сумњу оних који су се њоме бавили, онда наведимо и ово питање са његовог блага.⁷²

"Колико се озбиљно може и треба узети оно што тако често понавља Јован Бабић, а што и други истомишљеници једноставно и посве некритички прихваћају, показује чињеница да Јован Бабић не зна ни тко је заправо био гвардијан на Петрићевцу!"

Шта на ово, поновљено, питање рећи него - Сачувај нас, Боже!

Но, пошто сам лично прозван, ред је да лично одговорим. Па да кренем неким редом.

Да је цитирану реченицу, фра Велимире, изрекао неки неупућени католик, сигурно је да бих само, у себи, рекао: "Опрости му, Господе, јер не зна шта чини!" А овако, то не би ишло. Јер, Ви сте фратар, Ви сте, разложно претпостављам, образован човјек, Ви прецизно вагате сваку своју ријеч, али Ви не трагате, мада правите такав привид, за истином, него, напротив, чините све могуће и немогуће да се та истина што више замагли, релативизује, доведе у сумњу. Тако, Ви, рецимо, не покушавате да директно оспорите сам чин покоља Срба од 7. фебруара 1942, будући да добро знате како то и није могуће оспорити. Али, зато моје писање, па и писање других, о том злочину називате - оптужбом. И то, забога, стога "што он (тј. ја, Јован Бабић!) не зна ни тко је тада био гвардијан самостана на Петрићевцу." За Вас је, дакле, фра Велимире, кључна ствар "тко је тада био гвардијан", а не да је "тада" од усташке руке пало, најмање, 2300 потпуно невиних српских глава! Што се, пак, тиче имена петрићевачког гвардијана, Ви знате, то видим из Вашег текста, безмало боље од мене шта сам до сада написао и објавио. Ријечју, Ви сте прочитали и мој одговор фра Мирку Филиповићу, уреднику "Свјетла ријечи", из 2003. и видјели да сам му се чак захвалио на исправци: да је гвардијан на Петрићевцу, фебруара 1942, био фра Анте Перковић, а не, како сам ја погрешно навео, фра Јозо Лопаревић. Али, то вас не интересује, јер ако бисте ово прихватили, остали бисте без "муниције" за своју главну тврдњу: како ја, будући да не знам "ни тко је тада био гвардијан...", пишем искључиво неутемељене "оптужбе" и "објезде".

Ако је, међутим, све онако како фра Велимир пише, онда је ред да свјетло дана, још једном, угледају и његове "истине".

---

⁷² <http://fra-velimir.blogspot.com/2010/07/ustaski-zlocin-nad-srbima-u-okolici.html>

1. Не знам заиста, фра Велимире, од које Вам је потребе да ми изно-ва постављате питања на која сам одавно дао одговоре. Као, на примјер, за Митровића шталу у Дракулићу, у којој је, према њемачком документу, који и Ви цитирате, затворено и изгорјело 50-оро Срба. Ви, опет, очигледно сасвим свјесно и намјерно, пишете да се, осим код мене, "тај догађај не спомиње нигдје другдје" и да се "врло основано може посумњати у његову истинитост"!

2. Да је фра Томислав Филиповић, којег велики жупан Велике жупе Сана и Лука у Бањој Луци, усташки пуковник Ладислав витез Алеман, у свом извјештају од 9. фебруара 1942. године, спомиње као жупника, предњачио у клању Срба, ни то не спомињем тек ради "оптужбе" и "објезде", већ на темељу оптужнице против Виктора Гутића, фра Николе Билогривића и Феликса Ниедзиелског из 1946. У њој, на 45. страници, дословце, пише: "Оптужени Гутић је одржавао присне везе са Петрићевачким само-станом, у њему је држао свој харангерски говор у мају 1941. г. и карактеристично је, да је из тог самостана регрутован главни кољач у Дракулићу фратар Филиповић." Опет, дакле, пишем на основу документа!

3. Љуто ми, фра Велимире, замјерате што, као податак о гвардијану са Петрићевца, користим изјаву Јове Вукобрата. Треба ли да се правдам тиме да мртва уста не говоре и да ми поклани Срби не могу да буду свје-доци? Јово Вукобрат је један од ријетких преживјелих, па је отуда и свје-док!

4. Тврдите да се у попису покланих Срба у Дракулићу нигдје не спомињу Ђуро Гламочанин и његова кћерка Радојка, односно да се њиховим именима манипулише, а при томе цитирате мој "Спомен-храм Светог великомученика Георгија"! Поново, рекао бих, намјерни превид: Ђуро је, пише у тој књизи, па сте и Ви могли да прочитате, био у њемачком заробљеништву и тако, једини у породици, преживио! Радојкино име је, такође у књизи, међу закланима.

5. Ни најмање нисам крив, иако ме сврставате у ред "одређених повјесничара и публициста" у које ваља сумњати, што се уз име фра Томислав Филиповића често јавља звање жупника. Јер, то звање, што Ви одлично знате, не потиче од неистинољубивих "одређених повјесничара и публициста" него из извора усташке провенијенције, које и Ви у свом тексту цитирате, као што је извјештај великог жупана Алемана и др.

6. Ви наводите да (гвардијан) Анте Перковић "пише да је узео неко-лико сељака Срба из Дракулића, који нису страдали 7. вељаче, и држао их у самостанском подруму док није прошла опасност за њихове животе." Хајде, фра Велимире, да и то прочитам: да је петрићевачки гвардијан

спасавао Србе прије 69 година, и да је то све до сада скривано од јавности! Зар стварно мислите да га Срби не би славили као, рецимо, свог истинског спасиоца, млинара Марка Липовца, Хрвата, који и данас има своју улицу у Бањалуци? Или, да га не би по добру памтили као, примјерице, фра Јосипа Јозу Маркушића из Јајца, фра Нику Кајића из Мркоњић-Града, фра Алфреда Пихлера из Александровца (потоњег бискупа бањалучког), фра Жељка Џају из Добратића, о којима сам и ја, разумије се: најпохвалније, писао!

7. Под тоталну сумњу доводите и моју бројку жртава (2300), јер сам је записао "по сјећању Васе Митровића". Затим нудите своју "истину": "Све се те бројке поготову разликују од оних (неколико стотина) које усмено и у приватним разговорима, а јавно се о томе не усуђују говорити, износе неки, још увијек живући Хрвати католици, а које су чули од оних који су ишли покопавати побијене у наведеним селима."

Тако, ето, фра Велимире, бројка је већ сведена на тричавих "неколико стотина" уморених Срба што, ваљда, и није неки злочин!

Ево још, на крају, неких "истина" из "Књиге бола", страница 25, фра Маријана Карауле из Ливна, везаних за "четничке хорде" из 1941. док 1550 покланих и у јаме безданке бачених ливањских Срба у тој години, ни једном једином ријечју не спомиње. "...Чим су се створиле четничке хорде - свједочи фра Караула - и Срби одметнули у ешкију те почели клати, палити и рушити, улиједила је реакција са хрватске стране: власт је из Загреба послала војску, муницију, топове... Дошле су и усташе... Страшна међусобна убијања - најприје четничко убијање католика и муслимана, а онда хрватска реакција, масовно убијање српског народа - трајали су до 20. коловоза 1941. када су у Ливно поново дошли Талијани..." Шта на ово, заиста: шта, ми да кажемо, поготово ја који сам из тог краја и одлично памтим догађаје из тог времена? Зар је довољно да поновимо стару истину: Негирање злочина је нови злочин! Да је поновимо, иако знамо да ни за тај нови злочин нико неће одговарати!

Марина Черносвитова

**РЕЗУЛТАТИ РАДА У АРХИВИМА БИВШЕГ
СССР-а, САД, ФРАНЦУСКЕ, ИТАЛИЈЕ,
АУСТРИЈЕ, ТУРСКЕ И МАЂАРСКЕ**
(Потрага за материјалима о Јасеновцу)

Прошла је цијела година након што смо послали тезе овог извјештаја за објављивање у Зборнику Конференције. Читаву годину смо наставили да радимо. Дозволите ми да вас упознам са резултатима нашег рада. Одмах желим да кажем да су ме, прије свега, заинтересовале нове и неочекиване информације, које би могле бити корисне на путу до истине о Јасеновцу! Дакле, тај пут је само за годину дана постао много краћи, судећи по интересовању о Јасеновцу које се изненада појавило у различитим земљама. Одабирајући информације које ћу вам презентовати, руководила сам се једним принципом: не понављати оно што већ постоји у изванредној књизи мог цијењеног пријатеља Србољуба Живановића! Његову књигу знам готово напамет, јер сам један од аутора Предговора руском издању. И још – одмах желим да кажем: опростите ми што материјал нисам обликовала на "научан" начин (нису наведени извори, фондови, па чак ни архиве из којих сам преузела оно што ћу вам рећи). Постоји за то један разлог који ме оправдава: информације сам добијала од људи са којима и даље треба да радим. Из извора које и даље желим да посјећујем. А Јасеновац није само логор смрти стотина хиљада људи, него поље најжешћих битака! Не волим високопаран говор: али... битака космичких размјера! За Србе је то исто што и Куликово поље за нас! (*у бици на Куликовом пољу 1380. г. бориле су се уједињене снаге руских кнежева против уједињене монголо-татарске војске Златне хорде; битка се завршила поразом Монгола, прим. прев.).

Током 2009-2010. г. обављен је рад на претрагама архивских материјала о јасеновачким логорима смрти у: Москви, Санкт Петербургу, Риги, Тарту, Кијеву, Харкову, Дњепропетровску, Одеси, Трансбајкалији (Чита) и на Далеком истоку (Хабаровск). Такође, у архивама Конгресне библиотеке САД, архиву Института „И. Е. Гагарин“ у Паризу, у архиви Салцбуршког универзитета...

Радили смо у архивама периодике, масмедија и извора са интернета.

Раштрканост архива које смо одабрали - посебна је прича! Да објасним: онај ко често мора да ради у архивима, нарочито у специјалним архивима, зна да се потребне информације не траже тамо гдје би у ствари требале бити. На примјер, информације класификоване као "ССУ" ("само за службену употребу"), као и информације класификоване као "СП" (строго повјерљиво), у бившем СССР-у су држане у архивима Чите (Трансбајкалија) и Хабаровска (Далеки исток). Оба архива формирана су током владавине гувернера Источног Сибира, Николаја Николајевича Муравјова-Амурског. Архив у Чити је затим постао архив партије есера (социјал-револуционара), а у Хабаровску - архив Далекоисточне Републике. Од 1923. оба архива су постала спец. архиви Централног комитета КПСС, који су имали и војно одјељење. Државни архив у Риги је у совјетско вријеме имао и инострано одјељење, које је сачувано до данашњих дана. У њему се налазе војни материјали Великог отаџбинског рата из страних извора. Чињенице о архиву Конгресне библиотеке САД и архиву Института „И. Е. Гагарин“ су вам, мислим, познате.

Остале архиве које смо изабрали, повезане су са великим европским високошколским установама, на којима се редовно спроводе научна истраживања (Салцбург, Тарту, Харков и Одеса). Наравно, коцка је пала на те архиве још и због тога што са њима имамо дугу и плодну сарадњу. Због тога нам је на услузи стајала и служба међуархивске размјене информација.

Почећу са, по мом мишљењу, интригантном информацијом преузетом из последњег једнотомног издања СЕР (Совјетског енциклопедијског рјечника), издавач "Совјетска енциклопедија", Москва, 1980). За вријеме постојања СССР-а успјело је да издаје и двотомно издање СЕР, које је репринт претходно наведеног. Јасеновца нема у рјечнику. Али под "усташе" налазимо следеће: "Фашистичка организација хрватских националиста од 1929-1945. г. Основана у иностранству (центри су били у Италији, Аустрији, Мађарској, Белгији, итд) од стране Анте Павелића... 1934. године у Марсеју су убили југословенског краља Александра I Карађорђевића, који је водио великокрпску војно-монархистичку политику, оријентисану према Француској и француском министру спољних послова Лују Бартуу. Године 1941. основали су фашистичку НДХ - Независну Државу Хрватску) ... Од 1941. до 1945. г. усташе су на територији Југославије убиле на стотине хиљада становника. Тренутно су активни у неколико земаља."

Оно што сам нашла у СЕР-у, информација је у "чистом облику", јединствена за све горе наведене војне архиве бившег Совјетског Савеза.

Само у архиву Риге, поред ријечи "ушаше" умјесто "фашисти" стоји "побуњеници против српске диктатуре у Југославији."

Како бих ријешила мој главни задатак, издвојила сам слjedeће тачке: 1) о Јасеновцу – нигдје ни ријечи, укључујући и претраге под категоријом "концентрациони логор"; 2) ушаше су првобитно биле антисрпска терористичка организација, а њихова прва акција - убиство српског краља, који је водио великосрпску политику; 3) ушаше су на територији Југославије убиле стотине хиљада Југословена – читај, Срба! У Совјетском Савезу су одувijek потврђивали, чак и у СЕР-у, број жртава ушаша, које су 1964. г. у масовним гробницама Јасеновца избројала три млада научника из Југославије! 4) ушаше су активне и данас у великом броју западних земаља. Читај: активни против Срба!

У архиви Конгресне библиотеке САД - прави бум о Јасеновцу! Мноштво различитих публикација у различитим облицима - чланци, зборници, информативни материјал, и сл. И веома много о књизи уваженог професора Србољуба Живановића. Наравно, у двије боје: бијелој и црној. Али информација које се не би могле наћи и у његовој књизи - 0! Занимљива чињеница је да саме књиге Србољуба Живановића у библиотеци - нема. Судаћи по публикацијама, САД су се подијелиле на два табора – српски и антисрпски. То је, опростићете, очигледно код спомен-плоча о Јасеновцу: "има једна у Бруклину, треба ли да ставимо такву плочу поред великог Тесле?" "Колико их можемо ставити, а да не подстакнемо оживљавање великосрпског шовинизма!"

У архиву салцбуршког Универзитета постоје материјали о Јасеновцу. И опет - ништа ново у односу на књигу "Јасеновац"! Уколико не бисмо обратили пажњу на "рапорте" о ушашама генералима Вермахта, укључујући Химлера (од њемачких агената у Јасеновцу), који кажу да "ушаше не убијају оне које би требало ...", "потребно је послати посебну комисију из Вермахта у Јасеновац, јер су ушаше своја убиства објасниле "Црвеном крсту" као „учињена под притиском Вермахта“ (напомена главешине): "ушаше се подсмјехују њемачким генералима: Нијемци нас се боје, боје се да ће их окривити за оно што смо ми урадили!"

Из италијанских извора навешћу два примјера:) „Il Giornale“ (luglio, 15. 1942) ("Журнал" од 15. јула 1942): "италијански фашисти крију у својим кућама српске избјеглице од ушашког терора", и 2) "Dizionario tascabile..." "(цепни рјечник...): "Ушаше су борбена организација Католичке цркве против франкомасона". Из другог извора: "Ушаше не треба бркати са фашистима; лично пријатељство између Анте Павелића, Мусолинија

и Франка поткријепљено је њиховим заједничким непријатељством према Хитлеру."

У архиву библиотеке „Иван Сергејевич Гагарин“ материјала о Јасеновцу нема. Има доста материјала о усташама. У вези са пријатељством српског краља Александра I Карађорђевића и бившег премијера Француске, а затим министра иностраних послова Луја Барту. Али, то је посебна тема. Удаљена од истине о Јасеновцу ...

Упутили смо и захтјев архиву ВВС-ја (Лондон). Словенско одјељење ВВС-ја је 1941-1942. године водио стриц мога мужа, лорд, професор Лев Владимирович Черносвитов. Занимале су нас његове емисије за подручје Независне Државе Хрватске. Одговор засад нисмо добили. Труди се да нам помогне и рођака мог мужа, Парижанка, Александра Љвовна Черносвитова - E1 Khouri (Ел Кури).

Покушали смо да преведемо књигу Србољуба Живановића "Јасеновац" на јеврејске језике (јидиш и хебрејски), као и на ромски језик, па смо у вези с тим приједлогом упутили захтјеве:

1. Европском центру за права Рома у Будимпешти
2. Политбироу партије "Наш дом Израел" у Јерусалиму.

(У прилогу су била пропратна писма од Комисије за Јасеновац)

Писма су послата на одговарајуће адресе 6. октобра 2010.

Из Европског центра за права Рома нисмо добили одговор.

Из Политбироа партије "Наш дом Израел" такође нисмо добили одговор.

Поново смо 6. децембра 2010. г. послали захтјев у двије поменуте организације, са молбом да нас обавијесте о одлуци у вези са нашим претходно послатим писмима.

Из Европског центра за права Рома одговор нисмо примили.

Из Политбироа партије "Наш дам Израел" нисмо добили одговор.

Међутим, 11. јануара 2011. добили смо мејл из библиотеке меморијалне фондације Јад Вашем у Израелу, са захвалницом за послану књигу "Јасеновац", од стране начелнице руског дијела фондације, госпође Ане Шиндер. Књигу Србољуба Живановића "Јасеновац" на српском језику послали смо, наводно, ми.

Обавијестили смо госпођу Шиндер да су уз књигу ишли и пратећи документи (које смо јој такође ми послали), на које нисмо добили одго-

вор, и затражили смо помоћ у вези са циљем нашег рада. Наше писмо са захтјевом и документима било је прослијеђено у пријемно одјељење Јад Вашема, госпођи Ли Таихтел.

Одговор од г-ђе Таихтел нисмо добили.

Године 2009. у архивима Москве и Санкт Петербурга пронашли смо сљедеће:

У руском Државном архиву друштвено-политичке историја (РГАС-ПИ) пронађене си фотографије жртава „усташког“ терора у концентрационом логору Јасеновац, 1945. (РГАСПИ. Ф.558. Оп.П. Д.396 Л.5 о № 7..)

У архивима Санкт Петербурга материјали нису нађени.

У архивима периодике, масмедија и извора на интернету

1) Чланци у новинским издањима, масмедијима и интернет изворима посвећени датумима или догађајима везаним за Јасеновац или злочине нациста у глобалу, као и злочине неких од њихових вођа.

Најчешће проналажене информације су оне постављене на страници интернет-изворника „Википедија“, за који је материјал преузет и преведен са сајта Комитета за Јасеновац Светог архијереског синода Српске православне цркве.

У Русији је пронађено више од 500 извора који су током задњих 10 година помињали догађаје у Јасеновцу. Велика већина објављених чланака и забиљешки припада новинама и средствима информисања са православном тематиком, као и руским одјељцима српских сајтова, или сајтова о Србији и Хрватској (углавном у вијестима).

На примјер:

Новине „Известија“, чланак из 2009. године: „Усташе су за своје жртве измислиле 'србокоље'“.

Сајт „Руска линија“, чланак „Јасеновац: са друге стране разума“, посвећен шездесетој годишњици ослобођења заточеника концентрационог логора Јасеновац, 2005. година.

Часопис „Нова политика“, чланак из 2008. године: „Умро је хрватски ратни злочинац Динко Шакић: у његовом концентрационом логору Јасеновац било је убијено најмање 60 хиљада људи“.

Извор „Српска.ру“ – низ чланака о изложбама посвећеним сјећању на концентрациони логор Јасеновац.

Јасеновац се помиње и у новинским издањима, материјалима са изложби и конференција посвећених геноциду одређених народа: Срба, Јевреја, Рома. На примјер: материјали са семинара „Уништавање Рома у Централној и Источној Европи, ТумБалалајка бр. 15-16, април-август 2000. г.

2) У литератури, најраспрострањенију књигу, а такође и извор информација о догађајима у концентрационом логору Јасеновац, представља књига Бранимира Станојевића „Усташки министар смрти: анатомија злочина Андрије Артуковића“, Москва, „Прогрес“, 1989, ISBN 5-01-001639-7, редакција и предговор доктора историје В. К. Волкова (на српском: Branimir Stanojević. Ustaški ministar smrti: Anatomija zločina Andrije Artukovića; "Nova knjiga", Beograd, 1986).

Као што се из презентованог рада види, материјали о концентрационом логору Јасеновац у руским архивима нису заступљени, осим фотографија у РГАСПИ, а у новинским архивима и у изворима на интернету заступљени су врло мало, у поређењу са материјалом који је изложен у књизи „Јасеновац“ академика професора доктора Србољуба Живановића.

У закључку желим да подијелим с вама једно од мојих открића, до кога сам дошла радећи са материјалима о Јасеновцу. Ја, као и сви у СССР-у, па и сада, у постсовјетској Русији, вјеровала сам у мит, о којем се у СССР-у често разгласило, о међусобном непријатељству два "оца нације" - Стаљина и Тита. Али Јасеновац је све ставио на своје мјесто! У СССР-у су испјевавали пјесме о заробљеницима њемачких концентрационих логора. На примјер, "Бухенвалдски аларм" (56.000 жртава Бухенвалда). Моја генерација је мрзила нацисте, можда и због страха од њих, или тачније, од њихових концентрационих логора! Колико је добрих и језивих књига написано о нацистичким концентрационим логорима! Колико је снимљено добрих играних филмова о страховтама у нацистичким концентрационим логорима, а снимају се и данас! А ни једне једине пјесме, књиге или филма о Јасеновцу! Или, о јединственом у историји човјечанства концентрационом логору за дјецу, који се налазио у Независној Држави Хрватској! Не, наш вођа и вођа југословенских комуниста живјели су у слози, пријатељевали тајно... јер су били истом машћу намазани!

У закључку желим да кажем: сматрам, судећи по реакцијама мојих колега који су за мене тражили материјале о Јасеновцу широм свијета, да се треба "бојати" усташа! Ево погледајте: од 1946. г. Анте Павелић, усташ-

ки поглавник, десна рука Хуана Доминга Перона, председника Аргентине, угодно је доживио старост под окриљем свог пријатеља Франка у Мадриду! Мој утисак је да су сада усташе - посвуда! Али, умјесто србосјека, сада у цепу имају владе, политичаре и интелектуалне елите неких земаља!

Дозволите ми да завршим мој извјештај парафразирајући великог руског пјесника Фјодора Сологуба: Јасеновац је наша посљедња стража! (на руском - тврђава која се мора бранити по сваку цијену, а никога нема да нам помогне!) А ми смо, као и прије, сами!

Мирко Медих

УБИЈАЛИ ГДЕ СУ СТИГЛИ

(О књизи Бранка Врањешевића "СРПСКА СЕЛА НА СУВОЈ МЕЋИ",
„Информатика – Змај“, Нови Сад, 2004)

Пред овим уваженим аудиторијем, који истражује усташки геноцид над српским, јеврејским и ромским народом у Другом светском рату, желим да скренем пажњу на књигу професора Бранка Врањешевића "СРПСКА СЕЛА НА СУВОЈ МЕЋИ", која говори управо о усташком геноциду у НДХ на тремећи Баније, Кордуна и Босанске крајине.

Свирепости и бестијалности хрватско-муслиманских усташа у овом крају биле су можда горе и жешће него у другим крајевима. У овој књизи професор Врањешевић је направио спискове жртава, које су побиле усташе, уз велики број учесника "дивљих" усташа, у усташким униформама и у цивилу - плачкаша, паликућа и убица из оба народа. То је потврда речи истраживача Лазара Лукајића "да је цела Независна Држава Хрватска била Јасеновац".

У књизи се прво региструје хапшење и одвођење мирних сеоских домаћина и интелектуалаца, међу којима су најпре похапшени свештеници, учитељи и трговци. Аутор бележи именом и презименом 200 отераних Срба у Госпић само из ових неколико села, одакле су одвођени у Јадовно и друге велебитске јаме и тамо усмрћивани. Касније су Србима пуњени затвори у Отоци, Бужиму, Врнограчу и Великој Кладуши, па све до злогласног бихаћког затвора Кула и логора у Лукама у Бихаћу. Из ових затвора нико се никад није вратио. После ових убистава, крајем јула и у августу 1941. године, дошао је ред на затирање осталог невиног српског становништва.

Овај геноцид над становништвом Тремеће Врањешевић је истраживао више од десет година. Забележио је име и презиме сваке жртве, годину њеног рођења и стратиште где је страдала и приказао свирепост кољача према исказима преживелих сведока, од којих неки целог живота носе ожиљке на врату, глави и другим деловима тела.

Карактеристично је поглавље "ЗАТИРАЊЕ СРПСКОГ НАРОДА У СЕЛИМА НА СУВОЈ МЕЋИ" - Стабанци, Зборишту, Градини, Бојни, Глиници, Пољани и Дреновцу (простор од Ћорковаче до Петрове горе). У овим селима српски народ је, како пише аутор, убијан на сваком месту - у кући, потоку, млину, шуми, на њиви и на путу, паљен у црквама и

приватним кућама. Последица тог злочиначког усташког недела је 2.937 погинулих Срба свих узраста.

Ретко је која жртва убијена из ватреног оружја. Више су код убијања коришћени нож, маљ, коса без косишта и други предмети за усмрћивање. Од 2.937 жртава, 846 била су деца узраста до 16 година (416 мушке и 430 женске деце). До 7 година старости заклана су 462 детета, од 7 до 12 година - 228 деце ћака (8 одељења) и од 12 до 16 година - 156 деце.

Аутор у другој књизи, која би ускоро требало да буде објављена, описује страдање Срба у суседним селима с леве стране Уне, као и страдања у селима Пишталине, Ћојлук и Перна, у којима је страдало и много деце.

У селу Ћојлуку до 1941. године било је 3.264 Срба. Од тога броја до краја рата страдало је 1.886 становника, тј. 58%. Рат је преживело 1.378 становника. Страдали би и они да нису побегли у шуму и да одрасли нису узели пушке да се бране од истребљења.

У селу Пишталини живело је 1.700 становника српске националности. У току рата 1941-1945. године побијена су 1.243 становника, односно 73%. Рат је преживело 457 житеља тога села.

У селу Перни до 1941. године живело је 728 становника. Побијено је 268 или 37%. Преживело је 460 становника.

Од укупно 5.692 становника у ова три села свирепо је побијено 3.397 становника или 67%.

Међу погинулим становницима Ћојлука, Пишталине и Перне записана су имена 788 деце.

У Пишталини су усташе комшије одлучиле да живом ватром спале своје комшије, као што је учињено у селу Црваревцу. Тако је 800 становника села Пишталине изгорело у кућама сеоских домаћина, и то:

- у кући Гојка Роквића - 126,
- у кући Жарка Мандића - 86,
- у кући Милоша Бабића - 90,
- у кући Миле Зорића - 121,
- у кући Јована Зељковића - 178,
- у кући Миле Бурсаћа - 96 и
- у кући Миле Рашете - 103 становника.

Око 95% закланих Срба на Сувој међи остало је непокопано на стра-тиштима по тим селима, где су их данима разносиле звери, пси и птице грабљивице.

Истраживач Бранко Врањешевић пише и о стратишту на Бунчићевом имању, где је побијено више породица, па каже да су чобани гледали како пси развлаче делове тела побијених. Само једној побијеној породици пси нису смели да приђу, јер су је бранили пси те породице, али већ трећег дана ни они више нису могли сачувати своје домаћине од острвљених других паса.

Ретко су они који су пребегли на Банију успевали да покупе своје мртве укућане и да их превезу на банијска гробља и тамо их сахране.

Бранко Врањешевић укратко пише и о злочинима хрватских усташа и њихових муслиманских помагача у Великој Кладуши, где је на три стратишта само за два до три дана побијено више од 6.000 Срба са Кордуна, које су усташе доводиле у Кладушу. С њима је нестао сав српски народ Велике Кладуше и српских села са периферије Кладуше - из Шиљковаче, Јоховице, Поникава и других села. А само десетак километара од Велике Кладуше истих дана, поред Врнограча, на локалитету Пољице, под земљом се нашло 2.000 побијених Срба. Из ове раке преживела су само два лица - Бороња Раде и Вујасин Никола. Искази Раде Бороње, који је недоклан успео да се извуче из јаме, потресни су и помућују свест људи.

Поред формираних затвора у Кладуши, усташе су направиле затвор и у православној српској цркви, где су народ подвргавале посебном мучењу, премлаћивању и убијању. Аутор наводи речи из мЗаписам Зухтије Жалића мМасовни покољ у Великој Кладуши, јули-август 1941. годинем, који, нажалост, није у целини објављен. Жалић пише:

"Затвор и црква били су права мучилишта. Крв је била сада свуда, не само по зидовима гдје су затвореници, него и на улици гдје су жртве бацане у камионе и цестом вучене читав километар до губилишта."

Адруги аутор, Ката Хрват у свом дневнику мСјећањам, који је недавно објављен, каже:

"У два сата се чуо камион и то неки камион што му мотор као да плаче, као да завија, страхота га је било чути, још у онаквој тишини чувши зуку тог мотора, чинило ти се као да је цијела кугла земаљска проплакала... Пси су лајали и чак завијали. Настало је комешање око цркве. Мени се чинило да је и мјесец почео са мном да плаче и цијела земља."

Ето, то је била слика свакодневних усташких злочина у НДХ.

Колико би се само у Босанској крајини могло подићи спомен-обележја српским жртвама у НДХ, као што је подигнут муслиманима у Сребреници.

Ни сада, ни раније, нажалост, не гледа се подједнако на све жртве.

Чињенице које професор Врањешевић износи у својој књизи "СРПСКА СЕЛА НА СУВОЈ МЕЋИ" у знатној мери помажу напорима истраживачких радника да се дође до потпунијих података о извршеном геноциду над српским народом у Независној Држави Хрватској.

Професор Филозофског факултета у Новом Саду др Павле Илић о истраживачком раду професора Врањешевића каже:

"Ову књигу неће моћи да заобиђе будућа историографија која се буде бавила не само овим крајем, већ и његовим далеко ширим регионом."

А познати књижевник и публициста Анђелко Анушић из Бање Луке каже:

"Врањешевић је српским селима на Сувој међи (родна Стабанца, Збориште, Бојна, Градина, Глиница, Пољана и Дреновац) подигао достојан споменик у незалазном Логосу, какав и доликује овом скрајнутом региону занимљиве антропологије, оскудне географије, а сурове историје, храбрих и племенитих људи."

Предлажем да будући центар за истраживање геноцида, ако се оснује и када се оснује, прикупи сву расположиву грађу о хрватском геноциду над Србима која постоји, а за коју се није знало.

Мирослава – Мира Поповић

СТРАДАЊЕ СРПСКОГ НАРОДА ОЗРЕНА У ЛОГОРУ ЈАСЕНОВАЦ И ДРУГИМ УСТАШКИМ ЛОГОРИМА⁷³

Проглашењем Независне државе Хрватске, 10. априла 1941. године, српски народ је на свим територијама под новом хрватском влашћу био осуђен на прогон и истребљење

Независна држава Хрватска (НДХ) проглашена је 10. априла 1941. године у Загребу, на велико одушевљење хрватског пучанства (народа), а проглашење су благословили први хрватски политичар Влатко Мачек и Ватикан. За поглавника нове хрватске државе постављен је Анте Павелић.

НДХ је под своју власт ставила и Босну и Херцеговину (БиХ). Прогласом су позвани сви хрватски официри, подофицири, војници и полицајци, који су се налазили у југословенским оружаним снагама, да одмах положе присегу (заклетву) НДХ и њеном поглавнику Анти Павелићу и напусте југословенске оружане снаге, те да се укључе у усташке јединице. Тако је одмах почео лов на Србе, прогон, депортацију и ликвидација Срба на свим дијеловима хрватске територије.

Почео је стравичан терор хрватске власти над српским народом и на Озрену, вјековној српској земљи. Сви виђенији Срби са Озрена су протјерани у Србију или депортовани у разне логоре, већином у Јасеновац.

У љето 1942. године само из Босанског Петровог Села и Какмужа у логор Јасеновац отјерано је око 150 мушкараца. Скоро свака друга кућа и породица у селу остала је без главе породице и бранитеља.

Из Возуће, села на јужној страни Озрена, у логор Јасеновац отјерано је око 400 Срба.

Велики број Срба из српских села Доња Лохиња и Лендићи, на десној обали Спрече, код Грачанице, протјеран је у јасеновачки логор смрти.

Још никада се не зна тачан број Срба са Озрена и ближе околине који су били жртве јасеновачког логора смрти, јер су подаци скривани у новој

---

⁷³ Подаци кориштени из књиге „Синови Озрена“ аутора Миленка Максимовића

комунистичкој држави Југославији и историчарима није било омогућено детаљно истраживање ових злочина.

Нападом Њемачке на Југославију 6. априла 1941. године војска Краљевине Југославије је разбијена. Дијелови разбијених југословенских армија, под командом српских официра, још су пружали отпор окупатору, иако је начелник Штаба Врховне команде Војске Југославије, Данило Калафатовић, половином априла 1941. године потписао капитулацију, сазнавши да Велика Британија неће притећи у помоћ југословенској војсци. Британска влада је 13. априла 1941. године послала обавјештење у Београд „да не може пружити помоћ Југославији у тенковима, авионима и другим материјалним средствима, нити британска флота може прихватити југословенске јединице у Боки Которској“. Таквом одлуком британске владе српски народ у Југославији стављен је у безнадежан положај и препуштен на милост и не милост њемачком окупатору и усташама Анте Павелића.

Југославија је прегажена, војска разбијена, а преко 250.000 официра и војника отјерано је у заробљеништво и логоре широм Њемачке. Усташе су, у циљу бржег истребљења Срба, формирали концентрационе логоре широм Хрватске, од којих је био највећи и најозлоглашенији Јасеновац, који и јесте предмет интересовања Међународне комисије о истраживању злочина и геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима.

Начелник Друге армије Војске Југославије, пуковник Драгољуб Михаиловић, са својим јединицама наставља борбу и даје жесток отпор окупатору код Дервенте и Добоја. Посљедњи отпор непријатељу пружа код Шеварлија, а потом, са око 100 официра и подофицира, прелази преко Преслице на Озрену и одлази у Босанско Петрово Село. Тек је ту, из летака сазнао да је потписана капитулација Југославије. Одржао је говор деморалисане војсци, затим одлази према Србији. Један сељам из села Брезика на Озрену, Симо Живковић, отпратио је пуковника Михаиловића преко Озрена до ријеке Криваје на јужној страни Озрена. Одатле је пуковник Михаиловић отишао до Хан Пијеска, а потом, између Зворника и Ковиљаче, прешао Дрину и стигао у Србију.

На Равној Гори, 8. маја 1941. године, пуковник Михаиловић је развио барјак слободе, први у поробљеној Европи и наставио борбу против окупатора.

На другој страни бивше Југославије, у НДХ, вршен је темељит геноцид над српским народом, организован у Загребу, а благословен од Ватикана, под прокламованом паролу: „једну трећину Срба покатоличити, једну трећину протјерати и једну трећину побити“. И уз прећутно

одобрење Европе, на територији НДХ, покатоличено је преко 200.000 Срба. Усташке вође су тврдиле да су убили око 1.000.000 Срба.

Срби су били приморани да се самоорганизују и дижу на устанак против Њемачког окупатора и нове Хрватске власти.

Комунистичка партија Југославије (КПЈ) чврсто се држала договора између Њемачке и Совјетског Савеза (СССР) о ненападању, који су потписали министри иностраних послова ове двије војне силе, Рибентроп и Молотов, 23. августа 1939. године. Директивама Коминтерне тражило се уздржавање од било каквих провокација према силама Осовине. Али, када је Њемачка напала СССР, ситуација се преко ноћи промијенила. Коминтерна је издала директиве комунистима цијелог свијета да се укључе у борбу против фашизма. Тада је и Централни комитет КПЈ позвао народ на устанак, иако је српски народ већ био организован. Рат се захуктао свом жестином. Био је то прави братоубилачки рат. Усташе су пуниле логоре смрти широм Хрватске српском нејачи, дјецом, женама, старијим и болесним.

Народ Озрена дао је жесток отпор Њемачком окупатору и Павелићевим усташама у 3 непријатељској офанзиви половином априла 1943. године, када је Вражија дивизија Њемачке војске, потпомогнута усташама, кренула да прегазу Озрен и одведе 20.000 српског становништва у заробљеништво и логоре. Али, на велику срећу, правовременим организовањем народа на Озрену, Озрен је одбрањен. Храбри Озренци, људи са само 50 митраљеза, под командом легендарног четничког команданта на Озрену, Цвијетина Тодића, рођеног озренца, извојевали су побједу у бици са Вражијом дивизијом. Све што је било способно за борбу спремно је дочекало нијемце и усташе. У збјеговима је чекало 20.000 људи, жена и дјеце, у великој неизвијесности, хоће ли проклета Вражија дивизија Њемачке војске успјети сломити отпор народа Озрена и све њих повести у заробљеништво и логоре смрти, што је био план њемачког окупатора и усташа. Та битка за одбрану Озрена одиграла се 13. априла 1943. године и захваљујући херојској борби и побједи озренаца спречијен је планирани нови геноцид над српским народом Озрена.

Добрила Кукољ

СУЂЕЊЕ ЈЕДНОМ ВРЕМЕНУ

Све вас срдачно поздрављам, задовољна оним шта ћу све чути, сазнати, још задовољнија што знам да и даље постоје посебни људи, хуманисти, различити по струкама, професијама и годинама, али исти по жељама и намјерама, да се заједно вратимо у вријеме доста далеко иза нас и да оцијенимо његово тешко и грешно значење у животу човјека, људи и народа.

Ја данас нећу ни себе, ни вас подсјећати како ми је и шта ми је све било као дјетету у логору 'Јасеновац', али се не може избрисати из сјећања, из живота, одвођење у сабирни логор 'Церовљани', прелазак преко Саве за Јасеновац, плач и јауци мајки и дјеце, задњи погледи и растанци од оца, брата, три стрица и дједа, пролажење кроз шпалир душмана, гледање набијања дјетета на сабљу, па бацање псима, плач и јаук његове мајке која је све то морала гледати и на крају и она је убијена, бјежања по логору, када сам ја, ни сад не знам како, у чудном страху нагазила тек рођено дијете на земљи и чула његове мајке плач и јаук до неба...

Ја бих још подсјетила на страхоте из једног писма, исповјести роду са ратишта, са губилишта записано и у књизи о Козари:

"Рођени моји,

Не знам шта прије да кажем, бојим се да оно друго нећу стићи... Овамо су све јауци, свуда смрти, а нигдје суза за ранама, за мртвим. Нико ни за ким не плаче, гину одједном, умиру заједно.

Овамо је све тешко, све чудно и невиђено... Ни небо није плаво, ни земља није зелена, ни дан није дан, ни ноћ није ноћ, ни живот није живљење, ни смрт није умирање, гине се. Овамо је оно најгоре, све ужасно, сва жалост. Сломљене кости, проливане крви. Изрована земља, скршено дрвеће. Престрашене птице, преполовљене животиње. Згажене биљке, замућене воде...

Вриште дјеца, јачу жене, плачу људи. Гори и небо и земља. Теку проливане крви, падају разваљени људи. Ово је пропаст, почетак краја многим. А јадан ја питам се куда ово иду људи, шта ће бити са човјеком, са родом и народом, знам само да су одговори далеко одавде и да све ово

неко мора оплакати. Боже драги, хоће ли бити у преживјелим довољно суза, да мртви оплакани буду?!

Рођени моји, сузе и крв заједно су. Најзад и ја плачем. Плаче и једна нада и све жеље. Плаче и једна младост и један човјек. Плаче и један живот и једна судбина. Најзад све су сузе... И душа и тијело и небо и земља и свијет и вијек. Ово се није никад дешавало, никад ни слутило. Даље се ништа не зна, али нека се увијек зна шта је било, да они који преживе овај рат никад не забораве, никад не понове и нека буду у слободи довољно сретни, што нису мртви, што су остали живи.

Рођени моји, на сву жалост, ја не могу рећи 'до виђења', морам рећи оно 'збогом', са надом у слободу и вама и народу..."

Ја данас желим да наведем само неколико догађаја, чињеница и тешких истина, везаних за Крајину и Козару у Другом свјетском рату, као највећем страдању српског народа на овим географским и историјским просторима.

Посебно желим напоменути да је у задњем попису становништва, званичном и општем, прве Југославије, 1931. године, Козара имала 200 000 становника, од чега је било 138 000 Срба, а да је само од почетка до краја офанзиве 1942. године, непријатељ отјерао 68 600 мушкараца, жена и дјеце у логоре највећих мука и страдања. Радно способни заточеници, заробљени у тешкој и грешној непријатељској војној операцији на Козари, они који су преживјели ужасан терор и режим логора на Београдском сајмишту, гдје су чак једни људи дерали кожу са других и јели да би преживјели, пребацивани су из Земунског логора почетком септембра 1942. године у логор Јасеновац, а они старији мушкарци и дјечаци, који су преживјели вишедневно путовање без хране и воде, поклани су на стражишту у Доњој Градини.

Исто тако је болна истина, да је у логору Сајмишта било 88 437 разних и тешких жртава геноцида над Србима, а међу њима је било више од 10 000 са подручја Козаре, са које је иначе страдало и 17 000 жена и 11 260 дјеце млађе од 7 година, синова и кћери Козаре, који никада нису одрасли.

Формирањем Борбене групе "Западна Босна" у мају 1942. године, за непријатељске војне операције са 40 000 војника на ширем реону Козаре и Просаре, цјелокупно похватано српско становништво које није убијено током борби, интернирано је, отјерано је великим дијелом и побијено са заробљеним партизанима и дјелимично евакуисано у Славонију, а логор у Јасеновцу послужио је искључиво као "логор смрти", за масовну ликвидацију.

дацију, док су остали логори били пролазне станице за упућивање у друге логоре и на присилни рад у Њемачку и у друге окупиране земље.

Сви непријатељски извјештаји су 20. јула 1942. године обавјештавали "да је подухват на Козари завршен са великим успјехом", да је од 7 947 заробљеника, 1 590 упућено у Њемачку, 2 774 у Норвешку на присилни рад, а заробљеници остали у логору на Сајмишту су масовно умирали од глади, мучења, болести и од туге...

Завршетком велике и крваве непријатељске војне операције, страховите офанзиве свих непријатеља на простору Козара – Просара, када је заробљено више десетина хиљада мушкараца, жена и дјеце свих узраста, интернирани су, отјерани у више логора, а највећим дијелом су као "посебно сумњиви" интернирани у њемачки логор на Београдском сајмишту, у логор смрти.

Према разним изворима података, у логору на Сајмишту је број заробљеника са Козаре био 12 000, неки извори тврде да их је било чак и 18 000, док се у литератури ослањају на сјећања, тај број креће од 12 000 – 14 000 заробљеника. Већина заробљеника, посебно маса сељачког свијета, заробљеног и дотјераног са Козаре, нашла се изненада далеко од својих кућа, њива, огњишта, мучена низвјесношћу и црним слутњама о породицама, морена је глађу, жеђу, батинама, па и тровањем, а све у највећим мукама, жалости, у непреболу. Према сачуваним историјским изворима, у Прихватни логор 'Земун' доведена су, дотјерана укупно 31 972 заробљеника оба пола, свих узраста, апсолутно највише Срба, али и Јевреја, Хрвата, муслимана, Грка, Албанаца и других.

Иако је до сада много чињено и учињено на откривању, утврђивању и обнародовању причињених страхаота српском народу свуда, предлажем одржавање посебне међународне конференције о геноциду у Прихватном логоу у Земуну и у "логору смрти" на Београдском сајмишту, са посебним освртом на геноцид у Западној Босни, у Босанској Крајини, на Козари, да се међународно довољно тешко и потпуно осуди вријеме најтежег страдања српског народа на његовим вјековним, али и вјечитим просторима.

У прилог приједлогу за организовање још једне, посебне међународне конференције, иде и чињеница да је логор на Сајмишту био главни њемачки логор на југословенском, а затим и на југоисточном европском простору.

Ова данашња конференција међународног карактера јесте још једно и још једном посебно хуманистичко суђење једном времену, давно завр-

шеном ратном времену, суђење које никада неће бити узалудно, него увијек оправдано и увијек опомена.

Али, не судимо данас само прошлом, тешком и грешном времену, судимо и данашњем времену, много чему и многим у овом времену, дакле, судимо у право вријеме, суђењем које неће бити ни касно, ни чудно, ни узалудно, па вама, великом, часном и хуманистичком скупу, предлажем, да ова Конференција упути званични, јавни ХУМАНИСТИЧКИ АПЕЛ, владама, вођама и народу Балкана, да се данашња тешка међунационална питања и проблеми, не би, на штету и жалост свих, претворила у нове ратне сукобе, у нове мржње и неслоге, у нове невоље балканске, а опет можда највише Србима.

Наведеним апелом би требало посебно нагласити и позвати све моћне и одговорне у овом времену, да не мисле само географски, историјски и биолошки, него прије и изнад свега хуманистички о потребном и могућем животу са другим људима и народина и са поштовањем једних према другим, поштивањем природних и објективних разлика, а све са циљем омогућавања живота једних са другим у трајном миру, у довољној слози и у међусобној сарадњи и на овим просторима Балкана и Европе, гдје Срби спадају и у најстарије и у признате и у познате народе.

Хвала вам свима!

Литература:

1. "Геноцид над Србима Босанске Крајине", аутор: Бранко Бокан, издавач: "Европско слово", Београд, 1996.
2. "Њемачки логор на Београдском сајмишту", аутор: мр Милан Кољанин, издавач: "Инститит за савремену историју, Београд, 1992.
3. "Козара, гора судби и усуда", аутор: проф. Милан Лајшић, издавач: "Нови Глас", Бања Лука, 1990.

Анатолиј Дмитријевич Степанов

НАСЛЕДНИЦИ ГЕНОЦИДА: О УЛОЗИ ВАТИКАНА У САВРЕМЕНОМ „ПОХОДУ НА ИСТОК“

1) На иницијативу научне и православне јавности Санкт Петербурга и уз информативну подршку „Руске народне линије“ (www.ruskline.ru), на историјском факултету С. П. Државног универзитета одржана је конференција „Православно-католички дијалог после Јасеновца“ на којој су узели учешће научници и публицисти из Русије, Украјине, Србије, Босне и Херцеговине и Велике Британије.

На конференцији је јасно и апсолутно недвосмислено постављено питање одговорности Ватикана због геноцида над Србима. Учесници конференције су изјавили да савремени православно-католички дијалог, о коме је сада постало модерно говорити на свакојаким форумима и сусретима, има право на постојање тек после признања злочина од стране Ватикана, злочина које су починили католици-ушаше против православних Срба и после извињења потомцима и родбини жртава као и целом српском народу. Водити дијалог као да није било геноцида над Србима у систему концентрационих логора Јасеновац, или као да су те злочине починили некакви маргиналци, који немају никакве везе са црквеним свештеноначалијем Независне Државе Хрватске, апсолутно је недопустиво. То не само да је у супротности са истином, него и представља издају према сећању на српске новомученике и све жртве терора.

Данас се у црквено сазнање уграђује недавно смишљен термин „цркви-сестара“, који означава посебан карактер односа Православне цркве и римокатолика. Али да би тај термин имао неки смисао, у најмању руку је неопходно да Ватикан осуди делатност својих епископа и прелата, који су организовали геноцид над Србима, као и за друге злочине који су почињени по благослову Римског понтифика против православних. Међутим, тако нешто се не догађа. Ватикан се понаша као да га се то не дотиче, а код православних учесника у дијалогу са католицима недостаје духа да на такав начин поставе питање. И што је још горе, „надбискуп геноцида“ Алојзије Степинац је од стране Римокатоличке цркве канонизован, што представља директан и отворен изазов не само Српској православној цркви, него и православљу у целом свету.

По заврештку конференције „Православно-католички дијалог после Јасеновца“ донета је резолуција под насловом „Дијалог је могућ тек после дебеатификације надбискупа геноцида Алојзија Степинца“. Учесници конференције су у Резолуцији подсетили да су у свим злочинима „активно учествовали представници пимокатоличког духовенства. Међународна комисија је установила чињеницу о учешћу хиљаду и петсто хрватских свештенослужитеља, монаха и монахиња, у геноциду који је спроведен у НДХ“, а „Алојзије Степинац није урадио практично ништа, да би зауставио злочине поверене му пастве и клира“. Чак ни „папа Пије XII није уопште реаговао на терор у Хрватској, иако је знао све о њему. Није одлучио злочинце од цркве, иако је одлучио 1949. године све комунисте“.

2) Сада се протурају приче да Ватикан данас није оно што је био, да је прежашња политизација прошлост, да су се римски понтифики не једном покајали због прегрешења њихових претходника. И заиста, папе су се не једном кајали пред Јеврејима због холокауста, пред муслиманима због злочина у време колонијализма, пред светском јавношћу због подршке фашизму, али никако нису хтели да признају грехе своје сабраће пред православнима. Пољак Јован Павле II, који је тако много путовао по свету да је чак добио надимак „путујући папа“, није нашао времена да посети Јасеновац, да се помоли на гробовима стотина хиљада жртава геноцида и принесе покајање пред српским православним народом. Немац Бенедикт XVI намерава да ове године дође у званичну посету Хрватској, да би узео учешће у свечаној беатификацији Алојзија Степинца, али је сувишно подсећати да у програму његове визите не стоји и посета Јасеновцу. Тако испада да покајање римских понтифика има веома пробирљив карактер.

Што се тиче питања деполитизације Ватикана, који је тобоже извукао неопходне поуке из тесне сарадње са фашистичким режимима, мислим да је и о томе рано говорити. Довољно је присетити се активног учешћа „Свете столице“ у рушењу СССР-а и Југославије. У 2010. години угледала је светлост дана књига познатог политилога Татјане Грачове „Када власт није од Бога“, која је захваљујући публицисти Ранку Гојковићу позната и српским читаоцима. У тој књизи Татјана Васиљевна Грачова детаљно описује улогу Ватикана и лично Карла Војгиле који је касније постао римски папа Јован Павле II, у политичкој подршци и финансирању антисовјетских покрета у Пољској, што је постало иницијална каписла за распад Варшавског војног пакта. Татјана Грачова отворено говори да „без директне умешаности папе, то није било могуће урадити“. При том се Ватикан није руководио идејним мотивима, већ је дејствовао руку под руку заједно са САД и НАТО, стремећи уништењу свог

геополитичког противника. Немац Бенедикт XVI намерава да ове године званично посети Хрватску, да би узео учешће у свечаној беатификацији „надбискупа геноцида“ Алоџија Степинца, али је сувишно рећи да у програму његове посете није предвиђен Ватикан. Тако испада да покајање римских понтифика има веома пробирљив карактер. Грачова цитира речи сарадника лондонског Института за стратешка истраживања Масима Франка, који је изјавио: „Папа Јован Павле II и председник Реган су склопили тајну алијансу против Москве и та делатност је омогућила убрзан распад СССР-а. Ватикан је активно учествовао и на каснијем рушењу СССР-а подржавајући сепаратистичке тенденције на Прибалтику, у Украјини и Белорусији.

О улози Ватикана у рушењу Југославије, недавно је на страницама РНЛ писао и такав осведочени зналац као што је бивши амбасадор Србије у Русији Борислав Милошевић. Он је уверен да су „главну улогу у рушењу Југославије почетком деведесетих година одиграле Немачка и Ватикан“. По информацијама Б. Милошевића, „у периоду распада Југославије Ватикан је Хрватској испоручио оружја (аутомати калашњиков) у вредности од 2 милиона долара. Ватикан је први признао независност република Словеније и Хрватске, које су се отцепиле од Југославије и урадио је много да тако поступи и цео низ других европских држава. Признавање Хрватске и Словеније постала је иницијална каписла за распад Југославије.

Али, није ни могло бити другачије. Саблазан политизације јесте темељна карактеристика западног хришћанства, о чему су много и убедљиво писали класици руске националне мисли, још од времена раних славјанофила. Једноставно, Ватикан је остао веран себи, својој природи.

3) Крах социјалистичког система који је довео до ослобађања руске и српске православне цркве испод гњета комунистичке идеологије и партијског диктата, истовремено је довео народе руске словенске цивилизације до страшне геополитичке катастрофе. Посебно јако су пострадали Руси и Срби, као народи који су у највећем степену очували монархистички менталитет. Криза осамдесетих и деведесетих година двадесетог века довела је до тога да су се Руси и Срби претворили у два најподељења народа у Европи. И сада ту чињеницу не жели да призна светско јавно мњење. Али најтужније је то што о тој чињеници не смеју гласно да говоре ни политичке елите Русије и Србије.

Као што се то не једном дешавало у историји, слабљењем православних народа користио се Ватикан, да би по ко зна који пут покушао да успостави духовну контролу над нашим народима, да потчини наше

земље свом утицају. Но, ако су раније претходницу Ватикана представљали немачки витешки крсташки редови (ливонци и тевтонци) или Аустријанци, данас је извршење тог „црног дела“ наложено нашој бившој браћи – словенским народима, које су католици раније превели у своју веру. И они су то црно дело извршили жестоко, без устегања, не хајући за молбе о поштеди, као што то и раде издајници. Ми се сећамо са каквом су жестином Хрвати прогонили своју браћу по крви Србе из Српске Крајине, а унијати из Галиције су организовали прави погром православног становништва у западној Украјини, услед чега су биле уништене три епархије Руске православне цркве. Крв се пролила, многи православни руски људи су били мучени, претучени и убијени.

Католички прозелитизам са краја прошлог века је постао реална претња за наше цркве, а територија Русије је први пут у њеној историји била подељена на католичке епархије, што је изазвало незадовољство православних верника.

4) Католичка експанзија протицала је уз потпуну равнодушност, а понекад и уз помоћ (у Западној Украјини) државних власти. Навођени су наивни аргументи да ми треба да будемо „пријатељи са католицима“, пошто смо и они и ми хришћани. Нажалост, наши властодршци нису извукли никакве поуке из историје. И ево, данас се шире гласови да ми треба да тражимо подршку од Римског папе, да би се заједно супротставили притиску ислама. Нажалост, данашња политичка елита ни у Русији ни у Србији, не сме да се учи на примерима из историје. А као што је познато, они који не извуку поуке из историје, осуђени су на понављање грешака. Саблазан западњаштва, а Ватикан је био и остао духовни центар Запада, није нов за руску, као уосталом ни за српску елиту. „Западна искушења“ су одавно позната Русима. Још је кнез Данило Галички, пред претњом татаро-монголске најезде, склопио савез са Ватиканом, уз услов признања првенства папе и примања круне из његове руке. Кнезу Данилу је у замену била обећана војна помоћ у борби са Монголима. Међутим, он није добио никакву помоћ и у резултату своје политике остао је и без власти и без наследног књажевства. Почетком XIX века, када се сва руска елита устезала чак и да говори на руском језику, користећи само француски, западњаштво је достигло свој врхунац. У резултату свега, елити прирасли срцу Французи су дошли у Русију, спалили Москву, али ни то није отрезнило руско друштво које је продужило да се опија илузијама јединства са Европом. За војну помоћ у борби са револуцијом, Европа је „захвалила“ цару Николају I започевши Кримски рат и опсаду Севастопоља. Нову експлозију љубави према Западу и Ватикану ми смо преживели у време владања Михаила Горбачова. Постоји зачуђујућа поду-

дарност (а можда и закономерност?): само што овај или онај руски владар започне преговоре са Ватиканом, он убрзо изгуби власт. Тако је било са Подгорним, Горбачовом, Јељцином. Нешто слично се наслућује и у данашње време. Али, наши политичари не желе да се над тим замисле.

Нова експлозија „љубави ка Европи“ – то је појава застареле болести руске интелигенције – западњаштва, које су уништавајућој критици подвргли руски национални мислиоци од славјанофила до Ивана Иљина. Најпоузданији лек од те болести јесте буђење историјског памћења.

5) Но, оно што је најтужније у свему овоме, јесте чињеница да је и у СПЦ и у РПЦ у последње време изникао доста утицајан филокатолички лоби. Данас се све чешће могу чути разговори о неопходности сарадње наших цркава са Ватиканом у сегменту борбе за моралност. Адепти филокатолицизма покушавају да створе слику да унакажена хришћанска догматика од стране римокатолика није озбиљна препрека за узајамно деловање. Ако је патријарх московски и све Русије Пимен (Извекон) волео да каже да се са католицима може заједно попити чај, то сада постају све популарније другачије изјаве. Под идејом савеза са Ватиканом приводе се чак и филозофске премисе – нека пискарала пишу да се најважнији задатак данас за православне састоји у томе да помогну Ватикану у рехристијанизацији Европе. Као прво, још се поуздано не зна да ли је Ватикану потребна рехристијанизација Европе. А као друго, на који начин помоћи? Вадећи кестење из ватре?

У самој суштини, иза свих ових измишљотина крије се пропаганда екуменизма, који је познати српски подвижник благочешћа, преподобни Јустин Ћелијски, назвао јереси над јересима.

6) Савез са Ватиканом је страшна саблазан за православне цркве и за народе православне цивилизације.

Та саблазан је први пут стала пред Владимира Великога, Крститеља Русије, када се он, бирајући веру, определио за примање крштења од Грка, то јест определио се за православље. Међутим, активно супротстављање Русије експанзији првих редова Запада – немачких и шведских крсташа који су добили благослов од Римског понтифика да истреби руске шизматике – везан је за име светог благоверног кнеза Александра Невског. И он им се није просто супротстављао, него их и побеђивао, прво Швеђане на реци Неви, а затим Тевтонце на леду Чудског језера. (То су чувене Невска битка из 1240. године на реци Неви и Ледена погибија - чувена битка на Чудском језеру из 1242. године.)

Свети благоверни кнез Александар Невски одбацио је предлог посланика римског папе да узме круну из руку понтифика и пређе у католицизам и истог је протерао ван граница своје државе. Он је одбранио духовну независност Русије, поклонивши се пред спољашном влашћу Орде. Тај избор светог кнеза Александра, предодредио је будући препород Русије, претворивши конгломерат словенских књажевства у најкрупнију државу на свету.

Александар Невски је „најискуснијим кардиналима“ папиним, који су дошли да га поуче Закону Божијем, одбрусио: „Ми све то добро знамо, а од вас учење не примамо“.

Пре две године на руској телевизији организовано је телевизијско гласање за најважнију личност руске историје, под називом „Име Русије“. ТВ шоу се ускоро претворио у истински општенационални догађај, који је праћен од стране милиона грађана у земљи. На крају гласања је за најпопуларнијег историјског делатника у Русији изабран свети благоверни велики кнез Александар Невски, кога је јавности представљао митрополит Кирил (Гунђајев), који је ускоро изабран за руског Патријарха. Тај ТВ шоу је нашироко праћен у средствима јавног информисања и многи аналитичари су приметили да је тај избор веома значајан и да је то за њих изненађење, иако је популарност светог благоверног кнеза Александра Невског у народу велика.

Свети благоверни кнез Александар Јарославич Невски и нама данас указује пут и начин како се треба понашати и у данашњим условима, када и руском и српском народу прети духовно ропство. Томе је и Србе учио њихов Свети Сава. Они су учили да се бране Светиње Вере. Ако ми одбранимо наше Светиње, код наших народа ће се сачувати шанса на препород. Јер се око Светиња окупују људи, који ће у пуном смислу те речи постати Народ, то јест, једно тело са једним духом, једна заједница спремна да чак и пред претњом лишавања живота одбрани своје Светиње. Ако не одбранимо своју самобитност, утопићемо се у мешавину безбожног глобализма, куда корацима од седам миља хрли дехристијанизовани Запад, за чији се реп прикачио и Ватикан.

Хоћу да верујем да ће политичка елита Русије на крају увидети да одступање од наслеђа светог благоверног кнеза Александра Невског неће донети добра. Јер је управо свети благоверни кнез Александар Невски практично створио савремену руску државу и управо су његови потомци подигли и учврстили Москву, која је постала центар око кога су се окупљале руске земље и они су створили Велику Русију која се простирала од Карпата до Тихог океана и која је контролисала једну шестину копна на

кугли земаљској. Али он је то урадио покоривши се Истоку, признавши власт ординских ханова, а при том се јуначки и храбро борећи са оружаном и идеолошким упливом Запада у Русију. Свети кнез је чак начинио корак без преседана, стрпавши у затвор и рођеног сина, који је са Новгородцима устао против Орде.

Уверен сам да ће пропасти та нова политика западног поклоништва, као што су пропали и сви претходни покушаји да се Русија претвори у покрајину западне цивилизације. Проблем се састоји само у једном – какву ће цену платити руски народ за тај нови покушај да се Русија претвори у двориште Запада...

Са руског превео:

Ранко Гојковић

Миливоје Иванишевић

У ОДБРАНИ ИСТИНЕ О ЈАСЕНОВЦУ

Више од пола века се, у разним поводима, обнавља срамна лицитација о броју жртава најпознатијег хрватског концетрационог логора из времена Другог светског рата - Јасеновца. И увек се, при тим лицитацијама, константно умањује и обезвређује број убијених логораша, а посебно се обезвређује број убијених Срба. Умањивање значаја јасеновачког стратишта је основна преокупација хрватских политичара и јавности од првих поратних дана 1945. године. Обимом уништавања Срба у Јасеновцу пре тога су се поносиле хрватске власти, које су на тај начин постигле велики успех у решавању српског питања у својој самосталној држави Хрватској. И не само у својој држави већ су тиме допринеле и својој католичкој цркви. Ватикан и његови мисионари вековима се ничег нису либили, па ни злочина, да би покорили православне вернике или, по њиховом, шизматике и превели их у римокатоличку веру. У другом светском рату могли су све. И да их силом или милом преобрате у своју веру и да их истребе са територије којом су владали. Крстом су спашавали душе придобијених поданика, а грешно тело су најчешће предавали усташама. О понашању католичких свештеника веома убедљиво сведочанство оставио је академик Виктор Новак у непоновљивом „Магнум кримену“.

Тако се, не случајно, догодило да су се крст и нож истовремено нашли у рукама једног од првих заповедника јасеновачког логора и једног од најсвирепијих зликоваца, злогласног фратра Мирослава Филиповић-Мајсторовића. Његов крст или криж и нож или србосјек су истовремено симболизовали сједињене католички црквени и хрватски државни интерес. Међутим, велике заслуге усташа и католичанског свештенства у решавању српског питања у Хрватској – а реч је уствари, како бисмо данас рекли, о мега или планетарном злочину над Србима - после рата су упорно покушавали да прикрију и на разне друге начине релативизују хрватски комунисти и све досадашње хрватске власти. У таквом контексту треба посматрати и све стручне, политичке и научне налазе о Јасеновцу који потичу из хрватских извора. Да постоји могућност негирани би и само постојање овог логора. А то би и покушали, а можда и успели, да су у питању само српски затвореници. Али, десетине хиљада убијених Јевреја и лица других нација их у томе спречава. Нажалост, то се не би могло рећи за осталих 17 концлогора у НДХ који су готово пали

у заборав, иако је у сваком од њих убијено на десетине хиљада лица. (Подсећамо на неке логоре и својевремено јавно саопштене податке о броју жртава: Паг, 12550 убијених, Госпић - 10000, Сремска Митровица - 10000, Јадовно-72000...)

Циљ хрватских комуниста је одбрана Хрватске од тешких оптужби изречених током рата чак и од стране њених ратних савезника и господара: Немаца и Италијана. После рата тешко их је погађала и изјава Хари Трумана, Председника САД, да Хрватска мора бити стављена под међународно старатељство, уколико се докажу злочини за које се у свету већ доста знало. Ни једном приликом Хари Труман није говорио о усташама већ о Хрватској и Хрватима. Да тако нешто не би, попут осталих држава Хитлерове коалиције, снашло после рата и Хрватску, али и да ово Труманово мишљење буде трајно заборављено, или бар трајно маргинализовано, побринули су се сви значајнији Хрвати, од Тита и Крлеже па наниже. Да би заштитили своју државу, а тиме и себе, хрватски комунисти и све хрватске потоње власти су настојале умањити обим злочина из времена Другог светског рата, а изнад свега злочина у логору Јасеновац и злочина који су почињени над припадницима српског народа. То је објашњење што ово мучилиште и стратиште стотина хиљада људи, превасходно Срба, никад није доживело пуну међународну афирмацију попут осталих, па и мање стравичних, концетрационих логора у Европи. Тихи послератни бојкот хрватског, а делом и југословенског, бар кад је реч о Босни и Херцеговини, комунистичког и државног руководства деценијама је пратио сва локална и међународна збивања везана за јасеновачки логор. Оптужбе за тешке злочине у Независној Држави Хрватској и јасеновачком логору угрожавале су национале интересе и углед Хрватске државе, што је довело де хомогенизације свих идеолошких и политичких опредељења која су у ратном и поратном раздобљу била присутна у тој бившој југословенској републици.

То је била платформа са које су у обновљеној самосталној хрватској држави, копији државе из Хитлеровог периода, комотно и опширно, без осећаја чак и моралне одговорности, загребачке државне и научне институције, поједини истраживачи, поготово неки демографи и историчари, износили своје ставове и мишљења о концетрационом логору Јасеновац као о безначајној епизоди из времена последњег светског рата. Они данас чак наступају и са дозом ниподаштавања тог случаја. Најчешће се позивају на бројке које је у својим историјским студијама благовремено и куражно лансирао потоњи обновитељ хрватске самосталне државе и усташког покрета, др Фрањо Туђман. Аутор је, по наговору и под прикривеном, али значајном, заштитом својих партизанских друго-

ва, хрватског партијског и државног руководства, коначно отворено и куражно иступио против давно саопштених, важећих и званичних процена, које су као хипотека теретиле хрватску државу и нацију, по којима је у овом логору убијено 600.000 до 700.000 људи. У прилог му је, поред осталог, ишла и чињеница да је од тада прошло више деценија и да су многи догађаји, нажалост међу њима и логор Јасеновац, дошли на ивицу интересовања и заборавља. Тако је почело јавно лансирање тврдњи које су вишеструко умањивале број у Јасеновцу убијених логораша, поготово Срба. У срамотној лицитацији, која је све више хватила маха, помињано је 20.000, па 50.000 или 60.000, до највише 85.000 убијених затвореника. Али и те веома скромне бројке као да су хрватским фалсификаторима биле преголеме. (Уз то, кад је само о Србима реч, укупан број жртава је требало умањити за око 35% до 40%, колико је међу тако исказаним укупним жртвама регистровано припадника других народа. Тек остатак су српске жртве. Њих је, по тим проценама у лицитацији, могло да буде негде између 13.000 и 50.000.) То је отворило могућност за наступ многих хрватских познатих и непознатих знанственика, политичара и државника који су се прикључили овој срамотној кампањи. Један од најпознатијих учесника је и математичар академик Јосип Печарић који је лансирао нову спознају по којој је више Срба убијено у Јајинцима, селу близу Београда, значи у Србији, него у концентracионом логору Јасеновац, у Хрватској. Ову компарацију је изнео у својој, од јавности радо прихваћеној, књизи објављеној под насловом “Српски мит о Јасеновцу: скривање истине о београдским концлогорима”. Тиме је академик коначно рекао нешто што се у Хрватској деценијама чекало, а што је у свету и југословенској јавности проузроковало: „... стварање лажних слика и негативних митова о Јасеновцу и усташама.“ Тако су, по академику Јосипу Печарићу, злочини Срба над Србима у београдским логорима надмашили злочине Хрвата и муслимана над Србима у Јасеновцу.

Врло подударну тезу у БиХ лансирају и муслимани, хрватски савезници у ратовима у којима су ти злочини почињени, па и у покољима у Јасеновцу. И они оптужују Србе да манипулишу лажним бројкама кад говоре о Јасеновцу. У образложењу за формирање Информативно-документационог центра у Сарајеву, установе која евидентира жртве последњег рата у БиХ, и коју издашно финансирају исламске и НАТО државе, посебно влада Норвешке, истакнуто је и следеће: “Као опасан примјер употребе жртава поменућемо примјер пред сами почетак рата на просторима ex – Југославије, када је србијански режим у својим медијима поново снажно оживио сјећања на злочине из другог свјетског рата у логору Јасеновац, али употребљавајући бројке које никада нису биле јасно и поуздано утврђене и темељене на именима жртава. Наиме, у својим

пропагандним активностима они су користили цифру од 700.000 убијених Срба у том логору, што је оспорено од низа релевантних истраживача.“ И даље, они кажу: „ Мислимо да је крајњи тренутак када је могуће дефинитивно спријечити овакве појаве у босанском друштву...”

Њима су се на свој начин, по службеној дужности, придружили и неки хашки експерти, нпр. амерички физичар, а потом социолог Ентони Обершал, или француски магистар славистике Ив Томић, који су за потребе тужилаштва, ауторитетом трибуналових експерта, али не и оригиналних и убедљивих чињеница или својих квалификација, наступали у процесима против већине оптужених српских руководилаца. Тако се, преко својих експерата, и хашки Трибунал ангажовао да објасни шта се стварно догодило у том хрватском логору за време рата 1941-1945. год. Ив Томић своје ставове изнео је у експертском извештају „Идеологија Велике Србије у 19. и 20. веку“, а Ентони Обершал се кретао у границама бројки које су давале хрватска и муслиманска страна. По њему је у јасеновачком логору убијено између 80.000 и 100.000 људи.

И у једном и у другом случају, и код Хрвата и код муслимана, прећуткује се и на разне начине заобилази скоро све што је саопштено и утврђено од стране бројних релевантних домаћих и међународних институција. Не можемо занемарити ни чињеницу да се негирање обима јасеновачког злочина у доброј мери распламсало у време разбијања Југославије и ширења сепаратистичких покрета. То су, логично, пратили захтеви за самосталност Хрватске и Босне и Херцеговине. Тешко је прихватити мишљење да је случајно реч о југословенским републикама које су у време Другог светског рата заједно чиниле клерофашистичку квислиншку творевину Независну Државу Хрватску, без које не би било ни концетрационог логора Јасеновац ни српских страдања у том логору. Уосталом, мучилишта и остали објекти логора су се налазили на територијама те две бивше југословенске републике.

Оно што су у Хрватској и Босни и Херцеговини прећуткивали и данас прећуткују, ми ћемо поменути само ради подсећања читалаца на чињеницу да је, ваљда не случајно, скоро у свим тим изворима навођен исти или веома приближан број страдалих логораша у Јасеновцу.

1) Међу првим се, и само зато га помињемо, дан уочи окончања Другог светског рата и пораза Немачке, а тиме и Независне Државе Хрватске, огласио Иван Потрч, који је у дневном листу „Борба“ 8. маја 1945. године објавио да је у Јасеновцу на зверски начин убијено 800.000 лица.

2) Међународна конференција за репарације у Паризу, актом од 13. децембра 1945. год. под римским III, наводи да је 700.000 логораша убијено у Јасеновцу.

3) Међународни војни суд у Нирнбергу, приликом суђења највишим представницима нацистичке Немачке, наводи исти број.

4) Др Антун Милетић, у веома уверљивој и документованој студији „Концетрациони логор Јасеновац“, у три књиге обима 2.500 страница, са бројним доказима, најчешће помиње број између 600.000-700.000 лица.

5) Јаков Гело у студији „Демографске промјене у Хрватској од 1780. до 1981. године“, „Глобус“, Загреб, 1987, наводи да је у Јасеновцу убијено преко 700.000 затвореника.

6) Александар Ранковић је у Савезној скупштини 29. децембра 1951. године изјавио да је у логору Јасеновац убијено преко 700.000 лица, а његов експозе је објавио и дневни лист „Борба“ 30.12.1951.

7) Не треба заобићи ни општу енциклопедију Југословенског лексикографског завода из Загреба објављену 1958. год. где је у трећој књизи на странама 648-649. наведено да су „...ушашки квислинзи у Јасеновцу смјестили концелогор...“ А потом се каже. „ Кроз четири године (1941-1945) у логору су примјењиване сурове методе понижавања, терора и уништавања људи, жена и дјецe: од убијања заточеника мотикама, коцима, ножевима и револверима, изгладњивања до смрти (у „Звонари“), вјешања и спаљивања у т.зв. Пицилијевим пећима (називаним по инг. Пицилију, заповједнику радне службе у логору) до масовних егзекуција на „Гранику“, гдје су усташе убијале жртве маљем и чекићем, парали им трбухе и бацали их у Саву. У том логору побијено је око 500-600 тисућа Срба, Хрвата и Јевреја.“ Без скривених намера, морамо приметити да су у енциклопедији заборављени Цигани, или Роми, којих је по неким изворима убијено више него Јевреја или Хрвата. У поменутој енциклопедији, чији је творац Мирослав Крлежа, не помињу се ни Хрвати ни квислиншка клерофашистичка Независна Држава Хрватска, већ некакви недефинисани „ушашки квислинзи“, као да постоје и неке друге усташе које, можда, нису ни квислинзи ни Хрвати ни злочинци.

8) Комисија у саставу пет професора универзитета после мукотрпног рада 1961. и 1962. год. закључила је да је само у гробницама које су успели да прегледају и испитају покопано преко 700.000 лешева. За неке гробнице се тада још није знало. (На пример, била је непозната гробница Лиман са отприлике 12.000 тела откривена је тек 1973. године.) Даљи рад ове комисије и истраживања су из непознатих разлога обустављени. Међу-

тим, у наведени број, напомиње се у истом извештају, нису унете жртве: а) које су спаљене у Пицилијевим пећима, б) жртве које су одмах по убиству бачене у Саву, в) жртве, односно тела, која су скувана за сапун и за друге потребе (за ту сврху је коришћено 12 великих казана, запремине 2.200 л, а кости су превожене вагонетима и бацане у Саву,) тела из гробница које је у међувремену плавила, раскопала и однела Сава. Наведену комисију сачињавали су: др Анте Погачник, Завод за судску медицину Љубљана; др Вида Бродар, професор универзитета у Љубљани; др Анте Премеруа професор судске медицине на загребачком универзитету; др Србољуб Живановић, антрополог, пензионисани професор универзитета у Лондону и др Здравко Марић, археолог, професор универзитета у Сарајеву.

Основно и главно упориште оних који не признају да је у логору Јасеновац убијено око 600.000-700.000 српских, јеврејских и ромских цивила, као и извештај број хрватских антифашиста, јесте то што не постоје спискови јасеновачких жртава. Ко је могао и ко је требало да направи те спискове. Ваљда не побијени логораши. Ако се данас због тога оспорава број страдалих, онда једино могу бити криви побијени логораши. Каква иронија. Они који су управљали логором и они који су убијали те људе нису ни питали ни марили за имена, узраст, пол или занимање. Њима спискови нису били потребни. Њима није било битно како се ко зове, већ пре свега којој нацији припада. Србе су убијали без обзира на све остало. Сулуде идеје о неопходности постојања спискова као битног доказа о обиму злочина у неком концентрационом логору никоме у свету никада нису падале на памет. Нико се није усудио ни да изустити тако нешто. То је изум хрватско-муслиманске коалиције која је функционисала и у рату 1991-1995. год. приликом разбијања Југославије и у обновљеном походу против српског становништва у тим бившим југословенским републикама. Можемо само замислити како би се свет понашао да данас случајно Немачка, или нека друга држава немачки савезник из времена последњег светског рата, затражи од Руса, Пољака, Јевреја, Рома, па и Срба, спискове као доказе за убиства извршена у логорима који су били у њеном поседу. И да, ако нема спискова, одбаци властиту одговорност за убиства извршена у тим логорима. Милиони људи су убијени у бројним концентрационим логорима широм Европе. Ко је правио и од кога су тражени спискови за Аушвиц и десетинама других концентрационих логора.

Особље управе и обезбеђења јасеновачког логора било је преоптерећено и преморено даноноћним ликвидацијама затвореника који су непремено довођени из разних крајева Независне Државе Хрватске. Ко је

могао натерати или приволети „ушашке квислинге“, како их М. Крлежа ословљава, Перу Барицу, Шипку Зрнушића или Жила Фригановића да напишу имена људи које су поклали на Градини. А они су се само такмичили и за опкладу, али без евиденције, клали приведене затворенике. Притом су обавили и посао због којег је и формиран логор. Неки њихов саборац, а вероватно и старешина, Јере Маричић послао им је око 3.000 православних Срба свих узраста и оба пола да се види ко је најбољи. Колико је потребно минута да се закоље макар и полумртав исцрпљен човек. Победио је Перо Брзица са 1.350 закланих људи и добио зараћену опкладу. Жил Фригановић је заклао око 1.100 логораша и притом полудео. Резултат Пере Барице се не помиње. Не помиње се ни време за колико сати су они то обавили. Ово сведочанство су нам оставили Жарко Видовић из Сарајева и др Недо Зеџ, такође логораша. Са тим догађајем се преплиће и прича о старом Вукашину из херцеговачког села Клепси у општини Чапљина. Српском новомученику за веру кога је после рата православна црква канонизовала у свеца. И у том случају може, логиком коју нам нуде из Загреба и Сарајева, да се на српске жртве пренесе кривица и одговорност што усташе нису пописали имена тада на Градини приведених и убијених затвореника. А то на Градини је само једна од више стотина стравичних епизода које се помињу у сведочењима малог броја људи који су преживели јасеновачко мучилиште.

Срби су, као што се види, понајвише криви што тадашње убице својим данашњим потомцима нису оставили спискове побијених. После рата пронађени посмртни остаци 700.000 у јамама покопаних тела, али без спискова, видимо, потомцима не значе ништа. Оспоравање чињеница трајна је карактеристика свих убица, па и ових са наших простора. С тим смо се поново суочели и у овом последњем нашем грађанском локалном рату 1992-1995. г.

За убице и њихове потомке није само Јасеновац споран. Споран је број српских жртава и у осталим логорима. Нажалост, у недавно минулом веку нису само БиХ и Хрватска, већ и многе европске државе имале концентрационе логоре у којима су убијани Срби. Нећемо их наводити. Протежу се од југа до далеког севера. Срби и Србија су чиста образа. Без концентрационих логора у којима су убијани припадници других народа само зато што су поданици друге вере или друге нације. У бившој Југославији остао је споран и број Срба бачених у многе јаме и вртаче. Споран је чак и број српских жртава у оба минута светска рата. Ни после Првог ни после Другог светског рата није направљен списак побијених Срба у Хрватској и Босни и Херцеговини. Све због мира у кући која се звала Југославија.

Па и поред свих тих спорних случајева постоји нешто, бар кад је реч о БиХ, што не може бити спорно. То су пописи становништва Босне и Херцеговине извршени 1910. и 1991. године. Пописи извршени на почетку и при крају двадесетог века. По аустроугарском попису 1910. год. Срба, односно православних, је у БиХ било 826.000, а муслимана 612.000. Није спорно да је Срба 214.000 више него муслимана. Међутим, по попису 1991. год. у БиХ је било муслимана 1,905.000 становника, а Срба 1.370.000. Сада није спорно да је 535.000 муслимана више него Срба. За осам деценија у два светска рата муслимани су не само надокнадили мањак из 1910. год. већ су своју бројност умножили за нових 535.000 становника. Та разлика није остварена повећаним наталитетом, већ истребљивањем и изгоном српског становништва у поменути ратовима. Прилика је да подсетимо да је за само осам деценија двадесетог века, у раздобљу од аустроугарског пописа становништва 1910. год. до задњег пописа извршеног у Југославији 1991. год. у Босни и Херцеговини број становника српске националности у статистичком дефициту за 1.389.720 поданика. У исказаној разлици налазе се српски људски губици у оба светска рата, свих логора, јама и вртача у тим ратовима. И, сигурно је да у концентracионом логору Јасеновац није убијено више стотина хиљада лица српске националности исказани дефицит би био бар преполовљен. Ако неко у овој бившој југословенској републици, сада самосталној држави, жели да говори о геноциду, а то је у последње време веома популарно, не постоји бољи доказ над ким је у БиХ извршен геноцид, али и то ко је у том геноциду највише профитирао. Свакако да они који су одговорни за толика српска страдања, па и страдања у Јасеновцу, упорно покушавају умањити властиту одговорност, али и одговорност својих очева и предака. Можда им је дошло до свести да је Турска, скоро сто година после погрома Јермена, прозвана од светске јавности за тај геноцидан злочин. Зашто то у догледној будућности не би снашло и одговорне за злочине геноцида над Србима у Босни и Херцеговини?

Ана Пожар

СТРАДАЊЕ ДЈЕЦЕ ИЗ ОПШТИНЕ ЦРКВЕНИ БОК

Само тридесетак километара од Црквеног Бока села око нјега налазила се највећа клаоница Европе - концентрациони логор Јасеновац. Усташки кољачи, упућени од најкрволочнијег међу њима - Љубе Милоша - упали су 13. октобра 1942. године у мирна села: Црквени Бок, Стрмен и Ивањски Бок тјерајући све пред собом. Милости није било ни за кога. Истјерали су из топлих домова све чланове породице и покупили имовину која је годинама мукотрпно стварана. Све је нестајало у само једном дану, натоварено на кола која су се кретала према Јасеновцу. Усташе су из села одвезле све до чега су дошле. Плијен је, како су се хвалисали, био огроман, особито у житу и роби.

Село је одједном остало пусто, из села је отјерано оно највредније - његови становници. Кретала се колона у којој су се налазили припадници свих генерација, људи који нису ни могли слутити да су осуђени да умру само због тога што су припадници једног народа који је по фашистичкој идеологији требало уништити.

Чули су Бочани за јасеновачки логор. Причало се по селу шта се тамо догађа.

У колони, тихо, шапатам, чула су се питања: "Куда нас воде?", "Шта ће са нама учинити?". Питали су се изнемогли старци: "Па шта смо им ми скривили?", "Зар и ова невина дјечица?" Не, па то је немогуће. Сигурно ће нас само испитати о нашим везама са партизанима и када чију да нисмо ништа криви, пустиће нас кућама.

Оте се питање дјетету: "Бако, шта ће са нама? Да ли ће нас у оном логору поклати или спалити у цигларској пећи?" Док је умиривала унуче, бака није могла ни слутити да је то њихово посљедње заједничко путовање и да је остало још врло мало времена до часа када ће их заувјек раздвојити.

На путу до јасеновачког логора мајке са дјецом и старци задржани су у селу Лоња, у школској згради, а затим у једној гостионици у селу Крапје. У Крапју су тукли и злостављали људе. Старијима су чупали бркове и ударали их чим су стигли по цијелом тијелу. Посебно су се окомили на једног старца чије мучење су посматрала и дијеца. Други дан послје

подне су стигли у јасеновачки логор. Смјештени су на ледини, на влажној земљи са јарцима пуним воде. Жене су се трудиле да заштите своју дијецу, држале су их у крилу и док је киша падала изнад глава стављале заклоне од одјеће или чаршава, а само ријетки су успјели понијети кишобране.

Након неколико дана које су провели под ведрим небом, изгладњели и изнемогли распоређени су по групама и упућени: дјеца у логор Сисак, жене у логор Стара Градишка, а мушкарци у логор III ц - најстрашније мучилиште јасеновачког логора.

Најболније је дјеловало одвајање дјеце од мајки. Врисак дјеце надјачао је повике разбјесњелих усташа, који су мајке ударали кундацима и ногама спречавајући их да задрже најмилије биће у своме загрљају. Многе мајке одвојене од дјеце, остајале су на ледини, подизале се и кретале за одузетим дјететом, дозивале, молиле, али код усташа није било милости, него само још већи бијес. Ана Турајлић из Стрмена уз најтеже батине није из наручја испуштала свога јединца Николу. Видјевши шта се догађа и да је Ана спремна жртвовати властити живот да би спасила вољено дијете, њена мајка Стоја узела га је из кћеркиног загрљаја и предала усташи. Никола је са осталом дјецом отпремљен у сисачки логор гдје се незаштићен у нељудским условима разболио и по повратку кући умро.

До Сиска су дјеца путовала дан и ноћ. Пут од жељезничке станице до логора су прешли пјешице. По доласку у логор чекају их нова неугодна изненађења. Ледене собе са бетонским подом на којем је било мало сламе, гдје су поредани као сардине били измијешани, живи са полуживим костурима и онима који су се посљедњим дјелићима снаге опраштали од живота. По доласку су им о врат објесили картонску картицу на којој су били исписани основна лични подаци, многи избезумљени од глади појели су ту картицу по којој их се једино још могло препознати. Дјеца која су била са старијом браћом или рођацима боље су прошла, јер су они пазили на њих и помагали колико је то било могуће.

0 стању у сисачком логору пише Глезе фон Хорстенау у свом дневнику:

„... Послије свега смо се упутили у концентрациони логор који је био смјештен у једној фабрици. Ужасна слика. Мало мушкараца, много жена и дјеце слабо одјевене, којима је постеља била хладни камен. Голи костури... Командант логора - дрипац... Игнорисао сам га ... И најстрашније: у једној просторији, дуж зида, на ријетко набацаној слами, свакако због моје "инспекције" око педесеторо голе дјеце, дијелом већ мртве, дијелом на издисају! Не треба заборавити да су концентрационе логоре пронаш-

ли Британци у Бурском рату. Али ова стратишта грозје у Хрватској, пог поглавником којјега смо ми устоличили, врхунац су ужаса. Најгоре, међутим, мора да је у Јасеновцу, у који обичан смртник не смије ни да повири ..."

Драгица Хабазин, добровољна сестра Црвеног крижа, сада на раду у прихvatној станици Црвеног крижа на Главном колодвору, дала је ове податке: ... Након мјесец дана позвана сам у Сисак, јер су тамо дјеца у великом броју умирала, па их је требало упутити у Загреб. У Теслићевом купалишту су наиме имали једну бараку за смјештај, те је у њој било смјештено око 2.000 дијете, иако тамо не би могло стати више од 500 дјете. Дјеца су лежала на голом поду, примала су једанпут дневно јело и тко је од дјете ухватио јело добро, тко није - није.

Усташе су радили, овако: допремали су цијеле обитељи у Сисак, ту су одвајали старе људе, које су слали на клаоницу у Јасеновац, млађе су слали у Њемачку на рад, а дјету су препуштали Црвеном крижу. Грозоте, које сам видјела при одвајању родитеља од дјете, неописиве су. Жене су луђачки врискале од боли, страха и ужаса. Ми смо били потпуно немоћни ...

... Од те дјете умирало је сваке ноћи у самом логору 5-15 дјете. Сестре су учиниле све што је било у њиховој моћи, али грађанство се већим дијелом није добро понијело. Тражило је само већи дјету, која су могла послужити као слуге, а мању дјету није примало.

Дјеца су се дијелом транспортирала у Загреб, гдје су била даље колонизирана, а дјеца из села Црквени Бок пуштена су на моју молбу, кући, јер сам објаснила доктору Најжеру, да је боље да они буду господари својег имања него туђи слуге...

Напад на мирна и угледна села опћине Црквени Бок изазвао је у цијелом крају узбуђење и протесте. Након почињених злочина од стране усташа у овим селима, а у које су се својом посјетом увјерили представници Трећег Рајха, зстражено је од поглавника да се становници ова три села пусте из логора. Био је то јединствен случај у НДХ, који су логораши у јасеновачком логору прокоментирали ријечима: "Нешто се промијенило у трулој НДХ".

Једнога дана дјету су укрцали у један вагон и допремили до жељезничке станице у Суњи, а одатле су на разне начине одлазили својим кућама.

При нападу на села убијали су дјету у колијевкама и у наручју мајки. Кћерка Ђуре Радовановића из Црквеног Бока лежала је у колијевци када

су усташе упале у кућу. Пуцали су јој у главу, крви је било по цијелој просторији. Када је отац ушао у кућу остао је запрепаштен призором који је угледао. Дијете је сахранио у дворишту, а на томе мијесту, које је сада обрасло у трњак, сваке године у прољеће процвијета ружа, која иако је нико не његује, својим цвјетовима подсјећа на трагедију која се овој породици догодила и чије је огњиште заувјек уташено.

На вијест да усташе улазе у село многи су се мјештани покушали сакрити, а млађи су успјели и побјећи. Софија Рак из Стрмена са једно-годишњом кћерком Милицом сакрила се у кукурузишту, у њиви недалеко од куће. Пронашли су је и убили, а затим на бајонету бацили и њену Милицу која је издахнула поред мртве мајке. Супруг и отац Бошко изма-сакриран је у селу, у дворишту породице Савурдић. Од породице се спасио само шестогодишњи син Стојан, којег је од усташа успјешно скривала тетка Миља - очева сестра.

Није успјела побјећи ни 14-тогодишња Јела Ракић, коју су усташе ухватили, силовали, набили на колац и бацили поред старог корита ријеке Саве.

Софија Шипов, рођена Драгосављевић, испричала је:

"Са мајком Стојом и оцем Гавром, заједно са осталим мјештанима, отјерани смо 1942. године у логор Јасеновац. Смјештени смо на једној ледини, било је хладно и често је падала киша од које смо се на разне начине штитили, најчешће ширећи плахте изнад главе. За храну смо добивали замијешено брашно у води, без соли и икаквог другог зачина. Након 16 дана отац је пребачен у логор III ц, а ми дјеца смо транспортовани у логор Стаклана у Сиску, док су мајке отпремили у логор Стара Градишка. Била сам стара 13 година па су ми дали да пазим једну дјевојчицу од годину дана. Била је то Турајлић Милица, кћерка Ане и Стојана из Стрмена. Због ужасних увјета који су владали у логору, мала Милица је умрла. Касније сам бринула о сину мојих комшија - Грубић (Душана) Николи, рођеном 1941. године.

Када је из њемачке команде стигла наредба да се дјеца из Црквеног Бока ослободе, у логор су дошли наши мјештани: Ђуричић Михајло и Мазалица Љубан и одвели нас на жељезничку станицу у Сиску. Сви смо смјештени у један вагон и превезени до жељезничке станице Суња, која је од нашег села удаљена око 20 км. У гужви, при изласку из логора, изгубила сам малог Николу. Никола је остао у логору, допузао је до неког грмља и тамо се сакрио. Имао је срећу да га је у грмљу примијетила једна жена. узела га је и одвела у село Бестрма гдје га је пронашао дјед Марко и довео кући у врло тешком стању, скоро полумртвог.

Из Суње су већа дјеца ишла пјешнице према Папићима, а мањи су вожени у колима и распоређивани по породицама у околним селима гдје су их проназили рођаци када су чули гдје се налазе. Ја сам била смјештена у Горњем Хростовцу код породице Србљанин.

Када сам дошла кући наша сам у штали, повезане ланцима, дједа Јанка и бабу Анђелију, које су усташе пронашли и убили. Баби су мишеви оглодали ноге, остале су само кости. Бојала сам се остати код куће, па сам спавала код комшија док родитељи нису дошли из логора. Када су се отац и мајка вратили, сахранили су дједа и бабу."

По повратку из логора дјеца су масовно умирала. Посебно су у тешком стању била дјеца до годину дана и углавном они који нису имали поред себе старију браћу или рођаке који би бринули о њима. Било је старије дјеце која су своје мале рођеке држала на рукама док су спавали, само да не леже на голом бетону.

Повратком из логора 1942. године није завршило страдање становника ових села. Привидни мир уз повремено "улијетање" јасеновачких усташа у ова села трајао је до друге половине 1944. г. када долази до коначне ликвидације ових села и одвођења великог броја становника у јасеновачки логор, одакле се нико није вратио.

Котарској комисији за утврђивање ратних злочина Суња, у Записник бр. 7 20. августа 1946. године изјаву је дао Никола Секулић из Црквеног Бока:

"Дана 22. коловоза 1944. године ујутро, рано, прије сванућа усташка посада из Јасеновца опколила је са око 1.400 усташа села Црквени Бок, Ивањски Бок и Стрмен и чим је извршила опкољавање стала је палити куће, господарске зграде и народ убијати, некоје живе у ватру бацати а некоји народ који нису поубијали су са собом у логор Јасеновац одвели од куда се више нису никада својим огњиштима повратили.

Усташе су тај пута у наведеним селима попалили 278 кућа, 396 господарских зграда са свим живежним намирницама, људском и сточном храном, те разном постељином, господарским и кућним намјештајем а све у вриједности од 54,580.000 динара.

Усташе када су попалили све зграде у наведеним селима нешто су по селима похватили народа и одвели их у цркву у Ц. Боку, исте у Цркву затворили и Цркву минирали а то су исто учинили и са Црквом у Стрмену а колико су тај пута народа у наведене Цркве затворили и са Црквом минирали то се није могло установити јер су жртве од мина биле све растргане и са камењем затрпане.

Усташе су тај пута поклали и живе у ватру бацили 27 људи, жена и дјеце а 219 људи, жена и дјеце су са собом одвели у логор Јасеновац гдје су их поубијали јер се више никада нису на своја огњишта повратили...

Похватани народ су тјерали до скеле на Сави и превезли у Лоњу, а онда пјешнице до Јасеновца. На скели се налазила Вила Ана, мајка четверо мале дјеце, старости од 1 до 4 године, а која је и тада била у другом стању. Усташе су наредиле да баца дјецу у воду, чему се она жестоко опирала, а затим су слиједили немилосрдни ударци кундаком. Присиљена ударцима, покушала је да изврши наредбу, али је само подизала једно по једно дијете и спуштала назад у скелу схрвана у боли а да би могла било која од своје четверо дјеце бацили у ријеку. У очају је сама скочила у воду, а усташе су побацале за њом и њених четверо дјеце, тако да су сви нашли смрт у ријеци Сави.

У покушају да побјегне од усташа ухапшена је и силована Каран (Миле) Љуба, рођена 1928. године, а затим набијена на колац.

Намјера усташких зликоваца била је да ни мачка у селу не остане. Народ је избезумљено бјежао из кућа, узимали су само дјецу, а многи су се скривали по кукурузима и неким склоништима. Млађи и бржи су кренули према шуми, а један дио пут сусједних хрватских села Бобовца и Бистреће. Иако су мјештани ових села помагали и скривали своје сусједи Србе, сви су морали бити на опрезу, јер су се усташе стално залијетале у ова села тражећи жртве. Свака непажња завршавала је кобно.

Каچار Дујка из Стрмена са своја два сина (Савом, рођ. 1934. и Николом, скривала се на једној штали у Бобовцу. Тражећи по селу Србе, усташе су дошле и у то двориште. Вјерујући да су отишли, накратко је провирила из склоништа, али усташа ју је примијетио и све троје их ухапсио и одвео у Јасеновац гдје су побијени.

Према списковима страдале дјеце у НДХ, које је у својој књизи "БИЛИ СУ САМО ДЕЦА" објавио Драгоје ЛУКИЋ, у ова три села страдало је 98 дјеце. Међутим, број је далеко већи. Утврдила сам то са преживјелим мјештанима који се сјећају својих страдалих за које није имао ко дати податке јер су сви чланови појединих породица страдали.

Записала сам она имена која су ми дали ближи чланови породице, но за многе је прекасно, јер живи свјedoци свакодневно одлазе или су због посљедњег рата заувјек напустили ове просторе.

ДА ЛИ СЕ СЈЕЋАМ ...

Од своје треће године живим са тужним сјећањима на догађаје у концентрационом логору Јасеновац и често се питам: Да ли ја то заиста памтим шта се догађало мојој породици и мени или су многе слике у моме сјећању поткријепљене оним што сам слушала у болним казивањима мојих рођака, сусједа и мјештана који су у томе логору изгубили своје најближе?

Са непуне три године са мајком и баком сам се нашла у колони коју су усташе тјерали према Јасеновцу. Малу дјецу и мајке из Суње су возили запрежним колима мобилизирани сељаци из околних села. Преноћили смо у селу Крапје у једној гостионици. Није било спавања, само ишчекивање најгорег јер су ту пред нама усташе мучили и тукли људе. Посебно су се окомили на једног старца коме су чупали бркове и бјесомучно га ударали по цијелом тијелу. Од призора су били узнемирани сви присутни, а за нас дјецу то је био приказ који ће и те како оставити трага.

По доласку у логор сви наши мјештани су смјештени на пољани гдје је био посијан кукуруз и гдје се још налазило стабљика, које су жене ломиле и на њих сјedale да се бар мало заштите од хладноће и воде које је било по тлу. Била сам једно дијете и сву храну коју су понијели од куће чували су за мене. Кишобраном су ме штитили од кише која је често падала, Пошто смо били у близини логора III ц једнога дана мајку је кришом дозивао један човјек којега је препознала тек кад се приближила бодљикавој жици којом је тај логорски простор био ограђен. Био је то очев пријатељ који је у овоме паклу проживљавао своје посљедње дане. Мојој мајци је дао дрвено корито које је послужило као мој лежај у којем сам била заштићена од воде и блата на којем смо били смјештени.

Мајка ми је причала: "Сваку ноћ, када се све у логору утиша, када ми на пољани утонемо у сан, твој продорни врисак нас све узнемири и уплаши да ће изазвати бијес усташа који су за сваки и најмањи повод потезали оружје. То је трајало скоро сваку ноћ па смо се трудили да те умиримо и спријечимо најгоре."

У логор Сисак сам ишла са моја два братића, Николом (11 год.) сином мога ујака Ђуре и Душаном (9 год.) сином мога ујака Мојсија. Пошто сам расла поред њих (кућа уз кућу) сигурно је да сам лакше поднијела раздвајање од мајке и баке, него она дјеца која су остала сама. Брат Никола се излагао великој опасности да би нас заштитио, стављао је под нас ћебе које му је мајка дала и тако нас штитио од хладног бетона, дијелио нам оне сиромашне залогaje, а ноћу се прикрадао до бунара са којег су усташе пили воду, крао воду и доносио нам да пијемо, како не би пили ону коју су усташе тровали.

Када су нас пуштали из логора, пошто сам појела своју идентификацијску картицу, интервенисао је да ме пуште са њима и у томе успио. Проблеми су настали када смо требали пјешачити. Измучени и изгладњели тешко смо се кретали, а ја скоро никако. Наизмјенично су ме носили и одустајали, јер су тешко и себе носили. Сједали би и плакали уз ријечи: "Боже, боже, што ћу? Носити је не могу, оставити је не могу", запомагао је Никола у својој немоћи.

По повратку у село дјеца су масовно умирала. Наши су имали велику борбу да нас поврате у живот и излијече од посљедица боравка у логору.

Када је почела коначна ликвидација наших села 1944. год. успјели смо са мајкама побјећи до сусједних села Бистреће и Бобовце гдје смо се задржали до 11-тог и 12-тог мјесеца 1944. године, а онда отишли на слободну територију Баније гдје су нам очеви били у партизанима. Тамо смо дочекали ослобођење 1945. године.

Ричард Албрехт

МОДЕРНИ ГЕНОЦИД КАО "ОСТВАРЕЊЕ УТОПИЈЕ" - ЗАИСТА НЕ.

АЛИ, УБИСТВО (УБИЈАЊЕ) ЈЕВРЕЈА - ПОСРЕДНО,
АКАДЕМСКИ, ХЛАДНО ...

О ЛАЖНОМ СВИЈЕТУ УГЛЕДНОГ ЊЕМАЧКОГ ИСТОРИЧАРА -
ПО-ДОЖИВОТНОМ-УГОВОРУ

Volksweis(heit)en

Народна (мудрост)

Wos dr Bauer nit kennt frisst er nit
Was der Bauer nicht kennt, frißt er nicht
Wat de Bur nich kennt, dat frett he nich
Wat de boer net ken, dat fret er net
Wat de boer niet kent, dat vreet hij niet
Wat de boer niet kent, vreet ie niet
What the farmer doesn't know, he doesn't eat
What the boor doesn't know, he doesn't muck:

Што сељак не познаје, он не једе

Што простак не познаје, он не упропаштава

„Боље врабац у руци, него голуб на грани“

Уопште узев, постоје два начина за негирање геноцида. Први је отворен. Други је прикривен. Први се може лако препознати на први поглед. Други не. Потребан је други, трећи, а понекад чак и четврти поглед. Ричард Албрехт је бацио дубоки поглед на оно што је познати њемачки *Zeitgeschichtler* (**савремени историчар*, прим. прев) - Ханс Момзен - деценијама објављивао по овом питању. Ево резултата ауторовог критичког погледа:

(1) Испод нивоа ремек-дјела и ремек-дискусије/а, као, што је, на примјер, (јединствена) једнозначност полемике о холокаусту у оквиру међународне научне заједнице, постојала је, и још постоји, својеврсна њемачка сцена веома утицајних историчара-по-доживотном-уговору, који су

сматрани како важним, тако и напредним у области савремене историје (19-ти/20-ти вијек), као што су Хајнрих Аугуст Винклер, Еберхард Јокел, Волфганг Ј. Момзен, од којих већина припада специфичним 'модерним' идеолошким правцима, мање или више уско повезаним са Социјалдемократском партијом Њемачке (СПД). Заиста, сваки од тих момака има своје посебне заслуге. На примјер Винклер, који је, као водећи нови њемачки идеолог, усавршио интелект(уалац)-технику, као једну од најважнијих достигнућа људског духа, а коју је један од малобројних њемачких критичких научника свог времена, Георг Кристоф Лихтенберг (1742 - 1799), једном приликом назвао "способношћу да се књига прикаже без читања". Као историчар, Винклер је развио способност да напише (тротомну) Историју Вајмарске Републике без коришћења макар и једног необјављеног извора.

Јокел није само један од неколицине њемачких историчара који негирају јерменоцид, него је, што је још горе, био онај истакнути момак који је прије неких двадесет и пет година прогласио апсолутно фалсификовани документ, Хитлерове дневнике, за аутентични историјски извор. В. Ј. Момзен, такозвани водећи њемачки научни експерт за I свјетски рат, успио је да изда чак и своју посљедњу књигу (2004) о првом великом рату у 20. вијеку, као почетку краја буржоаског доба, без било каквог помињања јерменоцида. Заиста, изгледа да ови најзначајнији њемачки историчари-по-доживотном-уговору нису били ни спремни, ни способни да изврше своју најобичнију дужност у смислу и значењу коју јој дају Ј. В. Гете: *Pflicht des Tages* (*Дневне дужности, прим. прев.), и Макс Вебер: *rein sachlich an des Tages Arbeit wirken* (*чисто објективно гледање на дневне послове, прим. прев.) – и да као вјечити/дуговјечни њемачки мандарини засједну на трон савремене историје и развију стратешку хипотезу која би омогућила вредновање историјских текстова, извора и докумената који разматрају проблеме на научан и легитиман начин; напротив, они су више вољели да срамоте себе (и цијелу своју професију) и да деценијама стално продукују глупости о Хитлеру и друштвеном систему у Њемачкој 1933-45, јавно изводећи једну мутну ствар за другом ...

(2) С обзиром на овакве мрачне ситуације и мутна питања, можда ћете се запањити када схватите да је још један угледни њемачки историчар - Ханс Момзен (р. 1930) – био, попут вође банде, у стању да надмаши све своје пајташе: Момзен II Млађи у ствари симболизује оно што се називало особитим њемачким путем (*deutscher Sonderweg* – њемачком изузетношћу, прим. прев.) и њеном политиком у 19. и 20. вијеку, а што се огледало и изражавало међу њеним идеолозима кад год би се бавили геноцидом уопштено, а холокаустом засебно, уопште не схватајући да

оно што се назива *холокаустом* фактички изражава тај особити њемачки пут (*deutscher Sonderweg*) историјске геноцидне политике: један народ, самопрокламована водећа раса, организована на фашистички начин, у покушају да успостави свјетску империјалну(истичку) диктатуру. До сада, Момзен II Млаћи је био једна од најистакнутијих њемачких личности која је, стога, негирала не само ту тезу, већ и одбијала да боље размисли о пукој могућност да се не холокауст, него арменоцид сматра - или се барем може сматрати - "основним прототипом геноцида у 20. вијеку" (Ирвинг Л. Хоровиц). За свог живота, Момзен II Млаћи је једном био шеф катедре - 1967/68 - на Ruhr-Universität Bochum, једном му је одана јавна почаст - 1998 - у Carl-von-Ossietzky-Preis Oldenburg (*für Politik und Zeitgeschichte*), али није добио личну рубрику у *Encyclopaedia Britannica* (енциклопедији Британика) или у Њемачком историјском рјечнику (*Wörterbuch Geschichte*, гдје су двије од његових разноврсних публикација биле поменуте). Мејер, један од најистакнутијих њемачких енциклопедиста, представља Момзена II Млаћег на сљедећи начин (овај, као и наредни примјери, налазе се под бројем 151207):

"Историчар [...]; од 1968-95. професор „*neuere Geschichte*“ (*новије историје, прим. прев.) у Бохуму, бави се, прије свега, историјом покрета радничке класе, као и питањима фашизма. Написао је „*Beamtenum im Dritten Reich*“ (*"Бироткратија у Трећем рајху") (1966), „*Arbeiterbewegung und nationale Frage*“ (*"Раднички покрет и национално питање") (1979), „*Die verspielte Freiheit*“ (*"Разиграна слобода") (1989), „*Das Volkswagenwerk und seine Arbeiter im Dritten Reich*“ (*„Фолксвагенове фабрике и њени радници у Трећем Рајху“) (1996, са М. Грајгером), итд. (Мејерс Лексикон онлајн: <http://lexikon.meyers.de/meyers/Mommsen>). Момзен II Млаћи се код Мејерса не помиње ни у рубрикама „Холокауст“ (<http://lexikon.meyers.de/meyers/Holocaust>), нити „Фашизам“ и „Националсоцијализам“ (<http://lexikon.meyers.de/meyers/Faschismus> [и] <http://lexikon.meyers.de/meyers/Nationalsozialismus>).

И, како то обично бива: овај научник у годинама, задње деценије константно упуслен као Почасни, и поштовања достојан полемичар ("Франкфуртер Алгемајне Цајтунг"), био је једна од најутисајнијих фигура у оквиру бизниса названог *deutsche Zeitgeschichte* (савремена њемачка историја), јавно слављен као "велики стари историчар" (Зидојче Цајтунг, 24.1.1995), "водећи свјетски експерт за национал-социјализам" (Ди Велт, 8.2.2006), и "један од најплоднијих стручњака" за национал-социјализам (Франкфуртер Рундшау, 16.8.2006), а од стране ултраљевичарских новинара чак сматран и за "доајена њемачке историјске науке" ("Informationen zur deutschen Außenpolitik", 6.4.2005) (*"Информације о њемачкој спољној

политици", прим. прев.). Момзен II Млађи није само, попут Мартина Бросата, један од такозваних "структуралиста" њемачке научничке популације која се бави холокаустом, него је и јавно слављен као један од "најугледнијих историчара" у Њемачкој уопште, „међународно признат као један од највећих ауторитета за нацизам током посљедњих деценија (који је 1983. објавио пионирски есеј о настанку "коначног рјешења" (Кершо 2003)). Као такозвани "историчар са интелектом и срцем" (Али/Локатис), Момзен II Млађи је недавно добио јавне похвале за своје рано "револуционарно разматрање" који одсликава његово мишљење да није неки централни или главни план Адолфа Хитлера довео до геноцидне *Judenpolitik-e* (*политика према Јеврејима, прим. прев.), коју су фашистички "национал-социјалисти" примјењивали током Другог свјетског рата, него је то била нека врста „кумулятивне радикализације“. Осим тога, њемачки аутори су 2005. отворено изражавали убјеђење да ће још увијек контроверзна теза Момзена II Млађег, која је представљала Хитлера као у основи "слабог диктатора", бити општеприхваћена у оквиру научне заједнице (Али/Локатис 2005): неки људи то зову 'маштање' ...

Да се разумијемо: ни у ком случају не могу да се пожалим што Момзен II Млађи, у полемици о политичким плановима сачињеним у оквиру важне њемачке отпорашке групе Крајзауер Крајс 1941/43, у којој је активно учествовао социјалистички интелектуалац Карло Мајрендорф (1897-1943), уопште не помиње моју биографију (Албрехт 1987) истог актера - јер је упитно да ли би Момзен II Млађи, када би прочитао тај мој текст, могао да разумије његов садржај и поруку...

(3) До сада, на њемачком/у Њемачкој постоји много осредњих радова о датом специфичном приступу Момзена II Млађег, а, колико сам успио да откријем, такође постоји и један критички научни коментар на његов начин тумачења суштине национал-социјалистичког антисемитизма.

Примјена од стране Момзена II Млађег основног приступа којег су разрадили структурно-функционалистички социолози, дио је "нове" парадигме која прихвата изазове које су поставила марксистичко-материјалистичка тумачења историје, и то не само озбиљно, већ и офанзивном борбом против њих (Вент 1987: 224 - 226). Политика самог диктатора, Адолфа Хитлера, појављује се као функција "структуралног процеса" у оквиру анархистичке борбе различитих група власти и институција државног и партијског апарата ("институционални дарвинизам"). Хитлер се узима као опортунистички политичар без икаквих водећих принципа и скрупула, који није у стању да развије програм или визију који би га водили као политичког актера. Али напротив: Хитлер је користио сваки

метод и прилику, чак и у области спољне политике, који би му помогли да акумулира и легализује своју моћ. Аутор сумира да Момзен II Млађи, као један од водећих нео-ревизиониста, истиче у основи аморфни и нео-међени карактер циљева које су извршавали њемачки национал-социјалисти. Штавише, Момзен II Млађи одбија постојање било каквог системског карактера Хитлерове (спољне) политике, представљајући бившег њемачког *Führer und Reichskanzler* (*фирера и рајх-канцелара, прим. прев.) као мајстора политичке импровизације, ситуативне интуиције, и спонтане инспирације, а у крајњем случају, чак, као неку врсту "слабог диктатора" (као што је, нпр, тип особе коју је њемачки социјални психолог Александар Мишерлих неколико деценија касније идентификовао као "личност тренутка": *Momentpersönlichkeit*).

У свом критичком коментару специфичног "ревизионизма" који заступа Момзен II Млађи, Херман Грамл је, у врло умјереном научном есеју, размотрио убилачки антисемитизам који су пропагирали и практиковали водећи њемачки национал-социјалисти (Грамл 1986: 9). Грамл говори не само о разним центрима за прогон Јевреја у "Трећем рајху", који се никако не могу сматрати за процес радикализације, него се једино могу сматрати као процес покретања и примјене основног увјерења да Јевреји морају бити уништени (Грамл 1986: 7). Кад год би Хитлерова екстремна воља за уништењем ("*Vernichtungswille*"), као и фашистички "биолошки империјализам", који су оправдавали рат у сврху освајања и експлоатације, бивали негирани или релативизовани, тада се ни на који начин није могла схватити суштина национал-социјалистичког антисемитизма (Грамл 1986: 8). Штавише, Грамл нас подсјећа да је нпр. Геринг, крајем 1938, у кругу блиских сарадника говорио о великом поравнању рачуна са Јеврејима, које се има извршити ако спољна политика то буде захтијевала. Став Момзена II Млађег и његових другара подразумејева да је холокауст, као уништавање европских Јевреја од 1941-1945, био, прије свега, резултат тајног рада СС вођа попут Химлера и Хајдриха, - нека врста небулозних којештарија које су генерализовале оно што је сваки мали нациста још од 1933. извикивао у својој реторичкој рецитацији: "Ако то Фирер зна" ("*Wenn das der Führer wüßte*"). Коначно, Грамл, као критичар, аргументује своје тврдње на научан и исправан начин када наглашава да чак и Хитлеров крвави језик, пун израза као што су уништење ("*Vernichtung*"), искорјењивање ("*Ausrottung*") и елиминисање ("*Beseitigung*"), уопште није био нека врста небулозне реторике ван сваке реалности, као што је Момзен (1983) желио да прикаже, покушавајући да принципом „здрово за готово“ заведе своје читаоце на најпогрешнији од свих погрешних праваца ("*Holzweg der Holzwege*" [Дозеф Дицген]), него је у ствари

изражавао ако не оно што је Хитлер заиста мислио, онда бар сам његов менталитет ...

(4) У датом контексту, нас не интересује: (i) сам почетак каријере Момзена II Млаћег као академског истраживача и професора, када је "научно" радио на Пожару у Рајхстагу (1933) примјеном специфичних метода не само научне злоупотребе, него и кршења њемачког Кривичног закона (у међувремену је затворио дугове, наравно), као што је открила група критичких новинара и припадника правне професије у задњих неколико година (Бахар, Кугел 2001; Шнајдер 2004; Дајзерот 2006), а такође нас, с тим у вези, ни најмање не интересује (ii) начин на који је Момзен II Млаћи "научно" радио приликом објављивања историје њемачког радничког покрета, презентујући научне текстове у познатом маниру фашистичких идеолога (Ноел 1940: 14, 155, 161: "Јуда Липман"), као "комунистичке" контра "не-комунистичких" (Момзен 1969: 1371/1372), и показујући своје принципијелно "научно" незнање када етикетира исти текст истовремено и као "не-комунистички" и као "комунистички" (Албрехт 2004: 475, напомена 33); у мом тексту се, такође, неће анализирати (iii) начин на који је Момзен II Млаћи "научно" створио "НС" и "нс", као, касније, широко прихваћене скраћенице за "национал-социјализам" (НС) и "национал-социјалист(ички)" (нс) у свакој прилици када се помињао њемачки фашизам, који је сам себе називао *Nationalsozialismus* (*национал-социјализмом, прим. прев.)... коначно, и искрено речено, ја сам довољно поштен да признам да (iv) ја нити сам у стању да одговорим на питање, нити да коначно објасним, "зашто је овај њемачки професор, чији језик заиста изражава и открива његове збуњујуће и лажне идеје, очигледно био, и све до сада је, већ деценијама, озбиљно узиман у оквиру научне заједнице научника који се баве геноцидом као један од њених легитимних припадника" (Албрехт 2006: Велкер-морд [ен], 32, фуснота 1).

(5) Ко год размотри специфичан приступ Момзена II Млаћег њемачкој историји 20. вијека на критички и систематичан начин, као научник, уочиће од самог почетка до краја његовог писања неку врсту моронског говора, који прије свега комплетно изокреће – а такође и *перверзно изокреће* – у смислу *Umwertung aller Werte* (*Ревалоризација свих вриједности, прим. прев.) (Фридрих Ниче) најважније моралне, интелектуалне, политичке, историјске и језичке аспекте [1]. Момзен II Млаћи написао је своју докторску дисертацију (1959) о "националном питању" на начин на који је то питање дискутовано међу аустријском социјал-демократијом прије 1918, а своју другу докторску дисертацију (*Habilitation*) (*доцентура, прим. прев.) посветио је социјалној институцији цивилног службовања у "Трећем Рај-

ху" (*Beamtentum im Dritten Reich*, 1966) (*Државни службеници у Трећем Рајху, прим. прев.). Ово дјело промовисао је Вернер Цонзе, бивши НС-идеолог, у то вријеме угледни професор на „Руперто Карола“ у Хајделбергу, и један од оснивача такозване нове њемачке школе друштвене историје, као што су то били Ханс-Улрих Велер, Јирген Коцка и др. (критички осврт даје Албрехт [1975]). У *Beamtentum im Dritten Reich*, Момзен II Млаћи је најприје скицирао своју, касније широко пропагирану, "поликратија"-тезу, везану за структуралне паралелизме и антагонизме између "партије" (НСДАП) и "државе" (Дојчес Рајх). Штавише, својим најкитњастим језиком Момзен II Млаћи је конструисао безмонолитни облик власти (*Herrschaftsgebilde*) (*Господарска структура, прим. прев.), који "ниуколико није био усмјераван једнообразном политичком вољом" (Момзен 1966: 18, 23).

Међутим, Момзен II Млаћи не само да у основи најбоље плива низ струју (ако није и један од вођа чопора) и није само добро познат по свом јавно раширеном мишљењу да је Хитлер био "слаб диктатор", који је, умјесто да дјелује одлучно, реаговао на различите друштвене догађаје и друштвене притиске. По мишљењу Момзена II Млаћег, разлог због кога су нацисти остали на власти био је тај да их је обичан њемачки народ, мушкарци и жене, или активно подржавао, или се, у крајњем случају, равнодушно односио према нацистичком режиму. Момзен II Млаћи је, као млаћи предавач, био први "професионални" историчар у Њемачкој почетком 1960-тих, који је прихватио закључак у основи "аматерског" историчара Фрица Тобијаса, који је у својој књизи о *Пожару у Рајхстагу* (1961) тврдио да пожар 1933. нису запалили нацисти, као и да је Маринус ван дер Лубе дјеловао потпуно сам, као појединац и једини починилац. До објављивања Тобијасове књиге, у Њемачкој и иностранству било је општеприхваћено мишљење да су пожар изазвали нацисти, као дио њихове завјере да се почетком 1933. укине демократија и утврди њихова сопствена диктатура.

(6) Нацистичко *Machtergreifung* (освајање власти) почетком 1933. углавном је било представљено као дио добро планираног, тоталитарног напада на демократију, са њемачким народом као несрећним посматрачем. Значај закључка да нацисти нису запалили Рајхстаг јесте да он сугерише да је *Machtergreifung* више био серија ад-хок реакција на догађаје, него резултат неког главног плана од стране Хитлера и његових сљедбеника, из чега произилази да њемачки народ није био само посматрач своје судбине. Чињеница је да пар нових, у међувремену објављених докумената, очигледно показује не само да Момзен II Млаћи није био у стању да разумије релевантне документе које је други научник, др Ханс Шнај-

дер, пронашао и протумачио, него и да је Момзен II Млаћи блокирао и манипулисао одговарајуће студије и истраживачки рад о проблемима *Reichstagsbrand-a* *(пожара у Рајхстагу, прим. прев.) током четири деценије, примјеном незаконитих метода као што су манипулација изворима, сузбијање доказа, пријетње свједоцима (очевицима), итд. Прије неколико година, њемачки истраживачи - Александар Бахар, Герхард Брак, Дитер Дајзерот, Херш Фишлер и др. - ловили су, истраживали, открили, објелоданили и објавили пионирску улогу коју је, у то вријеме млаћи историчар на Минхенском Институту за савремену историју (*Institut für Zeitgeschichte* [IfZ München]) Момзен II Млаћи, играо као рани протагониста 'пост-академске' или плаћеничке науке у Њемачкој почетком 1960-их, покушавајући да корумпира квалитетног научника *Reichtagsbrand-a* Ханса Шнајдера примјеном мркве и штапа. Двоструки резултат је био тај да је (i) Шнајдер био приморан да напусти своје истраживање, и (ii) Момзен II Млаћи је сам објавио IfZ-ов истраживачки извјештај, уз основну тезу да је Маринус ван дер Лубе, холандска луталица која је њушкала по Берлину у фебруару 1933, подметнуо пожар сасвим сам (Момзен 1964; Шнајдер 2004; Дајзерот 2006). У овој димензији налази се прво озбиљно потпуно изокретање чињеница од стране Момзена II Млаћег: само освајање власти у Њемачкој, вођено нацистичком бандом, није окарактерисано као оно што је овај процес у ствари и био - у основи историјска и политичка контрареволуција - него је лажно представљен као "револуција", у оној мјери у којој су је сами нацисти подразумевали као "њемачку револуцију" ...

(7) У сарадњи са Мартином Бросатом, који је као младић био члан НСДАП-у, а касније, током скоро двије деценије, најутицајнији директор водећег њемачког Института за савремену историју (*Institut für Zeitgeschichte*) у Минхену, Момзен II Млаћи развио је своју тзв. "структурну интерпретацију" Трећег Рајха, деценијама изнова приказујући нацистичку државу као неку врсту хаотичног међусобног сређивања рачуна ривалских бирократија, затворених у круг бескрајне борбе за власт једних са другима, правећи од "НС-система" стереотип путем "динамике процеса кумулативне радикализације." (Момзен 2007: 17) Сама теза да уопште није било неког главног плана за геноцидна убиства Јевреја, него да је холокауст 1941-45 у основи био посљедица неке врсте холокаустовског-брзог-слиједа-догађаја, који треба назвати емпиријским процесом "кумулативне радикализације" (Момзен 2007: 17) значи слједеће: холокауст, сходно томе, исто као и јерменоцид са својим убилачким "етничким чишћењима" (Ман 2005.), није био чин "с предумишљајем", па, самим тим, уопште није био догађај који би требало да се зове геноцид. Овај став, који је први објавио Момзен II Млаћи у свом "великом есеју" о холо-

каусту као "оствареној Утопији" (1983), у политичком погледу је заиста апологетски: било какав главни план изражен у облику својеврсног "геноцидног наређења" (Хајнсон 1998: 350 -351) за уништење групе(а) дефинисане(их) као "циљни непријатељ", у ствари је *conditio sine qua non*, тј. суштински предуслов за сваки геноцид и/или геноцидну политику и/или геноцидне радње уопште.

Ограничени тип попут Момзена II Млађег никада не размишља о крајњим дOMETИМА свог "приступа", јер није у стању да разумије ауто-деструктивни карактер друштвеног система као што је "Трећи Рајх". У овој, за било какво истраживање о геноциду изузетно релевантној области, Момзен II Млађи је у ствари искоришћен као будала од стране група бивших фашистичких интелектуалаца организованих у оквиру СС и СД-корпуса при Рајх-канцеларији за безбједност (*Reichssicherheitshauptamt*), а који су касније радили као уредници новина за савремену историју у оквиру њемачког недељника "Шпигл" од почетка 1950-тих (Хахмајстер 1998. 316 сс, 383 сс.). Као професионални прикривач чињеница, Момзен II Млађи пропагира своје колико апсурдно, толико кретенOIDНО мишљење увијек када назива фашистичку контрареволуцију социјалном "револуцијом", тоталитарни НС-систем - дјелимично "плуралистичким", а Хитлерове деструктивне, смртоносне и патолошке идеје "коначног рјешења" (*Endlösung*) према европским Јеврејима - "утопијом", умјесто дистопијом (Момзен 1983), не схватајући да ово извртање није само системско порицање реалности као такве, него такође примјена свих функција једне страшно велике заблуде у комбинацији са јавним херојским гестовима који изражавају екстремне визије свемоћи.

Оно што је аутор 1967. јавно и пластично назвао "де-сатанизацијом Трећег Рајха" била је, у ствари, нека врста виртуелне примјене специфичног метода, који је Данијел Ј. Голдхаген (2002: 407, напомена 88), окарактерисао као псеудо-социолошке, не-историјске небулозе. Заиста, Момзен II Млађи уопште није у стању да схвати релевантне аспекте структуре и функције тоталитарног нацистичког система (који је историјски свједок Валтер Петваидик 1946. доживио као "ауторитарну анархију"), као друштвеног система у својој конкретној цјеловитости. Права истина је да је Момзен II Млађи, откад је његова сумњива улога у *Reichstagsbrandsache* била остварена, био експлоатисан и од стране СД групе, која је прикривено радила под маском чланова редакције њемачког недељника "Шпигл", и додатно од стране др Вернера Беста, прво као правник у својству истакнутог нацистичког идеолога, а од средине 1950-тих, као најутицајнији савјетник, учитељ и свједок у то време младих/млађих историчар/а заинтересованих за нацистички систем (Албрехт 1987; детаљније

Херберт 1996: 501 сс, 641 с.). Умјесто да научи како да фашистички друштвени систем пун противрјечности може да преживи, па чак и да се развије, у крајњем случају деструктивно, прихватањем социолошког концепта друштвеног расула (или аномије), који означава историјску ситуацију коју карактерише структурна друштвена конфигурација са или slabим, или конфликтним друштвеним нормама, као што је приказао Емил Диркем (*Le suicide - Самоубиство*, 1897), и примијенио Ралф Дарендорф (1965), Момзен II Млаћи је, од 1967, током четири деценије разбијао оно што је на први поглед могло да изгледа као "анархија" у оквиру нацистичког руководства, на основне карактеристике друштвене структуре моћи под називом "поликратија", као неке врсте структурног плурализма у оквиру друштвеног система самог Трећег Рајха.

(8) Представљање "коначног рјешења" јеврејског питања у Трећем Рајху као "остварење самих утописта", као што је то учинио Момзен II Млаћи (први пут 1983), постаје екстремно идеолошка ствар сваки пут када бива суочено са мишљењем Роналда Аронсона (1984). У исто вријеме, овај амерички научник анализирао је кључни аспект сваког геноцидног дјеловања група извршилаца као "неку врсту крајњег порицања стварности: лудило оних на власти који су немоћни да ефикасно користе ту моћ како би промијенили стварност, и који, изгубљени у визијама свемоћи, умјесто тога настоје да је униште". Штавише, Аронсон је адекватно описао оно што он назива "остварењем неостваривог". Коначно, чак и милитантни "плуралистички" идеолог и правовјерник као што је Момзен II Млаћи не може порећи основне чињенице, попут оних да је, под један, након Првог свјетског рата дошао Други свјетски рат, да је, под два, претходница догађаја из 1941-45. (холокауст) било оно што се десило 1915-16. (јерменоцид) [2], као и да, под три, између јерменоцида и холокауста стоји размак од двије и по деценије времена.

Не изненађује да Момзен II Млаћи никада није уочио било какву потребу за развојем и провјером "стратегијске хипотезе" (Ричард Албрехт) док је обављао свој посао историчара/социолога, анализирајући релевантне конфигурације у области савремене историје, или друге стране медаље посла који се назива наука, "трагање за истином без интереса" (Карл Ђераси). Наука [3] у цјелини, као и научноистраживачки рад, а, посебно, писана савремена историја, када се њоме баве прави научници, предвиђена је за развој, коришћење и примјену метода на систематичан, односно над-субјективно контролисан, и идеолошки критичан начин, који нема никакве везе са (у ствари суштински битним за суочавање са свакодневицом) причама, бајкама и митовима, као што су они који изражавају саму слику(е) нацистичког самодоказивања, и вјештач-

ких, самопрокламованих стереотип(а) за јавност, нпр. "револуција", "динамично", "млади", "модерно" итд. (још 1930. идентификованих као пука фашистичка пропаганда: Мирендорф 1930, Албрехт 1987: 139-143).

(10) С обзиром на ову поставку, кад год Момзен II Млаћи, као средње-рангирани њемачки идеолог, описује историјске друштвене ситуације, он мора као посљедицу да створи једно мутно питање за другим. Запрепашћује чињеница да се све до сада, чак ни у критичким освртима на водеће личности њемачке савремене историје, нико није усудио да критикује ни сам приступ Момзена II Млаћег њемачком *Holocaustforschung* (*проучавању холокауста, прим. прев.), нити специфичну улогу овог човјека у исплативом бизнису који се у Њемачкој назива историографија. Чак и др Николас Берг, који је као млаћи научник био аутор књиге *Der Holocaust und die westdeutschen Historiker. Erforschung und Erinnerung* (*Холокауст и западни историчари. Истраживања и сјећања (2003), прим. прев.), критичку студију о "идеолошком сјећању" (Хорхе Семпрун) најзначајнијих њемачких историчара Трећег Рајха и холокауста, који су сматрани за поуздане и озбиљне научнике, у свом посљедњем есеју на ту тему уопште није поменуо Момзена II Млаћег (Берг, 2004). Колико ја знам, до сада је у свијету само један академски текст са критичким коментарима о лажним размишљањима Момзена II Млаћег био објављен на интернет-мрежи (World Wide Web) 8. априла 2001: аутор, др Жаклина Бирд (2001), оставила је неколико критичких примједби о том "пионирском" концепту (Кершо 2003) настанка *Endlösung* (*коначног рјешења, прим. прев.), којег је Момзен II Млаћи представио у свом есеју (1983), како би употпунио свој "научни" посао потпуног извртања чињеница.

(11) Недавно је Момзен II Млаћи јавно исковао такве апсурдне и бизарне фразе, попут оне када је датирао драматични "општи пад у заборав уништењем свих релевантних вриједности" и "слом Трећег Рајха" у Њемачку из 1945, јавно подржавајући свог саборца Гинтера Граса, и попут оне када Момзен II Млаћи, члан Њемачких социјалдемократа (*SPD-Parteigenosse*, *СПД-партије, прим. прев.), у циљу упозоравања на моћ извјесног удружења, назива 2006. то удружење именом које је једна организација добила за вријеме Трећег Рајха, *Zentralrat der deutschen Juden* (Централни савјет њемачких Јевреја), а која је, међутим, након слома Трећег Рајха била поново формирана као *Zentralrat der Juden in Deutschland* (Централни сајвет Јевреја [који живе] у Њемачкој). Овај други *lapsus linguae*, као језичка грешка аутора, показује његову, не само језичку, ушлетеност у Трећи Рајх; а први, логички и историјски, значи да су прије слома Трећег Рајха морале постојати позитивне вриједности. Кад год је на дјелу метод потпуног извртања чињеница, вјероватно ће вам пасти на памет

онај начин размишљања "дај шта даш", настао усљед пост-модернизма, који нема никакве везе са дијалектичким мишљењем, представљеним односима супротности, које је развио стари принципијелни филозоф Г.Ф.В. Хегел ...

Момзен II Млађи нити кука, нити окривљује нацистичку банду да је одговорна за комплетно извртање људских вриједности и мјерила које је, на пример, било описано као "појава моралног заостајања - растућа технолошка ефикасност и опадајући морал" (Нојман 1948/49: 14), "општи губитак мишљења и осјећања у оквиру потенцијалних људских перспектива било какве будућности" (Абендрот 1983), и, такође, "основни губитак сваке људске оријентације" (Ђордано, 1987), настали од момента нацистичког преузимања власти и реорганизовања њемачког друштва према њиховом деструктивном моделу улоге господарске расе (*Herrenrasse*); него, напротив, окривљује и жали слом вриједности и мјерила који су били заступљени у Трећем Рајху (до) 1945, уопште не схватајући да су вриједности Трећег Рајха биле фашистичке, представљане као "нове" вриједности у Њемачкој 1933-1945, али изражене као "понижавање универзума традиционалних друштвених врлина, вриједности и норми, које представљају мјерила попут правде, сажаљења и милосрђа." Штавише, тај нови тоталитарни и фашистички друштвени поредак је такође промовисао још један облик "социјалне нормалности" који одражава комплетно преокретање „онога што се дефинише као злочин, а не као криминално понашање ", водећи самим тим у ситуацију друштвеног расула "гдје је, с једне стране, велика већина њемачког народа у ствари знала, до средине 1941, да су Јевреји у Њемачкој били третирани на злочиначки начин, али да се, с друге стране, на злочиначко дјеловање против Јевреја истовремено није гледало на тај начин, нити се оно доживљавало као такво" након што су њемачки Јевреји били искључени и раздвојени од своје матице (Велзер 2007: 23, 26, 28).

Конечно, у свом посљедњем дјелу прије краја, Момзен II Млађи (2007) јавно ламентира о ономе што он назива "научне контроверзе о национал-социјализму" <http://www.bpb.de/files/600017.pdf> - он, велика академска звјерка и гласни "манични" тип, практично је шенуо идентификујући Хитлера, на крају његове диктатуре, као фигуру за жаљење (онако како је био приказиван у популарним комедијама, почевши од Чарли Чаплиновог Великог диктатора из 1940-те).

(12) С разлогом не завршавам овај критички осврт на те чудне "научне" идеје Момзена II Млађег без цитирања једног истинског научника о геноциду и холокаусту. Када је резимирао суштину свог истраживачког рада о холокаусту, њемачком народу, друштвеном систему и улози самог

Хитлера као паликуће, Саул Фридлендер је дао опсервацију система из два угла на следећи начин ("*Brandstifter Hitler*"; Die Zeit, 8. 3. 2007: <http://www.zeit.de/2007/11/KA-Interview-Friedlaender>) (*"Хитлер паликућа", Ди Цајт, 8 3. 2007, прим. прев.):

"Без ове опсесивне антисемитске личности у самом врху НС-режима, холокауст се не би догодио. Међутим, без сагласности и подршке партије, оружаних снага, интелектуалне елите, а дјелимично и њемачког народа, холокауст се такође не би догодио. Хитлер је могао да напада Јевреје реторички, Хитлер је могао да поштрава законе против Јевреја, али Хитлер лично никада не би могао извршити холокауст, јер је убијање такав један гигантски посао за који је, у ствари, потребно много помагача [...] Може бити да је само мала друштвена група дефинитивно знала укупне размјере масовних убистава, али од краја 1942, ширим слојевима њемачког друштва било је познато да су Јевреји били систематски уништавани."

Очигледно је да ће, и не само на крају крајева, личност као што је Момзен II Млађи нестати у неизмјерној сфери безначајности и безимености - друштвеном свијету коме тај сумњиви момак у основи припада као научник, пошто је његова изванредна каријера њемачког професора започела прије пола вијека. Али, за Момзена II Млађег је заправо прекасно да напусти свој уносни посао у научној заједници.

Порука кратке приче приписане угледном њемачком идеологу Хансу Момзену (*1930), изречена у овим кратким освртима је, заиста, другачија. Она се традиционално назива *principiis obstat* (*ствар принципа, прим. прев.), а у случају Момзена II Млађег она значи: боље да не дозволите да сумњиве личности, као што је овај лош момак, за кога је наука, током пет деценија, била сушта супротност било каквом "трагању за истином без интереса" (Карл Ђераси), уђу у виноград науке ... стварно је боље да то не дозволите, јер, да прије завршетка цитирам Роберта Нисбета: "у науци, идеологија тежи да је исквари; апсолутна идеологија то чини апсолутно." [4]

[1] Дитрих Шваниц (2000.), академски и креативни њемачки писац, радикално поентира: "Лакрдијање традиционалном европском културом претвара сваког тоталног идиота у краља."

[2] Узимам слободу - ако могу - и научно обраћам пажњу читаоцу/има, њему или њој, да, из одређених разлога, оно што се десило 1915. нећу назвати "јерменским геноцидом". Јер ја, наравно, знам да се ова грозна шатровачка верзија све више и више користи, и то не само у тзв. "научној заједници", умјесто онога што мора бити прецизно наведено, онако како је то навела Енциклопедија Британика у својој посљедњој ЦД-

ром верзији (2004²), као "турски геноцид над Јерменима 1915". У том смислу се слажем са истакнутим научницима који се баве геноцидом, попут Ирвина Луја Хоровица и Ваакна Н. Дејдријена, када говоре о "турском геноциду" и "геноциду над Јерменима". Да резимирамо основне резултате актуелних, истински научних радова (као што је недавно врло кратко објављено у "Студијама и превенцији геноцида", том 1 [2006], бр 2, стр i-iv; 93-226) - не може бити никакве сумње да је Талат Беј (1872-1921), који је од 1913-1917. био секретар унутрашњих послова некадашње отоманске државе, и који је примјењивао слоган младотурака "Само мртав Јермен је добар Јермен" наређивао, руководио и давао упутства за геноцидне акције против отоманских Јермена разашилјањем разних телеграма својим сљедбеницима у провинцијама Отоманског царства. Штавише, мислим да су моронске којештарије типа "јерменски геноцид" збиља не само збуњујуће и кретенонидне, него су такође и врста *потпуног изокретања* у смислу *Umwertung aller Werte* (*Ревалоризације свих вриједности, прим. прев.) (Фридрих Ниче) најважнијих моралних, интелектуалних, политичких, историјских и лингвистичких аспеката, које проглашава жртве за починоце, а починоце за жртве.

Нисам сигуран, али се надам да, након три генерације, лингвистичко извртање изражено оном лажном метафором "јерменски геноцид", нити одражава, нити изражава побједу бивших извршилаца геноцида, као неког другог коначног рјешења... Такође желим да подсјетим читаоце на три животне чињенице које је њемачки поетски драмски писац Бертолд Брехт (1898-1956) разрадио у другачијем контексту: (i) кад год се неправда пречесто дешава, она неће постати правда, јер се дешава исувише често, (ii) у крајњем случају, истина не може бити потиснута, већ мора изнова и изнова бити јавно понављана, чак и након што једном буде препозната као истина, (iii) на интелектуалном пољу, демократија уистину значи трансформацију уског круга зналаца у велики круг зналаца - "социолошко искуство" које никада не треба да заборави ни један научник који се бави геноцидом, кад год је укључен у спречавање геноцидне/их активности, јер се мора узети у обзир основни постулат да: "Људске радње нису предодређене да буду чињенице, већ перцепција чињеница које посједују људи који врше радње" (Александар В. Хумболт).

[3] Њемачки социолог Вернер Хофман (1968, 49-66) формално је окарактерисао науку као "начин тражења знања на методички (како систематски, тако и критички) начин" кроз два основна аспекта: (i) општи садржај науке мора да буде разрађен (кроз прикупљање, описивање, класификацију предмета, који доводе до било ког облика морфологије, типологије итд), (ii) кроз теоретске аспекте, контекст и значење свих поја-

вних облика предмета и полазних основних односа морају бити дефинисани као правила која припадају стварности [...] Прво долази слика реалног свијета, дата њеном емпиријском природом, на којој се темељи емпиријска природа стварности [...] Сваки теоретски рад научника изражава структурални контрадикторни однос уочавања и тумачења стварности: стварност се може разумјети без теорије, али без теорије наука уопште није могућа." Кад год је социологију разматрао засебно, социолог Теодор Гајгер (1948/49, 292-302) би истакао: "Социологија не може да ограничи свој рад на чисто уочавање људског дјеловања, већ мора покушати да открије основне полазне субјективне процесе, и опише значење људског дјеловања." - Према било којој научној дефиницији геноцида, свака рационална логика мора да примијени добро познати принцип *definitio per genus proximum et differentiam specificum* (дефинисање по најближим карактеристикама и специфичним разликама, прим. прев.) како би направила разлику између општих и посебних аспеката у оквиру неке друштвене активности, или да графички изрази методолошки принцип да је расизам, као *conditio sine qua non*, суштински предуслов за геноцид: није свако расистичко друштво у својој суштини и геноцидно - али, ипак, свако геноцидно друштво је у суштини расистичко (Барт 2006: 172-199)

[4] Библиографија коју је аутор одабрао за овај научни есеј налази се у његовој личној архиви, а можете је затражити путем -> PARABELLUM@gmx.net. - Аутор је недавно, у јесен 2009, објавио још један научни текст којим се критикују водећи њемачки *Zeitgeschichtler* (*савремени историчари, прим. прев.), чисти колико и апологете *јединствене идеологије јединствености*, када оно што се назива *холокаустом* или *ха-шоа* (*хебр: геноцид, прим. прев.) сматрају за геноцид *sui generis* (1941-45) (*својеврстан, јединствен, прим. прев.); текст се може преузети потпуно бесплатно на *kritiknetz*: Richard Albrecht, Die WahrheitsLüge: Subjektwissenschaftliche Kritik alter und neuer ganzganzdeutscher Zeitgeschichtsschreibung
http://www.kritiknetz.de/images/stories/texte/Die_WahrheitsLuege.pdf

О аутору

Ричард Албрехт је своју прву докторску титулу добио на Културолошким студијама (1976), а другу на Политичкој социологији (1989). Између 1986-90. радио је као ванредни професор, а последње двије деценије ради као слободни научни радник, који објављује научне радове на тему (I) историјске друштвене науке, класна структура и друштвена теорија и методологија¹, (II) геноцид/и и геноцидно дјеловање у 20. вијеку², (III) социологија нашег времена, нарочито социјална психологија садашњег њемачког друштва и њен развој³.

- Новији радови: *rechtskulturaktuell* (Unabhängiges online-Magazin für Bürgerrechte [2002/07, Editor]: <http://www.rechtskulturaktuell.de>); *moz.art1* (Unabhängiges HalbWochenMagazin [2007/09, Editor]: <http://www.mozart1.de>).

- *StaatsRache. Justizkritische Beiträge gegen die Dummheit im deutschen Recht(ssystem)* (2005; ²2007). - *Genozidpolitik im 20. Jahrhundert* (2006/08, three vol.es). - *Crime/s Against Mankind, Humanity, and Civilisation* (2007). - „*Demoskopie als Demagogie*“ – *Kritisches aus den achtziger Jahren*“ ([incl. CD], 2007) - *SUCH LINGE. Vom Kommunistenprozeß zu Köln zu google.de. Sozialwissenschaftliche Recherchen zum langen, kurzen und neuen Jahrhundert* (2008). Одабрана библиографија:

<http://ricalb.files.wordpress.com/2010/06/cv.pdf>

¹ <http://library.fes.de/gmh/main/pdf-files/gmh/1991/1991-08-a-508.pdf>

<http://library.fes.de/gmh/main/pdf-files/gmh/1996/1996-10-a-665.pdf>

<http://www.forced-labour.de/archives/383>

² <http://www.shaker.de/shop/978-3-8322-5055-3>

<http://www.shaker.de/shop/978-3-8322-5738-1>

<http://www.shaker.de/shop/978-3-8322-6695-0>

³ <http://www.rechtskultur.de/pages/amoklauf.htm>

<http://www.grin.com/e-book/36391/staatsrache-justizkritische-beitraege-gegen-die-dummheit-im-deutschen>

<http://www.shaker.de/Online-Gesamtkatalog/Details.asp?ISBN=978-3-8322-7333-0>

Михајло Орловић

ИЛИНДАНСКИ ПОКОЉ НА ШУШЊАРУ И ДРУГИМ СТРАТИШТИМА САНСКОГ МОСТА

Крајем јула и почетком августа 1941. године усташе су на Шушњару, код Санског Моста, и на стратиштима: Жегар и Чапљанске баре, жељезничка станица Врхпоље, на Алагића пољу, у Тросковачки поток, Житни магацин, Бегина главица у Кљевцима, Основна школа, Трнавска јаруга и другим, на свиреп начин умориле 5.500 невиних Срба и Јевреја. Свјedoци тих стравичних догађаја и хроничари тог времена наводе да је „Шушњар“, по злочину и његовој монструозности који се ту догодио, али и жртвама које су признали њихови извршиоци, а које су уписане у историјске документе, одмах послије Јасеновца, мјесто највећег злочина и страдања српског народа током Другог свјетског рата.

Према подацима о попису становништа из 1941. године у Санском Мосту је живјело 38.100 Срба, 18.650 муслимана, 9.040 Хрвата и 90 осталих. У 31 селу живјели су само Срби, у девет муслимани, у три Хрвати, док су у 20 села живјели измијешано сва три народа. Становништво се углавном бавило пољопривредом, изузев градског. Према подацима из пописа 1941. године 401 домаћинство спадало је у категорију богатих, 1982 у средње, а 6.561 у категорију сиромашних домаћинстава. Становништво је било, углавном, неписмено.

Проглашење НДХ 10. априла 1941. године муслимани и Хрвати из Санског Моста су дочекали са одушевљењем. Пожурили су да тој фашистичкој творевини дају свој допринос. Основали су „Народни одбор“ који су чинили: Миле Љевар, трговац из Сасине, Мартин Мацан, предсједник суда, Осман Чехајић, пекар, Анто Бановић, гостионичар, Јосип Церјан, адвокат, Ибро Ибрахимпашић, судија, Лука Минига, гостионичар, Химзо Решаић, трговац, Јусо Талић, обућар, Никола Тојчић, жупник из Старе Ријеке, фра Анте Шемет из Санског Моста, фра Лука Тешић из Сасине, и Грга Маричић. Овај Одбор, коме су дали име „Хрватска заштита“, дочекао је свечано 15. априла долазак њемачке јединице. Одмах послије његовог формирања појавиле су се у Санском Мосту наоружане усташке групе предвођене Гргом Маричићем које су почеле да проводе терор над Србима и Јеврејима којима је наређено, сјећа се Миодраг Везмар, да кухињским ножевима у својим домаћинствима одсијеку врхове, да се не

могу њима, кобајаги, служити. Они су хватали војнике Краљевине Југославије у расулу који су се враћали својим кућама и предавали Нијемцима. Од службеника српске националности тражили су да положи заклетву на вјерност новој НДХ. Онај ко то није хтио да учини био је злостављан и убијен (случај Драго Недимовић).

Први отпор злочину

Охрабрени доласком загребачких усташа, санске усташе су кренуле у српска села да заплаше народ. Тако су четвртог маја 1941. године дошли у село Кијево. Ушли су у кућу Вељка Стојановића. Уцјењивали су га и узимали шта су хтјели. Сљедећег дана ухапсили су његовог брат Рајка, и пошто су код њега нашли пиштољ одвели су га у затвор. Услиједило је малтретирање људи који су имали на себи неки војнички одјевни предмет. Шестог маја усташе су отишле у село Кијево чије су породице славиле Ђурђевдан. Превртали су столове, лупали суће, газиле свијеће, а људе злостављали. Од Ђурђа Домазета су тражили новац, а потом му запалили кућу. Новац су тражили и од осталих сељака. Наишли су на Марка Кондића који им је, послје батинања, признао да има сакривен карабин и неколико метака испод балвана. Када је усташка патрола стигла до Маркове куће на њих је отворена пушчана ватра. Наиме, претходног дана многи сељаци из Кијева, Трамошње, Козице и других села били су на пијаци у граду. Сазнали су да усташе чине терор, те су се неки почели договарати о пружању отпора. Када им је дојављено да усташе иду кроз њихово село и да пале куће и туку народ, неколико сељака је узело своје сакривене карабине и начинило засједу. Усташе су побјегле и са собом су повели Марка Кондића.

Вијест о пружању отпора брзо се проширила у селима Трамошња, Козица, Вилуси, Хазићи... Људи су наоружани вилама, косама и другим алаткама кренули у помоћ Трамошњанцима. Усташе се 7. маја затвориле већи број угледних Срба (трговаца, свештеника) и запријетили да ће их убити уколико неко нападне на муслимане и Хрвате. На очиглед окупљеног становништва стријељали су Мирка и Марка Миладиновића и Рајка Стојановића. Усташе су поново кренуле према селима Кијеву, Трамошњи, Томини с намјером да узбуне и уплаше народ, како је у својим сјећањима забиљежила Софија Праћа Вељовић. Усташе су чак инсценирале и једно рањавање како би приказале да се на њих пуца са Кијевске горе, па су потражили помоћ из Приједора и Бањалуке. Усташе су се обратиле Штабу 132. пука њемачке пјешадијске дивизије, с молбом да упути своје снаге у Сански Мост јер је наводно „ тамошње становништво

угрожено од остатака српске војске и четника“. Према одобрењу Штаба те дивизије у Сарајеву, у Сански Мост је дошао комплетан дивизион како би „успоставили ред и мир“ у том граду. Голоруки сељаци су се разбјежали, након топовске паљубе њемачких војника који су за одмазду, због рањавања једног њиховог војника, стријељали, а потом у градском парку објесили 27 мирних сељака које су затекли и заробили док су славили код својих кућа (Ђурђевдан и Марковдан). Била је то прва оружана борба коју су, послје априлског рата, Нијемци водили на тлу окупиране и раскомадане Југославије. До борбе је дошло спонтано, да би се одбранили голи животи од усташког терора. Она је већ тада показала да се српски народ није мирио са окупацијом и да никада неће мировати и робовати.

Послије мајске побуне српских сељака и угушивања ђурђевданског устанка, усташе поопштравају терор над Србима и Јеврејима. Још док су објешени Срби висили у парку, сваки Србин који би наишао центром града морао је да прође кроз парк, између објешених. Милан Мићука Миљевић је изјавио Бранку Бокану, аутору књиге „Сански Мост у НОБ“ да је Србе водио неко од усташа и пријетио: „Овако ћете ви Срби сви проћи који будете против ове државе!“

Усташке власти су и прије побуне Срба у Санском Мосту из дана у дан издавали разне наредбе пријетећи Србима. Тако су 17. априла 1941. године у службеним новинама НДХ „Народне новине“ објавили да кривицом за велеиздају сматрају „тко на било који начин повриједи или је повриједио част и животне интересе хрватског народа, или на било који други начин угрозио опстанак НДХ, па макар дјело остало само у покушају“. Ова одредба је била подлога на којој су се заснивале све касније одредбе о терору. Необразовни и неуки људи сматрали су да је стварање њихове државе циљ који оправдава сва средства и свој допринос у стварању такве државе видјели су у чињењу злочина. У томе су били подстицани од свог клера и нешто образованијих али примитивних људи.

У сијању мржње и терора посебно се истакао бањалучки адвокат Виктор Гутић. Он је 28. маја 1941. године у Санском Мосту одржао запаљиви говор у којем се захвалио Хитлеру и Мусолонију што су помогли у стварању Независне Државе Хрватске, а онда је узвикнуо:

„Нема више српске војске! Нема више Србије! Нема гећа наших крвопија, нестало је циганске династије Карађорђевића, а и код нас – ускоро – друмови ће пожељети Србаља, ал' Србаља више неће бити. Издао сам драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, а слиједе нове за потпуно истребљење. Не будите слаби на прам једнога. Држите

увијек на уму, да су то били наши гробари и уништавајте их гдје стигнете, а благослов нашег поглавника и мој неће вам узмањкати. Сваки који се за њих буде заузимао, постаје самим тим непријатељем хрватске слободе... Срби нека се не надају ничему, и за њих је најбоље да се иселе, нека их нестане из наших крајева, из наше домовине.“

Био је ово незапамћен говор мржње у историји, послије којег му се градоначелник Химзо Решић захвалио на „патриотским ријечима и упутама за даљњи рад те у име својих грађана обећаје да ће се у танчине тих пута држати“.

Да ће усташе бити ревносне у злочину показало се одмах послије одласка Гутића. Упадали су у села: пљачкали домаћинства, премлаћивали људе. Посебно су се били окомили на Трамошњу, Кијево, Козицу и још нека села која су учествовала у мајској побуни. Захтијевају од Срба да пређу на каталичку вјери, организују кулуке, врше присилно исељавање. У Санском Мосту су једно вријеме у мају и јуну били италијански војници. Након напада Њемачке на Совјетски Савез 22. јуна 1941. године италијански војници су напустили град. По њиховом одласку усташе хапсе све виђеније Србе и Јевреје у граду.

Илиндански покољ – незапамћен злочин

Почетком маја 1941. године у Сански Мост је стигла загребачка полиција на челу са заклетим усташама Хорватом Конрадом, а одмах затим стигле су усташе из Љубушког, Посушја, Широког Бријега, Чапљине, Метковића, Равног, формирану у Тринаестој целатској јуришној сатнији. Њима се прикључују санске усташе.

Хапшење Срба усташе су на подручју санског среза почеле већ првих дана јула. У Доњем Каменграду, на ријеци Блији, усташе су без икаквих разлога ухапсиле Јову, Милана, Марка и Адама Веселиновића, Ђукана Димића из Босанског Милановца, Гојка Мајкића и Бранка Вукашиновића из Лушци Паланке. Одведени су у Сански Мост гдје су касније убијени. Било је још појединачних и групних хапшења. Масовнија хапшења су уследила од 28. јула 1941. године. Усташе и полицајци, распоређени у групе од три-четири човјека, ишли су од куће до куће, позивали домаћине и остале одрасле мушкарце Србе и одводили их у град и затварали у Житни магацин, жандармеријску станицу, просторије Основне школе. Неке нису ни доводили у град, као на примјер, групу Срба са Храста из Здене и Ђедоваче. Њих су побили сјекирама и кољем код гробља Магарице.

Усташе су 27. јула 1941. године организовано кренуле по граду и селима да хапсе Србе и Јевреје. Слали су позиве да се јаве „власти“, увели су присилан рад да би слѣдеће које доводе умирили, док их нису све сакупили и затворили у подруме и учионице Основне школе, велики Житни магацин, уствари гдје год су стигли. На позиве да се јаве властима, насједали су неискусни сељаци из удаљених села. Познат је случај сељака браће Бореновића, који су дошли сами у град, наводно су им рекли: идите јавите се у усташки логор, јер ко се нађе код куће биће стријељан. Они су дошли у град гдје су убијени.

Према свједочењу Стојанке Миљатовић Ерцег, која је тада имала 15 година, а коју је ухапсио полицајац Ибрахим Налић, у просторијама Основне школе, гдје су је смјестили, било је 60 затвореника. Стално су пристизале нове групе ухапшених Срба. Усташе су се утркивале који ће начинити више зла затвореницима. Усташа Хусе Мухић, познат као џепарош, шамарао је Здењане, а онда је наредио да затвореници један другог шамарају. Након тортуре, у просторију је дошао Мартин Мацан, предсједник котарског суда и наредио ухапшеним да се построје и да један по један прилазе биљежнику и говоре своје име, занимање и годину рођења. Дакле, усташе су педантно водиле евиденцију о својим почињеним злочинима. Списак никад није пронађен. Како је уништен и ко је то учинио није познато.

Ухапшени су истјерани из школе у двориште. Било их је неколико стотина. Осим мање групе Јевреја, сви су били Срби. Другог августа, усташе су прозвале са списка 30 људи, тобоже треба да иду на станицу да утоварају робу. Одмах су их почели тући. Умјесто на станицу, одведени су на Шушњар гдје су убијени. Стријељање осталих из просторија Основне школе, гдје била заточена Стојанка Ерцег, настављено у поподневним часовима.

Усташе су 28, 29. и 30. јула 1941. године возом ускотрачне пруге у Сански Мост довезле ухапшене Србе из Корјенова, Санице, Буснова, Томашице и других села. Многи од њих убијени су у Чашњанским барама, Кумалића и Решаћа страни, Врхпољу, у Подлугу на обали ријеке Сане.

Они које су довели у затворе изводили су их у раним јутарњим часовима, везали их по четворицу, и у уста, како је записала Софија Праћа Вељовић, стављали лист липе да не говоре или јаучу док их успут ударају. Ко би испустио лист из уста и јаукнуо, добијао је метак у потиљак, или би га тукли до изнемоглости. Затворенике у колонама спроводили су према Шушњару гдје су их убијали. Славко Ачић се сјећа свог оца свеза-

ног који је пролазећи цестом поред куће, док су их везане тјерали према Шуњару, плачући рекао дјеци: „Никад се више видјети нећемо“.

Усташе су се посебно иживљавале на појединцима који су тражили од њих помоћ. Једна Српкиња се обратила Хорвату Конраду за помоћ он је, не саслушавши, убио из пиштоља. Једна мајка је носила мало дијете у наручју, усташе су се надмудривале гдје да прво пуцају: у дијете или у срце жене. Погодили су дијете, а касније су убили жену. Један отац је молио да убију прије њега него му сина, јер се потајно надао да ће он можда преживјети, усташа га је изгрдио и пред његовим очима искасапио му сина. Убијене Србе су возили на шпрајцовима по граду и заустављали пред кућама, позивајући престрављене жене да ако хоће дробова за ручак, могу да узму (сјећање Славка Ачића). Затвореницима су чупали нокте, кували их и нагонили да једу. Умјесто воде сипали су им мокраћу. Нагонили да једни друге туку до изнемоглости. Крици и јауци су парали град ноћу и чули су се чак на Бедовачи и Дабру.

Након ужасних покоља српских младића, усташе су наредиле добосару да се јаве дјечасти старији од 12 година. Трећег дана масовног бијења српског становништва у Санском Мосту и околини, био је понедељак, усташе су наредиле некаквој варијетској групи која се затекла у граду да на Алагића пољу, недалеко од мјеста њихових злочиња, изведе забавни програм. Грађане су позивали да обавезно дођу на приредбу. Тог дана морале су се отворити и све радње и почети рад сва надлештва, да би се показало „како је све нормално, како нема убијања.“ Истог дана по подне усташе су наредиле телалу Мили Крунића да народу обзнани саопштење:

„Чујте и почујте! Од данас нема више право свак да убија Србе. Од данас Србе могу убијати само припадници моћног њемачког Рајха и припадници оружаних снага Независне Државе Хрватске.“

Њемачки и усташки извјештаји о злочинима

У архиви Гестапоа, који је током рата дјеловао у Београду, сачувана су свједочанства о усташким злочинима у Санском Мосту.

Наиме, они су, на основу изјава избјеглица из НДХ, односно Сањана који су се спасили од усташког покоља, израдили: „Извјештај о стању у бившој Врбаској бановнини (западна Босна) од априла 1941. до марта 1942. године“.

Према једној изјави, у Санском Мосту је на Илиндан извршен покољ и тада су усташе на Шушњару убиле 2.862 мушкарца, жена и дјеце.

Друге двије изјаве дале су више појединости о породицама које су тада страдале. Наведено је да су на Шушњару ископане двије раке, свака по стотину метара дуга, широка четири и дубока по два метар. На том мјесту (Шушњару) усташе су убиле око 4,000 Срба, код магацина око 3.000, а на осталим губилиштима на подручју санског среза још око три хиљаде. Укупно, на читавом санском срезу према извјештају Нијемаца убијено је више од 10 хиљада Срба.

Општи планови о истребљењу Срба и договори о њиховом спровођењу разматрани су на састанцима усташких функционера, али нису прављени записници. Ипак, сачувани су неки документи који лажно приказују стање у данима њиховог звјерског дивљања. Углавном, они своје поступке оправдавају узбуњивањем од „четничке“ стране пуцњавом коју су најчеће они сами инсценирали. Извјештавајући Заповједништво 3. оружане пуковније у Бањалуци о ситуацију на санском подручју, поручник Курилић је између осталог јавио да је током ноћи између другог и трећег августа и дању трећег августа 1941. године од стране усташа постријелано око 700 гркоисточњака који су били затворени као таоци или су их, пак војници, након чишћења похватили на терену. Котарски предстојник Ивица Симеун наводи да су у Санском Мосту у ноћи између другог и трећег августа усташе поубијале таоце. Он сматра да је стријелано око 3 хиљаде.

Ко су починиоци злочина

Према извјештају усташког логора у Санском Мосту од 18. августа 1941. године о „Бројном прегледу усташког логора у Санском Мосту, усташки табори су до тог датума били организовани само у Санском Мосту (таборник Јосип Зандана), Томини (таборник Фрањо Хафнер) и Старом Мајдану (таборник Миле Лујић). Сједиште усташке организације било је у Санском Мосту, а њен логорник је био Миле Љевар. На подручју среза је, према овом извјештају, био 131 заклету усташа. Међутим, уз заклету било је доста и оних „незаклетих“ усташа који ни по чему нису заостајали иза „заклетих“.

По изјавама очевидаца и преживјелих у усташком покољу, у мучењу и убијању Срба у Житном магацину, на Шушњару, Троски, у Чапљу, Врхпољу и другим стратиштима посебно су се истицале усташе: Хасан Бешић из Трнавe, петорица Камбера из Побријежја: Алија, Ислам,

Перим, Фејзо и Ибрахим, петорица Хасића: Латиф, Хасан, Мујо, Химзо и Џафер, Мухо Тараш, Беган Суљановић из Халиловића Брда, четворица Бановића: Стјепан, Ивица, Вид и Дане, двојица Чорака: Иван и Анто из Брдара, Срећо Левар и Пајо Шалић из Сасине, Химзо Зукић, Хасан Мухић, Хамдија Алагић, Мустафа Алагић, Виктор Тунић, Мумин Хедер, Ивица Сарић, Ибрахим Налић, Салко Куршумовић и Ферхат Крупић, Грга Маричић са синовима Јосипом и Николом из Санског Моста. Миле Тадић, Миле Јуришић. Ибро Кењар, Петар Јурић, Петар Павичић и Мехмед Казић из Кљеваца, Хасан Керић из Врхпоља, Мијат Шакић из Касапнице, затим сатнија домобрана којом је командовао Теуфик Силахић, Четврта усташка сатнија, коју су још називали „Загребачка сатнија“, „Целатска сатнија“, „Хрватска Тринаеста сатнија“ и која је вршила покоље на Шушњару, у Житном магацину, Троски, код Сатрог Мајдана, у Врпољу, Подовима и на свим стражиштима на подручју санског среза. Сатник ове злочиначке сатније био је Маковец (Ивица?), а водници Филип Радош и Тојко Кљако. Официри су били усташки емигранти који су с Павелићем дошли из Италије. У покољу се посебно истицао и оружнички вод којим је командовао поручник Фабијан Курилић, а своје руке највише је окрвавио Бећир Дураковић, командир Жандармеријске станице у Санском Мосту.

Суђење злочинцима

Када су јединице Петог корпуса НОВЈ 21. октобра 1943. одине ослободиле Сански Мост, формиран је Војни суд са задатком да организује и спроведе истрагу и суђење заробљеним усташама. Неке је стигла рука правде. Војни суд је на смрт стријељањем осудио: Луку Минигу, Дану Бановића, Цемала Вајзовића, Јандру Сарића, Фрању Конавленка, Суљу Решића, Алагу Џафића, Салка Куршумовића, Мухарема Мухића, Мухарема Алагића, Хрусту Јакуповића, Расима Салеша, Мехмеда Крупића, Ладана Кларића, те 16 усташа из села Чапља и још већи број усташа из села Сасине, Кљеваца, Крувара, који су учествовали у покољима на разним стражиштима.

Многи злочинци су ипак успјели побјећи руци правде, неки су покушали да преоблачењем у партизанске униформе спасу главу. Неки су били откривени и суђено им је.

Ипак, остаје чињеница да је велики број кољача избјегао руку правде. Локално становништво (жене, дјеца, старци) са симпатијама су пратили усташко дивљање. Колоне које су одвођене на стријељање, према изјавама очевидаца, гађали су камењем, пљували их и упућивали им погрдне

ријечи. Није забиљежен ниједан случај извињења и тражења опроштаја за почињени злочин.

Литература:

- Срез Сански Мост у НОБ, издање 1974, аутор Бранко Бокан
- Шушњар 1941. Зборник саопштења, свједочења и докумената, 2008. и 2011. године
- Град на језеру крви, 2005, аутор Михајло Орловић

Др Ђуро Затезало

ОСВРТ НА НОВУ СТАЛНУ ПОСТАВКУ МЕМОРИЈАЛНОГ МУЗЕЈА СПОМЕН- ПОДРУЧЈА ЈАСЕНОВАЦ

Захваљујем се Удружењу Јасеновац - Доња Градина и предсједнику проф. др Владимиру Лукићу што су ми омогућили да присуствујем Петој међународној конференцији о Јасеновцу. Хвала вам што сте ми дали прилику да се као члан Савјета Спомен-подручја Јасеновац из првог сазива и као један од рецензента нове сталне поставке Меморијалног музеја Спомен-подручја Јасеновац осврнем тек са неколико реченица о тој поставци, мојим опширним рецензијама упућеним Јавној установи нове сталне поставке и ауторима сценарија, првој и опширној: 27.10.2004, другој на Елаборат о измјени сталног постава Меморијалног музеја, 29.11.2005, и трећој од 2.1.2006. године којом се тражило мишљење и сугласност на коначни текст, а посебно на уводне легенде.

Већ у првој опширној рецензији подсјетио сам ауторе ове поставе да је дистанца од 63 године, вријеме које омогућава да се ти трагични догађаји прикажу јавности и генерацијама које долазе, тако да никог, ни једног посјетиоца на овој изложби заснованој на изворној расположивој грађи, не остави истинито неинформираног о усташком концентрационом логору смрти Јасеновац, 1941 - 1945. године.

Да нема потребе Јасеновцу ишта додавати. Исто тако је страшно и нехумано скривати и не рећи истину, не приказати све оно што се тамо 1941-1945. године догађало. Да садржај ове поставе треба да има опште људске хумане поуке и поруке и свој историјски, садашњи и будући објективни поглед. Да скратим. Предложио сам да се логору смрти да његово право име, а исталној музејској поставци њено име.

Предложио сам ауторима још 54 значајне фотографије с легендама којих у сценарију није било, те 20 допуна у легендама фотографија, 7 нових краћих и битних текстова и 9 докумената да уврсте у нову сталну поставку, или нешто од предложеног, да би изложба била потпунија и цјеловитија с обзиром на расположиву изворну грађу.

Од 34 предложене уводне легенде, на њих 15 дао сам приједлог за измјене или допуне текста.

Предложио сам ауторима да изоставе први дио сценарија, стр. 1 - 8, у којем наводе именом 62 жртве уз њихове фотографије, јер њих 12 нису биле жртве, јер су се тројица спасила бијегом, 3 су замијењена, двојици је судбина била непозната, један је пуштен из логора (замијењен за А. Хебранга), један је био у логору само 4 мјесеца, пуштен и доживио дубоку старост, написао неколико књига (Влатко Мачек). За све њих нису постојали сви потребни подаци. Како од њих неколико десетака хиљада издвојити њих 62 и приказати као жртве само њих 62.

Скренуо сам пажњу ауторима да у легендама има неуједначеног у приступу јасановачким жртвама. Код једних се наводи национална и вјерска припадност, а код оних којих је било бројчано највише садржаји легенди почињу; Козарчани, дјеца с Козаре, жене с дјецом, колона жена на путу, дјеца на тавану „Куле“, колона мушкараца и жена, народ с Козаре, одвођење народа у логор, колона људи на путу, итд, као да су ове жртве мање вриједности, па се и не каже име народа коме припадају, па ни име логора у који их усташе воде. Да се наведе текст у којем пише: Србима је било наређено да око руке носе црвену траку с натписом „Србин“ „СЕРБЕ“ или плаву траку са словом „П“ (православац) како се наводи и у легенди за Јевреје.

Да се уврсти фотографија с легендом: „Кружна пећ“ у погону јасеновачке циглане, која је служила за спаљивање заточеника. Да се да извадак из текста исповијести злочинца Жиле Фрковића дате др Недељку Зецу о жртви, сељаку у касину из села Клепаца, код Чапљине. („Ради ти, дијете, свој посао“). Да се да извадак из свједочанства логорашнице Маре Војновић Смиљанић ...“Призор гушења дјече у једној великој просторији плином био је такав да га никад нећу заборавити ... просторија је била пуна голе дјече, набацане једно на друго, на гомилу ... просторију су затворили и пустили плин ... и отишли ...“

Да се на погодном мјесту и на погодан начин испишу имена за 19 554 усмрћена дијетета, да би им се поклонили будући нараштаји. Исто тако да се прикаже дио свједочанства Драгутина Скргатића, Симе Клаића (тровање дјече). Да се са неколико фотографија прикаже простор и његов изглед након бијега војске Независне Државе Хрватске, па и неке фотографије које су снимали сами усташки злочинци и вољели су се сликати над жртвама, над гомилама лешева, скоро голи са специјалним наруквицама, те да треба навести податке каква је била управа логора и ко. Које је дијелове имала. Ко је њима заповиједао (Усташка управа, Заточеничка управа, Слободњаци, Групњаци итд.)

На крају ове опширне рецензије записао сам: Бити ћу задовољан ако сам ауторима и мало помогао и ако моје предложене измјене у овом сценарију и сугестије наведене по страницама, прихвате онако како сам их предложио и уваже их у коначном обликовању новог сталног постав - Меморијалног музеја Јасеновац.

Међутим није дошло до обећаног разговора аутора и рецензента како је било договорено, да се усугласе приједлози.

Након неког времена упућен ми је Елаборат о измјени сталног постава, на који сам такође детаљно одговорио у Рецензији 29. II 2005. године. Поред осталог сам записао: Из достављеног Елабората нисам успио разабрати шта је од мојих приједлога из достављене Вам Рецензије уважено, а шта није. Какав сада изгледа текст у легенди: 135, 179, 219, 220, 241, 358, 384, 385?

Не могу сазнати да ли је и једна фотографија, документ, текст који сам предложио за нови стални постав у Јасеновцу прихваћен. Ни овога пута није дошло до расправе аутора са рецензентима.

Услиједио је нови захтјев у којем се тражило да се да коначно мишљење и сагласност на приложени текст сценарија о новом сталном поставу, а посебно на уводне легенде.

Одговорио сам детаљно у 26 опширних реченица. Уочио сам да су неке моје сугестије прихваћене, неке легенде допуњене или у цјелости прихваћене, нарочито код предмета, садржајно написане краће и разумљивије, сигнатуре дописане или исправљене. Али већина није.

У закључку Рецензије сам записао: Обзиром на чињеницу да ми није достављен цјеловит садржај припремљен за поставу новог сталног постава у логору смрти Јасеновцу, нисам у могућности удовољити Вашем тражењу и дати Вам своје коначно мишљење и сагласност на исти.

На крају хвала Вам што сте имали стрпљења саслушати. Омогућили сте ми да кажем истину о садржајима мојих рецензија. Овим одговарам онима који су говорили и писали да су рецензенти похвалили ову поставку у Меморијалном музеју у Јасеновцу. Тако уважена и поштована Јулија Кош у „Новом листу“ од 23. 11. 2006. описује ову поставку негативно и ту негативност приписује како ауторци поставке, тако и рецензентима, истичући да су они поставку „наводно похвалили“. Да је прочитала ове моје три наведене рецензије, а имала је прилику, уочила би да исту нисам похвалио, већ сам ауторима дао низ препорука, допуна, како би била што истинитија, па је без тражених допуна и измјена нисам ни прихватио онакву каква је постављена. Тим више што је било договорено да

ће се аутори поставке након достављене им рецензије састати и разговарати с рецензентима до чега никад није дошло, тако да је од мојих опширних препорука тек понешто прихваћено.

Остало је управо онако како су аутори и њихови помагачи и замислили, а да ја који сам уложио огроман труд са жељом да помогнем у што истинитијем и потпунијем обликовању поставке нисам био ни обавијештен о коначном садржају.

Што се тиче садржаја садашње музејске поставке у Јасеновцу, морам рећи да с истом нисам потпуно задовољан, нити се сувише жалим. Учинио сам све према својим могућностима да иста буде што ближе истини, али ето таква је каква је. Имао сам и имам разумијевања за објективне тешкоће с којима су се суочавали њени аутори у постављању једне овакве музејске поставке, па је и оваква један одређени напредак.

(У наставку овог рада објављујемо три рецензије др Ђуре Затезала које спомиње у свом тексту. Дајемо их у изворном облику и писмом којим су написане и достављене Спомен-подручју Јасеновац.)

Dr. sc. Đuro Zatezalo
KARLOVAC
Domobranska 20 / b
Karlovac, 27. 10. 2004.

Javna ustanova Spomen - područje Jasenovac JASENOVAC, Braće Radića 147

Predmet: Recenzija scenarija novoga stalnog postava
MEMORIJALNOG MUZEJA JASENOVAC

Nataša Jovičić, koordinatorica i voditeljica projekta Nataša Mataušić, autorica Rosana Ratkovčić, autorica Jelka Smreka, suradnica Filip Skiljan, suradnik

Recenziju sam podijelio u tri dijela:

I Opće napomene

II Sadržaj i sugestije recenzenta

III Umjesto zaključka

I Opće napomene

Autorice: Nataša Mataušić i Rosana Ratkovčić, suradnici: Jelka Smreka i Filip Škiljan, koristeći svoje iskustvo uložili su znatan trud u pronalaženju i korištenju izvorne arhivske, muzejske, bibliotečne građe i sjećanja preživjelih logoraša (dokumente, fotografije, trodimenzionalne predmete, izvatke iz sjećanja), sve u nastojanju da nakon distance od 63 godine, znanstveno, istinito i poučno prezentiraju javnosti Ustaški koncentracioni logor Jasenovac, 1941 - 1945.

Naravno, pri tom svom velikom i odgovornom poslu, mislili su o raspoloživom izložbenom prostoru i financijskim mogućnostima.

Iz predloženog sadržaja se vidi da su autorice u njegovom oblikovanju imale stvaralačko-istraživački multidisciplinarni pristup u nastojanju, da izuzetno složenu strukturu ovog historijskog fakta, osvijetle i prikažu javnosti višedimenzionalno.

Sistem ustaških koncentracionih logora Jasenovac bio je mjesto genocida nad Srbima, Romima i Jevrejima. Nema potrebe "Jasenovcu" išta dodavati. Isto tako je strašno i nehumano skrivati i ne reći istinu, ne prikazati sve ono što se tamo 1941 - 1945. stvarno događalo. Iz scenarija predloženog novoga stalnog postava Memorijalnog muzeja Jasenovac vidi se da su njegovi autori, koordinatorica i voditeljica Nataša Jovićić nastojali da sadržaj ove postave ima opće ljudske - humane pouke i poruke i svoj historijski, sadašnji i budući objektivni pogled. Tim i takvim svojim radom načinili su korak naprijed u prikazivanju ovog tragičnog perioda naše historije.

Imajući navedeno u vidu, trudio sam se da prema mojim saznanjima i mogućnostima pomognem autorima u konačnom oblikovanju ovog značajnog sadržaja - scenarija novoga stalnog postava - Memorijalnog muzeja Jasenovac.

Baza podataka, navedena na stranici 55. ovog scenarija, ukazuje da su budući sadržaj Izložbe temeljili na građi sačuvanoj u samoj ustanovi Spomen - područje Jasenovac i ustanovama u Zagrebu (arhivi-muzeji-biblioteke) te knjizi Nataše Mataušić - Jasenovac 1941 - 1945, Logor smrti i radni logor, objavljenoj 2003. godine.

Upravo zbog naprijed rečenog, vjerujem da će autori uz određene dopune koje ću navesti i sugerirati (pretpostavljam i drugi recenzenti) upotpuniti scenarij ove izložbene postave još nekim izvornim dokumentima, fotografijama i tekstovima (izvacima iz sjećanja logoraša) i likovnim oblikovanjem izložbe prikazati istinitost, u službi "općeg dobra" i ukazati na štetnost "zla" i njegove manifestacije.

II Sadržaj i sugestije recenzenta

Kratko o sadržaju:

A. Predlažem autorima da izostave njegov prvi dio, str. 1 - 8, "Život prije zatočenja i da izložbeni postav teče od naslova : Uvod (smještaj u prostor i vrijeme).

Za ovaj prijedlog, po mom mišljenju i poznavanju činjenica, ima mnogo, mnogo opravdanih razloga, jer većina će se ljudi s pravom pitati: Koji je tu kriterij ? Kako se od mnogobrojnih i još uvijek neizbrojenih žrtava izdvojilo njih 62-dvoje, a i od njih 62-dvoje, žrtve su njih 46 (ubijeni u logoru). Za 6 se ne zna šta je bilo s njima, dvojica su poginula u partizanima, dvojica otpuštena, zašto dvojica zamijenjena, jedan pobjegao i obješen kao komesar partizanske čete. Nema gdje, kada i tko gaje objesio, itd. Mnogi posjetioци će se pitati: kako nema fotografije mog djeda, bake, brata, sestre, djeteta ?

I sam mogu navesti veliki broj onih koji su mučenički umoreni u logoru Jasenovac, koji su žrtve, postoje fotografije nekih od njih. Te, i mnoge "žrtve i njene muke u rastajanju sa životom, traže u tome istinu".

Na primjer: zašto nema Steve Bogdanovića iz sela Hajčića kod Sarajeva, koji je kao jedan od 10-orice vođa proboja iz logora Jasenovac 22. travnja 1945. otišao u ustašku stražarnicu, likvidirao stražare, uzeo oružje i bombe, te ih donio u kožaru ostaloj deveterici organizatora bijega ? Stevo je i sam sasječen mitraljeskim ustaškim zrnima u proboju.

Zašto nema dr. Paje Gerenčevića iz Sremskih Karlovaca, koji je doveden među prvim logorašima u Jasenovac iz logora Jadovno - Gospić, 21. kolovoza 1941. godine, a bio je šef grobara (9) devet mjeseci u logoru Jasenovac. On je bio prisiljen da i sam ubijeneke logoraše da ih polužive ne bi zakopali. Gdje je fotografija Gaćeša Stanka, Bukurević Zahide ?

Zašto nema fotografija katoličkih slovenačkih svećenika: Franje Rihara, Franje Glohe-
ra, Janeza Kidriča, A. Polaka, Janeza Rančika, Sem Jakoba, Franc Orešnika, A. Donkovića, Franc Kača, svi jasenovačke žrtve ? Fotografije postoje. Kako nema Mihajla Marića, koji je u logoru od njegovog postojanja pa do proboja, 22. travnja 1945. Brever Ota, Riboli Josipa, Kuhada Nikole, Berger Egona, Finzi Jakoba, Kosina Franje, Sulina Mate, Elumiani Milana, Krkač Tome, Rožman Ivana, Zadrovec Vinka, Kustorin Marijana, Abinum Ješua, Lapčević Stojana ? Zašto nema i mojih najmilijih, Zatezalo Dane Milice i supruga joj Zatezalo Ignjatija Rade, mojih nekoliko suseljana: Janjanina, Rebića, Mirića, Jakovića, Munjasa, Vucelića, PapićT da ne nabrajam dalje ? Gotovo svi imaju fotografije jer su uglavnom bili željezničari.

Ako autori razmotre tek nekoliko mojih navedenih razloga i izostave sadržaj stranice 1 - 8, dobit će se prostora u ostalom sadržaju za dopunu još nekim značajnim fotografijama, dokumentima i izvacima iz tekstova (sjećanja). Izbjeći će se mnogi prigovori, neće se tko zna po koji put povređivati rane mnogobrojnih koji su izgubili svoje najdraže u jasenovačkom logoru.

B. U predloženom scenariju na nekoliko mjesta u irpisanju legendi uočljivo se primjećuje neujednačen pristup jasenovačkim žrtvama s obzirom na njihovu nacionalnu i vjersku pripadnost.

Tamo gdje su žrtve Jevreji, Hrvati, Romi, svuda piše njihova nacionalnost. Tamo gdje su žrtve Srbi, uglavnom sadržaji legendi počinju: Kozarčani, djeca s Kozare, žene s djecom, kolona žena na putu, djeca na tavanu "Kule", kolona muškaraca i žena, narod s Koza-

re, odvođenje naroda u logor, kolona ljudi na putu itd. (vidi samo str. 15, pet (5) puta za redom: "Kolona ljudi na putu u logor" i uporedi samo sa legendama na str. 13-14, 27-28 i 45.

Na str. 16, umjesto Srbi - piše pravoslavci, a zna se da pravoslavaca ima raznih nacionalnosti, ili legenda 249, str. 32, "Zvona sa pravoslavnih crkava". Zna se da su zvona sa srpskih pravoslavnih crkava, pa tako treba i napisati. Na stranici 14 navodi se telegram ustaške policije od 30. prosinca 1941. godine "o otpremi iz Sarajeva 70 četnika, komunistica i komunistkinja u Jasenovac". Nema opaske da su tako ustaše nazivale srpski narod, zna se da su to bili Srbi radnici, željezničari i seljaci, a ne nikakvi četnici. Vrijeme je davno proteklo od tih događaja, pa sada možemo kazati istinu. Svim žrtvama treba biti isti pristup. Kod svih navesti nacionalnost, ili nacionalnost i vjersku pripadnost. Sve se zna i sve je jednostavno. Ne treba ovaj vrijedni sadržaj opterećivati nepotrebnim. Ovi autori to mogu.

C. Predlažem da se Romi ne izdvajaju od ostalih žrtava. Dat ću neke dopune u idućem tekstu.

D. Izostaviti istaknuti naziv Radni logor, str. 30. i 31. Ustaše su ga zvale "Sabirni i radni logor Jasenovac za posrnule, nepoćudna i pogibeljna lica koja se privode korisnom radu i podvrgavaju odgoju". Zvali su ga i drugim sličnim imenima. Ne treba ponavljati njihove ironične nazive.

Kakav je to bio radni logor u kojem je usmrćen toliki broj ljudskih života ? Kakav je to radni logor u kojem su ubijena 19 554 djeteta od jedne do 14-te godine starosti. Za njih postoje provjereni imenični popisi. Tekstovi i predloženi eksponati mogu ostati i ići svojim slijedom kako su napisani u predloženom scenariju. Ili "Radni logor" staviti makar pod navodne znakove.

Jer gdje nema istine, postoje mitovi, mistifikacije, postoje falsifikati.

Sugestije recenzenta:

str. 7. u uvodnu legendu na kraju rečenice dodati: Od uspostave NDH započeo je organizirani teror protiv stanovništva, temeljen na nacionalnoj, vjerskoj, rasnoj i ideološkoj isključivosti. Kod fotografije 63., umjesto 1945. staviti 1941.

str. 9. iza fotografije br. 78. staviti fotografiju: Franjevac Vlaho Margetić masovno prekrštava pravoslavne Srbe u katoličku vjeru u slavonskom selu Mikleušu, i fotografiju: Prvi masovni pokolj Srba u Gudovcu, kod Bjelovara, 28. 4. 1941. godine.

Legendu fotografije 79. napisati: Srpsko stanovništvo u Srpskojpravoslavnoj crkvi Rođenja Bogorodice u Glini, 2. kolovoza 1941.godine. Jedan od prvih masovnih zločina nad srpskim narodom, str. 10. iza br. 82. Tisak, ubaciti tekst: Srbima je bilo naređeno da oko rukenose crvenu traku s natpisom "Srbin" - "SERBE", ili plavu traku saslovom "P" (pravoslavac).

str. 10. iza br. 85. staviti dokumenat: Odredba ustaškog Ravnateljstva redarstvau Zagrebu, od 9. 5. 1941. godine, protiv "nepoćudnih elemenata Srba.

str. 10. iza br. 88. staviti dokumenat: Naredba Predstoјništva gradskogredarstva u Osijeku, od 11. 7. 1941. godine, kojim se zabranjujekretanje Židova i Srba. str. 10. iza br. 89. staviti dokumenat: Nalog Ravnateljstva za javni red isigurnost, od 23. 7. 1941. godine, ustaškim župama da u roku od 15dana popišu sve Srbe i druge - pravoslavne vjere (naglašava da sekomunisti "pridrže u pritvoru", a Srbi i Židovi odmah upute u koncentracioni logor).

- str. 11. iza br. 91. staviti fotografiju: Objеšeni Srbi u crkvenoj porti uBosanskom Brodu 1941.

- str. 11. ispred br. 94. staviti dokumenat: Zakonska odredba " o upućivanjunepoćudnih i pogibeljnih osoba u sabirne i radne logore", od 25. 12. 1941. (Ozakonjena je tvornica smrti u Jasenovcu).

- str. 11. u legendu br. 95. iza prvpg pasusa, napisati: Osnivanjem prvih logorarukovodi Eugen Dido Kvaternik, a njihov šef bio je Mijo BabićĐovani, zatim Vjekoslav Luburić Maks koji je neposredni organizatorsistema jasenovačkih logora,

- str. 11. u drugi pasus, iza logor Slana, dopisati: i Metajna.

- str. 11. pasus treći, posljednji red, točnije bi bilo napisati: Djelovao je odsredine lipnja do 25 kolovoza 1941. godine,

- str. 13. legenda br. 108. posljednju rečenicu izostaviti i napisati: Dopremani su masovnim transportima, Židovi, Srbi, Romi i Hrvati antifašisti. Nijesrpsko stanovništvo masovno transportirano samo sa područja ratomzahvaćenim, radi represesalija, već s cijelog područja NezavisneDržave Hrvatske, iz svih sela, zaselaka, mjesta i gradova,

- str. 14. iza dokumenta 114. staviti fotografiju: Željeznička stanica Cerovljani,kod Dubice. Srpske žene s djecom na posljednjoj stanici predodvođenje u ustaški logor smrti Jasenovac, str. 14. izostaviti dokumenat br. 121. i na ovu ili str. 13. staviti jedandokumenat o upućivanju Srba ili Srba i Židova u logor. Takvihdokumenata ima dosta i staviti opasku kod ustaškog dokumenta, ("70četnika").

- str. 15. iza br. 131. staviti fotografiju: U dolini Mlječanice ustaše sumasakrirale 45U ranjenih partizana i omladince koji su ih nosili.

- str. 15. u legende od broja 124 - 133, ne ponavljati "kolone ljudi..." makarnegdje reći ime naroda kome su pripadali ti ljudi.

- str. 16. u drugi pasus legende br. 135. red sedmi, napisati kao "ugroženi Srbi iliugroženi pravoslavni Srbi".

- str. 16. iza fotografije br. 138. staviti fotografiju: Izgradnja zida oko logora kojije na nekim mjestima bio visok i do pet metara.

- str. 17. ispred dokumenta br. 146. staviti fotografiju: Selo Donje Vodičejvo blizu Jasenovca, ustaše su 2. 8. 2941.godine pobile 84 srpska seljaka. Samo u kući Cvije Varune masakrirale su 24-ero djece.

- str 20. iza dokumenta br. 172. staviti fotografiju: "Kružna peć" u pogonu jasenovačke ciglane koju je konstruirao ing. Hinko Dominik Pičili -"Pičilijeva peć" služi za spaljivanje zatočenika. Prve probe vršene su s poubijanim ženama i djecom. (Zapovjednik radne službe u Jasenovcu, ing Hinko Dominik Picilli, proučio nacрте njemačkih "kremato-

rija" te je kod "Ciglane" dao sagraditi peć u kojoj se tokom tri mjeseca spaljivalo zatočene muškarce, žene i djecu). Zapisi logoraša Duzemlić Milana, Bregar Egona i Brever Ota. str. 20. iza dokumenta 174. staviti fotografiju: Mračni tuneli jasenovačkeciglane služili su kao čekaonice za sve one "koje su utaše odredile da sagore u "Pičilijevoj peći".

- str. 21. u drugi pasus Ie"gende br. 179. iza riječi umlaćivanjem, dodati:vješanjem, trovanjem, spaljivanjem, davljenjem, hladnoćom... .

-str. 21. u istu legendu na kraju dodati pasus: Zločini u ustaškomkoncentracionom logoru Jasenovac po monstruoznosti ne mogu se uporediti ni sa čim. U pitanju su bila zatiranja čitavih naroda Srba, Židova, Roma - antifašista Hrvata, Muslimana i drugih. U njemu su ubijani i slovenački katolički svećenici i crnogorski intelektualci.

- str. 22. iza fotografije br. 184. staviti fotografiju: Pobijeni logoraši najasenovačkom stratištu Gradina, najvećem po broju usmrćenih muškaraca, žena i djece.

- str. 22. iza fotografije br. 185. umetnuti fotografiju: Ovako je izgledala obalaSave, prekrivene leševima nevinih žrtava koje su pobile ustaše i bacile u rijeku.

- str. 22. iza fotografije br. 186. dati tekst: Izvadak iz ispovijesti zločinca Žile Frkovića date dr. Nedeljku Zecu o žrtvi, seljaku Vukašinu iz sela Klepaca, kod Čapljine. (Radi ti, dijete, svoj posao "). SABLASNO.

- str. 23. iza fotografije br. 186. staviti fotografiju: Djeca - ustaške žrtve uGradini.

- str. 23. iza fotografije br. 191. dodati fotografiju: Na Gradini otkrivenemasovne grobnice s dječjim žrtvama, 25. srpnja 1945. godine.

- str. 26. iza predmeta br 216. staviti fotografije (dvije): Logorski prostor Jasenovca i Gradine bio je prekriven ljudskim kosturima. (Obala Save ispod Jasenovca, snimak T Peleša, 24. 4. 1945.)

- str. 26. prebaciti legendu na str. 17. uz logor Krapje. U prvom redu iza riječistudena, upisati 1941. godine.

- str. 27. legendu br. 219 bih izostavio. Broj žrtava nije utvrđen. Brojevi iskazaniu pojedinim procjenama su čista manipulacija. Popis žrtava Saveznog zavoda za statistiku iz 1964. godine, višestruko netačan, mnogo lažnihneistinitih podataka, k tome i tek polovičan. Pokojni Vladimir Žerjavić, u svoja dva izdanja, iznosi različite procjejei...-Na njega se danas neki oslanjaju, a da sami nikad nisu ništa radili na imeničnom istraživanju broja žrtava u logoru Jasenovac. Nije potrebno niti nabrajati hiljade različitih brojeva od 2 500 pa do 1 000 000 žrtava ili, kako navodite u ovoj legendi, "da bi mogao biti blizu 100 000 žrtava". Najnoviji imenični popis samo za žrtve iz Bosne i Hercegovine, koga je izradio Antun Miletić, iznosi 118 189 ubijenih u Jasenovcu. Miletić u napomenu stavlja da i ovaj njegov popis imenom i prezimenom obuhvata 80%. Ako se nešto hoće napisati u ovoj legendi, treba reći da do sada još uvijek nije utvrđen broj ubijenih muškaraca, žena i djece u ustaškom koncentracionom logoru Jasenovac. To je jedina istina o broju žrtava u Jasenovcu i ne treba se bojati napisati je. str. 27. već sam napisao, ne bih izdvajao Rome od drugih žrtava. Predlažem da tekst teče kako je napisan u legendi br. 220. U drugom pasusu izostaviti riječ "napuštene" (ludi - napustili svoje kuće, svoju vjekovnu imovinu, termini i današnji). Treba napisati: izbjeglih - istjeranih ili odvedenih u logore.

str. 28. u legendi br. 220 izostaviti posljednju rečenicu. Predlažem da se na ovu stranicu ubace još četiri dokumenta, jedan tekst i jedna fotografija o Romina i to:

1941. dokumenat: Naredba Ministarstva unutarnjih poslova NDH, od 3. 7. 1941. godine, upućena svim velikim župama, redarstvenim ravnateljstvima, kotarskim oblastima da da popisu sve Rome.

b) Dokumentat: Izvještaj zapovjedništva ustaške straže Karlovac, od 3. lipnja 1942. godine, o upućivanju 9 (devet) vagona Cigana u logor Jasenovac.

c) Tekst: Navesti nekoliko rečenica iz knjige: "U mučilištu - paklu Jasenovac", Zgb., 1945.

d) Dokumentat: Ministarstvo hrvatskog domobranstva. Brzojavka (telefonsko naređenje) redarstvu u Zemun od 2. 6. 1942. da otpremi 400 Cigana u logor Jasenovac.

e) Dokumentat: Naredba oružničkog zapovjedništva Zagreb od 20. 5. 1942. svim područnim oružničkim postajama da pokupe sve Cigane i sprovedu u logor Jasenovac.

f) Fotografija: Izmasakrirani Romi u logoru Jasenovac 1942., fotografija: Kuća Ostoje Krnjajića "kuća leleka".

str. 30. i 31. naziv Radni logor, makar staviti u navodni znak.

str. 31. u treći pasus, drugi red, ispred posljednje rečenice, upisati: U stvari taj "radni logor" je bio mučilište i stratište najvećih razmjera i najsravnija institucija koje su stvorile ustaške vlasti pod pokroviteljstvom njemačkih nacista. To je bio pakao iz kojeg je rijetko tko živ izašao....

str. 35. ispred legende 281. staviti fotografije:

a) Ubijeni jasenovački logoraši danima su plutali Savom do Sapca i Beograda. Za majčine pojaseve ustaše su vezivale i po dvoje-troje djece.

b) Ustaše su ubijenim žrtvama vezale i kamen, a potom ih bacale u rijeku Savu.

str. 36. iza legende\drugi pasus, izostaviti rečenicu: "među njima je bilo i nekoliko prostitutki i kriminalki." ....

str. 36. u drugom redu pasusa tri, umjesto riječi "prikupljenih" napisati:

pohvatanih i navesti imena sela, kako okolnih tako i ratom zahvaćenih.

str. 38. i 39. ima dovoljno sačuvanih fotografija ispaćenih glada. Staviti, po mogućnošću, makar jednu između dopisnica i dokumenata.

str. 44. iza fotografije br. 348. staviti fotografiju: Odvajanje srpske djece od roditelja u logor Stara Gradiška, sredinom srpnja 1942.

str. 44. iza navedene fotografije: Sjećanje logorašice Mare Vejn^vj^Smiljanić: ...." Užasni krici ljudskog bola, jada, nemoći izbezumljenosti čuli su se u logorskom prostoru kad su ustaše otimala malu djecu majkama... Djeca i majke su se čvrsto zbijali, zapomagali, otimali.. .Krici su bili jači. Ruke razdvojene djece i majki, kao da su se produžavale u najstrašnijem bolu, pokušavale su da se sastanu. Njihove oči su se širile nastojeći da zapamte svaki djelić najdražeg lica, ali razdaljina između njih postajala je sve veća, u najviše slučajeva i fizički konačna..."

str 45. iza fotografije br. 356. staviti fotografiju: Ustaška verzija janjičarstva.

"Preobraćenje" srske djece u ustašku mladež u logoru Stara Gradiška, lipanj, 1942. godine

str. 45. ispred citata legende br. 358. upisati tekst: Čitava teritorija Nezavisne Države Hrvatske 2 vilike župe, 142 kotara i 1 002 općine -zahvaćena je masovnim istrebljenjem Jevreja, Srba i Roma već od sredine 1941. godine. Pri tome ni djeca nisu bila pošteđena. Na jasenovačkom stratištu, prema imeničnom popisu, umoreno je 19 554 djeteta. (Negdje na pogodno mjesto i na pogodan način ispisati imena i prezimena ubijene djece, da bi im se poklonili barem naraštaji).

str. 46-. iza fotografije br. 361. ispisati iz sjećanja logorašice Mare Vejnović-Smiljanić: ... I prizorjušenja djece ujednoj velikoj prostoriji plinom koji sam gledala, bio je takav da ga nikada neću zaboraviti... prostorija je bila puna gole djece, nabacane jedno na drugo, na gomilu... prostoriju su zatvorili i pustili plin... i otišli... ".

str. 46. u legendu br. 363. upisati: Švicarski crveni krst koji je prvi došao da se djeci pruži pomoć.

str. 47. iz Oglasa pod brojem 337. ne prepoznaje se daje Magda Živoder bila logorašica. Ako jeste, treba napisati. Ako nije, ovaj Oglas izostaviti.

str. 48. u prvi red legende br. 384. treba napisati... od 21. kolovoza 1941. do 22. travnja 1945. godine. Inače čitav tekst treba uporediti s tekstom i navedenim brojkama za izložbu 22. 4. 2000. godine, autorica Nataše Mataušić i Jelke Smreka. U ovoj legendi ne slaže se broj preživjelih 107 zatočenika sa imeničnim popisom gdje ih se navodi 118. Kad se tome doda i njih trojica koji su se sakrili u logoru i dvojica koji su preplivali Savu, broj preživjelih je 123)

str. 49. iza fotografije br. 388. staviti: Sjećanje, Dragutin Škratić..." Ustaše su naredile zatočenicima aprila 1945. godine da podižu ogromne lomače, na čije su dno postavljali koks i nabacali na njih lešine i kosture, polili sve to naftom i zapalili. Ustaše su se pri tom grlile i ljubile, klikćući od veselja. I posljednji dan, 21. travnja 1945. godine, iz ženskog logora izvele su ustaše 760 žena i djevojaka koje su radile na ekonomiji, u kuhinjama i mljekarama. Sve su dotučene tupim predmetima i bačene u Savu ili spaljene na lomačama...."

- str. 50. iza fotografije br. 392, staviti fotografiju: Stevo Bogdanović iz sela Hajčića kod Sarajeva, jedan od 10-orice vođa proboja iz logora Jasenovac, 22. travnja 1945. godine. Likvidirao ustaše u stražarnici i donio njihovo oružje u kožaru ostaloj devetorici organizatora proboja. Sasječeni ustaški mitraljeskim rafalom u proboju iz logora.

- str. 50. ispred fotografije br. 395. staviti fotografiju: Ograda od bodljikave žice ustaškog koncentracionog logora Jasenovac koju su svojim rukama i tijelima, u proboju, pokidali logoraši.

- str. 53. iza fotografije br. 401. staviti fotografiju: Dr. Ante Premeru, član Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, među ustaškim žrtvama na obali Save kod Jasenovca, maj 1945. godine.

- str. 53. iza broja 402. dodati fotografiju: Uskočka šuma kod Stare Gradiške kojoj je otkrivena masovna grobnica sa 582 žrtve od kojih su njih 50 djeca.

- str. 53. iza fotografije br. 404. dati tekst, sjećanja Stevan Adamović "... bio sam ratni komandant Četvrtе srpske NOVJ-e brigade. S prvim bataljonom ušao sam u "Jasenovac". Ustaše su pobjegle. Tamo nismo našli nikog živog. Našli smo veoma mnogo žrtava koje nisu uspјeli da spale ili bace u Savu. Žrtava je bilo i u logoru i na obali i u rijeci. Oni koji su pali u rijeku - rijeka ih je odnijela. Ali ogroman broj žrtava je bio na obali. To je bila stravična slika." .... (Jasenovac - sistem ustaških logora smrti, Beograd, 1997., povodom Dana sjećanja na žrtve genocida).

- str. 53. iza ovog sjećanja staviti fotografiju: Rodbina na obali Save traži svoje najmilije koje su ustaše na kraju Drugog svjetskog rata, travnja 1945. godine pobile u logoru Jasenovac.

- str. 54. iza fotografije br. 407. staviti fotografiju: Zatiranje krvavih tragova.

Bježeći ispred jedinica NOVJ-e ustaše su porušile logorske objekte.

- str. 54. iza fotografije br. 408. staviti fotografiju: Vađenje i sakupljanje ustaških žrtava iz rijeke Save kod Stare i Bosanske Gradiške, 24. travnja 1945. godine.

- str. 54. iza naprijed navedene fotografije staviti fotografiju: Zarobljeni njemački vojnici ruše i uklanjaju i posljednje ostatke jasenovačkog logora smrti.

- str. 54. legenda br. 411. četvrti red odozgo... Svi Srbi "dignuti". Kako "dignuti"? Tko ih je dignuo? Nisu Srbi "dignuti", nego je srpsko stanovništvo pobijeno, izbjeglo ili odvedeno u logore.

III Umjesto zaključka

Pažljivo sam pročitao nekoliko puta i prema svojim mogućnostima proučio sadržaj predloženog scenarija novoga stalnog postava Memorijalnog muzeja Jasenovac, autorica: Nataše Mataušić, Rosane Ratkovčić, njihovih suradnika: Jelke Smreke, Filipa Škiljana, koordinatorice i voditeljice projekta Nataše Jovičić. Teškoća je bila što pred sobom nisam imao predložene eksponate za ovu značajnu muzejsku postavu, pa su mogući i neki propusti ili nedorečenosti u ovoj recenziji. Koristio sam se svojim dosadašnjim poznavanjem izvornih dokumenata, fotografija, predmeta koji se čuvaju u mnogim institucijama na prostoru bivše države Jugoslavije.

Dr. sc. Đuro Zatezalo

Dr. sc. Đuro Zatezalo KARLOVAC
Domobranska 20/B
Karlovac, 29. studenog 2005.

Javna ustanova Spomen - područje Jasenovac

JASENOVAC,

Braće Radića 147

Predmet: Elaborat o izmjeni stalnog postava Memorijalnog muzeja Spomen - područja Jasenovac

Vaš dopis, Ur. Br. 168 -1/05, pisan 21. studenog, primio sam 27. ovog mjeseca. U njemu tražite da do kraja studenog dostavim moguće primjedbe na Elaborat o izmjeni stalnog postava Memorijalnog muzeja Spomen - područja Jasenovac.

Cijenim uloženi rad autora scenarija i autorica likovne koncepcije i drago mi je da će novi postav ove izložbe biti postavljen u predviđeno vrijeme. No bilo bi mi mnogo lakše izložiti moguće primjedbe da se, kako je bilo obećano, obavio razgovor s nama recenzentima ili pojedinačno sa svakim i autorima ovog novoga stalnog postava u Jasenovcu.

Ovako u zadatom kratkom vremenu, na osnovu dostavljenog Elaborata, jednostavno nije, pa ni moguće, detaljnije se osvrnuti na njegov sadržaj. Jedino što sam uspio zapaziti jeste da se iz moje opširne i dobronamjerne recenzije gotovo ništa nije uzelo u obzir.

A. Kako vidim ostao je sadržaj "Život prije zatočenja" str. 1-8 Scenarija. Primjećujem, izostavljena su imena: Mile Bošković (25), Remzija Rebac (33) i Oton Gavrančić (39), a dodato ime BorisHanžeković (60/1 i Branko Petrina (60/2).

Ostali su i dalje neki koji nisu bili žrtve logora Jasenovac (nisu ubijeni), već su izašli i bavili se svaki svojim ustanovljenim poslom.

B. U sadržaju legendi i dalje ostaje neujednačen pristup jasenovačkim žrtvama s obzirom na njihovu nacionalnu i vjersku pripadnost:

Uz fotografiju 359 u scenariju je pisalo: "Majke s djecom". Sada piše: "Djeca odvojena od majki".

Fotografija 360, pisalo je: "Kolona žena iz Logora Stara Gradiška - odlazak na rad u Njemačku", a sada: "Kolona žena iz Logora Stara Gradiška na putu na prisilni rad u inozemstvo".

Fotografija 361, pisalo je: "Djeca u Logoru Stara Gradiška u blizini zgrade logorske ekonomije", a sada: "Djeca u Logoru Stara Gradiška u blizini zgrade logorske ekonomije u srpnju 1942.g. U prvom redu su dječaci Rajko Gligić i Ljubo Danilović iz Miloševa Brda pod Kozarom".

Vidi str. 3. Recenzije pod slovom B.

Nije uvažen ni predloženi tekst zatočenice - logorašice Mare Vejnović i " prizor gušenja djece...", kao i logoraša Sime Klaića - " trovanje ...." Vidi str. 3. i 7. iza fotografije br. 361.

C. Nerazumljivo je zašto je u legendi 71. Scenarij, str. 8. izostavljena rečenica ... "Na nju su se pozivali organizatori i počinioци masovnih zločina nad srpskim stanovništvom .."

D. Legenda br. 108 - Deportacije. Ostala je ni malo promijenjena. Vidi što sam napisao u Recenziji, str. 4(13).

Zašto u posljednjoj rečenici ove legende i sada u Elaboratu piše ... " osobito Židovi i Romi, te srpsko stanovništvo iz partizanskim ratom zahvaćenih područja ..." Odakle su dolazili masovni transporti ? Pa iz svih krajeva Nezavisne Države Hrvatske. Samo iz grada Karlovca transportirano je 450 Srba (ima imenični popis), njihove cijele porodice. Samo dva dana poslije akcije 17. novembra 1941. godine, vođa partizana iz Petrove Gore pod vodstvom Veće Holjevca u okupirani grad Karlovac ustaše su transportirale 250 ljudi u logor Jasenovac od kojih 215 Srba, ostalo su bili Židovi i Hrvati. Koliko je masovnih transporta nevinih odvezeno u G kolima željezničkim kompozicijama iz Zagreba, Ogulina, Gospića, Sarajeva, Banje Luke, Mostara i da ne nabrajam niz drugih mjesta i gradova a da nisu bili partizanskim ratom zahvaćeni. Koliko je Srba i Židova transportirano i prije osnutka logora Jasenovac ? Koliko je Srba poklano i bačeno u bezdane jame i masovne grobnice: Gudovac, kod Bjelovara - april 1941., Blagajski pokolj - maj 1941., pokolj glinskih Srba - isto maj 1941. godine, i opet da ne nabrajam dalje, a partizana još nigdje nije ni bilo, kamo li da su to bili krajevi partizanskim ratom zahvaćeni.

E. Iz dostavljenog mi Elaborata nisam uspio razabrati šta je od mojih prijedloga iz Recenzije uvaženo, a šta nije. Kakav sada izgleda tekst u legendi: 135, 179, 219, 220, 241, 358, 384, 385

Ne mogu saznati da li je ijedna fotografija, dokument, tekst koji sam predložio za novi stalni postav u Jasenovcu prihvaćen, da li je ijedan predloženi tekst, fotografija i dokument iz moje Recenzije za Rome, Legenda 220, unesen u predočeni mi Elaborat. To iz njege nisam uspio saznati.

Oprostite mi što nisam uspio na osnovu dostavljenog mi Elaborata o izmjeni stalnog postava memorijalnog muzeja Spomen - područja Jasenovac i u kratko zadatom vremenu pomoći makar koiko bih mogao napisati moguće primjedbe.

Dr. sc. Đuro Zatezalo

Dr. sc. Đuro Zatezalo

KARLOVAC Domobranska 20/B

Javna ustanova Spomen - područje Jasenovac Jasenovac, Braće Radića 147

Predmet: Recenzentima muzeološke koncepcije - povijesni dio

Vašim dopisom Ur. br. 7/06 od 02.01.2006. godine tražili ste konačno mišljenje i saglasnost na priloženi tekst, a posebno na uvodne legende. Ovoga puta nije mi to bilo lako učiniti jer nisam dobio cjelovito izmijenjeni scenarij novog muzejskog postava. Materijal koji ste mi dostavili nije bio ni ostraničan već potpuno izmješšan, pa je trebalo mnogo vremena da se u njemu snađem i obilježim stranice.

- Iz priloženog sam spoznao da su neke legende fotografija, a naročito kod predmeta, sadržajno napisane kraće, jasnije, signature dopisane ili ispravljene,

- Vidim da ste ostavili " Život prije zatočenja " za njih 62, o čemu sam opširnije iznio svoje mišljenje u recenziji od 27.10.2004. godine.

- Kod navedenih zakonskih odredbi ispravljani su datumi i ispisane nove signature (72, 73 i 74, 74/1,76, 77) tako i kod dokumenata 101 i 110.

- Zapazio sam da u pet dokumenata za redom: 111, 112, 113, 118 i 119 piše o upućivanju Židova, i u jednom (115) Roma, u logor.

- U recenziji od 27.10.2004. godine, predložio sam da se navede poneki dokument o upućivanju Srba, ili Srba i Židova, u ustaški logor Jasenovac, jer ih ima dosta, ali je i u trećoj verziji to uglavnom izostavljeno.

- No u dokumentu 117, policijskog telegrama, od 30.12.1941. godine, ostao je ustaški naziv za Srbe (70 četnika) i sada dodano " i 55 Židova u logor Đakovo".

- U recenziji od 27.10.2004. godine, na strani 4, bio sam predložio da se kod navedenog policijskog telegrama stavi samo opaska da su ustaše u svojim dokumentima Srbe, pa čak i njihovu djecu, nazivali čelnicima, ali te opaske nema niti u trećoj dostavljenoj mi legendi.

- Zbog toga ću Vam sada u vezi ove legende nešto više napisati:

- O hapšenju Srba u Sarajevu krajem 1941. godine svoja svjedočanstva zapisalo je nekoliko preživjelih ljudi, među njima i Vojislav Prnja to vic, rođen u Sarajevu, 02. augusta 1904. godine, po zanimanju sekretar Trgovačke komore u Sarajevu 1941. godine. On je u svom svjedočanstvu zapisao da su ustaše krajem decembra 1941. godine hapsile sve srpsko po Sarajevu, a hapšenjem i premlaćivanjem pohvatanih rukovodio je upravnik sarajevske policije Ivan Tolj. Vojislav navodi da su ustaše pohvatale po stanovima, ulicama, radnim mjestima, u školama, ukupno 211 ljudi.

Pored ostalog on piše: " Dana 22. decembra izveli su nas iz ćelija i odveli na željezničku stanicu. Tu nas sc našlo 62 muškrca Srbina, 9 starijih žena i 140 djevojaka, Srpkinja,

najviše učenica Ženske gimnazije, u starosti od 15 - 19 godina. Ustaše su ih silovale i mučile. Bila je duboka noć kada su nas strpali u 4 željeznička vagona koje su zatvorili i plombirali.

Prije odlaska jedan ustaša nam je pročitao nalog da se nas, kao četnike i četničke jatake, sprovodi u logor Jasenovac. Voz je krenuo i mi smo onako u zatvorenim i plombranim vagonima putovali dva dana i dvije noći. Za cijelo vrijeme nismo primali ni hrane ni piće, niti je uopće bilo moguće doći u kontakt s ostalim svijetom.

Nuždu smo vršili u samom vagonu i to muškarci i žene, bez zaziranja. Na 24. decembra, u 9 sati ujutro, stigli smo u stanicu u Jasenovac. Tu su nas dočekale ustaše, oni u talijanskim uniformama, bivši emigranti. Kako smo silazili iz vagona, odmah su nas stali tući kundacima. Poredali su nas u red i odveli u ustaški tabor, u samom Jasenovcu. Poslije su nas postrojili u dvorištu. Za kratko vrijeme stigla je i jedna grupa od 19 ljudi iz Zagreba. Po vanjskom izgledu mora da su mahom bili školovani ljudi. Tako smo se u lom dvorištu našli odvojeni u tri grupe. U jednoj smo bili mi, nas 62 sarajevska Srbina, 140 Jevreja u drugoj grupi i u trećoj onih 19 zatočenika iz Zagreba. One žene i djevojke Srпкиnje, koje su dovezene s nama iz Sarajeva, odvojile su ustaše od nas još na stanici u Jasenovcu i odveli ih, koliko sam kasnije saznao boraveći u logoru, u logor Stara Gradiška...) (Molio bih autore da stave traženu opasku kod dokumenta 117 - ustaškog telegrama)

- Legenda pod brojem: 124, 125, 127, 128, 129, 131, 132, i 133 istinito su dopunjene

- U dokumentu - izjavi br. 380 Josipa Viđana dopunjena je legenda i sjećanje dato 1990. godine o radio aparatu (nije razumljivo kojom svrhom), ali iz priloženog nisam mogao zapaziti da je u novi izložbeni postav uneseno sjećanje logorašice Mare Vejnović - Smiljanić .....

" Užasni krici ljudskog bola, jada .... ", niti sjećanje Dragutina

Škrgatića ... " Ustaše su ...." niti Šime Klaića (trovanje djece), pa ni Mare Vejnović - Smiljanić .... " I prizor gušenja djece u velikoj prostoriji plinom "

- Među imenima pod brojem 392, 393, 394 i 396 nisam vidio ni po treći putniime niti fotografiju Steve Bogdanovića.

Kada se usporede legende iz prvog scenarija novog stalnog postava i ovog trećega, necjelovitog, ali dopunjenog - popavljenog, pod brojem: .348, 349, 350, 351, 353 i 354, ostaje toga opet podosta nedorečenog, pačinjениčno i nejasnog, što na neki način potkrepljuje i legenda broj 349 u kojoj piše da su zatočnici bili odvajani po nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti i prikazuje se zgrada u muškom dijelu logora Stara Gradiška, u kojoj su bili smješteni zatočeni Hrvati i Muslimani. Iz ovoga se ne saznaje da li ta zgrada ima i dijelova gdje su bili zatočnici i drugih nacionalnosti. Svatko će se upitati postoje li i neke druge zgrade za one druge zatočene kad su razdvajani po rečenoj nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti

Legenda 356 nešto pojašnjava ali ovoga puta iz priloženog ne mogu saznati da li je uvrštena fotografija između broja 356 i 357. (vidi recenziju str. 7) s legendom: Ustaška verzija janjičarstva "Preobraćanje" srpske djece u ustašku mladež u logoru Stara Gradiška, lipanj 1942.

Legende pod brojem 157, 158, 255, 256 djelomično skraćene ili dopunjene dok je u legendi 194 sada izostavljeno ime i prezime zapovjednika Zapovjedništva sabirnih logora Jasenovac po čijem su naređenju logoraši bili osuđeni na smrt glađu (nije jasno zašto je ime izostavljeno).

Legenda za predmete 215, 216, su nejasnije. Koliko znam KAMA je turska riječ i označava dvosjekli bodež, a ustaše su imale specijalno izrađen nož pričvršćen na ruci i upotrebljavale su ga, a pored drvenog malja (bata) upotrebljavale su i željezni, poznat pod imenom macola. Iz priloženog ne primjećujem da li je između predmeta 216 i 217 uvrštena fotografija koju sam predložio na strani 5. recenzije. Dobro dodate karte i zemljovid pod brojem 60, III, IV i V. Legenda fotografije pod brojem 67 dopunjena je, a u legendi fotografije izostavljena imena i prezimena predstavnika civilnih i vojnih vlasti NDH—e, 21 travnja 1941. godine. (Imena su, po mom mišljenju, trebala ostati).

Legende pod brojem 330, 331, 332, koje označavaju predmete su skraćene i jednostavnije, a u legendi 333 izostavljena je posljednja rečenica koju ne smatram nebitnom.

Jasenovačka stratišta, broj 180, nisam primjetio da je u stratište upisano: skela, glavno skladište, Pičilijev krematorij, Sablasno jezero, pilana, mlin, stolarija, Donja Gradina, Granik, selo Bistrica. Legende za predmete od broja 229 do 312 te 321, 322, 327, 328 i 329 su i jednostavnije, ali i dalje se ostavlja 3 ili više predmeta od iste osobe, što ide na štetu fotografija ili tekstova, veoma značajnih za ovu postavu.

- U recenziji od 27.10.2004. godine predložio sam autorima još 27 fotografija s legendama, 2 dopune u legendama fotografija, 7 novih tekstova, 8 dokumenata i 1 naredbu, da uvrste u novi stalni postav ili nešto od predloženog da bi izložba bila potpunija i cjelovitija s obzirom na raspoložive dokumente. Nisam uočio da je nešto od navedenog uvaženo.

- U navedenom cjelovitom scenariju bile su ukupno 24 uvodne legende. Na njih 15 dao sam prijedlog za izmjenu ili dopune teksta.

- U dostavljenom mi dijelu scenarija 21. 11. 2005. godine bile su samo 4 uvodne legende, a u ovom dostavljenom 02.01. ove godine 9. U jednom i drugom 13, od ukupno 24.

Tako da ni sada za uvodne legende nemam potpunog uvida kako glase njihovi konači sadržaji za izložbenu postavu kao i navedeno sve drugo u recenziji od 27.10.2004. godine.

Obzirom na činjenicu da mi nije dostavljen cjelovit sadržaj pripremljen za postavu novoga stalnoga postava u Jasenovcu, nisam u mogućnosti udovoljiti Vašem traženju i dati Vam moje konačno mišljenje i suglasnost na isti.

Mnogo sam utrošio vremena i truda u ova dva Vaša posljednja traženja. Sve se to moglo bolje riješiti razgovorom autora i recenzenata. Upravo onako kako je bilo dogovoreno. Još uvijek se to može ostvariti.

Želim mnogo uspjeha u Vašem radu.

Karlovac, 06.02.2006.

S poštovanjem,

СЈЕЋАЊА

Милош Милиновић

ЖИВОТ НА ИВИЦИ СМРТИ

(Паклени норвешки пут југословенских интернираца, у сјећању Радована Поповића)

Хиљаде југословенских војних интернираца отјерано је у Норвешку, коју су нацисти окупирали прије него што ће ударити на Со-вјетски Савез и поробити више европских држава. Земља фјордова на крајњем сјеверу била је у освајачким плановима Трећег Рајха још 1939, а априлских дана 1940. већ су њемачке снаге водиле поморску битку за Харвик, главну извозну луку жељезне руде из базена код Кирунке и Јеливаре, са савезницима, тада Великом Британијом и Француском, чијим одступањем је окупиран овај приобални простор Атлантика. Загосподаривши важним стратешким подручјем, Хитлер је могао да остварује своје ратничке амбиције: градњу цеста, бункера и других објеката.

Радну снагу је Њемачка ангажовала из поробљених земаља Европе. Само из предратне Југославије у Норвешку је интернирано око четири и по хиљаде заробљеника, међу којима је било и цивила. Један од њих који су преживјели тортуру нациста и патње, био је и Радован Поповић из Међувођа, села у босанскодубичкој општини. Његово казивање од прије 20 година остало је у новинској биљежници аутора овог текста, које је стицајем околности тек сада оживљено.

Сеоски домаћин Радован Поповић, као и многи које је офанзива на Козару јуна 1942. присилила да бјеже са својих огњишта, нашао се у великом збјегу на овој планини. Више од мјесец дана избјеглице су живјеле између страха, неизвјесности и смрти. Знатно надмоћнија њемачко-усташка солдатеска, подржавана артиљеријом и авионима, ломила је партизански отпор робећи и гонећи народ у логоре. Радован је с породицом отјеран у Церовљане, једно од јасеновачких сабиралишта, одакле је транспортован марвеним возом у земунски логор на Сајмишту исте године.

Од онога што је већ пропатио горе не може бити, мислио је, и не слутећи да га чекају још већи терор и злостављање. Кремс у Аустрији био је пролазна станица мукотрпног путовања, које ће се наставати, кроз

Њемачку успореном, убитачном пловидбом према Норвешкој у коју су транспорти одлазили у три етапе, о чему је половином октобра 1976. за лист "Фронт" говорио југословенски конзул у Норвешкој Жељко Такач. Из Јасеновца су, вели, приспјели заробљеници, заједно са онима на Бањици у Београду, укрцавани углавном на бродове тегљаче и одлазили Дунавом до Беча, а одатле слати до првих сјеверноњемачких лука. Мучна пловидба, због повремених застајкивања, отегла се и до три мјесеца/у несносним бродским условима.

Прва бројнија груп од око три хиљаде људи утоварена је у три њемачка тегљача: "Гот", „Сабина Ховалд" и „Керплин" и истоварана у Бергену, Тронхајму и Нарвику. Бродом „Дојчланд" пребачено је 856 заробљеника, а трећа је упућена априла 1943. Путници на пренатрпанним тегљачима, већ исцрпљени у логорима, били су на ивици издржљивости. Њихово здравствено стање стално се погоршавало. Нагурани у метално потпалубље, без довољног зрачења затвореног простора и минимума одржавања хигијене, с мизерним оброцима хране током цијела пловидбе, несрећници су недјељама живјели у јаду и чемеру. Ко то није могао да поднесе подлегао је и њемачка пратња наређивала је да жртве уклањају избацавањем преко палубе у море. Гробнице несталих на овај начин, изгубљене су у таласима леденог мора.

Преживјели су искрцавани на копно далеког сјевера, први пут тада виђено. Њихов поглед застрашивали су високи, сури планински камењари, с којих се снијег није отапао. Негдје су били виши и стрмији, зависно од одредишта до кога су стизали: њихови лагери и радилишта били су углавном на сјеверу и у средњем дијелу Норвешке.

Радована Поповића и другове транспортовали су до Тронхајма и још сјеверније, у Нарвик, у чијој околини су се налазила нацистичка радилишта и логорашке базе. На све стране камењар, или, како би људи ове земље у шали говорили, стијене на којима би "ницала нова каменита брда". Тако је природа чинила географију занимљивом, украшавајући приобаље ове земље безбројним фјордовима, острвима и полуострвима, са дугим уским усјецима стрмих обала. И то је била и остала лијепа и привлачна слика у мирна времена - и за туристе. Принудне дошљаке с југа Европе овдје је тада чекао само паклени живот.

Заробљеници су обављали разне тешке послове: сјекли шуму у подручјима гдје је била, истоварали бродове у луци Нарвик, преносили цакове цемента за градњу бункерских утврђења и цесте према сјеверу, све под будним оком нацистичких војника - стражара. Ко би изнемогао, остављан је у камењару, погођен метком осорних чувара на радилишту.

На "крвавом путу" - злоукој цести коју су логораши правили на каменитом терену, Радовану Поповићу је, вели, велики камен пригњечео ногу и није могао да ради. Уплашио се, не од бола, него од стражара. Само га је случајност спасила; пушчано зрно је фијукнуло и ударило у камење. Нациста се уздржао да поново пуца, мислећи да је посрнулог погодио метак. Другови су му помогли да се придигне и Швабо је одустао. Само он зна зашто. Радована су послали у болеснички лагер Ајсанд код Тронхајма. Тамо је одлежао колико су љекари мислили да треба. Отпуштен је и враћен на нешто лакши посао. Опоравак је био само првидан, осјећао је болове и трудио се да видно не храмље како не би скренуо пажњу чувара. Није се жалио, није смио, бојећи се да не навуче на себе сумњу да "забушава".

Најгоре је Радована мимоишло. Дочекао је ослобођење и вратио се у домовину. Љекарским прегледом установљено је да поломљена кост ноге није срасла и он је проглашен инвалидом у проценту који му је омогућио да оствари право на инвалиднину, стечену у нацистичком заробљеништву.

Зашто је око 4.500 депортираца са наших простора послато на далеки сјевер Скандинавског полуострва? Хроничари Другог свјетског рата и историчари уздржавали су се да дају прави одговор. Нису га пронашли ни у берлинским архивима. Спомиње се неколико претпоставки у вези с тим и разлога који наводе на вјероватноћу.

Нацистички метод застрашивања поробљеног народа примјењиван је и у Норвешкој. Суровостима према робовима, које су подносили и Норвежани, требало је упозорити становништво шта му се може догодити ако не буде лојално њемачком режиму. Други разлог је, чини се најувјерљивим, мањкавост радне снаге у Трећем Рајху настала мобилизацијом мушкараца у војску, коју је требало надокнадити робовским радом и тако одржавати неопходан ниво продуктивности ратне привреде ради остваривања освајачких планова. И још један, трећи разлог, незаобилазан у потврђивању претпоставки за толику „сеобу“ југословенских људи на сјевер европског континента. Познато је да је фирер Рајха саградио бетонска утврђења уз сјеверну обалу Нормандије, стварајући тиме "атлантски бедем". Логично је претпоставити да је то желио и на крајњој обали леденог мора да и с те стране обезбиједи заштиту и гради сјеверни правац жељезничке пруге према Боду на "врху" скандинавског гребена и цесте коју ће логораши назвати "Крвави пут".

Зашто? Па, то је био ужасавајући пут у камењару, који су интернирци градили исцрпљивани тешким послом, уз слабу исхрану, најчешће сувим

куваним бакаларом (рибом), гершлом ољуштеним јечмом, неогуљеним куваним кромпиром, мрквом, са четврт пљеснивог хљеба дневно. Недовољно за гладна уста која не бирају. Јело се све што би се нашло: отпацци иза војничких барака, пекле вани рибље кости и кувеле љуске од кромпира, све без соли. Глад је гонила логораше да краду сирови купус и кромпир из трапа, ризикујући живот ако буду ухваћени. Такав "преступ" плаћан је главом.

Узвишење изнад града Нарвика, тада с око педесет хиљада становника, упамћено је по злу због кога је добило име „брдо смрти“, гдје су логорашци морали да подигну свој логор. Тамо су их нацисти пребацивали камионом шлепером, чија је каросерија била ограђена бодљикавом жицом, а унутра набацан алат: лопате, крампови, пијучици и остала опрема за рад на цести. То возило пуно робијаша полеглих по алату, чија сјечива би наносила повреде јадницима док по њима ходају стажари тукући оне који би се мицали, псујући их и пријетећи им новим ударцима, вукло је мученике неравним путем од чега су труцкањем били још више изгребани по ногама и рукама.

Робови су имали задатак да разапну бодљикаву жицу око простора за логор, а онда им је наређено да оптрче неколико пута и увуку се унутра кроз „капију“. Свирепи нацисти су се иживљавали вичући "лос, лос" и ко није издржао био је ликвидан. Сличан терор је примјењиван и приликом промјене локације радилишта провјеравањем издржљивости "пробним ходањем" отприлике до удаљености новог мјеста за рад. Поклекли на том монструозном "тесту" издвајани су и одвођени на стријељање. За Швабе су били некорисни и њихови лешевци су остајали у камењару.

У Норвешкој је регистровано око 3.000 гробова југословенских интернираца, рећи ће послеријатни конзул у овој земљи Жељко Такач, истичући да су постојала 22 мања и већа нацистичка логора - стратишта у сјеверном и средњем подручју. Смрт је харала свуда. Болесни су били "вишак", као и у Јасеновцу кога се Макс Лубурић, нацистички "ћак" у том послу, ослобађао убијањем.

Њемачки фашисти у Норвешкој били су такође погани. Изнемогле и болесне, који би остајали у логорским баракама, као на примјер у Бајсфјорду, на рубу истоименог фјорда на сјеверу, или у логору Осен у јужном дијелу земље, гдје је било доста изнемоглих и обољелих, масовно су уништавани. Есесовци су прогласили појаву тифуса и одлучили да све побију. Људи су се уплашили пуцњаве и остали у баракама, које су нацисти полили бензином и запалили. Живот је оvdје сагорио у пламену.

Мада су водили педантну евиденцију интернираца, губитници рата су пред крај запалили сву архиву, што је отежало посао у прикупљању података о страдалим. Влада Норвешке основала је и посебну службу за откривање гробова и захваљујући томе познат је приближан број умрлих и погубљених. Трагање за несталим није окончано. Норвешко-југословенско пријатељство, деценијама његовано, учврстило је ту везу и оставило поруку да се не одустаје од ове обавезе. На њу подсећају спомен-обилежја у Норвешкој и Србији, међусобне посјете и познанства која не блиједе.

Милош Милиновић

ПИСМО ИЗ ХОЛАНДИЈЕ

(Страдање четрнаестогодишњакиња Стоја Алавук и Невенке Глишић-Станисављевић)

Сашо је ратна несрећа могла да нагрди многу козарску младост, које нису биле поштећене ни четрнаестогодишње интернирке Стоја Алавук из Јасења и Невенка Глишић из Грбаваца, кнежопољских села из тадашњег босанскодубичког среза. Њихово избјегличко страдање, као и многих сапатника из Босанске Крајине, почело је у љето устаничке 1941. године, честим препадима усташа, затирањем огњишта и отимањем скромне имовине.

Страхоте јасеновачког зла које су преплавиле ово подручје претходиле су великој непријатељској офанзиви на Козару годину дана касније. Те 1942. у јуну народ је бјежао пред терором који није престајао, тражећи спас у својој Козари, не знајући да је на њу насрнула грдна солдатеска наоружана до зуба. Стоја и Невенка нашле су се у збјегу српског живља из дубичког краја који је био потпуно исељен те годи не дубоко у шуму. Пашини конаци и Палеж били су његово ново боравиште и прибјежиште.

Када је Швабо, како се говорило за њемачку војску, сколио са свих страна, тукући жестоко са земље и из ваздуха, народ је изгубио сваку наду да ће се извући из тог пакла. Више није могао да се узда ни у своје борце - партизане, немоћне да се одупру вишеструко надмоћнијој сили у људству и оружју, потпомогнутој Павелићевим усташама и домобранима. Поглавник НДХ послао је на Козару све своје елитне снаге - црну легију, горске здругове - посебно обучене јединице за борбе у планинским условима, показујући тиме приврженост Хитлеру.

Огроман збјег, измучен глађу након потрошених резерви хране, и застрашен топовском грмљавином, која је одјекивала Козаром, разбио се и повлачио не знајући на коју ће страну. Жене, дјеца, старији мушкарци, без изгледа да сакривањем избјегну најгоре, ишли су тумарајући, преко јарака и увала кроз шуму у прљавој и дроњавој одјећи, теглећи завежљаје најнужнијих ствари, са малом дјецом у наручју, већ исцрпљеном и болешљивом од прехлада у влажним колибама које је киша натапала тога

љета. Куда ће? Ниједи и збуњени падали су у руке непрјатељу. Заробљаване су цијеле породице и гоњене у усташке логоре Стару Градишку, Млаку, Јабланац и друга јасеновачка сабиралишта мученика с Козаре.

Тако су Стоја Алавук и Невенка Глишић доспјеле у сисачки логор, који се послије офанзиве на Козару убрзано пунио народом из Босанске Крајине, Баније, Кордуна, Славоније. Само су Павелић и његови најужи сарадници из врха НДХ знали шта им се спрема. Своје намјере поглавник ће саопштити у разговору 9. јула 1942. са послаником Рајха у Загребу, фон Зигфридом Кашеом. Међу заробљеним "партизанима придобијаће здравије и физички способне мушкарце и жене и депортовати у Аустрију и Њемачку на присилни рад - записао је генерал Каше у своју биљежницу.

Поглавник је желио да му каже како испуњава своју обавезу према фиреру Рајха, шаљући за потребе његове ратне привреде православну радну снагу. Дјецу ће, рекао је, одвајати од родитеља и смјештати у "стриктно одређене стационаре". Својим декретом најавио је, у ствари, оснивање логора за дјецу, камуфлирајући то пред јавношћу називом "прихватилишта за дјецу избјеглица" у којима је ужасавајући боравак због болести, глади и логорске грубости према малим робовима, доводио до масовних умирања дјечице.

Стоја Алавук и Невенка Глишић, прошле су тада у Сиску поступак понижавања и срамоћења излазећи потпуно голе пред њемачку комисију која је одабирала робље за транспорт у Дојчланд. Та безочност и бесрамна "процедура" понављана је у свим случајевима избора радне снаге за Трећи Рајх.

Према плану њемачког министарства за рад и запошљавање у овој земљи, депортирци су упућивани у фабрике или на радилишта зависно од потреба, врсте посла и физичке способности. Мушкарци су распоредивани тамо гдје је било теже - вањска градилишта, копање канала, ровова итд., жене у индустрију за производњу текстила, конфекцијске и друге робе, најчешће оне неопходне Вермахту (њемачкој армији).

Депортирке Невенка и Стоја доспјеле су у фабрику муниције Jassenitz код Шверина, источно од Хамбурга, у мекленбуршкој области. Њихово боравиште биле су бараке Ост лагера (источног логора), што ће рећи да то није био једини женски стационар за раднице ове творнице, која је производила минобацачку и пушчану муницију. Тек стасале у цуретке од четрнаест-петнаест година, биле су овдје помоћно особље које је под надзором стручних радника, било ангажовано у производном процесу на споредним пословима. Ту су се и упознале и Невенка је, каже Стоја,

међу њима била позната као Глишић. Тако су је звале све другарице из бараке.

Послије ослобођења Стоја Алавук се удала и прихватила мужевљево презиме - Формер. Трајно се настанила у мјесту Zwolle у Холандији и у тој земљи се обратила државном савјету за пензије и исплате ради остварења права на обештећење као њемачка интернирка. Невенку је навела као свједока, за чију је адресу у Сарајеву, гдје је живјела са мужем, сазнала приликом једног боравка у овом мјесту. Савјет за пензије WUBO обраћа се Невенки Станисављевић Глишић позивом да свједочи, на свом мемо-рандому с печатом и датумом 19. фебруара 1991. Невенке нема и то писмо-позив пријаве њеном брату у Бањој Луци. Он са жаљењем одговара Стоји да је то немогуће, јер је Невенка умрла годину дана раније. Моли је да му одговори на неколико питања о Невенкином боравку у њемачком заробљеништву. Обје су неко вријеме биле у истом логору и фабрици, изложене неизвјесностима и опасностима које доноси непосредни рад с муницијом и поред стручног надзора.

Невенка је за живота избјегавала да говори било шта о свом животу у заточеништву, вјероватно због тога да не оптерећује своју породицу невољама логорашица које су пропатили сви њени чланови. У данима њене тешке болести мајка Боса је то у селу с великим болом подносила, забринута говорећи да јој се ћерка у Њемачкој много напатила гладујући, боса и необучена на хладноћи. То је било све што би мајка рекла о њеном страдању.

Стоја Алавук Формер пише Невенкином брату Милошу, потписнику овог текста, подсјећајући на избјегличке муке у Козари 1942, заробљавање и прогон српског народа. Отјеране су у Сисак, одакле су у транспорту жена у јесен исте године послате у Ост лагер код Шеверина. Још пише:

„Из Сиска је са мном дошла и ваша сестра Невенка. У њемачком логору смо се и упознале. Радиле смо у муницијској фабрици без плате и слабо се храниле: најчешће су нам давали неку јуху. Скоро пола године нисмо имале ништа за обути, нити обући нешто топлије у данима хладноће. Боравиле смо у баракама под стражом полиције и повремено дању излазиле напоље по двадесетак минута. Кад смо почеле радити није било предаха ни суботом, ни недјељом. Ујутро би нас посторојили и водили у фабрику на посао, а враћали такође у пратњи полиције и њихових војних паса.“

Тако су заједно провеле двије године, а онда су их раздвојили, Стоја не објашњава због чега. Групу, у којој је била и она, пребацили су, вели, на источну границу, преко ријеке Одре. Ту је дочекала Русе, који су их

ослободили. Невенка је остала у Ост лагеру код Шеверина и њу су ослободили амерички војници, што је за заточенице било боље. Американци су се према њима понашали коректно: били су пажљиви, нудећи им од свог сљедовања чоколаду, бисквит, друге слаткише и цигарете пушачима. Тако нешто се не може рећи за руске ослободиоце.

Невенку је, пише Стоја, упознала као Глишић. Тако су је сви звали у Ост лагеру. Тек касније ће сазнати од својих комшија у селу, које је посјећивала послије ослобођења, да је Невенка из породице Милиновић, чијем је прадједу било име Глишо, па су све његове потомке у селу звали Глишићима. Под тим презименом ју је и Стоја знала.

С Невенком се, вели, дружила и пазила. Сјећале су се свога краја, мучног живота у козарском збјегу, прогона и патњи и надале се слободи.

Драгица Крнета Рабат

ЗЛО ВРИЈЕМЕ ЗАКРВИЛО КОМШИЈЕ

Добрљин - Рудник Љешљани, Пилана, жељезничка станица у мјесту - били су средиште живота људи с обје стране ријеке Уне. Тај банијски крај насељен Србима и Хрватима, у мирна времена чинио је свакодневицу прихватљивом, или се бар тако чинило мјештанима који су ту имали своје домове и имања. Тако је све изгледало до распада заједничке државе Југославије и проглашења Независне Државе Хрватске априла 1941. Онда се размахео хрватски национализам, подстицан усташтвом, до граница закрвљености два народа и мира међу сусједима више није било.

Комшиница, извјесна Манда (Хрватица) наругала се про-пасти Краљевине Југославије увредљиво и протачки пред српским очима, чучнувши с подигнутом сукњом као да ће вршити велику нужду, нестидећи се присутних познаника Срба. На њихово запрепаштење и чуђење, упитана "Шта то радиш Мандо?" - дрско је одговорила: "Рађам краља Петра".

Нема више пријатељства међу нама, рећи ће комшија Драгутин Каран, радник Пилане, који се више није осјећао безбједним ни на послу, ни код своје куће у Водичеву, гдје му је живјела породица - супруга Анка и петоро дјеце, ћеркице Босиљка, Душанка, Мира, Драгица и тек рођени синчић Радован - родитељска велика нада.

Тако је почела своју страдалничку исповијест Драгица Крнета Рабат, рођена 1938, у Водичеву. Ову причу често је слушала у годинама одрастања послје ослобођења, од своје мајке Анке, не слутећи ни у сну да ће се нетрпељивост према Србима икада поновити, а камоли прерасти у крвави раздор због кога ће други пут морати да побјегне са огњишта, сада са мужем Миодрагом, такође јасеновачким логорашем, у Залужане, приградско насеље Бање Луке.

Није, вели Драгица, сваки Хрват био као Манда. Њен отац Драгутин, дуго се дружио са извјесним Јосом, још од момачких дана, које су проводили у пријатељству и на послу у Пилани. Јосо је познавао усташе и неке њихове часнике из посаде у мјесту и знао кога ће међу Србима прогањати и хапсити. Чуо је да је Драгутин "неподобан и сумњив" и поручио његовој супрузи да сутрадан не долази на посао, јер се неће

кући вратити. Други пут помогао му је кад је требало да оде кз села у шуму, не питајући коме иде и колико ће се задржати.

Драгутин је отишао у партизанима и повремено посјеђивао своје у Водичеву. Јосо га није издао, иако је знао на којој је страни. Отац породице Крнета рањаван је и био заробљен у непријатељској офанзиви на Козару јуна 1942. "Грабље", како је народ говорио за усташко-њемачку солдатеску која је чистила Козару, пограбиле су Драгутина с друговима и спровеле у јасеновачки логор незалијеченог од повреда. Тамо је и нестао.

Његови најближи, дјеца и супруга, патили су и гладовали у козарском збјегу. Драгичина мајка Анка никада није заборавила претрпљени страх од њемачких авиона. Једном је добила неко месо да нахрани дјечицу: кувало се у лонцу, иако су знали да не смију ложити ватре због авиона. Дим је открио мету безобзирним пилотима и казан с месом је нестао у експлозији авионске бомбе. Срећом, успјели су да се склоне, али је у мајчиној души остала туга због ненахрањене гладне дјечице.

И њих су "грабље" покупиле и послале у Јасеновац. Данима без хране и воде, у сталној стријепњи за живот, нејач породице Крнета некако је избавио Хрват, возоваћа по занимању. Одвео их је у село Рајиће, гдје су се мало опоравили. Морали су у Сисак, прича Драгица, чије је дјечије сјећање освјежила мајка Анка казивањем послуже ослобођења да су тамо у збрињавању малих логораша помагале и неке учитељице, међу којима су биле Суза Томић из Петриње, Божена Чулиг и Злата Ракасовић.

Свједочанства о спасавању српске сирочади из усташких логора, сачувана у исказима хуманитараца, потврђују да су оне биле сараднице Анте Думбовића, такође учитеља, кога је Министарство удружбе у влади НДХ, поставило за повјереника за евидентирање дјечице. У ствари, кључну улогу у овом хуманитарном послу, заједно са Дианом Будисављевић, имао је професор Камило Бреслер, антифашиста и борац за заштиту прогоњене нејачи. Думбовића је познавао још из учитељске школе, имао у њега повјерење и могао са сигурношћу да рачуна на његов ангажман у сваком погледу.

Из записа које је Думбовић оставио, види се његова активност у овом племенитом послу: одштапао је хиљаде упитника за евидентирање дјеце у сисачком "прихватилишту", начинио више стотина фотографија малих логораша у ужасавајућим условима боравка, прикупио другу важну документацију и све то ради сигурности послао госпођи Будисављевић у Загреб. У свом свједочењу пред комисијом послуже рата Анте Думбовић још каже да је Јанку Повићу из Окучана предао 183 дјетета из

његовог и сусједних села, због чега је био пријављен логорнику сисачког "прихватилишта", Року Фагети. Шеф логора га је саслушавао и пријетио му да ће га предати усташкој надзорној служби.

"Зар вама није познато колико треба напора да се неко извуче из логора, па и када се за то заузимају министри, а ви једним потезом отпуштате цијеле чете партизанске дјеце", говорио му је Фагети љутито и нервозно.

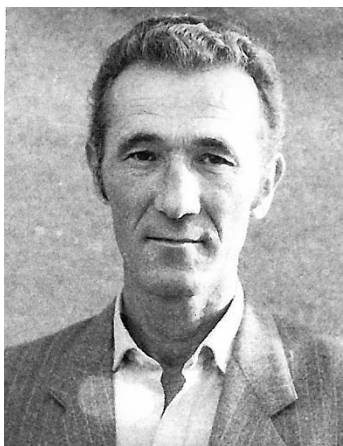
Спасило га је овлаштење Министарства удружбе, које му је раније уручио професор Камило Бреслер, начелник одјела за скрб у том министарству, на основу кога је била дозвољена колонизација дјеце преко Црвеног крижа Хрватске и Каритаса, рећи ће Думбовић.

Драгица Каран Рабат о томе не зна ништа, осим спомињања учитељица које су помагале Думбовићу у евидентирању дјечице. Чини се реалном претпоставка да је том везом и уз помоћ сисачких добрих људи из тамошњег "прихватилишта" извучена и породица Крнета. Тако некако могуће је објаснити њихов повратак на огњиште без игде ичега. Још је трајао рат и нико није имао толико да даје друго име. Мајци Анки говорили су да иде по селу и моли за милостињу. Сјетила се своје баште и засађеног кромпира у прољеће 1992. Била је радосна кад је видјела добар род - крупан и здрав кромпир, којим је могла да храни своју дјечицу. Мислила је и тихо говорила да више није тешка сиротиња.

На велику њену жалост, двогодишњи синчић Радован није преживио ужасе, глад и болест у Јасеновцу: умро је овдје као и његов отац Драгутин, који му се највише радовао кад се родио и заклињао своју супругу да га сачува. Дјечачић је довијека остао њена највећа туга.

(Забилежио Милош Милиновић)

Драго Милиновић

БИЛИ СМО МАЛА ДЈЕЦА

Био сам у шестој години када сам отишао из своје куће у Међувођу, у босанскодубичкој општини. Нас троје дјеце - трогодишња Добрила, ја (Драго, рођен 1936) и Милош у једанаестој години, из породице Милиновић, кренули смо с мајком Босом сеоским путем, којим су људи прије рата одлазили у Козару да сијеку и довлаче дрво за огрјев. Остали смо без оца Вељка, за кога ћу касније сазнати да је погинуо у Мљечаници, у сукобу партизана с њемачком извиђачком јединицом фебруара 1942. Његов лик нисам упамтио, а нисмо имали ни очеву фотографију, па смо то осјећали као породичну мањкавост током цијелог живота.

Те године у јуну, бјежећи од злотвора, стигли смо у Козару до одређеног места, са сеоском запрегом - натовареном најпречим стварима: кукурузним брашном у торби, нешто пасуља, покривачима за дјецу и још које-чим најнужнијим. Било је много свијета са разних страна побјеглог пред усташама и Нијемцима, који су насрнули из Дубице. Навалили су, прича мајка, и из других праваца, да униште партизана и поробе несрећни народ. Та велика непријатељска офанзива натјерала је нејач - дјецу, жене и старе, све изнемогле - у збјегове.

Није ме се дојимала та слика - толики број људи окупљених на једном мјесту, с разлогом који су само они знали. Били смо мала дјеца, за коју је све то било необично. Сјећам се да смо тада боравили ноћу у колибама. Полијегали бисмо по неком простирачу у мраку и влази од кише, која је чини ми се била највећа брига мајци немоћној да нас заштити од прокишњавања изнад глава.

Јели смо шта смо имали, а мало је још остало од залиха хране. Једном је мајка отишла до "комшијског" казана и донијела у здјели куваног кукуруза за нас. У својој безвољности нисам обраћао пажњу шта ми је ставила у шачицу: зрње је испадало и губило се у лишћу испред мојих ногу. Брат би проналазио по које зрно и враћао у моју шаку склапајући је својом руком да поново не испадне. То не забрављам, ваљда због глади, иако се њему чинило да ми је свеједно имам ли нешто у руци или немам.

Сјећам се још једног непријатног доживљаја. Збјег је покренут и народ је некуда кренуо. И ми смо пошли за њим. Мајка је с Добрилом у наручју ишла испред. У шуми нема пута, све неравно, ноге пропадају у рупе покривене лишћем, а узбрдица још више отежава кретање, заморно и за одрасле и снажније. Брат ме гурка да не заостајем, а мати се осврће да види како нам је, под теретом забринута што не може помоћи. Брат мора сам са мношћом и онда почиње његово штипање, чешће и јаче. Боли и ја се отимам што даље од њега. Некако издржим до мјеста заустављања колоне. Ваљда је и њој дојадило тумарање па стала. Ја једва дочекам да сједнем на земљу. . .

Опет полазимо даље и све тако док нисмо избасали из шуме, не знајући шта нас чека. Тамо људи с пушкама, кажу домобрани и усташе: спроводе нас према Дубици кроз коју пролазимо, па ћемо преко моста на Уни у Церовљане, јасеновачки сабирни логор. Одатле смо, са жељезничке станице, марвеним возом пребачени у Грубишно Поље, на пијачни простор ограђен бодљикавом жицом. Услиједило је размјештање по селима. Ми смо доведени у Црјемушину, рећи ће мајка Боса, одакле су нас покупили послје извјесног времена и транспортовали у сисачки логор.

Драго не памти логорска страдања, не зна шта је јео и да је боравио у бараци без прозора, лежао на голом поду с братом и сестрицом Добрилом, растављеним од мајке смјештене у другој бараци са осталим женама. Осим метежа у магловитој представи, не сјећа се растанка и тужних слика мајки на жељезничкој станици у Сиску, које су испраћале транспорт дјеце у вагонима за превоз стоке. Није му у свијести остала никаква слика путовања до Загреба у загушљивим и прљавим Г-колима, без хране и воде. Причу о тој мучној, успореној вожњи, намјерно тако удешеној не били се што више наудило већ испаћеној дјечи, чуо је мали Драго од брата и других дјечака који су прошли тај страхотни пут. Можда је тако и боље, рећи ће, што неки његови вршњаци, међу којима је и он, нису били толико преплављени ужасима, али не и сви поштеђени понижења и сажалења кад им је требала помоћ непознате средине.

Боравак у загребачком прихватилишту - каритасу Надбискупије, није на њега оставио некакав утисак, као ни одлазак у Подравину. С групом дјечака путовао је возом преко Копривнице до Дрња на Драви и скелом пребачен преко ријеке, одакле су "мали Босанци" коњском запрегом одвезени у Голу, село уз границу с Мађарском. У "Опћинском поглаварству" су искцани. Сеоском добошару је тада наложено да мјештанима оглашава њихово "приспијеће" и ко жели може их узети „на прехрану"

Дошли су добри људи из породице Пожгај у Новачкој, насељу недалеко од Голе, и прихватили Драгу. О томе он каже:

- Према мени су били врло пажљиви, хранили су ме и пазили као своје дијете и ја сам их доживљавао као родитеље. Посебно ми је остала у драгој успомени Ката, кћерка Пожгајевих. Био сам код њих око три године и када је дошла мајка Боса по брата у Голи и мене, из њемачког ропства 1945, растали смо се као најрођенији.

Пожгајеви су живјели скромно у Новачкој, али нису оскудијевали у храни, бринући да мали Драго не буде гладан. Када су добили унуку Марицу, то ново чељаде донијело је много радости свима, па и дјечачићу "Босанцу", како би га понекад звали. Своју наклоност према њој објашњавао је одсуством сестрице Добриле, задржане у Загребу као малодобне и безуспјешно тражене послје рата преко Црвеног крста и новина.

Драгини добри људи, највише њихова ћерка Катица, остали су му у драгом сјећању. Из Новачке су се касније преселили у Новиград, подручје Вировитице, гдје их је први пут посјетио 1985. године, сазнавши за њихов нови дом од бивших комшија у Новачкој, гдје их је тражио. Бануо је изненада увече тога љета и дочекан с великим узбуђењем домаћина. И сам је, вели, био толико расположен да је добродошлица са њихове стране, протекла спонтано и брзо уз вечеру посебно припремљену за ту прилику, доживљена као израз великог међусобног задовољства и захвалности домаћина госту и госта домаћину што су се видјели послје толико година.

(Тонски запис разговора новинарке Милке Тошић с Драгом, који је водила Гордана Милиновић, три године након посјете Пожгајевима: оживљен је, ево, и писаном ријечју да траје и послје 2001, када се окончао његов живот.)

(Забљежио Милош Милиновић)

Коса Делић, удата Вуковић (десно)

Коса Делић-Вуковић

ЗАТОЧЕНИЦЕ ФАБРИКЕ МУНИЦИЈЕ

Сва кнешпољска села с лијеве и десне стране прашњаве макадамске цесте Босанска Дубица - Приједор, потпуно су испражњена јуна 1942, пред почетак велике непријатељске офанзиве на Козару. Старо и младо, цијеле породице са дјецом, од колијевке до четрнаесте године, побјегле су тога љета у планину. Живот у збјеговима многима је позната прича патњи и страдања којима је било прешављено подручје Босанске Крајине. Знају то и потомци преживјелих.

Кад је Козара опкољена и обруч њемачко-ушашке солдатеске све јаче се стезао, народ се нашао у немилости, не знајући на коју ће страну. Колоне избјеглих, тумарајући беспућем, набасавале су на наоружане војнике - ушаше, домобране и Нијемце, или су их ови хапсили претражујући њихова склоништа у завученим увалама, или густом жбуњу. Робље је преко поткозарских села гоњено у логоре. Неки су задржани у Старој Градишци и Јасеновцу, други отјерани кроз обје Дубице, Босанску и Хрватску, преко Уне у Церовљане, јасеновачку "филијалу" зла, одакле су расељавани којекуда.

Млађе и физички способне за рад спроводили су у Сисак, гдје су селекцијом издвајали непотребне од потребних за транспорте у Аустрију и Њемачку. Група дјевојака и млађих жена, међу којима је била и Коса Делић из Челебинаца, прво су ошишане „на нулу“ и онда послане на „смотру“ голог тијела пред њемачку комисију која је процјењивала ваљаност робља за Рајх. Након тога су чекале да се бестидни чувари смилују и дозволе им облачење намјерно затурене одјеће. То иживљавање, праћено простаклуцима стражара, трајно је остало као повреда личности и први знак робијашког понижавања и терорисања.

Заробљенице су депортоване у мање мјесто Ретинбак, десетак километара удаљено од Нирнберга. У вом градићу - насељу које су чинили и заточеници, постојало је војноиндустријско постројење за муницију минобацачког оружја. Њихов посао је био завршни на артиљеријским зрнима, чија је челична кошулица, или тијело мањег калибра - производ

друге фабрике, послат овдје у сандицима на даљу припрему - пуњење и постављање упаљача.

Баратање експлозивним материјалом захтијевало је максималну опрезност и пуну пажњу. Рутина и опуштеност у раду нису толерисани. Овдје је сваки дан био почетак изнова. Само тако могла се проводити радна дисциплина с крајњом присебношћу да би се избјегле инцидентне ситуације које би се ланчано одражавале на процес, осјетљив и на најмању грешку. Срећом, није их било.

Са Косом Делић, удатом Вуковић, у Ретинбаку је радило 46 дјевојака и млађих жена из кнешпољскихских насеља. Половину од 24 часа проводиле су у фабрици, долазећи на посао ноћу у рано јутро и враћајући се у касно поподне у јесен и зими када је смркавање увелико скраћивало дан. Остатак времена боравиле су у баракама, у низу соба под истим кровом, вјероватно због прегледности и лакшег надзора логорске власти и стражара - чувара који би ефикасније могли да интервенишу у покушајима појединачног или организованог бјекства. То се, наравно, није догађало, али су мјере предострожности постојале, обавезне у режиму педантне њемачке дисциплине. Станари барака су све то прихватили, није им сметао пролаз из једне у другу просторију. Чинило им се да се тиме ствара боља атмосфера зближавања и расположења, толико потребна међу заробљеницима у изолацији.

Рад у фабрици почињао је у пола пет изјутра и трајао до 16 и 30 послје подне, каже Роса Делић-Вуковић. У већој паузи за ручак храниле су се из исте кухиње, са Њемицама и другим особљем запосленим у муницијској творници. Уз куване прилоге од кромпира, пасуља, гершла или мркве, добијале су месо - коњско и шниту хљеба. Коњетину, мало црвенкасту, Швабице су јеле услаат, не остављајући ништа.

- Јеле смо је и ми - вели Коса. - С нама, осим Њемица, радиле су Чехиње, Пољакиње, Словакиње и жене још неких националности, а било је и мушкараца. Сви смо добијали исту храну. Биле смо младе и незасите. Чинило нам се да би порција била недовољна колика год да је. Појела бих и мачку, толико сам била жељна да се наједем. Стомак није питао какво је месо, само нека га има.

Неке раднице, које би надзорник одабрао за тежи, финални посао, добијале су већи оброк. Боја Марковић, на примјер, од свих је прихватала припремљене mine и полагала их себи на крило, као кад се трпа накратко исјечено дрво за огрјев и односи у шупу. Прегледала би их пажљиво и слагала у дрвени сандук, који је отпреман на одређене адресе, о чему је бринула надлежна фабричка служба. Боја је била млада, снажна и спре-

тна, преко чијих руку је ишао сав тај терет. Зато је имала картицу за требовање обилније хране.

У великој фабричкој кантини куповина артикала није била дозвољена интернирцима, а и да јесте, нису имали марака. Плате нису добијали. Православке су чекале пошиљку из Загреба, од Црвеног крижа, како им је говорено. Долазио је извјесни Ивица, чије презиме Коса не спомиње, и доносио пакете цигарета, као тобоже награду зато што су биле дисциплиноване, вриједне и тога мјесеца добро радиле. Свака би добијала по сто комада цигарета, које су биле врло тражена роба у тадашњој Њемачкој. То би се понављало на истеку сваког мјесеца током њиховог рада у муницијској творници.

Швабице би се радовале, рећи ће Коса, и смјешкале се пазару своје робе за цигарете. Иако су примале плату, марке нису хтјеле да дају, нудећи разне блузе, мараме, шалове и другу конфекцију. Младе дјевојке и жене су то прижељкивале, иако су видјеле да је све што је нуђено, било изношено, понешто и искрзано. Али, жеља да се нешто од тога има, била је јача од пушачке страсти која и није била толика да се без пушења не може.

Али и таква трговина имала је свој крај када су стигли Американци априлских дана 1945. Ушли су у Нирнберг, већи њемачки град, и наставили незауостављиво напредовање. У страху и несигурности који су се осјећали и у Ретинбаку, заробљеницима - радницима у муницијској фабрици наређено је да сви морају у зграду мјесне школе. Ту су држани три дана под кључем, док нису дошли амерички војници, рафалима разбили улазна врата и ослободили их.

Радости није било краја - прича Роса. - Све се промијенило: Швабе су се сада покорно и понизно понашале, гледајући како се дојучерашње ропкиње веселе и раздрагано поздрављају ослободиоце, који су их, вели, постовали као браћа, нудећи им чоколаду, бисквит (двопек или цвибак), конзерве и друго. С њима би понекад одлазиле у циповима до Нирнберга, чије су неке зграде сада биле оштећене од бомбардовања савезничких авиона.

Американци су им говорили да је Босанска крајина ратом опустошена и да ће им бити боље да оду у Америку, или у неке друге прекоокеанске савезничке земље. Било је и појединачних позиве дјевојкама да пођу с њима. Нису прихватиле, нису, вели, могле да преболе завичај у који су једва чекале да се врате. Неке с којима је послје разговарала, покајале су се што су пропустиле ту прилику. Искуство једне њихове другарице, која је отишла у Аустралију и доцније посјећивала свој крај, показало је да

није погријешила. Тамо је постала госпођа, имала лагоднији живот и довољно пара да путује по свијету. Да је било ове памети тада, рећи ће, не мали број њих отпутовале би са великим изгледима и реалним могућностима за бољу будућност, породичну и сваку другу.

Прича би била недоречена без истине о пошилици из Загреба, која је стизала сваког мјесеца у Ретинбак током њиховог принудног рада у тамошњој муниципалној фабрици, небомбардованој у рату, јер је била власништво њемачког бизнисмена раније одбјеглог у Америку. Говорило се међу заробљеницима да је захваљујући томе мјесто и војно постројење у њему поштеђено од разарања. Непровјерено је је ли било тако.

А што се тиче загребачке пошилике, ствари стоје овако. Онај Ивица који би их обрадовао даровима, није спомињао Диану Будисављевић, Аустријанку из Инсбрука, удату за угледног загребачког хирурга др Јулија Будисављевића, која се бавила хуманитарним радом током рата и на очиглед цијелог Загреба и усташке власти, покренула и организовала потпуно приватну акцију прикупљања помоћи за интернирце, о чему се Црвени криж НДХ уопште није бринуо. Комуникативна и упорна да истраје у својој намјери, Диана је својим везама дознала шта им може бити од користи у Њемачкој. Имала је и адресе мјеста депортованих и слала им оно што им треба, а цигарете су у Дојчланду биле тражена роба.

Активност госпође Будисављевић у другој етапи њеног дјеловања била је још значајнија. Испословала је дозволу највиших власти у „Ендехазији“ да може одлазити у усташке логоре ради избављења дјечице родитеља отјераних у Рајх на присилни рад. Тако је у сарадњи са племенитим људима и антифашистима, међу којима је кључна личност био начелник одсјека за "скрб у министарству удружбе" у влади НДХ, професор Камило Бреслер, спасила од сигурне смрти око 12.000 дјечака и дјевојчица. Њен рад био је деценијама у сјенци заборава у Хрватској послије ослобођења. Тек објављивањем дневних забиљешки на њемачком језику, које је водила о свему што је сматрала значајним у свом послу, пуна истина је објелодањена 2003.

Њено величанствено дјело, може се рећи, надмашило је и оно што је учинио нацистички индустријалац Оскар Шиндлер у Кракову, спасивши више од хиљаду Јевреја, који су радили у његовој фабрици емајлираног посуђа. Јевреји су му указали дужне почести, али се Диана Будисављевић тек однедавно "открива" макар и постхумно. Српска православна црква одликовала ју је Орденом царице Милице, а неке општине у Крајини, као Козарска Дубица и Градишка, одабраће и улице које ће носити

њено име. Потомци бивших српских логораша имају обавезујућу дужност да трајно гаје поштовање према госпођи Будисављевић и њеном дјелу.

(Забилежио Милош Милиновић)

Листа Кнешпољки на робовском раду

Већа група дјевојака и жена, њих 45 из Кнешпоља, интернирана је у Њемачку на принудни рад у фабрици муниције у Ретинбаку. Рођене су између 1925. и 1927. године у селима: Челебинци, Грбавци, Брекиња, Слабиња, Тукљичани, Пуцари, Мљечаница, Уремовоци, Поглеђево, Мирковац, Паланчиште и двије из села у босансконовској општини.

Коса Делић упамтила је имена свих које су радиле с њом у Ретинбаку. Иако јој је 85 година, сјећа се имена која изговара као да их чита са списка. Ево те њене листе:

Вида Дрљача, Анка Чупић, Стоја Котаран, Радојка Малбашић, Миља Емшина, Роса Ђибић, Радосава Пралица, Вида Пралица, Сава Вучићевић, Ана Тута, Љуба Вујиновић, Милева Маамић, Славка Вокић, Перса Тркуља, Боја Деркућа, Невенка Трубарац, Зорка Трубарац и још једна Зорка Трубарац, Зорка Каран, Милка Борковић, Радосава Марић, Стоја Глигић, Радосава Орлић, Госпава Раниловић, Миља Кораћ, Боја Кораћ, Милка Кос, Боса Кос, Веселка Кос, Душанка Миљатовић, Миља Милић, Мика Деркућа, Боја Марковић, Стоја Петковић, Вуја (Нове) Аћимовић, Стана Латиновић, Миља Аћимовић, Стана Чупић, Сава Кавеџија, Драгиња Гвозден, Љуба Латиновић, Љуба Аћимовић, Анка Жујић, Вела Пузавац и она - Коса Делић.

Све, осим три дјевојке, вратиле су се у завичај, удале се и стекле породицу. Већина је још жива, као и оне које су, после ослобођења, из Њемачке отишле у Аустралију, Канаду, или неку европску земљу. Са некима које још трају, Коса се повремено чује телефоном, питају се за здравље и присјећају немилог времена од прије 70 година.

ЗАКЉУЧЦИ ПЕТЕ МЕЂУНАРОДНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ О ЈАСЕНОВЦУ

Пета међународна конференција за утврђивање истине о систему јасеновачких логора смрти у Независној Држави Хрватској, у коме је од 1941. до 1945. године извршен геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима, одржана у Бањој Луци 24. и 25. маја 2011. године, на свом пленарном засједању доноси следеће закључке:

1. Подржавају се одлуке и Декларација усвојени на Четвртој међународној конференцији о Јасеновцу, одржаној у Бања Луци 30-31. маја 2007. године.

2. Предлаже се Савјету министара Босне и Херцеговине и владама Републике Српске, Хрватске и Србије покретање поступка обезбјеђивања међународне заштите UNESCO (World Heritage) јасеновачког система логора за истребљење Срба, Јевреја и Рома и противника усташког режима који се налазио на територији Независне Државе Хрватске и који је сада подијељен границом између држава Босне и Херцеговине и Републике Хрватске.

3. Даје се пуна подршка Програму уређења Спомен-подручја „Доња Градина“ и мултидисциплинарном истраживању према пројекту „Јасеновац-Доња Градина“;

4. Препоручује се хитно истраживање подручја Уштица, гдје се налазе масовне гробнице више од 12.000 Рома;

5. Осуђује се минимизирање броја погубљених Срба, Јевреја и Рома путем медија и публикација, као и начин представљања јасеновачког логора у новој поставци Музеја у Јасеновцу.

6. Подржава се имплементација усвојене Д Е К Л А Р А Ц И Ј Е О ГЕНОЦИДУ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ НАД СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА И РОМИМА ТОКОМ ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА .

7. Предлаже се парламентима Републике Српске и Републике Србије да усвоје ову Декларацију о геноциду над Србима, Јеврејима и Ромима током Другог свјетског рата у Независној Држави Хрватској.

8. Извршни одбор Удружења „Јасеновац-Доња Градина“ и Међународна комисија за утврђивање истине о Јасеновцу благовремено ће сачинити списак адреса, влада, институција, удружења и појединаца на које

треба послати Декларацију о геноциду, како на подручју бивше Југославије, тако и у свијету.

9. Предлаже се покретање поступка да се Републици Хрватској услови пријем у евроатлантске интеграције признавањем геноцида који је Независна Држава Хрватска починила у Другом свјетском рату.

10. Сугерише се иницирање расправе у америчком Конгресу и сличним институцијама и усвајање Декларације о геноциду који је починила Независна Држава Хрватска над Србима, Јеврејима и Ромима у систему јасеновачких логора смрти;

11. Тражи се да Ватикан прихвати Декларацију о геноциду над Србима, Јеврејима и Ромима у Другом свјетском рату у Независној Држави Хрватској и отвори архиве о Јасеновцу;

12. Предлаже се Влади Републике Српске, Савјету министара Босне и Херцеговине, владама Хрватске и Србије увођење у одговарајуће школске програме градива о геноциду у Јасеновцу;

13. Предлаже се да јавни радио-телевизијски сервиси и штампани медији Републике Српске, Босне и Херцеговине, Хрватске и Србије објективно информишу о систему јасеновачких логора, као и објављивање прилога о њима у образовном програму, односно на фељтонским странама.

14. Подржава се књижевно, филмско, ликовно, музичко и друго стваралаштво које ће својим дјелима допринијети очувању успомена на жртве геноцида у НДХ.

15. Препоручује се одржавање наредних међународних конференција о Јасеновцу у Бањој Луци и Доњој Градини - мјесту страдања жртава, а по могућности и у Загребу и Београду;

16. Подржава се приједлог да Влада Републике Српске и убудуће буде покровитељ конференција о Јасеновцу и одаје јој се признање за досадашњу пуну подршку;

17. Подражава се активност и дјелатност Удружења „Јасеновац-Доња Градина“, као и осталих удружења и асоцијација које истражују и освјетљавају истину о страдању у јасеновачким логорима и другим стратиштима;

18. Одаје се признање Организационом одбору за издавање Зборника са Пете међународне конференције на српском и енглеском језику, као што је то урадио за све досадашње конференције, те даје подршка да

се издају зборници са округлих столова „Шушњар 1941.“ и „Гаравице 1941.“

Бања Лука, 25. маја 2011.

Пета међународна конференција

ПРИЛОЗИ

Јован Мирковић

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕДИ МЕСТА СМРТИ ДЕЦЕ ЖРГАВА РАТА 1941-1945 РОЂЕНЕ НА ПОДРУЧЈУ БОСАНСКЕ КРАЈИНЕ

Прилог 1: Деца рођена на подручју Босанске крајине до 14 година – жртве рата 1941-1945 по броју жргава на месту смрти

Прилог 1: Деца рођена на подручју Босанске крајине до 14 година – жртве рата 1941-1945 по броју жргава на месту смрти

Број жргава на месту смрти и број места смрти	Деца рођена на подручју општине																Σ			
	Вања Лука	Бихаћ	Босанска Радинска	Босанска Дубица	Босанска Крупа	Босански Нови	Босански Петровац	Босанско Грахово	Велика Крајина	Гламоч	Дрвар	Љање	Кључ	Лакташи	Мркоњић Град	Приједор		Сански Мост	Цазини	Шипово
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Јасеновачки логор 7	36	12	3627	1751	2	216	1		29	23	2	6	2	93		133	27	39	2	6001
500-999 4	6	41	592	748	1223	259	11	-	1	-	-	6	2	11	-	140	169	33	1	3243
200-499 5	607	218	-	2	14	-	5	-	1	-	-	-	7	2	-	264	313	7	1	1441
100-199 22	31	230	287	559	178	181	285	6	360	179	70	4	11	3	3	297	303	185	4	3176
50-99 42	233	306	2	399	428	218	207	1	288	59	4	73	27	-	60	19	98	221	192	2835
30-49 50	-	145	79	219	193	13	185	1	72	87	102	83	4	3	98	7	179	173	274	1917
20-29 71	4	120	96	80	290	79	149	29	123	97	57	53	29	48	31	10	138	61	221	1715
10-19 119	53	120	115	246	114	109	133	1	70	78	92	47	12	45	58	83	71	108	88	1643
5-9 143	15	137	53	147	73	47	64	7	22	26	56	35	42	8	24	60	50	39	69	974
2-4 278	31	80	43	69	42	69	20	21	29	41	26	25	40	8	31	50	50	44	28	747
1 306	14	46	13	35	20	19	16	6	15	11	11	8	17	9	3	17	14	22	10	306

Непознато	19	54	225	9	47	10	18	1	14	4	14	7	8	33	2	11	17	37	9	539
Укупно 1047	1049	1509	5132	4264	2624	1220	1094	73	1024	605	434	347	201	263	310	1091	1429	969	899	24537

Прилог 2: Деца робена на подручју Босанске крајине до 14 година – жртве рата 1941-1945 са местом смрти у логорима

Место смрти 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Јасеновац 7	36	12	3627	1751	2	216	1	-	29	23	2	6	2	93	-	133	27	39	2	6001
Сисак	4	1	574	253	48									9		16				905
Јастребарско		2	101	20	7											3				133
Земун-Сајмиште			12	148		15			1				1			17				194
Горња Ријека, Клізевци			12																	12
Немачки логори	1	1	11	1	3	5	1	-	1	-	1	-	2	-	3	-	-	-	29	
Ђаково	1	3								1										5
Тења, Осиејк	1																			1
Укупно други логори 7	6	8	710	422	3	75	1	-	1	1	-	3	9	-	39	-	-	-	1279	
Укупно 14	42	20	4337	2173	5	291	2	-	30	24	3	6	5	102	-	172	27	39	2	7280

Прилог 3: Деца робена на подручју Босанске крајине до 14 година – жртве рата 1941-1945 по местима смрти преко 500 жртава

Место смрти 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Грмеч-пл.	1	40	1		606	88	9		1			1	2			23	167	26		965
Сисак	4	1	574	253	48									9		16				905
Козара-пл.	1		17	495		123	2				1	1		2		101	2	1	1	746
Пишталине, Б. Крупа					617						4									627
4	6	41	592	748	1223	259	11	-	1	-	6	2	11	-	140	169	33	1	3243	

Прилог 4: Деца робена на подручју Босанске крајине до 14 година – жртве рата 1941-1945 по местима смрти од 200 до 499 жртава

Место смрти 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Јелашиновци, С. Мост					11								7				313			331
Дракулић, Б.Лука	327													2					1	330
Мотике, Б.Лука	79																			279
Паланчиште (ВМ), Приједор				2												263				265
Бихаћ (Гаравице)	1	18		3	3	5	5	1	1					1		1	7			236
5	607	218	-	2	14	-	5	-	1	-	-	-	7	2	-	264	313	7	1	1441

Прилог 5: Деца рођена на подручју Босанске крајине до 14 година - жртве рата 1941-1945 по местима смрти од 100 до 199 жртва

Место смрти 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Славонска Пожега			136	60																196
Земун-Сајмиште			12	148		15			1				1			17				194
Приједор	27	2		11		7					2		4		2	135	1			191
Дабар (ГД), С.Мост																	188			188
Велика Кладуша					3				181											184
Босанска Крупа		7			134				3			1				4	16	4		169
Стабаница, В. Кладуша					10				153											163
Загреб	1	5	33	96		20						1	2				2			160
Миострах (Дучића Гај), Цазин		2		14														143		159
Дрвар	1	28			9		16	3	10		66	1	4		1	1	1	17		158
Вргаче, Б.Петровац		9					143													152
Грубишно Поље			2	128		17										2				149
Јасребарско		2	101	20		7										3				133
Гламоч	1	18			2		4		4	79	2	2			4	4	7	4		127
Горњи Јеловац, Приједор						4										119				123
Водичево (ДГ), Б. Нови						107														107
Горјевац, Бихаћ		106																		106
Фајтовци, С. Мост							1									11	94			106
Босанска Дубица	1		2	96		3								1		1	1			105
Босански Петровац		14	1		5	1	58	3	8				1					14		105
Прикос, Б.Петровац			37		1		63													101
Кален, Гламоч										100										100
22	31	230	287	559	178	181	285	6	360	179	70	4	11	3	3	297	303	185	4	3176

Прилог 6: Деца рођена на подручју Босанске крајине до 14 година - жртве рата 1941-1945 по местима смрти од 50 до 99 жртва

Место смрти 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
Горња, Б. Крупа					98																98
Дракенић, Б.Дубица				96																	96
Радић(М/В), Б.Крупа		30			57		1											2			90
Ђоралићи, Цазин					3													84			87

Прилог 9: Деца рођена на подручју Босанске крајине до 14 година - жртве рата 1941-1945 по местима смрти од 10 до 19 жргава

Место смрти 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Видоска (Г/Д), В.Кладуша									19											19
Врбашка, Б.Градешка			19																	19
Добро Село, Б.Петровац							19													19
Јабланица, Б.Градешка			17	1														1		19
Каменица, Дрвар		2									17									19
Котурови, Б.Дубица				19										19						19
Маглајани, Јақташи																				19
Бушевић (Г/С), Б. Крупа					18															18
Виторога-пш.																			18	18
Гашница, Б.Градешка			18																	18
Горњи Гаревци, Приједор																18				18
Грбевац (В/М), Груб. Поље				18																18
Дебељаци, Б.Лука	18																			18
Доња Слабиња, Б.Дубица				18																18
Запојје (В/М), Бихаћ		17			1															18
Међеђа, Б.Дубица				18													18			18
Осредак, Цезин																				18
Пољавнице, Б. Нови						18														18
Теочак, Бихаћ		18																		18
Дољани, Бихаћ		17																		17
Жуљевица (М/Б), Б. Нови						17														17
Липик, Пакрац			1	9		6									1					17
Стијена, Цазин																	1			17
Бјелаци, Мркоњић Г.														16						16
Вођеница, Б.Петровац		1			1		14													16
Грбавци, Б.Градешка			16																	16
Гуњеви, Б.Дубица				16																16
Заглавица, Дрвар											16									16
Јасеница, Б. Крупа					10	1					1						1			16
Липа, Бихаћ		15					1													16
Мрчевици, Јақташи			1										15							16
Мутник, Цазин																		16		16
Петриња, Б. Нови			1	1		13										1				16
Пољаци, Дрвар									1		15									16

Чланови
МЕЂУНАРОДНЕ КОМИСИЈЕ
ЗА УТВРЂИВАЊЕ ИСТИНЕ О ЈАСЕНОВЦУ
(od 24. маја 2011. godine)

Србољуб Живановић, предсједник

Ана Филимонова, потпредсједник

Јелена Гускова

Екатерина Самојлова

George Bogdanich

Wanda Schindley

Евгениј Черносивтов

Paul Mojzes

Павел Тихомиров

William Dorich

Владимир Умељић

Jean Toischi Marazzani Visconti

Пета међународна конференција о Јасеновцу
24-25. мај 2011. Бања Лука

Д Е К Л А Р А Ц И Ј А
О ГЕНОЦИДУ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ
НАД СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА И РОМИМА ТОКОМ
ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА

**Пета међународна конференција
о Јасеновцу,**

- полазећи од чињенице да се у данашњој Републици Хрватској намјерно и систематски затире сјећање на геноцид који су власти Независне Државе Хрватске, која је укључивала и подручје данашње Босне и Херцеговине, посебно муслимане прозване „цвијећем хрватског народа“, те дио Срема који је данас у саставу Републике Србије, током Другог свјетског рата починиле над Србима, Јеврејима и Ромима;
- имајући у виду да се у хрватским јавним гласилима и квази историографским радовима не само прећуткују него и радикално умањују жртве овог геноцида, нарочито у Јасеновцу, и њихов број своди на само 40.000 убијених Срба, Јевреја и Рома, као што је то, у својству историчара, чинио и први предсједник Републике Хрватске Фрањо Туђман;
- имајући на уму да се усташе као починиоци геноцида у Независној Држави Хрватској, укључујући и Анту Павелића, данас у Хрватској од стране веома утицајних и веома пристрасних фактора, представљају као борци за национално ослобођење и независну Хрватску на темељу такозваног историјског и државног права хрватског народа;
- будући да историјски доказан геноцид над српским, јеврејским и ромским народом никада није био предмет примјерене политичке осуде ни у Титовој комунистичкој Југославији ни у данашњој Републици Хрватској и да хрватски народ никада није прихватио одговорност за геноцид који је у његово име почињен, како је то иначе учинио њемачки народ за холокауст који су у његово име извршили нацисти,

а да ни Римокатоличка црква није осудила злочине геноцида у НДХ као што је осудила злочине на другим европским стратиштима у Другом свјетском рату и извинила се због учешћа неких њених представника у њима;

- будући да власти Народне односно Социјалистичке Републике Хрватске, као федералне јединице у оквиру ФНРЈ односно СФРЈ, и данашње Републике Хрватске, као независне државе, никада нису понудиле обештећење жртвама геноцида и њиховим потомцима;
- будући да стратишта на којима су жртве овог геноцида биле мучене, масакриране и убијане и масовне гробнице у које су бацане и без дужног поштовања и примјереног обреда покопане, до данас нису на ваљан начин обиљежени и заштићени;
- будући да су Анте Павелић и многи његови доглавници по окончању рата побјегли из Независне Државе Хрватске, користећи тзв. пацовске канале, укључујући и помоћ појединих ватиканских клирика и прелата, те да многим од њих није суђено у земљи, што би хрватски народ довело до признања непојмљивих злочина почињених у његово име и моралног просвјетљења и прочишћења;

имајући све то на уму, Пета међународна конференција о Јасеновцу закључује:

- да су злочини усташа над Србима, Јеврејима и Ромима током Другог свјетског рата у Независној Држави Хрватској смишљен и планиран геноцид, онакав какав је дефинисан Конвезијом о спречавању и кажњавању геноцида, усвојеном од стране Генералне скупштине Уједињених нација 9. децембра 1948. године;
- да је приликом провођења овог геноцида само у јасеновачком систему хрватских концентрационих логора за истребљење Срба, Јевреја и Рома и неистомишљеника мучено, пљачкано, силовано и потом убијано од стране Независне Државе Хрватске: 700.000 Срба, 23.000 Јевреја и 80.000 Рома, једино због тога што су припадали другом народу, вјери или раси;
- да је Независна Држава Хрватска била једина земља током Другог свјетског рата у којој су постојали концентрациони логори за истребљење дјецe у Старој Градишци, Јасеновцу,

Уштици, Јабланцу, Јастребарском, Ријечи код Јастребарског, Горњој Ријечи код Крижеваца и Лобограду и да је у њима према непотпуним истраживањима страдало 42.791 српско дијете, 5.737 ромске дјеце и 3.710 јеврејске дјеце,

- да је злочин геноцида у Независној Држави Хрватској по својим размјерама раван холокаусту који је нацистичка Њемачка извршила над Јеврејима;
- да је током провођења овог геноцида велики број Срба био принуђен да, зарад спаса голог живота, промијени свој национални и духовно-историјски идентитет и да се одрекне своје православне вјере и под присилом и смртном пријетњом прихвати католицизам;

полазећи од ових закључака, Конференција захтијева:

- да Република Хрватска, као држава хрватског народа, одлуком својих највиших органа, прихвати историјску и сваку другу одговорност за геноцид Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима током Другог свјетског рата;
- да се на достојан начин обиљеже и обезбиједе сва мјеста злочина и чува успомена на његове многобројне жртве;
- да се у цјелини сачува и одржава, као споменик жртвама, јасеновачки комплекс концентрационих логора за истребљење Срба, Јевреја и Рома;
- да се утврди и спроведе програм заштите и уређења Спомен-подручја Доња Градина;
- да се у Републици Хрватској, Босни и Херцеговини и Републици Србији одреди исти дан у знак сјећања на жртве геноцида у Независној Држави Хрватској - Србе, Јевреје и Роме;
- да се утврди и у разумном року исплати правична одштета жртвама овог геноцида и њиховим потомцима од стране Републике Хрватске.
- Конференција очекује да међународна јавност, посебно државе антифашистичке коалиције Другог свјетског рата, подрже ову Декларацију о геноциду Независне Државе Хрватске, како би она, након седамдесет година чекања, угледала свјетлост дана.

Бања Лука, 11. 6. 2011.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.819.5(497.5+497.6)"1941/1945"(082)
341.322.5(497.5+497.6)"1941/1945"(082)
94(497.5+497.6)"1941/1945"(082)
821.163.41-94(082)

МЕЂУНАРОДНА конференција о систему концентрационих
логора и стратишта хрватске државе за истребљење
Срба, Јевреја и Рома у Другом свјетском рату (5 ;
2011 ; Вања Лука)

Јасеновац : зборник излагања, саопштења и
свједочења, Вања Лука, 24. и 25. мај 2011.
године / [главни и одговорни уредник Смиља
Аврамов ; извршни уредник Чедо Бурлица ;
редакциони одбор Владимир Лукић, Жељко
Вујадиновић, Јанко Велимировић, Саша Аћић ; превод
на српски језик Бланка Благојевић, Зорица
Обрадовић ; фотографије Милан Дашић, Владимир
Бибић]. - Козарска Дубица : Јавна установа
Спомен-подручја Доња Градина ; Вања Лука :
Удружење Јасеновац-Доња Градина, 2011 (Лакташи :
Графомарк). - 333 стр. : илустр. ; 25 цм

Тираж 1.500. - Библиографија уз поједине радове.

ISBN 978-99938-880-9-3

COBISS.BH-ID 2262040

ISBN 978-99938-880-9-3

9 789993 888093